

STUDII TEOLOGICE

**CENTENARUL
FACULTĂȚII DE TEOLOGIE
DIN BUCUREȘTI, 1881—1981**

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a ANUL XXXIII — Nr. 7-10, IULIE — DECEMBRIE 1981
BUCUREȘTI

Sumar general pe anul 1981

pag.

ARTICOLE ȘI STUDII

Branîște, Pr. Prof. Dr. Ene, <i>La Centenarul Institutului Teologic</i>	485
Caraisaridis, Diac. Drd. Constantin, «Explicarea rînduiei bisericești»	43
Caraza, Diac. Asist. Ioan, <i>Catedra de Patrologie</i>	542
Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Constantin, <i>Catedra de Noul Testament</i>	512
Cornițescu, Diac. Asist. Dr. Emil, <i>Noi descoperiri arheologice în Țara Sfîntă</i>	269
Idem, <i>Catedra de Vechiul Testament</i>	503
Chialda, Pr. Prof. Dr. Mircea, <i>Precurata Fecioară Maria, Maica Domnului</i>	325
Chițescu, Prof. Dr. Nicolae, <i>Catedra de Teologie Dogmatică, Teologie Fundamentală și Istoria Religiiilor</i>	547
David, Diac. Conf. Petru I., <i>Catedra de îndrumări Misionare</i>	568
Dragomir, Pr. Drd. Neculai, <i>Lucrări de liturgică și pastorală în secolul XIX</i>	446
Idem, <i>Studiu istorico-liturgic privind textele biblice din cultul ortodox</i>	207
Dură, Pr. Asist. Dr. Nicolae, <i>Biserica Alexandriei și ierarhii ei, pînă în anul 451</i>	5
Frăcea, Diac. Drd. Ilie, <i>Teologia lui Origen în «Kata Kelsou»</i>	407
Galeriu, Pr. Prof. Dr. Constantin, <i>Catedra de Omiletică, Catehetică și Pedagogie generală</i>	578
Ivan, Prof. Iorgu, <i>Catedra de Drept Bisericesc la Institutul Teologic din București</i>	588
Jarpălău, Pr. Drd. Gheorghe, <i>Valoarea interpretării tipologice a Vechiului Testament</i>	423
Joița, Pr. Drd. Alexandru, <i>Aspecte actuale în eclesiologia ortodoxă și cea romano-catolică</i>	398
Neagu, Pr. Drd. Vasile, <i>Kenoza lui Hristos și...</i>	26
Necula, Pr. Asist. Dr. Nicolae, <i>Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină</i>	582
Idem, <i>Conferința de Muzică bisericească, Ritual și Tipic</i>	596
Nestor, Arhiepiscop și Mitropolit, <i>Despre vocație și zel în pastorală noastră</i>	165
Pavel, Prof. Dr. Constantin, <i>Morala de situație în Teologia contemporană</i>	343
Idem, <i>Catedra de Morală creștină la Institutul Teologic din București</i>	571
Popescu, Prof. Dr. Emilian, <i>Catedra de Bizantinologie la Institutul Teologic din București</i>	537
Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, <i>Sfintele Taine în viața Bisericii</i>	172
Rămureanu, Pr. Prof. Dr. Ioan, <i>Catedra de Istoria Bisericească Universală</i>	528
Rus, Asist. Dr. Remus, <i>Iisus Hristos în gândirea indiană</i>	436
Sabău, Drd. Alex.-Marcel, <i>Cultivarea frumusului în viața creștină</i>	275
Stan, Pr. Asist. Alexandru, <i>Biserica Ortodoxă Română și islamismul</i>	195
Șerbănescu, Pr. Prof. Dr. Nicolae, <i>Catedra de Istoria Bisericii Române</i>	514
Ursachi, Diac. Drd. Gheorghe, <i>Istoria Religiiilor în preocuparea profesorului Dr. Ioan Milăcescu</i>	66
Vasilii, Lect. Dr. Cezar, <i>Pregătirea, începerea și perspectivele dialogului între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică</i>	376

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a - ANUL XXXIII, Nr. 7 — 10, IULIE — DECEMBRIE 1981

B U C U R E Ş T I

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de grad universitar din București : P. C. Pr. Rector ENE BRANIȘTE ; P. C. Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu : P. C. Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și P. C. Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Indrumător de redacție : Pr. Prof. ENE BRANIȘTE.

Redactor : ȘTEFAN GANCEANU

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

CUPRINS

La Centenarul Institutului teologic din București (1881 — 1981)	485
<i>Privire istorică generală asupra catedrelor și evoluției lor calitative</i> , de Pr. prof. dr. Dumitru Radu	489

ARTICOLE ȘI STUDII

Istoricul catedrelor și disciplinelor de studiu de la Facultatea de teologie din București (1881 — 1981)

<i>Catedra de Studii Vechiului Testament la Facultatea de teologie și Institutul teologic din București de-a lungul existenței sale de un secol</i> , de Diac. Asist. Dr. Em. Cornițescu	503
<i>Catedra de Studii Biblic al Noului Testament</i> , de Pr. prof. dr. Const. Cornițescu	512
<i>Catedra de Istoria Bisericii Române</i> , de Pr. prof. Dr. Nicolae Șerbănescu	514
<i>Catedra de Istoria Bisericească Universală</i> , de Pr. prof. Dr. Ioan Rămureanu	528
<i>Catedra de Bizantinologie</i> , de Prof. Dr. Emilian Popescu	537
<i>Catedra de Patrologie</i> , de Diac. Asist. Ioan Caraza	542
<i>Catedra de Teologie Dogmatică, Teologie Fundamentală și Istoria Religiiilor</i> , de Prof. Dr. N. Chițescu și Pr. prof. Dr. D. Radu	547
<i>Catedra de îndrumări Misionare și Ecumenism</i> , de Diac. Conf. Dr. Petru I. David	568
<i>Catedra de Teologie Morală</i> , de Prof. Dr. Constantin Pavel	571
<i>Catedra de Omiletică și Catehetică cu noțiuni de Pedagogie generală</i> , de Pr. prof. Dr. Constantin Galeriu	578
<i>Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină</i> , de Pr. Lect. Dr. Nicolae Necula	582
<i>Catedra de Drept Bisericesc</i> , de Prof. Dr. Iorgu D. Ivan	588
<i>Catedra de Cîntare bisericească, Ritual și Tipic</i> , de Pr. Lect. Dr. N. Necula	596

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

<i>Un nou doctor în teologie</i>	599
<i>A 37-a Conferință teologică interconfesională (Sibiu, 10—11 iunie 1981)</i> , de Alexandru M. Ioniță	601
<i>1600 de ani de la Sinodul II ecumenic. Valoarea ecumenică a Simbolului Niceo-constantinopolitan (referat principal)</i> , de Lector Aurel Jivi	606
<i>Simbolul Niceo-constantinopolitan, sinteză a învățăturii dogmatice a Bisericii</i> (coreferat la Conferință), de Prof. Dr. István Iuház	614
<i>IN MEMORIAM: Pr. prof. dr. Milan Šesan</i> , de Pr. prof. dr. M. Păcurariu	620
<i>Viziua D-lui Theodor Tschuy, directorul Comisiei pentru drepturile omului din C.B.E., la Institutul teologic universitar din București</i> , de Pr. Lect. N. D. Necula	627
<i>Festivitatea deschiderii cursurilor de îndrumare pastorală și misionară a preoților, în seria a 67-a (21 iulie — 22 august 1981)</i> , de Pr. Lect. Dr. Sebastian Șebu	628

NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies. Minutes of the Third Meeting of the Working Group, Trinidad, May 1978, (Dialog cu credincioșii religiilor vii și ideologiile)</i> , World Council of Churches, Geneva, 1978, 133 p., de Lector Dr. Remus Rus	630
<i>Lowell H. Zuck, Spiritual Renewal in the Radical Reformation Tradition, în «Living Christian Spirituality», edit. de Temple Kingston, Universitatea din Windsor, Ontario, Canada, 1980, p. 31—44</i> , de Pr. Asist. Alexandru Stan	631

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

•

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

•

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul V, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

LA CĂNTENARUL INSTITUTULUI TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI (1881—1981)

În noiembrie din acest an (1981) învățămîntul teologic universitar din București împlinește un veac de existență, în cadrul fostei Facultăți de Teologie, transformată din 1948 în actualul Institut Teologic.

La 11 noiembrie 1881, un grup de 7 entuziaști, pionieri generoși și idealști ai Teologiei ortodoxe românești de atunci, adevărați «doctori fără de arginți», începeau, într-una din sălile Universității bucureștene, înființată doar în 1864, cursurile Facultății de Teologie, în fața a 50 studenți. Erau, printre ei: Barbu Constantinescu (primul decan), învățatul arhimandrit Ghenadie Enăceanu (mai târziu episcop al Rîmnicului), Nicolae Nitzulescu și arhierul Silvestru Bălănescu, viitorul episcop al Hușilor. Meritul înființării îl avea mai ales mitropolitul de atunci al Ungro-Vlahiei, Calinic Miclescu (1875—1886), ajutat de învățatul episcop al Romanului Melchisedec Ștefănescu. Facultatea funcționa însă fără o bază legală (există numai un proiect de lege alcătuit în 1880 de Prof. V. A. Urechia, ministrul de atunci al Instrucțiunii Publice), fără local (cursurile se făceau numai după-amiezile libere, în sălile altor Facultăți), fără salarii pentru profesori, fără burse pentru studenți și fără funcționarii necesari pentru lucrările de secretariat.

Din cauza acestor condiții improprii, cursurile se întrerup în al doilea an de funcționare (25 ian. 1883) și se reiau după aproape doi ani, la 4 noiembrie 1884, cu 43 studenți. Numărul profesorilor crește cu șase cadre noi, printre care Arhim. Gherasim Timuș (mai târziu episcop al Argeșului), Constantin Erbicănu (ajuns membru al Academiei) și Pr. Alexandru Mironescu (mai târziu Mitropolit Primat al României, cu numele de Athanasie). În anul școlar 1887—1888 a fost promovată prima serie de absolvenți ai Facultății.

Abia în 1890, prin Legea învățămîntului superior (promulgată la 25 iunie), se recunoaște existența Facultății de Teologie,

care este încadrată în Universitatea din București, alături de cele patru Facultăți existente, dându-i-se aceleași drepturi și prerogative ca și acestora și avînd aceleași îndatoriri ca și ele. Se începe o fază nouă, mai bună, în istoria Facultății, prin completarea și umplerea lipsurilor de pînă acum (săli de cursuri, cancelarie pentru profesori și pentru secretariat, redactarea unui regulament propriu, bibliotecă și local pentru internatul studenților, îmbunătățirea salarizării profesorilor etc.). Prin generozitatea vrednicilor de pomenire Maria Șchiopescu și fratelui ei Ioan Scorțescu se construiește un local propriu pentru internatul studenților, pe lângă mînăstirea Radu Vodă, internat care a adăpostit și în care s-au format pentru preoție atîția dintre cei mai buni studenți ai Facultății. Se acordă din partea Statului burse de studii în străinătate; dintre studenții beneficiari ai acestor burse unii ajung profesori ai Facultății, ca Ioan Mihălcescu (1904), Pr. Ioan Popescu-Mălăești și Nicolae Dobrescu (amîndoi în 1907, cel din urmă ajungînd și membru corespondent al Academiei Române).

Aceștia trei inaugurează în istoria Facultății o etapă de strălucire, caracterizată prin prestigiul cărturăresc al profesorilor, prin ridicarea nivelului cursurilor, prin instaurarea unei atmosfere de studii și adoptarea metodei științifice în munca și lucrările profesorilor și studenților. Crește neîncetat numărul studenților, mai ales după primul război mondial: de la 43 în 1884, a ajuns la 167 în 1897, la 305 în 1906, iar după 1921 la peste 400. Se mărește numărul Catedrelor și al profesorilor și crește mereu nivelul lor de pregătire și al studenților. Încă din 1918, Facultatea a acordat și titlul de doctor în Teologie, iar pînă în 1916 tezele de licență se tipăreau. Alături de cadrele didactice mai vechi, amintite mai sus, se remarcă printre profesorii recrutați după primul război mondial, Pr. Nicolae Popescu (ajuns membru al Academiei Române), Pr. Prof. H. Roventza, Pr. Prof. Teodor M. Popescu, Pr. Prof. P. Vintilescu, Pr. Prof. I. Coman, Prof. Lazăr Iacob și Prof. N. Chițescu, figuri reprezentative ilustre ale învățămîntului nostru teologic superior dintre cele două războaie mondiale.

Începînd din anul anul 1929, Facultatea a funcționat, mai confortabil, în sălile de la etajul II al Universității din București, care i-au fost puse la dispoziție de rectorul de atunci al Universității, Prof. N. Iorga, la stăruințele decanului Pr. I. Popescu-Mălăești. Din același an, profesorii încep să editeze revista

«Studii Teologice», iar studenții, prin asociația lor dinainte constituită, revista «Raze de lumină». Încă din anul 1927 s-au primit, printre studenții Facultății, și fete, dintre care s-au recrutat apoi cele mai multe profesoare de Religie în învățământul de Stat pînă la 1948. În 1940, prin desființarea fostei Facultăți de Teologie de la Chișinău (Iași), o parte din profesorii și studenții ei sînt transferați la Facultatea din București. Printre ei se remarcă Pr. Gr. Pișculescu, profesor de Exegeză biblică și reputat scriitor (sub pseudonimul Gala Galaction), ales apoi membru al Academiei Republicii Populare Române. Echipa de profesori se întărește cu și mai multe forțe în 1948, cînd vechea Facultate de Teologie de la Suceava (fostă la Cernăuți) se contopește cu cea de la București, fiind transformate amîndouă în actualul Institut Teologic Universitar, creat prin noua Lege a regimului general al Cultelor și prin noul Statut de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române.

O eră nouă începe de acum în istoria învățămîntului nostru teologic superior, el fiind trecut pe seama Bisericii, sub îndrumarea și controlul Sfîntului Sinod, în frunte cu patriarhul țării și reglementat prin dispozițiile unui Regulament special al învățămîntului teologic, adaptat condițiilor vremii și nevoilor Bisericii. Păstrîndu-și caracterul și nivelul științific universitar, învățămîntul acesta capătă o nouă orientare, mai practică și mai realistă decît pînă aci, urmărind și promovarea studiilor teologice, dar în primul rînd pregătirea pentru preoție și pentru viață a studenților ei.

Institutul Teologic din București primește totodată (în 1949) și un local propriu, cel din Str. Sf. Ecaterina, unde funcționează și acum. Echipa de profesori, mărită cu cadre noi, creează o nouă perioadă de strălucire și reputație a învățămîntului nostru teologic de după 1948, prin profesori de prestigiu, printre care — pe lîngă cei mai vechi, menționați anterior — se disting: Prof. Iustin Moisescu (actualul patriarh), Pr. Dimitrie Stăniloae, regretatul Pr. Liviu Stan († 1973), Pr. Vladimir Prelipceanu, Diacon Orest Bucevschi, Diacon Emilian Vasilescu, Prof. Iorgu Ivan, Pr. Mircea Chialda, Pr. I. Rămureanu, Pr. D. Fecioru, Prof. Al. Elian, Pr. Ene Braniște, renumitul compozitor și dirijor N. Lungu, Prof. C. Pavel, Diacon N. Balca ș.a. Pe lîngă manualele de învățămînt și studiile teologice elaborate de aceștia, lor le revine meritul de a fi promovat, sub îndrumarea conducerii Bisericii,

o teologie ecumenistă (editată mai ales în revista «Ortodoxia») și spiritul de apropiere și colaborare între toate confesiunile creștine și între popoarele lumii, participînd ca delegați ai Bisericii noastre și ai Teologiei românești, la toate congresele, consfăturile și întrunirile interconfesionale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ale Conferinței Creștine pentru Pace (Praga), ale Conferinței Bisericilor Europene și ale altor organisme intercreștine și foruri mondiale ale luptei pentru pace.

În prezent, după ieșirea la pensie a cadrelor mai vechi pomenite pînă acum, care au creat faima și reputația din țară și de peste hotare a Teologiei românești, o echipă nouă de profesori mai tineri — ca Emilian Popescu, Pr. C. Galeriu, Pr. C. Cornițescu, Pr. I. Bria, Pr. D. Popescu, Pr. Șt. Alexe ș.a. — se străduiesc să țină sus steagul teologiei noastre și să continue munca vrednicilor înaintași, unii dintre ei (ultimii trei menționați aci) prestînd temporar și munci de răspundere în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Pr. I. Bria), în cadrul Conferinței Bisericilor Europene (Pr. D. Popescu), și la parohii române ortodoxe de peste hotare (Pr. Șt. Alexe).

Astfel, cu forțe proaspete și mereu reînnoite, sub oblăduirea înțeleaptă a Bisericii în frunte cu actualul ei Patriarh Iustin, fost profesor al Institutului, și cu larga înțelegere a organelor de Stat din Departamentul Cultelor, Institutul Teologic Universitar din București se pregătește să pășească cu cinste și încredere peste pragul celor 100 ani de existență glorioasă și să se sălășluiască la începutul sutei a doua, într-un local mai confortabil și mărit prin noi construcții, a căror piatră fundamentală s-a și pus în curtea actualului local din str. Sf. Ecaterina, nr. 2.

Veșnică pomenire și cinstire ctitorilor și ostenitorilor de pînă acum, iar celor de acum urări de spor și succes în munca lor nobilă pentru progresul Teologiei românești, pentru formarea viitorilor slujitori ai Bisericii și pentru promovarea, prin scrisul și fapta lor, a idealurilor de pace, de dreptate socială și de propășire a țării noastre scumpe și a umanității.

REDACȚIA

PRIVIRE ISTORICĂ ASUPRA CATEDRELOR ȘI EVOLUȚIEI LOR CALITATIVE

Puterea și valoarea unei școli superioare, universitare, atît pentru cercetarea științifică aprofundată, cît mai ales pentru viața unei colectivități umane în suișul ei pe calea progresului general ține în mod obiectiv de doi factori principali : a) buna organizare a procesului de învățămînt pe Catedre, Conferințe, Lectorate, Asistențe și laboratoare și b) calitatea profesorilor. Acest lucru s-a dovedit valabil și pentru Facultatea de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București care își serbează în noiembrie 1981 centenarul său. Ambii factori presupun timp și o serie de condiții, iar începutul este, aproape, totdeauna greu, dar semnificativ pentru întreaga dezvoltare ulterioară, recte a procesului de învățămînt.

I. Facultatea de Teologie din București își deschide cursurile în mod oficial în ziua de joi 12 noiembrie 1881, cu primul an de studii, corpul profesoral numărînd doar șapte cadre didactice, predînd fiecare cîte una sau două discipline teologice : 1. Dr. Barbu Constantinescu : *Istoria Bisericească* ; 2. Dr. N. Nitzulescu : *Limba Ebraică și Exegeza Vechiului Testament* ; 3. Dr. Zotu : *Introducerea și Exegeza Noului Testament* ; 4. Arhiepiscopul Calistrat Orleanu : *Patrologia* ; 5. Arhiepiscopul Silvestru Bălănescu : *Istoria Dogmelor* ; 6. Arhiepiscopul Inochentie (Moisiu) : *Introducerea în Vechiul Testament* ; 7. Arhimandritul Ghenadie Enăceanu : *Enciclopedia teologică*. Dar organizarea procesului de învățămînt pentru cursurile de licență în Teologie, cu toate disciplinele de învățămînt organizate pe Catedre, Conferințe, Asistențe, a fost prevăzută chiar în : *Proiectul de lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie*, întocmit în 1880 de Prof. V. A. Urechia, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, după care se va orienta Facultatea de Teologie între 12 noiembrie 1881 — 25 ianuarie 1883 și 4 noiembrie 1884—1890, pînă la recunoașterea ei legală ca Facultate în cadrul Universității București prin Legea Învățămîntului Superior (25 iunie 1890). Astfel în articolul 4 al acestui proiect se prevedeau următoarele discipline : 1. Enciclopedia Teologică ; 2. Istoria Biblică ; 3. Istoria Bisericească cu privire specială la Biserica Română ; 4. Limba Ebraică ; 5. Introducerea în Vechiul Testament ; 6. Introducerea în Noul Testament ; 7. Ermineutica ; 8. Exegeza cărților Vechiului Testament ; 9. Exegeza cărților Noului Testament ; 10. Arheologia Biblică ; 11. Arheologia Bisericii creștine ; 12. Patrologia ; 13. Istoria Dogmelor ; 14. Dogmatica ; 15. Simbolica ; 16. Morala ; 17. Liturgica, Pastorală, Omiletică și Catehetica ; 18. Dreptul canonic, cuprinzînd

și organizarea Bisericii Ortodoxe și în special a românilor»¹. În continuare se făcea precizarea : «Fiecare din aceste științe se poate diviza și se vor preda numai unele părți dintrînsele. Cursul Facultății de Teologie va fi de patru ani»², iar în articolul 5 se prevedea : «Pe lângă aceste studii, studenții de teologie sînt obligați să urmeze cursurile de limba latină, limba greacă, istoria și literatura românilor, psihologia, logica și pedagogia la Facultatea de Litere»³. Examenale organizate semestrial, aveau să se dea «numai asupra științelor teologice» (art. 6).

Sub raport organizatoric începutul procesului de învățămînt al Facultății de Teologie este viguros și vădește o înaltă responsabilitate la înaintașii noștri, pentru o pregătire teologică cît mai completă a viitorilor preoți. Potrivit acestui deziderat, pentru conducerea Facultății și factorii de răspundere a constituit o grijă permanentă selectarea și numirea celor mai bune cadre în corpul profesoral al Facultății, ca pregătire teologică, filosofică și de cultură generală. Personalități de frunte ale învățămîntului teologic superior și deci ale Facultății de Teologie din București apar chiar din primul deceniu de funcționare a acesteia : Dr. Nicolae Nitzulescu, Dr. Constantin Erbiceanu, Dr. Ghenadie Enăceanu, Dr. Alexandru-Athanasie Mironescu, Dr. Pimen Georgescu, Arhiepiscopul Silvestru Bălănescu, Dr. Gheorghe-Gherasim Timuș ș.a.

Progresiv, disciplinele teologice, multe la număr, în primii ani, își precizează tematica și se grupează după afinități într-un număr de Catedre. O primă grupare sintetică a acestora pe Catedre are loc chiar în primul an al recunoașterii Facultății de Teologie în cadrul Universității prin Legea din 3/15 iulie 1890, adică în anul universitar 1890—1891 pe cei patru ani de studii : 1. Studiul biblic al Testamentului Vechi (anii I și II) ; 2. Studiul biblic al Testamentului Nou (anii I și II) ; 3. Istoria Dogmelor și Patrologia (anii II și III) ; 4. Istoria bisericească (anii I, II, și III) ; 5. Teologia Dogmatică (anii II, III și IV) ; 6. Teologia Morală (anul III) ; 7. Dreptul Bisericesc (anul IV) ; 8. Teologia practică (anul IV)⁴.

După 1900, în rîndul cadrelor didactice ale Facultății de Teologie din București între care se găseau cîteva nume de prestigiu : C. Chiriacescu, Dragomir Demetrescu și Badea Cireșeanu, își fac intrarea cîteva tineri cu o serioasă pregătire teologică în specialitate, care vor ridica și prestigiul respectivelor Catedre : Dr. Dimitrie Boroianu la Dreptul Bisericesc (1902—1937) ; Dr. Ioan Mihălcescu la Teologia Dogmatică și Simbolică (1904—1939) ; Pr. Dr. Constantin Nazarie la Teologia Morală (1904—1926) ; Dr. N. Dobrescu la Catedra nou-înființată de Istoria Bisericii Române (1906 — iulie 1914) ; Dr. Ion Popescu-Mălăiești, la Exegeza Vechiului Testament (Introducerea în Vechiul Testament, Arheologia biblică și Limba Ebraică, 1907—1939). Aceștia toți vor face o frumoasă carieră universitară, dar dintre ei : Pr. Dr. I. Popescu-Mălăiești și Prof. Dr. Ioan-Irineu Mihălcescu, desfășurînd o activitate didactică meritorie timp de 32—35 de ani (pînă în 1939), iar unul dintre ei, Dr.

1. După Prof. T. G. Bulat, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București — Istoricul Facultății de Teologie (1881—1947)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12, p. 1077.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*, p. 1111.

N. Dobrescu, înființînd, conturînd și dezvoltînd o Catedră : aceea de Istoria Bisericii Române, numai într-un răstimp de 8 ani, fiind un alter «N. Iorga» al Istoriei Bisericii Române, neputînd fi, ca cercetător și publicist, nu numai întrecut dar nici egalat, de ucenicul său, Dr. Nicolae M. Popescu, venit la această Catedră în 1923 și funcționînd pînă în 1946, care ca pregătire și talent scriitoricesc îl depășea pe magistrul său.

Dacă cu Pr. Dr. Alexandru Mironescu (1887—1898) se conturează disciplina Teologiei Morale căreia îi dă și primul manual universitar («Manual de Teologie Morală», București, Tipografia Cărților Bisericești, 1895), cu Dr. Ioan Mihălcescu, care, după o scurtă pauză urmează profesorului Dr. Pimen Georgescu la catedră (1887—1902), se conturează Catedra de Teologie Dogmatică, împreună cu Teologia Simbolică și Teologia Fundamentală, căreia pe parcurs i se va adăuga tot de el încă o disciplină : Istoria Religiilor, pentru toate acestea dînd cursuri sau manuale universitare tipărite și fiind pe drept cuvînt Părintele Teologiei românești și ctitorul Catedrei de Teologie Dogmatică și Simbolică și al celei de Teologie Fundamentală și Istoria Religiilor, la Facultatea de Teologie din București. Cu Pr. Dr. Ioan Popescu-Mălăiești se conturează cu toate disciplinele ei Catedra de Studiul biblic al Vechiului Testament și Limba Ebraică. Catedra de Istoria Bisericească Universală, după bunele ei începuturi sub Dr. Dragomir Demetrescu (1891—1926), se afirmă viguros sub Prof. Dr. Teodor M. Popescu (1927—1959), personalitate marcantă a teologiei românești, autor al unei vaste activități publicistice în specialitate și după 1948, în colaborare, autor al manualului de Istoria Bisericească Universală pentru Institututele Teologice, vol. I și II București, 1956.

Ofensiva prozelitismului sectar, după primul război mondial, a impus înființarea unei Catedre de Îndrumări Misionare și Sectologie, avînd ca prim titular al ei pe Dr. Vasile G. Ispir (1922—1947). Confruntarea învățăturii creștine cu diversele filosofii, a determinat apariția Catedrei de Teologie Fundamentală avînd ca profesor titular pe Dr. Ioan Mihălcescu (1927), titular și al Catedrei de Teologie Dogmatică și Simbolică. Această Catedră după începuturile ei viguroase cu Dr. Ioan Mihălcescu s-a impus, în Teologia românească, prin ucenicul acestuia, Prof. Ioan Gh. Savin, titularul ei între 1941—1948 care i-a dat o programă analitică bine încheată, o metodă și un sistem, precum și o bogată literatură, în specialitate, profesorul dispunînd nu numai de o pregătire teologică de profunzime, ci și de una filosofică de excepție, ajutat de un verb întrărit și de o logică impresionantă în argumentarea rațională, filosofică și teologică a problemelor. Alte Catedre împreună cu titularii lor la Facultatea de Teologie din București se impun în teologia românească începînd cu deceniul al patrulea al secolului nostru. Este vorba de Catedra pentru Studiul și Exegeza Noului Testament, care își dobîndește, după începuturi promițătoare, sub Dr. Vartolomeu Stănescu (1914—1921), promovat episcop de Rîmnic, un titular de mare prestigiu teologic și prolific în persoana Dr.-lui Haralambie Roventza (1930—1946) care, dacă viața i-ar fi fost mai lungă, putea rivaliza foarte bine cu omologul său

de la Cernăuți : Dr. Vasile Gheorghiu. Această Catedră și-a păstrat ponderea de prestigiu și volumul de lucrări în cadrul Facultății de Teologie și apoi al Institutului Teologic Universitar în specialitate sub Prof. Dr. Iustin Moisescu (1946—1956) venit prin concurs de la Facultatea de Teologie de la Suceava unde a funcționat ca profesor de Exegeza Noului Testament (1941—1946), urmașul direct la Catedră al profesorului Hărămbie Roventța.

Ca profesor de Exegeza Noului Testament, Prof. Iustin Moisescu, dispunând de o solidă și vastă pregătire teologică, în general și de cunoașterea aprofundată a scrierilor Sfinților Părinți în original, datorită cunoașterii limbilor greacă și latină pînă la amănuntul semnificativ prin studiile sale de licență și doctorat la Facultatea de Teologie din Atena, va da la iveală, pe lîngă o serie de studii și articole, cîteva lucrări rămase fundamentale atît în literatura teologică în general cît și în cea de specialitate : *Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfîntului Ioan Hrisostom*, București 1942, 125 p. ; *Originalitatea parabolilor Mîntuitorului*, în «Candela», anuar teologic și universitar, an. LV—LVI, 1944—1945, Rimnicu-Vîlcea, 1945, 74 p. ; *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena*, Iași, 1946, 225 p. ; *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3 și 4—6, și, într-o frumoasă traducere românească, cunoscută și valoroasă lucrare : *Hristu Andruțos, Simbolica*, Craiova, 1955, 348 p. Ucenic întru formație al profesorului H. Roventța, Prof. Dr. Nicolae Nicolaescu, asistent mulți ani la București al profesorului H. Roventța (1938—1946) și profesor mai întîi la Facultatea de Teologie de la Suceava (1946—1948), și apoi profesor de Exegeza Noului Testament la Institutul Teologic Universitar din București (1948—1971) a dispus de bune posibilități de studiu și cercetare aprofundată în specialitate, metodă, sistem și claritate în expunerea problemelor la cursuri și seminarii. Cele cîteva lucrări învederează acest lucru : *Introducerea în Epistola către Filipeni. Captivitatea Sfîntului Ap. Pavel în Efes*, teză de doctorat, București, 1942 ; *Studiul Noului Testament. Manual pentru Institutele Teologice* (în colaborare), ediția I (1958) și a II-a (1977). A doua Catedră care s-a impus tot începînd cu deceniul al patrulea al secolului nostru este cea de *Liturgică și Pastorală*, desprinsă din ansamblul disciplinelor Teologiei practice (Omiletica, Liturgica, Pastorală și Catehetica) ale cărei începuturi științifice și metodologice sînt legate de personalitatea Dr. Badea Cireșeanu (1891—1919) cu cunoscuta lui lucrare : «Tezaurul liturgic». Subliniem aci meritul Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu (1928—1 martie 1950), care a dat o identitate precisă, un conținut bogat, bine articulat și o metodă de lucru Catedrei de Liturgică și Pastorală punînd în mîna studenților și preoților pe lîngă un curs litografiat de Liturgică generală, un număr de lucrări științifice tipărite, fundamentale și astăzi, atît pentru studiul Liturgicii și Pastoralii în general cît și pentru preotul liturghisitor și păstor de suflete : *Cultul și ereziiile*, Pitești, 1926, 180 p. ; *Sacerdoșiul creștin, pregătirea și rolul său social* ; *Misterul liturgic*, București, 1935 ; *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor*, București, 1936, 295 p. ; *Despre poezia imnografică*, din cărțile de ritual și cîntare bisericească, București, 1937,

400 p. ; *Spovedania și duhovnicia*, București, 1939, 422 p. ; *Liturghiile bizantine* privite istoric în structura și rînduiala lor, București, 1943 ; *Liturghierul explicat*, București, 1972, 384 p.

Omiletica și catehetica își primesc rotunjirea lor într-o Catedră aparte a Teologiei practice, sub Pr. Prof. Dr. Grigorie Cristescu (1929—1955).

Disciplină de bază în Teologia ortodoxă, Patrologia, prevăzută chiar în «Proiectul de lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie (1880)», și fiindcă ea este disciplină aparte și avînd ca prim profesor al ei pe arhiepiscopul Calistrat Orleanu, a fost de-a lungul timpului cuplată cînd cu Istoria Dogmelor (1888—1889), fiind predată de vestitul cărturar Dr. N. Nitzulescu și de Dr. Constantin Chiricescu (1894—1929) și un timp de Dr. Teodor M. Popescu, cînd cu Apologetica. Începutul autonomizării ei este marcat în deceniul al cincilea prin conturarea ei ca o conferință (1940), după care a urmat și ridicarea ei la rangul de Catedră propriu-zisă avînd ca prim titular, conferențiar titular (1940—1944) și profesor titular, pe Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman (1940—1944 ; 1944—1970), marcantă personalitate științifică a Teologiei românești din ultimii patruzeci de ani, autor al unui număr impresionant de studii și articole în specialitate și un curs tipărit de *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București (1956) și un compendiu de Patrologie, care urmează să se tipărească.

În ultimul său an de existență (1947—1948) în cadrul Universității București, Facultatea de Teologie din București numără pentru procesul de învățămînt 15 Catedre și anume : 1. *Exegeza Vechiului Testament și Limba Ebraică*, suplinitor : preot Atanasie Negoită ; 2. *Exegeza Noului Testament și Ermineutica biblică*, profesor : Iustin Moisesescu ; 3. *Istoria Bisericii Universale* (partea veche), profesor : Teodor M. Popescu ; 4. *Istoria Bisericii Universale* (partea nouă), profesor suplinitor : Teodor M. Popescu ; 5. *Istoria Bisericii Române*, profesor suplinitor : Teodor M. Popescu ; 6. *Patrologia*, profesor : preot Ioan G. Coman ; 7. *Teologia Dogmatică*, profesor : N. Chițescu ; 8. *Teologia morală*, profesor suplinitor : N. Chițescu ; 9. *Apologetica*, profesor suplinitor : preot Dumitru Stăniloae ; 10. *Ascetica și Mistica*, profesor : preot D. Stăniloae ; 11. *Liturgica și Pastorală*, profesor : preot Petre Vintilescu ; 12. *Dreptul bisericesc*, profesor : preot Iacob Lazăr ; 13. *Omiletica și exerciții de predici*, profesor : preot Grigorie Cristescu ; 14. *Îndrumări Misionare și Sectologie*, profesor suplinitor : preot Grigorie Cristescu și 15. *Catehetica*, profesor : preot Mihai Bulacu ; 4 Conferințe : 1. *Omiletica patristică*, conferențiar : preot Dumitru Fecioru ; 2. *Filosofia*, conferențiar : Diac. N. Balca ; 3. *Istoria Pedagogiei și Pedagogia*, conferențiar suplinitor : Bartolomeu Popescu ; 4. *Limba și literatura teologică rusă*, conferențiar suplinitor : preot Alexandru Severin și 9 asistente : 1. *Exegeza Noului Testament*, asistent : preot H. Cojocaru ; 2. *Istoria Bisericii Universale*, asistent : Diac. I. Pulpea, 3. *Istoria Bisericii Române*, asistent : Diac. Gheorghe I. Moisesescu ; 4. *Teologia Dogmatică*, asistent : preot Virgil Godeanu ; 5. *Ascetică și Mistică*, asistent : Benedict Ghiuș ; 6. *Apologetica*, asistent :

Constantin Pavel ; 7. *Drept bisericesc*, asistent : Iorgu Ivan ; 8. *Liturgică și Pastorală*, asistent : Diac. Ene Braniște ; și 9. *Îndrumări Misionare și Sectologie*, asistent : preot V. Gregorian ⁵.

II. După reforma învățământului de stat din vara anului 1948 și contopirea celor două Facultăți de Teologie, din București și de la Suceava, într-una singură cu sediul la București (oct.-dec. 1948), a luat ființă Institutul Teologic Universitar din București, care își începe activitatea abia pe 30 ianuarie, anul 1949. Acesta pornește la drum cu : 14 *Catedre* și profesori : 1. Pr. Vladimir Prelipceanu, *Studiul Vechiului Testament* (Introducerea în cărțile Vechiului Testament și Exegeza cărților respective, Arheologia biblică) ; 2. Iustin Moisescu, *Studiul Noului Testament* (Introducerea în cărțile Noului Testament și Exegeza cărților respective) ; 3. Diacon Nicolae I. Nicolaescu, *Studiul Noului Testament* (Introducerea în cărțile Noului Testament și Exegeza cărților respective) ; 4. Teodor M. Popescu, *Istoria Bisericească Universală* cu noțiuni de Artă creștină și Patrologie ; 5. Preot Petru Rezuș, *Istoria Religiiilor și Teologie fundamentală* ; 6. Nicolae Chițescu, *Teologia Dogmatică, Simbolică și Îndrumări misionare* ; 7. Orest Bucevski, *Teologie morală* ; 8. Preot Petre Vintilescu, *Pastorală, Liturgică și Omiletică* ; 9. Preot Grigore Cristescu, *Omiletică și Pastorală* ; 10. Preot Mihai Bulacu, *Catehetică și noțiuni de Pedagogie modernă* ; 11. Preot Liviu Stan, *Drept canonic și administrație bisericească* ; 12. Preot Ioan G. Coman, *Patrologie și Patristică* ; 13. Preot Dumitru Stăniloae, *Teologie Simbolică* ; 14. Diacon Emilian Vasilescu, *Studiul comparativ al religiilor cu specială-privire asupra celorlalte culte creștine* ; 2. *Conferințe și conferențieri* : 1. Diacon Mircea Chialda, *Studiul Vechiului Testament* ; 2. Diacon Vintilă Popescu, *Teologie Dogmatică, Simbolică și Îndrumări misionare* ; 3. *Lectorate* : 1. Preot Atanasie Negoită, *Limba ebraică* ; 2. Preot Dumitru Fecioru, *Limba elină* și 3. Diacon Ioan Pulpea, *Limba latină* și 4. *Asistențe* : 1. Diacon Alexandru I. Ciurea, *Secția istorică* ; 2. Preot H. I. Cojocaru, *Secția exegetică* ; Constantin C. Pavel, *Secția sistematică* ; și 4. Diacon Ene Braniște, *Secția practică*. Din listă lipsește o Catedră principală : *Istoria Bisericii Române*, probabil pentru motivul că fusese prinsă de reformă și de reorganizarea învățământului teologic universitar, fără titular. Această listă avea să se completeze către sfârșitul lunii ianuarie 1949 și în lunile următoare cu alte Cadre didactice : 1. Diacon Gheorghe I. Moisescu, conferențiar pe lângă Catedra de Istoria Bisericii Române ; 2. Bartolomeu Popescu, conferențiar pe lângă Catedra de Catehetică și noțiuni de Pedagogie modernă ; 3. Preot Paul Mihail, conferențiar la Conferința de Limba slavo-rusă și Istoria literaturii teologice slavo-ruse ; 4. Nicolae Lungu, conferențiar la Conferința de Muzică bisericească și ritual, iar pentru Dreptul bisericesc și Administrație a fost numit al doilea profesor : Gheorghe I. Arghiropol care a funcționat de la 1 oct. 1949 pînă la 12 februarie 1952, cînd a decedat.

5. Date privind istoricul Institutului Teologic Universitar din București, după Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12, p. 1201—1251.

După încetarea activității Institutului Teologic Universitar din Cluj, în 1952, când Diac. Prof. N. Balca a fost reîncadrat la Institutul Teologic Universitar din București ca profesor la Catedra de Catehetică, cu noțiuni de Pedagogie și Omiletică, și după 1955—1956 pînă în prezent s-au mai produs mișcări în Catedre și Conferințe, unele din ele modificându-și titlatura și conținutul sau dispărînd și apărînd în locul lor altele. De exemplu apare o Catedră nouă : *Bizantinologia*, la 1 aprilie 1956, avînd ca titular pe Prof. Alexandru Elian de la 1 noiembrie (1956), prin transformarea Catedrei de Omiletică și Pastorală deținută pînă la acea dată de Pr. Prof. Grigore Cristescu, pensionat, precum și o conferință : *Istoria artelor creștine*, înființată la 1 aprilie 1956 prin transformarea Conferinței de Pedagogie, la ieșirea la pensie a titularului ei Bartolomeu Popescu (1 septembrie 1955), fiind încadrat la aceasta cu 1/2 normă Dr. Ioan Barnea (1 aprilie 1956) și Pr. Dr. Alexandru I. Ciurea tot cu 1/2 normă (15 octombrie 1956), iar din octombrie 1964 fiind încadrat cu norma întreagă Pr. Alexandru Ciurea. Conferința s-a desființat în 1966, iar fostul ei titular, Pr. Alexandru Ciurea, a fost încadrat ca profesor suplinitor la Catedra de Istoria Bisericii Române cu noțiuni de artă și literatura Bisericii Ortodoxe Române, definitivat ca profesor titular în 1972 și pensionat la 1 noiembrie 1977.

După 1950, unele Catedre și Conferințe au fost repartizate numai pentru cursurile de doctorat și anume Catedrele : 1. Studiul biblic al Vechiului și Noului Testament ; 2. Patrologia ; 3. Bizantinologia ; 4. Istoria religiilor ; 5. Teologia Dogmatică, Teologia Fundamentală și Simbolică și 6. Conferința de Istoria artelor creștine. Anumite rațiuni au impus reducerea treptată a Catedrelor de la doctorat, atît prin pensionarea titularilor unora dintre aceste Catedre cît și prin introducerea lor la cursurile de licență, sau prin desființarea lor, pregătirea doctoranzilor revenind oum era și firesc Catedrelor și conferințelor de la cursurile de licență.

Astfel : Studiul biblic al Vechiului și Noului Testament, la care a funcționat ca profesor titular, chiar de la înființarea Institutului Teologic, Prof. Iustin Moisesescu, pînă la 26 februarie 1956 când a fost ales mitropolit al Ardealului, suplinită după aceea de Pr. Prof. Dumitru Fecioru pînă la 1 septembrie 1957, de Arhidiac. Asist. Vintilă Popescu între 1957—1959 și de Pr. Prof. Mircea Chialda de la 1 decembrie 1959 pînă la 1 martie 1970, când această Catedră a încetat iar suplinitorul a ocupat, prin încadrare, ca profesor titular, Catedra de Studiul biblic al Vechiului Testament (Introducere în cărțile Vechiului Testament și Exegeza cărților respective, Arheologia biblică și Limba ebraică), de la cursurile de licență rămasă vacantă prin pensionarea titularului ei : Pr. Prof. Vladimir Prelipceanu. Tot la 1 martie 1970 au încetat să existe alte trei Catedre de la doctorat și anume : Patrologia, titularul ei Pr. Prof. Ioan G. Coman trecînd la pensie, și Istoria Religiilor, al cărei titular Diac. Prof. Emilian Vasilescu a fost transferat la Catedra de Omiletică și Catehetică de la cursurile de licență, rămasă vacantă prin pensionarea diaconului Prof. Nicolae Balca la 1 iunie 1970. S-a desființat, de asemenea, Catedra de

Bizantinologie, iar titularul ei, Prof. Alexandru Elian a trecut ca profesor în cadrul Catedrei de Istoria Bisericească Universală, Patrologie, Bizantinologie și Limba Latină alături de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Prof. Alexandru Elian predind Patrologia. Începînd cu anul universitar 1971—1972, s-a înființat pentru cursurile de licență Catedra de Bizantinologie, avînd ca titular pe Prof. Alexandru Elian și funcționînd în această Catedră pînă la trecerea sa la pensie (septembrie 1975), și Catedra de Patrologie, Literatură creștină și Ecumenism, avînd ca profesor titular, prin încadrare pe Pr. Prof. Dumitru Fecioru din 1971 pînă în septembrie 1975 cînd a ieșit la pensie, după această dată fiind suplinită în anul universitar 1975—1976 cu cîte 1/2 normă de Pr. Constantin Cornițescu, ca lector suplinitor, și Pr. Prof. Ioan Rămureanu, ca profesor suplinitor, iar de la 1 noiembrie 1976 pînă la 31 decembrie 1977 a fost suplinită cu norma întreagă de Pr. Constantin Cornițescu, cu titlul de conferențiar, iar cu 1 ianuarie 1978 Catedra a fost ocupată prin concurs de Pr. Ștefan Alexe ca profesor titular. Catedra de Teologie Dogmatică, Teologia Fundamentală și Simbolică, de la doctorat, avînd ca titular pe Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, a fost trecută la cursurile de licență, funcționînd la aceasta pînă la pensionarea sa la 1 octombrie 1973. De la această dată funcționează la această Catedră Pr. Dumitru Popescu cu gradul de conferențiar suplinitor și apoi ca profesor titular (octombrie 1976). Iar Catedra primă de Teologia Dogmatică, Simbolică și Îndrumări Misionare de la cursurile de licență al cărei titular a fost Prof. N. Chițescu pînă la ieșirea la pensie la 1 septembrie 1973, s-a transformat în Teologie Dogmatică și Îndrumări Misionare funcționînd cu această titulatură pînă la 1 noiembrie 1977 cînd a fost transformată în Catedra de Îndrumări Misionare și Ecumenism și ocupată prin concurs de Pr. Ioan Bria ca profesor titular, cu data de 1 ianuarie 1978.

Tot pe linia restructurărilor trebuie să amintim că cele trei Lectorate cu care începe Institutul Teologic Universitar din București în ianuarie 1949 se desființează toate la 31 martie 1956, sarcinile lor fiind luate de anumite asistențe, iar Conferința de Limba slavo-rusă și Istoria literaturii teologice slavo-ruse la care fusese încadrat în ianuarie 1949 Pr. Paul Mihail dar care n-a funcționat nici o zi, fiind încadrat în aprilie 1949 Prof. Ioan Negrescu, a fost transformată în Lectoratul de limbile rusă și slavonă cu noțiuni de literatură teologică slavo-rusă (1 septembrie 1952), funcționînd la aceasta în continuare Prof. Ioan Negrescu pînă la pensionarea sa (15 septembrie 1958), Pr. Alexandru Severin (1958—8 aprilie 1962) și iarăși Prof. Ioan Negrescu (1962—1966) dispărînd în 1966. Apre-ciindu-se utilitatea limbilor străine de circulație mondială ca instrumente de lucru pentru studenți și doctoranzi, în toamna lui 1966 s-au înființat două lectorate: 1. Lectoratul de rusă și franceză și 2. Lectoratul de Limba germană și Limba engleză la care s-a adăugat din 1979 al treilea Lectorat, de limbi clasice (greacă și latina), funcționînd toate trei pînă astăzi.

O ultimă modificare în structura Catedrelor este cea petrecută în martie 1978 la Catedra de Teologie Fundamentală și Istoria Religiiilor care a fost transformată în Conferința de *Istoria Religiiilor*, iar disciplina

de Teologie fundamentală a fost atașată la Catedra de Teologia Dogmatică și Simbolică, iar aceasta din urmă a trebuit să-și modifice titlatura în *Teologie Fundamentală, Dogmatică și Simbolică*.

III. Aducerea învățămîntului teologic de toate gradele sub oblăduirea și conducerea directă a Bisericii, după Reforma învățămîntului din vara lui 1948, n-a întîrziat să-și aducă roadele ei binefăcătoare pentru pregătirea temeinică teologic-doctrinară, misionar-pastorală și socială a viitorilor preoți și îndrumarea întregului cler al Bisericii în activitatea lui misionară, pastorală și socială (prin cursuri de îndrumare misionară și pastorală), în noile condiții social-politice ale orînduirii socialiste din țara noastră după eliberare. Acestei îndoite sarcini îi va răspunde prompt, prin întregul proces de învățămînt, Institutul Teologic Universitar din București cu celelalte două Institute Teologice Universitare din Sibiu și Cluj (cel din Cluj încetîndu-și existența la sfîrșitul anului universitar 1951—1952).

Fiecare Catedră și fiecare Conferință și-a adus contribuția ei la aprofundarea disciplinei respective și la dezvoltarea literaturii teologice precum și la pregătirea teologică propriu-zisă a viitorilor preoți, unele poate mai mult decît altele. O evidențiere succintă a activității acestor Catedre, și Conferințe cu anumite nuanțări se pare absolut necesară, pentru a se vedea saltul real făcut de Institutul Teologic Universitar din București în cei peste treizeci de ani de funcționare.

Titularii Catedrei de Studiul biblic al Vechiului Testament, Pr. Prof. Vladimir Prelipcean (1948—1970) și Pr. Prof. Mircea Chialda (1970 pînă astăzi) au îmbogățit literatura de specialitate cu studii și articole de valoare. În 1955, titularul Catedrei împreună cu Pr. Prof. N. Neaga de la Institutul Teologic din Sibiu și Gh. Barna, au tipărit un manual pentru Institutele Teologice: *Studiul Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 288 p.; în prezent se află în pregătire a doua ediție a acestui manual. La fel și titularul Catedrei de Noul Testament din București împreună cu omologul său de la Institutul Teologic din Sibiu, Pr. Prof. Grigorie Marcu, cu Pr. Prof. Sofron Vlad, Sibiu și Pr. Prof. Liviu Munteanu au dat la iveală un manual pentru *Studiul Noului Testament*, în 1954, 207 p., iar ediția a II-a îmbunătățită (1977) a fost semnată de Diac. Prof. N. Nicolaescu și Pr. Prof. Grigorie Marcu.

În cadrul secției de teologie istorică, se impune manualul tipărit în 1958 de *Istoria Bisericii Române*, prin strădania titularului Catedrei, Pr. Prof. Gh. I. Moisescu, împreună cu Prof. Ștefan Lupșa de la Sibiu și Prof. Alexandru Filipașcu de la Cluj, în două volume, precum și manualul de *Istoria Bisericească Universală* tot în două volume apărut în 1956, alcătuit sub redacția profesorului Teodor M. Popescu, de la Institutul Teologic din București, a părintelui Prof. Teodor Bodogae, de la Institutul Teologic din Sibiu și a Prof. Gheorghe Stănescu († 1956), fost profesor pentru această disciplină la fostul Institut Teologic din Cluj. Cea de a doua ediție, din care a ieșit de sub tipar primul volum (1978), urmînd să apară al doilea volum, a fost restructurată și mult îmbunătățită, cu bibliografie la zi, de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, — urmașul la Catedră al profesorului Teodor M. Popescu —, Pr. Prof. Teodor Bodogae

și Pr. Prof. Milan Șesan de la Institutul Teologic din Sibiu. Ținem să subliniem aci bogata publicistică în specialitate, desfășurată de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, cu o informație exhaustivă în probleme și de o mare putere de muncă și acuratețe științifică. La Catedra de Istoria Bisericii Române, după Pr. Prof. Gheorghe I. Moiescu și Pr. Prof. Alexandru Ciurea, s-a impus Pr. Prof. Nicolae Șerbănescu, mai întâi profesor suplinitor (1972—1977) și apoi profesor titular la această Catedră, cu o activitate publicistică în specialitate foarte întinsă și de adâncime științifică, autorul mergînd totdeauna la documente, la arhivă și investigînd surse inedite.

Bizantinologia s-a impus prin titularul ei Prof. Alexandru Eliah (1956—1975), cercetător de mare anvergură în specialitate și cu o ținută științifică și didactică model, ale cărui cursuri au fost ascultate cu interes inepuizabil și ale cărui studii și articole au fost și sînt cercetate și astăzi, ca lucrări de referință și de autoritate în specialitate. Urmașul său de la Catedră, Prof. Emilian Popescu (1978), el însuși arheolog și istoric bizantinolog de renume în țară și peste hotare, duce mai departe cu multă cinste tematica disciplinei, adîncind-o și articulînd-o în disciplinele teologice înrudite, și făcînd-o deci utilă pregătirii viitorilor preoți.

În cadrul secției practice, s-au impus în felul lor, toate Catedrele, înregistrînd firește un progres vădit două dintre ele: a) Catedra de *Liturgică, Pastorală și Artă Creștină* (din 1950 pînă astăzi) prin titularul ei, Pr. Prof. Ene Braniște, ucenicul și urmașul la Catedră al Pr. Prof. Petre Vintilescu. Acesta a dus mai departe publicistica în specialitate, legînd-o de nevoile urgente și practice ale Bisericii, prin pregătirea liturgică și pastorală a preoților astăzi. P.C. Sa publică singur un manual voluminos și de mare utilitate pentru studenți și preoți: *Liturgica Specială*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, în 1979, și are în pregătire pentru tipar și manualul de *Liturgică generală*. A doua Catedră cu o mare pondere în viața Institutului, este Catedra de *Drept bisericesc* cu titularul ei, Pr. Prof. Liviu Stan (1948—1973), o somitate în domeniul Dreptului canonic, materie căreia, după Dimitrie Boroianu și Iacob Lazăr (1938—1948), i-a dat un prestigiu cu totul deosebit. N-a ajuns să alcătuiască și un manual de Drept bisericesc tipărit din cauza sănătății care i s-a șubrezit foarte repede. A lăsat însă cîteva lucrări fundamentale de referință și de autoritate în literatura Dreptului: *Ontologia Juris*, Sibiu, 1943; *Mireni în Biserică*, Sibiu, 1939; *Sfinții români*, Sibiu, 1945 și o publicistică extraordinar de bogată și valoroasă prin problemele puse și soluționate cu mare competență și responsabilitate științifică și teologică. Cu el, ca profesor mai întîi la Academia Andreiană din Sibiu și apoi la Institutul Teologic Universitar din București, și, după el, cu profesorul Iorgu Ivan (1973—1980), știința Dreptului bisericesc face un salt calitativ real. O nouă față de fosta Facultate de Teologie, o prezintă, în viața Institutului Teologic, Conferința de Muzică bisericească, ilustrată chiar de la întemeierea ei în ianuarie 1949, de marele compozitor și dirijor Nicolae Lungu (1949—1970), care și-a adus contribuția ei la pregătirea liturgică a viitorilor preoți. Conf. Nicolae Lungu, împreună cu alți buni cunoscători ai mu-

zicii bisericești, a dat pe dublă notație — psaltică și liniară — aproape întreaga imnografie bisericească a slujbelor de Duminică, a celor opt glasuri și a contribuit la impunerea muzicii bisericești bizantine în întreaga Biserică Ortodoxă Română, pe linia uniformizării cultice.

Disciplinele secției sistematice au cunoscut, în cele trei decenii de activitate a Institutului, o dezvoltare și un interes de înalt nivel teologic. În cadrul fiecărei Catedre și discipline s-au produs mutații, la unele mai evidente și bogate: Morala creștină, după conturarea ei într-o Catedră, s-a impus cu titularul său Dr. Athanasie Mironescu (1887—1898), s-a dezvoltat în continuare cu Pr. Icon. Dr. Constantin Nazarie (1901—1926), în cadrul învățămîntului teologic, și și-a extins tematica cu Prof. Dr. Șerban Ionescu (1927—1948), care în abordarea problemelor de morală creștină a apelat aproape constant la datele și interpretările moralei filozofice sau filozofiei morale și mai puțin sau deloc la gîndirea patristică, încercînd o conciliere a punctelor Moralei creștine cu cele ale eticii filozofice. Cu Prof. Dr. Orest Bucevski (1948—1962), care a dispus de o pregătire teologică de substanță, în primul rînd dogmatică și morală, și filozofică în al doilea rînd, de o mare putere de analiză a fenomenelor și de o bună metodă de lucru, urmărind totdeauna prezentarea datelor problemei într-un sistem bine încheiat, rămînînd mereu teologic, Morala creștină avansează pe drumul ei firesc de disciplină teologică strîns legată de Dogmatică. Același lucru se confirmă și sub Prof. Constantin Pavel (1962—1974).

Cei doi profesori, Orest Bucevski și Constantin Pavel, împreună cu Prof. Ierom. Nicolae Mladin înscăunat mitropolit al Ardealului în 1967, și Prof. Diac. I. Zăgrean, au dat la iveală și tipărit primul curs complet de *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I—II, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe, 1979—1980 (I, 478 ; II, 355), cu merite deosebite dar care se cere îmbunătățit și ca tematică și ca bibliografie și ca manieră teologică de tratare a problemelor de morală fără ignorarea duhului patristic și nici a mutațiilor intervenite în spiritualitatea creștină actuală occidentală, prin acele teologii ale genitivului care sînt de fapt etici creștine contextuale cu foarte puține implicații dogmatice. Or, adevărurile și normele Moralei creștine trebuie să rămînă, potrivit învățăturii noastre de credință, implicații ale adevărilor dogmatice, iar Morala creștină să nu ajungă astăzi o sociologie creștină. Moralei creștine îi rămîne centrală relația omului cu Dumnezeu, cu sinea sa proprie, cu aproapele și cu lumea, adică societatea timpului, urmărind cultivarea virtuții, slujirea lui Dumnezeu prin slujirea semenilor și societății, mîntuirea și desăvîrșirea omului. Ucenicii celor patru profesori, autori ai manualului amintit, și urmașii lor direcți la Catedră au sarcina să aducă îmbunătățirile cerute de momentul de astăzi al Bisericii, în deschiderea ei ecumenică și slujirea socială cu care ea este datorare oamenilor și lumii.

Teologia Dogmatică și Simbolică dispune în cadrul procesului de învățămînt al Institutului Teologic Universitar din București de două Catedre, începînd cu anul 1948, una la cursurile de licență cu Prof. Nicolae Chișescu (1948—1973) și alta la doctorat, deținută de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae (1949—1973) și trecută în 1970 la cursurile de licență.

Ca disciplină teologică, Teologia Dogmatică și Simbolică s-a dezvoltat prin cei doi titulari de catedre pe două linii : a) linia tradițională, deschisă și bine conturată de Prof. Ioan-Irineu Mihălcescu și continuată și mult dezvoltată de ucenicul și urmașul la catedră al acestuia, Prof. Dr. Nicolae Chițescu și b) o alta mai puțin bătătorită în Teologia românească dar autentic ortodoxă, susținută de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, care constă în aprofundarea adevărilor de credință în spiritul Părinților Bisericii, adică al Părinților care ar fi trăit astăzi, articulînd deci adevărilor de credință în viața Bisericii și a credincioșilor care trăiesc concret aceste adevăruri în timpul nostru, și ținînd seama de aspirațiile și eforturile Bisericii pe calea realizării unității creștine ecleziale, prin dialogurile teologice bilaterale și multi-eccleziale în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Aceste două linii, complementare de altfel, s-au întîlnit în elaborarea, în colectiv, a unui manual universitar de proporții : *Teologia Dogmatică și Simbolică*, 2 volume, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii, 1958 (I—II, 1006 p.), vol. I, de Dogmatică generală, fiind redactat în proporții de aproape trei pătrimi din numărul temelor și al paginilor, de Prof. Dr. Nicolae Chițescu. Cei doi titulari au desfășurat, în paginile revistelor noastre bisericești, centrale, mitropolitane și în unele reviste teologice de peste hotare, o activitate științifică publicistică necunoscută ca volum, profunzime și implicații în literatura de specialitate dinainte de 1948. Iar *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I—III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1978 (vol. I, 504 p. ; vol. II, 380 p. și vol. III, 463 p.) dată de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, este o sinteză amplă a Teologiei Dogmatice a Bisericii Ortodoxe cu deschidere ecumenică, culme a gândirii dogmatice românești, carte de primă referință și bază solidă pentru noi dezvoltări în Teologia ortodoxă și ecumenică. Deși se pretinde a fi un manual pentru Institutele Teologice Universitare ale Bisericii Ortodoxe Române, această lucrare se adresează unui cititor elevat : specialiștilor și iubitorilor de gândire teologică aprofundată în implicații ale adevărilor de credință în viața Bisericii, a creștinilor, și a umanității întregi, precum și celor care urmăresc și susțin eforturile Bisericii pe calea unității creștine ecleziale. Această sinteză dogmatică este însoțită și susținută de o bogată literatură patristică și post-patristică, dată în traducerea românească a *Filocaliei*, datorată tot părintelui Prof. Dumitru Stăniloae (cele zece volume apărute pînă acum începînd din 1946) și a volumelor marii colecții : «Părinți și scriitori bisericești», inițiată și organizată de P. F. Părinte Patriarh Iustin Moisescu din care au ieșit pînă acum 6 volume.

În cadrul Catedrei de *Teologie Fundamentală și Istoria religiilor*, s-a impus după 1948, disciplina Istoriei religiilor prin Prof. Diac. Dr. Emilian Vasilescu care după Prof. Ioan-Irineu Mihălcescu și Mircea Eliade, a dat cel de-al treilea manual de *Istoria religiilor*, în românește apărut în București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1975, 8°, 440 p. + 56 planșe (Ediția a II-a, mult îmbunătățită, sub tipar). Este o lucrare valoroasă care interesează deopotrivă pe teologi și pe cercetătorii culturii și civilizației din cele mai vechi timpuri.

Catedra de Îndrumări Misionare și Ecumenism, înființată în noiembrie 1977, este la începuturile ei și pe cale de a-și alcătui și tipări un curs de Îndrumări Misionare legat de necesitățile imediate ale pregătirii doctrinar-misionare a preoților.

Actualii profesori, conferențieri, lectori și asistenți care își fac intrarea în Institutul Teologic Universitar din București după 1970, și toți teologii, cu studii superioare în țară și în străinătate, distingându-se fiecare în felul său prin teze de doctorat unele mai mult decât altele, poate, situându-se la un înalt nivel științific, fiind cărți de referință și constituind un bun început de drum în teologia românească⁶, în pragul aniversării primului centenar al Facultății de Teologie și Institutului Teologic din București, au misiunea să ducă mai departe prestigiul Institutului Teologic din București, prin activitatea lor la catedră și prin lucrări care să constituie aprofundări teologice la nivelul cerințelor Bisericii astăzi în slujirea credincioșilor și a poporului și pe drumul unității creștine ecleziale în cadrul ecumenismului contemporan.

O concretizare a creșterii progresive a activității didactice și științifice, desfășurată de Facultatea de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București, acum la aniversarea centenarului lor, a mutațiilor survenite în cadrul procesului de învățământ pe catedre, conferințe și lectorate de-a lungul timpului, se va vedea din istoricul catedrelor și conferințelor care urmează acestor considerații generale. Istoricul Catedrelor și Conferințelor pleacă de la situația prezentă a procesului de învățământ din Institutul nostru Teologic Universitar care numără 12 Catedre: 1. *Studiul Vechiului Testament* (Introducerea, Arheologia, Exegeza și Limba ebraică), Prof. titular Pr. Dr. Mircea Chialda; 2. *Studiul Noului Testament* (Introducerea, Ermineutica biblică și Exegeza),

6. Episcop Antonie Plămădeală, *Biserica slujitoare*, în Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și în teologia contemporană, teză de doctorat, București, 1972; Diac. Ion Brîa, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine*, teză de doctorat, București, 1968; Pr. Asistent Dumitru Popescu, *Ecleziologia romano-catolică după documentele celui de al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană*, București, 1972; Asist. Ștefan Alexe, *Niceta de Remesia și ecumenicitatea patristică din secolele IV și V*, teză de doctorat, București, 1969; Preot Constantin N. Galeriu, *Jertfă și răscurpărare*, teză de doctorat, București, 1973; Arhim. Timotei Sevițiu, *Doctrina Hristologică a Sfântului Chiril al Alexandriei*, teză de doctorat, Timișoara, 1973; Pr. Ioan Mircea, *Epistola întâi a Sfântului Apostol Petru, Introducere și comentarii*, teză de doctorat, București, 1973; Pr. Lector Dumitru Radu, *Caracterul ecleziologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii*, București, 1978; Diac. Asist. Nicu Moldoveanu, *Izvoare ale cântării psaltice în Biserica Ortodoxă Română*, București, 1974; Preot Ilie Moldovan, *Învățătura despre Sfântul Duh în Ortodoxie și preocupările ecumeniste contemporane*, teză de doctorat, Sibiu, 1973; Pr. Asist. Nicolae D. Necula, *Doctrina și viața religioasă a Bisericii Copte reflectată în textele ei liturgice (rugăciuni și imne)*, București, 1977; Cezar Vasiliu, *Relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă, de la anunțarea Conciliului Vatican II (ianuarie 1959), până în decembrie 1970*, teză de doctorat, București, 1976; Diac. Asist. Viorel Ioniță, *Sinodul al VI-lea ecumenic și importanța sa pentru ecumenismul actual*, teză de doctorat, București, 1978; Diac. P. I. David, *Premise ale dialogului anglicano-ortodox: Aspectul Revelației divine*, teză de doctorat, București, 1976; Asist. Remus Rus, *Concepția despre om în marile religii*, teză de doctorat, București, 1978; Arhim. Chesarie Gheorghescu, *Învățătura ortodoxă despre economia dumnezeiască și economia bisericească*, teză de doctorat, 1980; Preot Gheorghe I. Drăgulin, *Ecleziologia tratatelor arceopagitice și importanța ei pentru ecumenismul contemporan*, teză de doctorat, București, 1980.

Prof. titular Pr. Dr. Constantin Cornițescu ; 3. *Istoria Bisericească Universală*, suplinită de Asist. Pr. Dr. Viorel Ioniță ; 4. *Istoria Bisericii Române (cu noțiuni de Paleografie și Limbă slavă bisericească)* și *Probleme fundamentale ale Istoriei patriei*, Prof. titular Pr. Dr. Nicolae Șerbănescu ; 5. *Patrologia și Literatura creștină postpatristică*, Prof. titular Pr. Dr. Ștefan Alexe, preot pe timp determinat la biserica românească de la Baden-Baden, și suplinită de Lector Dr. Cezar Vasiliu ; 6. *Bizantinologia*, Prof. titular Dr. Emilian Popescu ; 7. *Teologia Fundamentală, Dogmatică și Simbolică*, Prof. titular Pr. Dr. Dumitru Popescu, aflat peste hotare pe o perioadă determinată, ca director de studii la Conferința Bisericilor Europene, și suplinită temporar de Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu și Pr. Conf. Dr. Ilie Moldovan, spiritual-șef al Institutului ; 8. *Indrumări Misionare și Ecumenism*, Prof. titular Pr. Dr. Ion Bria aflat peste hotare pe o perioadă determinată, ca secretar al relațiilor cu ortodoxii în comisia «Mistune și Evanghelizare» a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, și suplinită cu grad de conferențiar suplinitor de Diac. Dr. Petru David ; 9. *Morala creștină*, Prof. titular Pr. Dr. Dumitru Radu ; 10. *Liturgică, Pastorală și Artă creștină*, Prof. titular Pr. Dr. Ene Braniște ; 11. *Drept bisericesc cu noțiuni de Administrație și contabilitate parohială*, suplinită de Asist. Pr. Dr. Nicolae Necula și Asist. Pr. Dr. Nicolae Dură, și 12. *Omiletică și Catehetică cu noțiuni de Pedagogie și Istoria Pedagogiei*, Prof. titular Pr. Dr. Constantin Galeriu ; 2. conferințe : 1. *Istoria religiilor*, suplinită cu grad de lector de Dr. Remus Rus, și 2. *Muzica Bisericească* (psaltică și liniară) condusă de conf. titular Diac. Dr. Nicu Moldoveanu ; 3. lectorate : 1. *Lectoratul de Limbi clasice : greaca și latina*, suplinit de Asist. Pr. Alexandru Stan ; 2. *Lectoratul de Limba rusă* (lector Dr. Mircea Gheorghiu) împreună cu *Limba franceză* (lector M. Rădulescu) ; 3. *Limbile germană* (suplinitor Asist. Diac. Ion Caraza) și *engleză* (lector M. Rădulescu) și 6 asistențe : 1. La secția biblică : Asist. titular Diac. Dr. Emilian Cornițescu ; 2. La secția istorică : Asist. titular Pr. Dr. Viorel Ioniță ; 3—4. La secția sistematică : Asist. titular Diac. Ion Caraza și Asist. titular : Dr. Dan-Ilie Ciobotea, aflat lector la Institutul Ecumenic de la Bossey-Geneva, suplinit de Asist. Pr. Ștefan Sandu ; 5—6. La secția practică : Asist. titular Pr. Dr. Nicolae Necula și Asist. suplinitor cu 1/2 normă : Diac. Mihai Colibă. Pentru educația duhovnicească și practica liturgică a studenților la paraclisul Institutului, funcționează doi spirituali : 1. Pr. Conf. Dr. Ilie Moldovan și 2. Pr. Asist. Dr. Nicolae Dură.

Mutațiile intervenite în Catedre, Conferințe și Lectorate au fost determinate de necesitățile imediate și de perspectivă ale Bisericii noastre privind pregătirea doctrinar-misionară, liturgic-pastorală, și social-patriotică a preoților. Iar rezultatele învățămîntului nostru teologic, în ultimele trei decenii, au fost cele scontate de Biserică sub a cărei oblăduire se desfășoară întregul nostru învățămînt teologic în condiții superioare față de trecut.

Pr. Prof. Dr. Dumitru RADU

ARTICOLE ȘI STUDII

ISTORICUL CATEDRELOR ȘI DISCIPLINELOR DE STUDIU LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI, 1881 — 1981

STUDIUL VECHIULUI TESTAMENT LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

În prima fază a existenței Facultății de Teologie, la Catedra de Vechiul Testament a funcționat arhiereul Inocențiu Moisii Ploieșteanu și Dr. Nicolae Nitzulescu. Primul predă Introducerea în Vechiul Testament, cel de al doilea Limba Ebraică și Exegeza Vechiului Testament. Ambii funcționau ca profesori suplinitori ca și celelalte cadre didactice ale Facultății de Teologie.

Pe lângă cursurile gratuite, ținute la Facultatea de Teologie, arhiereul Inocențiu Moisii Ploieșteanu a publicat câteva articole în revista «Biserica Ortodoxă Română». În aceste articole autorul a fost preocupat de chestiuni de introducere generală în cărțile Sfintei Scripturi, în deosebi în Pentateuh¹.

Ca profesor de Limba Ebraică, Nicolae Nitzulescu a adus o valoroasă contribuție la dezvoltarea studiilor biblice prin traducerea de pe originalul ebraic a Vechiului Testament în limba română.

Această traducere n-a văzut lumina tiparului, manuscrisul numitului profesor fiind predat Societății Biblice Britanice, care a publicat după el primele ediții românești ale Vechiului Testament. Altă traducere a Vechiului și Noului Testament a apărut după moartea sa (ian. 1904), în anul 1906, la București².

Odată cu cea de a doua fază a existenței Facultății de Teologie, sau din toamna anului 1884, s-au făcut și unele modificări în cadrul Catedrei de Vechiul Testament. Astfel potrivit orarului fixat de Consiliul profesoral la 3 noiembrie 1884 pentru anul școlar 1884—1885,

1. Arhiereu Innocent M. Ploieșteanu, *Cetirea și meditarea Sântelor Scripturi*, în «B.O.R.», an. VI (1882), nr. 8, pp. 465—473; an. IX (1885), nr. 2, pp. 144—157; nr. 4, pp. 252—275; nr. 5, pp. 355—363; nr. 7, pp. 467—482; nr. 8, pp. 558—568; nr. 9, pp. 720—739; nr. 10, p. 799; an. X (1886), nr. 1, p. 54—64, nr. 2, pp. 84—99; nr. 3, pp. 153—171; nr. 4, pp. 247—268; nr. 5, pp. 353—358 etc.

2. Conform celor spuse de P. C. Pr. Prof. Vl. Prelipeanu; vezi și Diac. Prof. N. Nicolaescu, *Studii biblice în Biserica Ortodoxă Română*, în «Studii Teologice», an. XXIII (1971), nr. 1—2, p. 19.

apare numai Limba Ebraică, fără Introducerea și Exegeza în Vechiul Testament, însă cu o nouă disciplină : Arheologia Biblică. Limba Ebraică a fost încredințată, spre suplinire, arhimandritului Dr. Gherasim Timuș, iar Arheologia Biblică fostului ebraist, Dr. Nicolae Nitzulescu. Pentru fiecare din ele erau rezervate câte 3 ore săptămînal³.

În anul universitar 1885—1886, arhimandritului Dr. Gherasim Timuș i s-a mai dat Introducerea și Exegeza în Cărțile Vechiului Testament, iar începînd cu data de 1 ianuarie 1887, i s-a acordat titlul de suplinitor la aceste materii, avînd în plus Arheologia Biblică.

Ca și celelalte Catedre, și cea de Vechiul Testament, pe la sfîrșitul anului 1891 nu era încă ocupată de un titular, ci de un profesor suplinitor⁴.

La sfîrșitul lunii ianuarie a anului 1892, Facultatea de Teologie și slujitorii săi au fost recunoscuți de stat prin decretul nr. 267/1892, care a fost aprobat sub nr. 15/1892 de Consiliul de Miniștri. Totodată, au fost recunoscute și cele 8 Catedre, începînd cu cea de Vechiul Testament, în care intrau disciplinele : Limba Ebraică, Exegeza Testamentului Vechi la Teologia Biblică și Introducerea în Cărțile Testamentului Vechi. Dintre aceste discipline lipsește Arheologia Biblică, care, totuși, apare în orarul studenților din anul I (1892—1893).

Profesorii celor 8 Catedre au fost recunoscuți de stat cu titlul provizoriu la Catedrele respective⁵.

Lipsa Arheologiei Biblice din cadrul Catedrei de Vechiul Testament este provizorie, căci ea a fost inclusă între cele 9 materii ale regulamentului, publicat în anul 1893, sub nr. 4202. Ca urmare, ea apare în orarul studenților din anul întîi (1892—1893 și 1893—1894), alături de Limba Ebraică și Introducerea în Cărțile Vechiului Testament. În anul doi, profesorul Catedrei de Vechiul Testament, Dr. Gherasim Timuș, decan al Facultății între 1887—1893, predă numai Exegeza Vechiului Testament⁶.

Odată cu terminarea anului universitar 1893—1894, se încheie cei 10 ani ai profesorului arhieru Dr. Gherasim Timuș, care s-a afirmat prin publicarea de studii și articole în revista «Biserica Ortodoxă Română». Acesta a fost inițiatorul frumoaselor comentarii sub formă de «Note și meditațiuni asupra Psalmilor», care au fost tipărite în 3 volume. A abordat problema profetiilor mesianice în care dezvăluia trei sensuri : literar, metaforic și mistic, sau era preocupat de cele 70 de săptămîni din cartea profetului Daniel⁷.

Din toamna anului 1894, Catedra de Vechiul Testament cu disciplinele : Limba Ebraică, Arheologia Biblică, Introducerea în Vechiul Tes-

3. Prof. onorar T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 1090—1097.

4. Dosarul nr. 9, an. 1891, nr. 46, ieșire, apud Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 1111—1113.

5. Anuarul Universității din București, pe anul școlar 1892—1893, București, 1893; Dosarul nr. 10, an. 1892, cf. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1113—1114.

6. Anuarul Universității din București, anul școlar 1892—1893, București, 1893, p. 63; anul 1893—1894, București, 1894, p. 36, 43.

7. Dr. Gherasim Timuș, *Note și meditațiuni asupra psalmilor*, în «B.O.R.», an. IX (1885), nr. 8, p. 641; nr. 9, pp. 673—695 etc. vol. I—III, București, 1896; *Profețiile mesianice*, în «B.O.R.», an. X, (1887), nr. 15, pp. 1254—1262; an. XI (1887), nr. 1, pp. 71—80; nr. 3, pp. 248—272; nr. 5, pp. 447—467; nr. 6, pp. 528—545 etc.

tament și Exegeza Vechiului Testament a fost ocupată, prin transfer, de profesorul de Patrologie și Istoria Dogmelor, Dr. Nicolae Nitzulescu, întrucât titularul ei, Dr. Gherasim Timuș, a fost ales episcop al Argeșului. Nicolae Nitzulescu a predat ca profesor timp de 10 ani la această Catedră a cărei titlatură includea, în perioada 1894—1904, obiectele: Exegeza Vechiului Testament, Limba Ebraică, Introducerea în cărțile Vechiului Testament și Arheologia Biblică. Aceste obiecte erau predate în primii doi ani de licență⁸.

Profesorul Nicolae Nitzulescu a fost nevoit să se retragă din învățământul teologic universitar la sfârșitul anului 1904, din motive de boală, Catedra fiind suplinită, în anul universitar 1904—1905, de profesorul Dr. Badea Cireșeanu.

Potrivit orarului din anul școlar 1904—1905, numitul profesor suplinitor preda la anul întâi de licență, într-o singură oră săptămînal, Introducerea în Vechiul Testament, Limba Ebraică și Arheologia Biblică, iar la anul doi, tot într-o singură oră, Exegeza din Vechiul Testament după original⁹.

În anul școlar 1905—1906, Badea Cireșeanu va continua suplinirea numai două luni, după care va fi numit suplinitor profesorul de Istorie Universală, Dr. Dragomir Demetrescu¹⁰.

În cadrul Catedrei de Vechiul Testament, mai menționăm și numele profesorului Dr. Constantin Chiricescu, titular pentru Patrologie și Istoria Dogmelor, care a îmbogățit literatura de specialitate vechitestară prin publicarea «Arheologiei Biblice pentru Seminarii», București, 1903 și «Introducerea în Sfintele Cărți ale Testamentului Vechi», editată în același an¹¹.

După această fază de suplinire, Catedra de Vechiul Testament va cunoaște o perioadă de dezvoltare și afirmare, odată cu numirea marelui teolog și ebraist, preot Dr. Ioan Popescu-Mălăești, care a slujit cu devotament această Catedră timp de peste trei decenii. A fost numit, începînd cu ziua de 1 decembrie 1907, ca profesor agregat definitiv la Catedra de Exegeza Vechiului Testament, Introducerea în cărțile Vechiului Testament, Arheologia Biblică și Limba Ebraică. Cu acest titlu a funcționat pînă la 5 iulie 1911, cînd a fost titularizat¹².

Față de anii precedenți, în anul universitar 1911—1912, programarea săptămînală a materiilor prevăzute pentru Catedra de Vechiul Testament includea obiecte pentru cei trei ani de licență. Astfel, în anul I se preda cîte o oră de Arheologie Biblică, Gramatică Ebraică și Introducere în Vechiul Testament; în anul doi cîte 2 ore, iar în anul al treilea o singură oră de Exegeză din Vechiul Testament.

8. Pr. Ioan Popescu-Mălăești, *Facultatea de teologie din București, scurtă schiță istorică*, în «Studii Teologice», an. III (1932), nr. 2, pp. 10—14; Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1137.

9. Dosarul nr. 130, an. 1904, cf. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1142, 1144; după Prof. Ioan Popescu-Mălăești, *op. cit.*, pp. 10—14, Prof. Badea Cireșeanu a suplinat catedra de Vechiul Testament între 1903—1904, fiind urmat, tot ca suplinitor, pe un an (1904—1905) de Prof. Dragomir Demetrescu.

10. Condicta de prezentă, 1902—1915, Arhiva Institutului Teologic.

11. Dr. Vasile Tarnavschî, *Arheologia biblică*, Cernăuți, 1930, p. 51; Pr. Prof. Vl. Prelipceanu, Pr. Prof. Nic. Neaga și Pr. Prof. Gh. Barna, *Studiul Vechiului Testament*, București, 1955, p. 14.

12. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1154 și 1163.

O perioadă înfloritoare a Catedrei de Vechiul Testament se remarcă în timpul Pr. prof. Ioan Popescu-Mălăești în ciuda faptului că, acesta a supliniit și Catedra de Noul Testament după moartea profesorului titular Ioan Cornoiu, în anul 1913.

Răspunzînd cu multă seriozitate și competență tuturor nevoilor inerente învățămîntului universitar, Pr. Prof. Ioan Popescu-Mălăești și-a investit o parte din timpul său disponibil lucrărilor, studiilor și articolelor privind Vechiul Testament. Gama temelor abordate în scrierile sale se referă la probleme de Introducere, Exegeză, Istorie și Arheologie Biblică. O parte din publicații au apărut în lucrări separate sau extrase*.

Părintele profesor Ioan Popescu-Mălăești s-a afirmat și ca un bun traducător și comentator al unor cărți canonice din Vechiul Testament (Obadia, Isaia, Ioel, Psalmi). De asemenea a făcut diferite tilcuiri la pericopele evanghelice și la cele apostolice din zilele de duminică și sârbători, a tratat diferite subiecte de Arheologie Biblică¹³.

În timpul cît a funcționat la Catedră Pr. Prof. Ioan Popescu-Mălăești, s-au ivit unele transformări în învățămîntul teologic universitar, începînd cu anul școlar 1926—1927, cînd Conferința de Morală Creștină a fost transformată în Conferință de Studii Biblice, pentru Vechiul și Noul Testament, separat. După cîțiva ani, în ședința Consiliului profesoral din februarie 1931 s-a propus și s-a hotărît înființarea a încă unei Conferințe pentru Studiul Biblic, așa încît de aici înainte o Conferință singură va fi afectată pentru Vechiul Testament, care va cuprinde Introducerea în Vechiul Testament, Arheologia și Istoria Biblică a Vechiului Testament și altă Conferință, pentru Noul Testament. Pentru ocuparea primei Conferințe de pe lîngă Exegeza Vechiului Testament, a fost recomandat ca suplinitor părintele Atanasie Negoită în toamna anului 1932¹⁴.

Începînd cu anul 1939 la Catedra de Vechiul Testament a fost propus să funcționeze doi asistenți față de unul cît era indicat la celelalte Catedre. Tot în acest an, profesorul titular al Catedrei și-a cerut pensionarea pe ziua de 1 octombrie. Catedra de Exegeză din Vechiul Testament împreună cu Seminariile de la anul I și II de licență au fost suplinite în anul școlar 1939—1940 de profesorul de Noul Testament, Pr. Haralambie Roventța. Cursurile de Vechiul Testament nu au fost reluate odată cu deschiderea anului universitar 1940—1941, ci după cîteva luni, adică la 10 ianuarie 1941, cînd a fost numit ca suplinitor asistentul Ion V. Georgescu. Acesta a funcționat înainte ca preparator onorific pe lîngă Catedra de Exegeză din Vechiul Testament în perioada 1932—1937, după care a fost numit mai întîi asistent provizoriu și apoi, din anul 1941, asistent definitiv, funcție în care a activat pînă în luna ianuarie a anului 1945¹⁵.

*. Vezi fișa bio-bibliografică.

13. A se vedea pe larg la Pr. Haralambie Roventța și Ion V. Georgescu, *Ioan Popescu-Mălăești, activitatea sa ca preot și profesor*, București, 1939, pp. 31—73.

14. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 1171, 1185, 1187—1188, 1190.

15. Dosarul personal, Arhiva Institutului Teologic.

Între 1941—1946 Catedra de Exegeza Vechiului Testament este ocupată de Pr. Prof. Grigore Pișculescu, transferat de la Iași¹⁶.

După retragerea la pensie a Pr. Prof. Grigore Pișculescu, Catedra a fost suplinită, în anul universitar 1946—1947, de D-l Prof. Nic. Chițescu, iar în anul universitar următor de Pr. Asist. Atanasie Negoită, care funcționa deja ca asistent la această Catedră intitulată Exegeza Vechiului Testament și Limba Ebraică, începînd din anul 1942 și pînă în anul 1948, cînd a fost numit lector titular de Limba Ebraică pe care a predat-o pînă în anul 1952¹⁷.

Din anul 1948, Facultatea de Teologie din București trece din cadrul Universității și a Ministerului Învățămîntului sub oblăduirea Sfîntului Sinod și se contopește cu Facultatea de Teologie din Suceava. Ca urmare, ia nîntă Institutul Teologic de Grad Universitar din București, ale cărui cursuri se deschid oficial la 30 ianuarie 1949.

Vechiul Testament se intitulează: «Exegeza Vechiului Testament, Introducerea în Cărțile Vechiului Testament, Exegeză după textul original, Arheologia Biblică și Limba Ebraică». Din primul an de existență a Institutului Teologic la această Catedră a funcționat ca titular pînă la pensionare, părintele profesor Vladimir Prelipcean. Înainte de a fi fost numit profesor aici, în decembrie 1948, părintele prof. Vl. Prelipcean a funcționat ca asistent onorific în anul școlar 1936—1937, la Facultatea de Teologie din Cernăuți, apoi ca profesor agregat la Facultatea de Teologie din Cernăuți—Suceava (1937—1940) și ca profesor titular la Facultatea de Teologie din Suceava (1941—1948).

Studiile de specializare în domeniul Vechiului Testament și Limba Ebraică, făcute la universitățile din Viena, Berlin și Strassbourg, părintele Prof. Vl. Prelipcean le-a fructificat atît în cadrul activității didactice cît și în afara Catedrei, prin lucrările pe care le-a publicat în revistele centrale bisericești și cele de la centrele mitropolitane. Pentru aprofundarea vastelor cunoștințe de Vechiul Testament, P. C. Sa a elaborat partea privind chestiuni generale și speciale în cărțile profetice din volumul «Studiul Vechiului Testament», manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, apărut în anul 1955.

Orizontul studiilor biblice vechitestamentare a fost lărgit prin numeroasele studii și articole de o înaltă rigoare și competență științifică redactate de părintele profesor Vladimir Prelipcean¹⁸.

16. Condicta de prezență pe anii 1940—1951, Arhiva Institutului Teologic; Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 1195—1196.

17. P. C. Pr. Atanasie Negoită, prin lucrările publicate a îmbogățit substanțial literatura de specialitate. A publicat studii, articole și recenzii în toate revistele de teologie și o parte din ele au apărut și în limbi străine (franceză și engleză). De asemenea, a redactat și un manual de limba ebraică, apărut în anul 1946 (a se vedea la prezentarea bibliografică a profesorilor Facultății de Teologie și ai Institutului Teologic).

18. Dezgropările de la Teleilat Gassul, în «Candela», 1938; Textele din Ras-Şamra și raportul lor cu Vechiul Testament, în «Candela», 1939—1941; Importanța Vechiului Testament, studiul lui și cultivarea lui la Facultatea de Teologie din Cernăuți, în «Candela», an. 1938; Vocațiunea la Profeții Vechiului Testament, în «Candela», an. 1942—1943; Ceva despre scrisul profeților Vechiului Testament, Rm. Vilcea, 1945.

Bogatul tezaur de învățăături religios-morale al Vechiului Testament a fost scos în evidență cu multă claritate și pricepere de P. C. Sa, atît în prelegerile de la licență, cit și în numeroasele studii, ca de exemplu *Idei despre pietate în Vechiul Testament sau Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament*, sau *Decalogul — lege universală și veșnică*.

Printre preocupările multiple ale părintelui profesor legate de Catedra de Vechiul Testament a fost și interesul deosebit pentru cercetările arheologice al căror repertoriu variat aduce un mare serviciu studiilor biblice.

Părintele Prof. Vladimir Prelipcean se va pensiona în anul 1968, după care dată, Catedra va fi suplinită de P. C. Sa și de părintele Prof. Mircea Chialda, pînă la 1 martie 1970.

Începînd cu 1 martie 1970 pînă astăzi, Catedra de Studiul Vechiului Testament este deținută de Pr. Prof. Mircea Chialda ca profesor titular. Prea Cucernicia Sa a funcționat mai întîi, cu ani în urmă (1938—1948) ca profesor de Vechiul Testament la Academia Teologică din Caransebeș, de unde a fost transferat, la 1 ianuarie 1949, la Institutul Teologic din București și numit conferențiar pe lîngă Catedra de Vechiul Testament, funcționînd în această calitate pînă la 31 august 1952, cînd i s-a încredințat, cu titlul de lector (1952—1956), predarea Limbii Ebraice. Din anul 1956 a fost titularizat la Catedra de «Teologia biblică a Vechiului și a Noului Testament». La data de 1 decembrie 1959 a fost numit în postul de profesor suplinitor la Catedra «Studiul Biblic al Vechiului și Noului Testament» la cursurile de magisteriu. În urma desființării Catedrei de «Exegeza Vechiului și Noului Testament, studiu comparativ intercreștin» de la cursurile de doctorat, părintelui profesor Mircea Chialda i s-a încredințat, începînd cu 1 martie 1970, suplinirea Catedrei de Studiul Vechiului Testament la cursurile de licență, fiind titularizat cu data de 1 septembrie 1970.

Sub îndrumările P. C. Sale, un număr de trei doctoranzi și-au alcătuit și susținut teza de doctorat la Catedra de Studiul Vechiului Testament, iar zeci de generații de studenți au învățat de la distinsul lor magistru primele noțiuni de ebraică și au trecut la cercetarea textului biblic în original ¹⁹.

Progresul înregistrat în cadrul studiilor biblice vechitestamentare este rezultatul firesc al cercetărilor serioase făcute de părintele profesor în lucrările sale. Unele dintre acestea privesc chestiuni de arheologie biblică, altele abordează în mod strălucit problema de bază a Vechiului Testament și a teologiei în general, mesianismul, prevestit în perioada vechitestamentară și împlinit întocmai în Noul Testament ²⁰.

19. Datele au fost extrase din dosarul personal al P. C. Părinte Profesor.

20. *Sacrificiul mielului pascal*, Caransebeș, 1939; *Patimile și jertfa Mîntuitorului după Vechiul Testament*, Caransebeș, 1947; *Îndrumător spre Hristos*, Caransebeș, 1939.

Cercetarea științifică și expunerea clară cu un adânc conținut teologic se remarcă și în publicațiile despre : *Legea lui Dumnezeu reflectată în psalmul 119* sau despre valoarea și regula de aur a Vechiului Testament²¹, despre *Doctrina Vechiului Testament asupra nemuririi*, despre *Problema preoției în lumina cărții profetului Maleahi*²².

Un real interes a manifestat părintele profesor pentru actualitatea problemelor moral-sociale desprinse din Decalog și Proverbele lui Solomon. Din acest punct de vedere, studiile Prea Curcenciei Sale au devenit un îndreptar prețios în identificarea unor texte vechitestamentare, mereu valabile, în viața religioasă a creștinilor, mărturii care scot în evidență caracterul inspirat al Vechiului Testament²³. Amintim, de asemenea, un studiu temeinic despre cărțile anaghiinoscomena și apocrife ale Vechiului Testament.

Pe lângă Catedra al cărei titular este, funcționează ca asistent, începând cu data de 1 octombrie 1975, Diacon Dr. Emilian Cornițescu.

În cei 100 de ani și, mai ales, în ultimii treizeci de ani de existență ai Facultății și Institutului teologic din București, studiile biblice vechitestamentare au cunoscut o dezvoltare continuă. Contribuția profesorilor de la această Catedră a asigurat dezvoltarea și aprofundarea cercetărilor biblice în Biserica Ortodoxă Română (*Diac. Asist. Dr. Em. CORNIȚESCU*).

21. *Legea lui Dumnezeu în Ps. 119*, Caransebeș, 1944; *Valoarea Vechiului Testament*, Caransebeș, 1938; *Regula de aur*, Caransebeș, 1938.

22. *Doctrina Vechiului Testament despre nemurire*, Caransebeș, 1944; *Profetul Maleahi despre preoția Vechiului Testament*, Caransebeș, 1947.

23. *Învățăături moral-sociale în cartea «Proverbele lui Solomon»*, în «Studii Teologice», an. VII (1955); *Îndatoriri moral-sociale după Decalog*, în «Studii Teologice», an. VIII (1956).

STUDIUL BIBLIC AL NOULUI TESTAMENT

Catedra de Studiul biblic al Noului Testament este la fel de veche ca și Facultatea de Teologie din București. În orarul Facultății care se deschidea solemn la 12 noiembrie 1881, era prevăzută și Catedra de Introducere și Exegetică a Noului Testament.

Primul profesor de studiu biblic a fost Dr. Gh. Zottu; el a avut această calitate până la 25 ianuarie 1883, când Facultatea și-a închis porțile din lipsă de fonduri. Facultatea își va relua activitatea peste doi ani.

La 1 mai 1885 Catedra este încredințată, cu titlu provizoriu, profesorului Ion Cornoiu, iar de la 28 ianuarie 1892, prin decretul 267, cu titlu definitiv.

Prin adresa Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii publice din 23 decembrie 1886, titulatura Catedrei se schimbă. În adresa respectivă se precizează că profesorul Ion Cornoiu este însărcinat cu predarea Enciclopediei Studiilor teologice, Introducerea în cărțile Noului Testament, Exegeza Noului Testament și Ermineutica biblică. Puțin mai târziu, prin Regulamentul din iunie 1888, se adaugă în programa acestei Catedre și idiomul grec.

Profesorul Ion Cornoiu se stinge din viață la 13 iunie 1913. La 7 noiembrie din același an, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice anunță vacantă Catedra de Introducere și Exegeza a Noului Testament. Pentru ocuparea ei a candidat arhiereul Vartolomeu Stănescu Băcăoanul care și este numit profesor la 1 ianuarie 1914, prin decretul 7016 din 20 decembrie 1913. Funcționează ca profesor până la 1 aprilie 1921, când este ales episcop al Râmnicului. Din acest moment, timp de 9 ani, Catedra este suplinită mai întâi de Dragomir Demetrescu (din octombrie 1921 până în iunie 1924), apoi de Ioan Popescu-Mălăești (din octombrie 1924 până la 1 martie 1930). La data de 1 martie 1930 Catedra se încredințează preotului Haralambie Roventă.

Preotul Profesor Haralambie Roventă deține această Catedră până la 7 iunie 1946, când decedează. Pentru ocuparea Catedrei vacante este chemat, la 9 noiembrie 1946, de la Facultatea de Teologie din Suceava profesorul Iustin Moisescu, actualul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

La 1 octombrie 1948 Facultatea de Teologie din București și Facultatea de Teologie din Suceava se contopesc. Catedra de Studiul Biblic al Noului Testament crește, dat fiind că în cadrul ei activează doi profesori: Profesorul Iustin Moisescu și Diac. Prof. Nicolae Nicolaescu. Pe lângă Catedra de Studiul Biblic al Noului Testament de la cursurile de licență, încredințată Diac. Prof. Nicolae Nicolaescu, se creează o Catedră nouă, intitulată: Studiul Biblic al Vechiului și Noului Testament, pentru acei absolvenți ai Institutului Teologic care voiau să-și

continue studiile, în vederea titlului de magistru și de doctor în Teologie. Noua Catedră se încredințează profesorului Iustin Moiesescu, care funcționează în această calitate până la 26 februarie 1956, când este ales mitropolit al Ardealului. Catedra de la magisteriu, rămasă vacantă, este suplinită până la 1 septembrie de Pr. Dumitru Fecioru, când acesta demisionează din învățământul teologic, pentru a se dedica traducerii operelor Sfinților Părinți.

Diaconul profesor Nicolae Nicolaescu deține Catedra de Studiul biblic al Noului Testament până la 1 septembrie 1971, când se pensionează. Din acest moment, timp de 7 ani, a fost suplinită de preoții profesori Vladimir Prelipceanu și Mircea Chialda (de la 1 septembrie 1971 până la 1 octombrie 1974) și de lector Constantin Cornițescu (de la 1 octombrie 1974 până la 31 decembrie 1977). La 1 ianuarie 1978, Catedra este încredințată preotului Constantin Cornițescu.

Pe lângă îndatoririle de la Catedră, profesorii amintiți și-au făcut o preocupare permanentă din publicarea de studii și cărți prin care au contribuit la îmbogățirea exegezei și la elucidarea unor teme controversate la vremea lor. Dintre lucrările profesorului Ion Cornoiu amintim două: a) un studiu intitulat: *Istoria canonului Noului Testament*, publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română» (XVIII, 1894—1895, p. 417—425, 516—529, 643—658) în care dă pentru prima dată în limba română, o monografie mai dezvoltată a acestui subiect; b) *Introducerea Noului Testament*, care reprezintă rezultatul cursurilor sale ținute și litografiate mai mulți ani.

Arhiereul Vartolomeu Stănescu ne-a lăsat o singură lucrare în domeniul studiului biblic, intitulată: *Autenticitatea cărților sfinte ale Noului Testament* (București, 1905), a cărei valoare este, însă, deosebită. Problema autenticității cărților Noului Testament era una dintre cele mai discutate la acea vreme; se pune la îndoială de către criticii protestanți raționaliști autenticitatea multora dintre cărțile Noului Testament. Arhiereul Vartolomeu Stănescu încearcă, și în bună măsură reușește, să dea o lucrare de sinteză prin care impune punctul de vedere ortodox.

Preotul profesor Haralambie Rovența a lăsat studii valoroase atât în domeniul Introducerii în Studiul Biblic al Noului Testament, cât și în cel al Exegezei. Dintre acestea, menționăm: a) *Originea și valoarea istorică a Evangheliei după Ioan*, teză de doctorat, București, 1928.

Se considera la vremea respectivă că Evanghelia a IV-a nu este opera Sfântului Apostol Ioan, fiul lui Zevedei, Apostolul Mîntuitorului ci, fie opera unui creștin care a avut același nume, dar a trăit ceva mai târziu decît Apostolul Ioan, fie a unui platonician, sau a mai multor autori (p. 6—9). Prof. Rovența demonstrează atât cu argumente de ordin intern (îndeosebi cu faptul că autorul, ca martor ocular, precizează uneori și ora cînd au avut loc evenimentele de care vorbește, p. 13—51, 93), cât și cu argumente de ordin extern, preluate din operele scriitorilor bisericești din primele veacuri (p. 60—80), că Evanghelia a IV-a este opera Sfântului Ioan, Apostolul Domnului. Ține să precizeze că pe vremea cînd Evanghelistul Ioan își scria opera «chiar și biografiile cu caracter istoric aveau un scop mai mult didactic decît istoric» (p. 82).

«Evangelistul Ioan n-a avut intenția unui istoric modern, totuși el nu se abate întru nimic de la realitatea istorică în ceea ce privește conținutul Evangheliei» (p. 83).

b) *Interpretarea Scripturii după Origen*, Rm. Vilcea, 1929. Lăsînd la o parte greșelile la care l-a dus pe Origen interpretarea alegorică a Sfintei Scripturi, profesorul Haralambie Roventța subliniază aportul mare-lui dascăl alexandrin în domeniul restabilirii textului și în promovarea exegezei creștine.

c) *Cine a scris Epistola către Evrei ?*, București, 1933.

Pornind de la faptul că această epistolă se deosebește întrucîtva de epistolele pauline (nu are obișnuita introducere, iar limba greacă în care este redactată este o limbă aleasă), s-a emis părerea să nu este opera Sfîntului Apostol Pavel (p. 1—12).

Pe baza unor amănunțite și ingenioase table, în care sînt înregistrate atît cuvintele comune și altor epistole pauline, cît și cele specifice Epistolei către Evrei (ἑπαξ λεγόμενα) (p. 13—27), ajunge la concluzia că «Sfîntul Pavel n-a scris-o cu mîna sa, după cum dealtfel, majoritatea epistolelor sale au fost scrise de alții, după dictare. În cazul acestei epistole, Sf. Luca a fost cel însărcinat cu așternerea pe hîrtie a ideilor Sf. Ap. Pavel» (p. 30).

d) Un număr de trei comentarii la epistolele pauline : 1) *Epistola către Efeseni. Introducere și comentar*, București, 1929 ; *Epistola către Tesaloniceni*, București, 1938 ; 3) *Epistola către Coloseni*, București, 1946.

Comentariile sînt precedate de cîte un studiu introductiv, în care autorul vorbește despre împrejurările în care au fost întemeiate comunitățile cărora li s-au adresat epistolele respective. Rețin atenția, de asemenea, principiile de interpretare a Sfintei Scripturi, aplicate de Prof. Haralambie Roventța. El încearcă mai întîi, printr-o subtilă analiză filologică, stabilirea sensului adevărat al cuvintelor ; apoi, făcînd apel la locurile paralele, face precizare a sensului lor în Sfînta Scriptură. Caută să desprindă mai întîi ideile generale din pericope întregi, apoi pe cele secundare. Interpretează textul în funcție de context. Ține seama atît de interpretarea tradițională și de regula de credință cît și de rezultatele cercetărilor contemporane.

O contribuție aparte la dezvoltarea studiului biblic a adus **Prea Fericirea Sa, Părintele Patriarh Iustin Moisesescu**, pe cînd a fost profesor pentru această Catedră la Institutul Teologic din București. Activitatea sa de la Catedra din București este o continuare firească a activității desfășurate la Facultatea de Teologie din Suceava. Dintre multele sale scrieri în domeniul studiului biblic amintim :

a) *Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfîntului Ioan Hristostom*, Cernăuți, 1942 (din revista «Candela» pe anii 1939—1941, p. 116—238).

Prea Fericirea sa expune metoda și contribuția unuia dintre cei mai mari interpreți ai Sfintei Scripturi, normativ pentru oricine încearcă o înțelegere corectă a Cuvîntului lui Dumnezeu.

Lucrarea este împărțită în unități și subunități metodice, bine distincte, potrivit cu maxima pedagogică : «Bene docet qui bene distinguit».

În partea întâi a lucrării se face o succintă prezentare a școlii din Alexandria și a dascălilor ei, apoi se vorbește despre inspirație. În partea a doua, un autentic tratat de ermeneutică biblică, sînt expuse sistematic regulile după care s-a călăuzit Sfîntul Ioan Gură de Aur în interpretarea Sfintei Scripturi. Dintre factorii care conduc la o corectă interpretare, reținem pe următorii :

1). Îndeletnicirea zilnică cu lectura și studiul Sfintei Scripturi ; 2) viața morală a interpretului și invocarea ajutorului divin ; 3) cunoștințele necesare, care alcătuiesc astăzi Introducerea în Sfînta Scriptură ; 4) interpretarea textelor în funcție de context și de locurile paralele ; 5) interpretarea în spirit tradițional, ținînd seama de regula de credință a Bisericii și de interpretările exponenților ei, Sfinții Părinți.

b) *Originalitatea parabolilor Mîntuitorului*, Rîmnicu-Vîlcii, 1945 (extras din «Candela» pe anii 1944—1945).

Alcătuirea acestei lucrări a fost provocată îndeosebi de faptul că în vremea respectivă, unii critici raționaliști considerau că «parabolele Mîntuitorului nu sînt creații proprii, ci numai imitațiuni sau chiar împrumuturi din patrimoniul religios al budismului ori al iudaismului, ulterior, concretizat în literatura rabinică (p. 10). «Cercetarea comparativă, a parabolilor evanghelice cu parabolele budiste și rabinice, în spirit de obiectivitate desăvîrșită, dovedește, cu prisosință, că nu se cunoaște nici o parabolă necreștină identică, în fond și formă, cu parabolele Mîntuitorului» (p. 48).

c) *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, în «Mitropolia Olteniei», 1955.

Este îndeobște cunoscut că în timpul din urmă s-a pus la îndoială obîrșia apostolică a ierarhiei bisericești și s-a spus că este creația Bisericii de mai târziu. Bazîndu-se pe textul Sfintei Scripturi, autorul demonstrează mai întîi faptul că în Biserica primară se făcea o netă deosebire între Apostoli și frați (Fapte 1, 15), adică între ierarhie și credincioși. Demonstrează apoi existența celor trei trepte ale ierarhiei în Biserica primară : a diaconilor, preoților și episcopilor. Prea Fericirea Sa ține să precizeze că nu putem ști cînd au fost hirotoniți primii diaconi. În Faptele Apostolilor 6, 1—6 găsim prima relatare a hirotonirii de diaconi (p. 20—21).

Presbiterii nu erau doar niște oameni «mai bătrîni», pentru că pentru a desemna înaintarea în vîrstă, în limba greacă se folosește cuvîntul γέρον. Presbiterii erau mai mult decît oameni în vîrstă, erau oameni înzestrați cu un har special, mijlocitori între oameni și Dumnezeu (p. 11). Primii episcopi sînt amintiți în persoana lui Timotei și Tit. Rostul lor era de a supraveghea întreaga obște creștină (p. 51).

Diaconul profesor Nicolae Nicolaescu a lăsat multe articole, însă în majoritatea lor, abordează teme practice. Reținem pentru ermeneutică și studiul biblic, în general, lucrările : a) *Cheia interpretării istorice a Apocalipsei* (în revista «Studii teologice», 5—6, 1949) ; *Cele patru Evanghelii. Dovadă pentru folosirea plinii dospite la Sfînta Euharistie* (în revista «Studii teologice», 9—10, 1951) ; *Cadrul problemei sinoptice* (în revista «Studii teologice», 3—4, 1954) (Pr. Prof. Dr. CONST. CORNÎȚESCU).

CATEDRA DE ISTORIA BISERICII ROMÂNE DE LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

În primii douăzeci și cinci de ani de ființare a Facultății de Teologie din cadrul Universității din București, printre disciplinele sale n-a existat și una aparte de *Istoria Bisericii Române*, deși în unele proiecte de legi pentru înființarea ei se prevăzuse și o asemenea Catedră. Chiar și în primul proiect de acest fel, cel al Sinodului General al Bisericii Române din anul 1867, de pildă, între «obiectele de studii», la anul al III-lea, sub litera G. era prevăzută «Istoria Bisericii Române»¹. Proiectul următor cunoscut, acela al lui V. A. Urechia din noiembrie 1881, însă, n-a mai prevăzut o asemenea Catedră, ci numai una de «Istoria bisericească, cu priviri speciale la Biserica Română» (art. 4)². Regulamentele Facultății de Teologie din anii 1888 și 1893 prevedeau între «materile» sau «studiile» ce se propuneau la anul al III-lea și «Istoria Bisericii Române»³. Foarte probabil aceasta a făcut ca de prin anul 1893 și pînă către data înființării Catedrei, pentru acest studiu — deși se preda de un singur profesor, odată cu cel de Istoria Bisericească Generală ori Universală —, studenților să li se treacă în situația școlară o notă aparte⁴.

Într-o astfel de situație și pe întinsul acestor perioade, cunoștințe în legătură cu trecutul nostru bisericesc, atît cît îngăduia programa, s-au pus înaintea celor ce frecventau cursurile Facultății de Teologie de următorii profesori: *Dr. Barbu Constantinescu* (1881—1883 și 1888—1891), arhiereul *Ghenadie Enăceanu* (1884—1886), *Dr. Nic. Nitzulescu* (1887—1888) și *Dr. Dragomir Demetrescu* (1891—1905) și ca suplinitori, pentru scurt timp, de prof. *Ioan Cornoiu* (1891) și *Dr. Constantin Chiriescu* (1895).

Cu cît însă vremea trecea, cu atît se simțea mai mult nevoia unei Catedre aparte de Istoria Bisericii Române. De aceea prin articolul 2 al Regulamentului Facultății de Teologie din anul 1899, «pus în aplicare» la 1 octombrie același an, s-a prevăzut și un «studiu» de Istoria Bisericii Române, care «pînă la anul 1700» avea să se predea în «anul dintîi», iar «de la anul 1700 pînă în prezent», dimpreună «cu statistica», în «anul al doilea». Totodată, prin articolul al treilea, se stipula că, spre deose-

1. *Arhiva Sfîntului Sinod, Dosar nr. 58, f. 102.*

2. *Vezi «Biserica Ortodoxă Română», 1880—1881, p. 825—826.*

3. *Regulamentul Facultății de Teologie de la Universitatea din București, București, 1890, p. 5; Regulamentul pentru Facultatea de Teologie de la Universitatea din București, în «Buletinul Oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice», I, vol. II, nr. 10, 1 ian. 1893, p. 31.*

4. *Cf. Arhiva Institutului Teologic București, Registru matricular nr. 1/Anul 1884—1891, pass.*

bire de celelalte «studii» ce aveau să «se predea de titularii celor opt Catedre în ființă, Istoria Bisericii Române, Citirea și Exegeza Patristică se predau de un agregat»⁵, deci, implicit, numirea unui nou cadru didactic, în corpul profesoral al Facultății.

Pe temeiul unor astfel de prevederi regulamentare, în ședința sa din 17 ianuarie 1900, Consiliul profesoral al Facultății a decis să se ceară Ministerului să publice «concurs» pentru ocuparea noii agregații de Istoria Bisericii Române.

Potrivit acestei hotărâri, la 20 ianuarie 1900, decanatul, adresându-se Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, între altele, îi scria: «Catedra de Istoria Bisericii Române, prin articolul 2 din Regulament, fiind prevăzută cu începerea anului 1899—1900 între cursurile anului, iar prin articolul 3 al aceluiași Regulament, această Catedră urmînd a fi ocupată de către un agregat..., avem onoarea a Vă ruga a se publica concurs de agregație» pentru completarea ei⁶. Destul de degrabă, la 25 ianuarie 1900, Ministerul răspunde că «n-are fonduri pentru această catedră»⁷, așa că înființarea ei a rămas și pe mai departe un simplu deziiderat⁸, iar ea a continuat a fi trecută în orariile următorilor doi ani școlari, tot unită cu Istoria Bisericească Universală — numai ca un curs comun pentru anii I și II —, avînd unul și același profesor, pe cel de «Universală», Dr. Dragomir Demetrescu⁹.

Începînd din anul școlar 1902—1903 și pînă la crearea Catedrei, deși ea a fost predată tot numai de acest profesor dimpreună cu disciplina sa, totuși, în orarii, a fost trecută, aproape regulat, cu ore aparte și chiar în alte zile decît cele ale cursului său de Istoria Bisericească Universală¹⁰.

Dacă însă, în ceea ce privește căpătarea de către studenți a oarecăror cunoștințe de Istoria Bisericii Române se recursese la o astfel de cale, Facultatea n-a renunțat de fel la înființarea unei Catedre aparte și pentru această disciplină, a cărei lipsă era mult simțită de auditorii cursurilor ei. De aceea, chiar la începutul anului universitar 1902—1903, exact la 15/28 octombrie 1902, decanatul ei a solicitat din nou Ministerului «să aprobe cererea unanimă a Consiliului profesoral, conformă și cu Regulamentul, de a se prevedea în buget plata convenită unui agregat de Istoria Bisericii Române, Citire și Exegeza Patristică, cu începere de la 1 octombrie 1903»¹¹, dar iarăși fără nici o urmare imediată.

Cu tot acest rezultat negativ însă, cursul de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București, chiar și în situația neclară în care încă se afla, a început să intereseze pe unii «dornici de a ajunge neapărat profesori universitari». În toamna anului 1904, de pildă, Ștefan

5. *Regulamentul pentru Facultatea de Teologie din București*, 1899, p. 3—4.

6. Prof. T. G. Bulat, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București*, în «Bis. Ort. Rom.», 1957, p. 1135.

7. *Ibidem*.

8. Cf. Preotul Nicolae Șerbănescu, *Profesorul Nicolae Dobrescu (1884—1914)*, în «Studii Teologice», 1974, p. 571.

9. *Vezi Orariile anilor respectivi în Arhiva Instit. Teol. din București și în cea a Sfîntului Sinod*.

10. *Ibidem*.

11. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1140.

Dinulescu, «doctor în Teologie și absolvent al Facultăților de Filosofie și de Drept», în scris, a rugat Sfântul Sinod să intervină la Minister «ca să înființeze pe lângă Facultatea de Teologie un post de profesor agregat pentru Istoria Bisericească a Românilor». Pe temeiul «concluziunilor raportului» Comisiunii sale de petițiuni, înaltul for, în ședința din 22 octombrie 1904 a hotărât ca suplica «în cestiune» să fie înaintată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, «spre a decide cele ce va crede de cuviință»¹².

După începutul anului următor, 1905, decanatul Facultății a intervenit din nou la același minister, între altele, rugându-l ca în viitorul buget ce începea la 1 aprilie să se prevadă și «agregația de care este vorba în Regulament, de Istoria Bisericii Române, Cetire-și Exegeză Patristică»¹³.

De astă dată intervenția Decanatului și-a ajuns scopul, căci, la 4 și 29 aprilie 1905, Senatul și, respectiv, Camera au votat *Legea pentru separarea și înființarea unor Catedre la Universitățile din București și Iași de la 1 noiembrie 1905*, care, sancționată de regele Carol I cu decretul nr. 2863 din 13 mai 1905, s-a publicat apoi în Monitorul Oficial nr. 38 din 19 mai același an. În ceea ce ne privește în special aci, articolul IX al acestei legi prevedea că pe data de 1 noiembrie 1905, când ea urma să se pună în aplicare: «Se desparte actuala Catedră de Istoria Bisericească de la Facultatea de Teologie din București în două și anume: una de Istoria Bisericii Române și una de Istoria Bisericească Universală»¹⁴. Se crea astfel la Facultatea noastră o nouă Catedră, către care — cum reiese și din cele de mai sus —, chiar de la început își purtaseră gândul inițiatorii și ostenitorii înființării ei și care, în același timp, era de absolută necesitate pentru studenții ce-i urmau cursurile.

Deocamdată însă, ea era «neprevăzută în buget»¹⁵. Dar și în această situație — de «fără buget» —, la 12 octombrie 1905, a fost solicitată de la decanat, spre suplinire, de același Ștefan Dinulescu, mai sus pomenit. Suplicii sale, Consiliul profesoral îi răspunse că la cererea ce face el, Consiliul, «nu se poate rosti, deoarece nu s-a comunicat încă bifurcarea Catedrei de Istorie Bisericească de la această Facultate»¹⁶.

În aceeași zi, 12 octombrie 1905, acest «candidat perpetuu și nefecit», cum l-au numit unii, s-a adresat și Sfântului Sinod, cu rugămintea «de a-l recomanda, Onor. Minister, spre a suplini» această Catedră — devenită acum «Catedră aparte» — «pînă la ocuparea ei conform legii». În același timp, el se oferea ca în cazul cînd «Onor. Minister nu va da suplinitorului și ceva onorariu..., să o suplinească gratuit pînă la concurs» și «umilit» cerea Sfântului Sinod «să binevoiască a face cuvenita mijlocire la *Sîntu Sinod* (sic) ca să fie scoasă la concurs și Catedra de Istoria Bisericii Române, precum au fost scoase și celelalte

12. Arhiva Sf. Sinod, *Dosar nr. 113*, f. 15.

13. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1145.

14. Vezi *Monitorul Oficial*, nr. 33, din 19 mai/1 iunie 1905, p. 1485.

15. Cf. Arhiv. Stat. din București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, *Dosar nr. 518/1905*, (Numiri în corpul profesoral, Facultatea de Teologie), f. 15, 16, 25.

16. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1146.

Catedre votate deodată cu Istoria Bisericii Române»¹⁷. Adusă înaintea înaltului nostru for bisericesc la 17 octombrie 1905, cererea de față a fost repartizată Comisiunii sale de petițiuni¹⁸ și apoi, în ședința din 19 octombrie 1905, pe temeiul raportului acesteia¹⁹ și a propunerii mitropolitului Partenie S. Clinceni al Moldovei, el a decis «a se pune în vedere petiționarului să se adreseze cu cererea sa D-lui Ministru al Cultelor, care, dacă va găsi de cuviință, va înainta-o la Sfântul Sinod, spre a se rosti asupra ei «conform legii învățămîntului»²⁰, lucru de care, la 21 octombrie 1905, solicitantul a și fost încunoștințat²¹.

Următor acestui îndemn, Ștefan Dinulescu, la 24 noiembrie 1905, s-a adresat Ministerului, cerîndu-i suplinirea Catedrei în cauză și oferindu-se a preda cursurile ei «în mod gratuit, nefiind fonduri». Ministerul însă nu i-a împlinit doleanța, deoarece «Catedra nu era prevăzută în buget»²².

În cursul aceleiași luni, noiembrie 1905, o asemenea cerere s-a făcut către Minister și de *Nicolae Dobrescu*, «Doctor în Istorie de la Universitatea din Viena, licențiat în Teologie și absolvent al Facultății de Litere din București și al Facultății de Teologie din Cernăuți... fost burșier al Ministerului pentru a se specializa în studiul Istoriei Bisericii Române», de curînd întors de la studii de peste hotare, care, «pe baza studiilor și lucrărilor specificate» într-un memoriu alăturat supliciei sale, ruga Ministerul «a dispoza ca să i se acorde pînă la alte dispozițiuni suplinirea Catedrei de Istoria Bisericii Române, creată pe ziua de 1 noiembrie 1905 la Facultatea de Teologie din București, prin legea promulgată în Monitorul Oficial nr. 38 din 19 mai 1905»²³. Înainte chiar de a cunoaște rezultatul acestei cereri, viitorul prim profesor de Istoria Bisericii Române la Facultatea noastră de Teologie, la 24 noiembrie 1905, ruga din nou Ministerul «a-l autoriza să înceapă de pe acum să suplinească — în mod gratuit pînă la aprilie — Catedra în cestiune, aceasta pentru că acum fiind către începutul anului, se poate face, incontestabil, cu mult mai mult decît dacă s-ar începe numai de la aprilie, cînd anul școlar se apropie de sfîrșit»²⁴. Nici cererile sale nu au fost rezolvate favorabil, căci, pe prima, la 25 noiembrie 1905, s-a pus rezoluția: «La acte. Catedra a cărei suplinire se cere, nefiind prevăzută în buget»²⁵, iar pe a doua, la 30 noiembrie 1905, o altă apostilă și mai categorică, dar și cu oarecare iz de speranță: «Cererea nu se poate aproba; Catedra nu este prevăzută în buget decît cu începere de la 1 noiembrie 1906»²⁶.

Solicitările în legătură cu suplinirea acestei noi Catedre, însă, nu s-au oprit aici. La 12 decembrie 1905, un alt candidat, *George M. Ionescu*, «bacalaureat în Științe și Litere, licențiat în Litere și Filosofie, prin Rectoratul Universității din București, a cerut și el decanatului Facultății de Teologie să aprobe să țină studenților «un curs liber și gratuit de Istoria Bisericii Române», ceea ce, și pe această cale, făcuse din nou și Ștefan Dinulescu. După sărbătorile Crăciunului, acesta, la 22

17. Arhiva Sf. Sinod, Dosar nr. 113, f. 386.

18. *Ibidem*, f. 291 v.

19. *Ibidem*, f. 385.

20. *Ibidem*, f. 377.

21. *Ibidem*, f. 384.

22. Arhiv. Stat. din București, Dosar nr. 518/1905, f. 18.

23. *Ibidem*, f. 15.

24. *Ibidem*, f. 16.

25. *Ibidem*, f. 15.

26. *Ibidem*, f. 16.

februarie 1906, le-a răspuns că nu le poate satisface doleanța, deoarece «Catedra din nou înființată, de Istoria Bisericii Române, în curînd se va ocupa de un titular»²⁷.

Într-adevăr, la 25 februarie 1906, Ministerul, cu adresa nr. 11009 din 24 februarie a trimis la Monitorul Oficial, unde a apărut în ziua de 28 februarie/13 martie 1906, următorul anunț: «Ministerul, în conformitate cu articolul 69 din Legea asupra învățămîntului secundar și superior, aduce la cunoștința generală că se află vacantă Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București.

Pînă în termen de două luni de la data primei publicațiuni apărută în Monitorul Oficial, aspiranții vor adresa Ministerului cererile lor, însoțite de un memoriu în două exemplare asupra calităților, titlurilor și lucrărilor științifice, de asemenea vor înainta cîte un număr suficient de exemplare din lucrările lor științifice, care au fost imprimate, precum și actele și documentele lor, pe care le-ar crede necesare pentru a-și satisface cererea»²⁸. În urma apariției acestui anunț, în termenul legal, s-au înscris la concurs patru candidați: George M. Ionescu, Nicolae Dobrescu, Ștefan Dinulescu — amintiți și mai sus — și Dumitru Stănescu, «absolvent al Seminarului Inferior de la Rîmnicu Vîlcea, absolvent al cursului superior al Seminarului Central din București, licențiat al Facultății de Teologie din București, profesor de religie cu titlul definitiv la liceul Matei Basarab din Capitală și defensor eclesiastic pe lângă Casa Bisericii», care, în 22 și 27 aprilie 1906, și-au depus la Minister cererile și memoriile prevăzute în comunicatul din Monitor²⁹.

Primindu-le, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 2 mai 1906, cu adresa nr. 24/1906, le-a trimis Sfîntului Sinod, cu rugămintea ca «în conformitate cu prevederile Legii asupra învățămîntului secundar și superior și a Regulamentului pentru numirea docenților, agregatilor și profesorilor universitari..., să se pronunțe asupra lucrărilor prezentate» și să-l «înștiințeze de rezultat»³⁰. În aceeași zi, cu o adresă asemănătoare, aceste cereri și memorii au fost trimise — în același scop — și Rectoratului Universității din București³¹.

În ședința din 4 mai 1906, Sfîntul Sinod a dat iarăși acest dosar în cercetarea Comisiunii sale de petițiuni³², alcătuită în acea sesiune, din episcopul Gherasim Safirin al Romanului și arhieriei Sofronie Vulpescu Craioveanul și Nifon Niculescu Ploieșteanul, acesta din urmă ca raportor. Aceasta, după «cercetarea operelor candidaților doritori a fi numiți profesori la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea noastră de Teologie, găsind că lucrările D-lui Dumitru Stănescu îndeplinesc toate condițiile cerute» de lege, prin raportul său din 7 mai 1906, a opi-

27. Cf. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1146.

28. Arhiv. Stat. din București, Minist. Cult. și Instrucțiunii Publice, *Dosar nr. 1452*, f. 9; *Monitorul Oficial*, nr. 263 din 28 februarie/13 martie 1906, p. 9349—9350.

29. Pentru cererile de înscriere la concurs și pentru memoriile de susținere a acestora, să se vadă: 1. pentru G. M. Ionescu, Arhiva Sf. Sinod, *Dosar nr. 114*, f. 139, 167—175; 2. pentru N. Dobrescu, *ibidem*, f. 176—177; 3. pentru Șt. Dinulescu, *ibidem*, f. 178—179; pentru D. Stănescu, *ibidem*, f. 148—149.

30. Arhiva Sf. Sinod, *Dosar nr. 114*, f. 147.

31. Arhiv. Stat. din București, *Dosar nr. 1452/1906*, f. 10 r-v.

32. *Dosar nr. 114*, f. 163, al Arhivei Sf. Sinod.

nat «ca D-l Dumitru Stănescu să fie recomandat din partea Sfântului Sinod ca profesor titular la Catedra de Istoria Bisericii Române, creiată din nou prin Legea promulgată în Monitorul Oficial nr. 263 din 28 februarie 1906 (sic) pe lângă Facultatea de Teologie a Universității din București»³³. A doua zi, 8 mai 1906, plenul Sfântului Sinod, întrunit în ședință, a aprobat «concluziunile Comisiunii, care sînt de a se recomanda din partea Sfântului Sinod pentru ocuparea acestei Catedre ca profesor titular D-l Dumitru Stănescu, licențiat în Teologie, profesor de religie la Liceul Matei Basarab și defensor eclesiastic»³⁴. Și după aceasta, la 18 mai 1906, răspunzînd adresei din 2 mai 1906 a Ministerului, arăta acestuia că el, Sfîntul Sinod, «a aprobat în unanimitate» recomandarea lui Dumitru Stănescu pentru ocuparea Catedrei de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București³⁵.

În timp ce, în legătură cu problema ocupării Catedrei, de care-i aci cuvîntul, la Sfîntul Sinod se petreceau acestea, ca urmare adresei Ministerului către Rectorat, mai sus amintită, «Senatul universitar, unit cu colegiul profesoral al Facultății de Teologie», la 6 mai 1906, a numit o comisiune, compusă din decanul Facultății, dr. Constantin Chiricescu, și din profesorii Dragomir Demetrescu și Dimitrie G. Boroianu, «ca să cerceteze titlurile și lucrările științifice» ale aceluiași «candidați la Catedra vacantă de Istoria Bisericii Române», aci menționată. După aceasta, la 12 mai 1906, Rectoratul Universitar din București, a cerut decanatului Facultății ca de îndată Comisiunea să-și înceapă lucrul³⁶. În ziua de 16 a aceleiași luni, aceasta s-a întrunit în prima sa ședință în acest scop³⁷ și după alte două ședințe, la 2 iunie 1906, membrii ei redactau un proces-verbal, prin care și ei arătau că sînt «de opinie a fi recomandat ca agregat la Catedra — de Istoria Bisericii Române — din nou înființată, prevăzută și de articolul 3 din Regulamentul din 1901 al Facultății de Teologie», candidatul Dumitru Stănescu, care, după ei, «a dat dovezi de abilitare și prin faptul că este profesor secundar definitiv de religie intrat în învățămînt prin concurs»³⁸. Acest lucru în aceeași zi, îl comunicau Rectoratului³⁹.

Dar, cum, probabil, o astfel de «opiniune» s-a socotit a fi neîndestulător de bine studiată, la 17 iunie 1906 Senatul Universitar, iarăși «unit cu colegiul profesoral al Facultății de Teologie», ruga «Comisiunea de referat» să «prezinte în cel mai apropiat termen un referat analitic și detaliat asupra titlurilor și lucrărilor... candidați(lor) la mai sus citata Catedră, conform articolului 61 din regulament». La 19 iunie 1906 Rectoratul cerea decanatului Facultății ca, de urgență, să se facă aceasta⁴⁰. Și de acum și pînă la sfîrșitul lunii noiembrie 1906, timp în care unii din candidați au mai prezentat noi lucrări, iar Comisiunea a solicitat mai multe amînări pentru depunerea referatului — pe cît se cunoaște, ca în nici un alt asemenea caz —, s-au tot ținut ședințe, s-au purtat dis-

33. *Ibidem*, f. 145v—146 r. 34. *Ibidem*, f. 140 v—141 r.

35. Cu adresa nr. 100 din 18 mai 1906, *Ibidem*, f. 142.

36. Arhiva Institutului Teologic din București, *Actele Concursului de agregare pentru Catedra de Istoria Bisericii Române 1905—1906*, paginat. 37. *Ibidem*.

38. *Ibidem*. 39. *Ibidem*. Cu adresa nr. 538 din 2/15 iunie 1906.

40. *Ibidem*. Cu adresa nr. 267 din 19 iunie 1906.

cuții și s-au exprimat opinii în legătură cu ocuparea acestei Catedre ⁴¹, «atât de insistent cerută de Consiliul profesoral» și de oamenii de bine, nu numai de cei ai Bisericii, dar și dintre laici.

Menționăm că abia după mai bine de o jumătate de an de lucru, printr-unul din ultimele sale procese verbale păstrate, cel din 15 noiembrie 1906, Comisiunea de referat a putut constata în sfârșit că doi dintre candidați: George M. Ionescu și Dumitru Stănescu — cel pe care-l recomandase! — «n-au titlurile cerute de lege, și de aceea — preciza — nici nu se ocupă cu discutarea lucrărilor lor», și că «Ștefan Dinulescu are titlul cerut de lege, iar Nicolae Dobrescu numai cu rezervă interpretativă» are un asemenea titlu. Pentru aceasta, acestor doi din urmă, ea «în unanimitate» le «ia în considerațiune lucrările prezentate...», dar le apreciază în sensul de a nu recomanda pe niciunul (la Catedră), pentru considerațiunile ce se vor expune în raportul către Senatul Universitar și propune a se ține concurs de agregatie» ⁴². Deci un nou concurs și alte asemenea amânări!...

Ministerul, însă, era de altă părere și, pe temeiul drepturilor ce-i erau acordate prin lege, a pășit la luarea altor măsuri. Poate că, socotesc unii, datorită și «profesorilor de la Facultatea de Litere din București, în frunte cu Nicolae Iorga — care cunoșteau bine pregătirea lui Nicolae Dobrescu» și care «urmăreau numai binele învățămîntului universitar și al științei» — și, desigur că și pe alte «considerente obiective», chiar în acea toamnă, la 25 octombrie 1906, cu ordinul nr. 61474/1906, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, Mihail Vlădescu a încredințat — cu începere de la 1 noiembrie 1906, deci acum șaptezeci și cinci de ani — suplinirea Catedrei de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București lui Nicolae Dobrescu care, vineri 3 noiembrie 1906 și-a început cursul ⁴³ și care devenea astfel primul profesor de această specialitate la Facultatea noastră. Ca suplinitor, el a funcționat la Catedră numai un an de zile, anul universitar 1906—1907.

În acest timp, Ministerul informându-se, desigur, de activitatea desfășurată de noul profesor al Facultății noastre, s-a convins pe deplin de justetea măsurii ce luase cu aproape un an mai înainte și, avînd și avizul Senatului Universitar din București unit cu Colegiul profesoral al Facultății ⁴⁴, în luna lui mai din anul 1907, a definitivat numirea lui Nicolae Dobrescu la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București, făcîndu-l agregat definitiv. La 9 mai 1907, regele Carol I sancționa următorul decret, contrasemnat de ministrul Spiru Haret și publicat în Monitorul Oficial nr. 34 din 15/28 1907: «Domnul Nicolae Dobrescu, licențiat în Teologie din București și Doctor în Filosofie de la Viena, se numește pe ziua de 1 noiembrie 1907, agregat definitiv la Catedră de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București, conform articolului 69, lit. d și art. 71, alin. I din Legea asupra Învățămîntului Secundar și Superior» ⁴⁵.

41. *Ibidem*.

42. *Ibidem*. Cu adresa nr. de înregistrare 1101 din 22 noiembrie 1906.

1902—1915, ș.d. 44. Cf. Arhiva Sf. Sinod, Dosar nr. 115, f. 441.

43. Vezi Arhiva Institutului Teologic. *Condica de prezență a d-lor profesori pe anii*

1902—1915, ș.d. 44. Cf. Arhiva Sfîntului Sinod, Dosar nr. 115 f. 441.

45. Decretul nr. 2260/1907, în *Monitorul Oficial* nr. 34 din 15/28 mai 1907, p. 1305.

După aceasta, la 11 mai 1907, răspunzînd tocmai acum adresei Sfîntului Sinod nr. 100 din 18 mai 1906, menționată mai sus, scria acestui înalt :

«Cu adresa Înalt Prea Sfinției Voastre nr. 100 din 18 mai 1906, ne faceți cunoscut că Sfîntul Sinod în ședința de la 8 mai 1906, în vederea raportului Comisiunii de Petițiuni, a aprobat în unanimitate concluziile raportului Comisiunii prin care se recomanda d-l D. Stănescu, ca profesor la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București.

Avînd în vedere însă că acest aviz nu este valabil, deoarece nu este bazat pe cercetarea amănunțită și motivată a tuturor lucrărilor prezentate de toți candidații ;

Avînd în vedere, pe de altă parte, avizul Senatului Universității din București, unit cu Colegiul Facultății de Teologie, prin care este recomandat d-l Nicolae Dobrescu spre a fi numit agregat definitiv la numita Catedră pe temeiul lucrărilor sale, conform art. 69, lit. d din Legea Învățămîntului Secundar și Superior ;

Considerînd apoi că art. 71 din Legea citată ne dă dreptul de a face, noi de-a dreptul, numirea la o Catedră universitară în cazul cînd recomandările nu se fac în regulă și în termenele legale ;

Pe toate aceste motive, avem onoarea a vă face cunoscut că am recomandat Majestății Sale Regelui, pe d-l Nicolae Dobrescu, spre a fi numit agregat definitiv la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București și Majestatea Sa a binevoit a aproba această numire cu înaltul decret nr. 2260 din 9 mai 1907».

Pus în fața acestei situații, care era cea mai finească și cea mai folositoare pentru învățămîntul teologic de atunci, Sfîntul Sinod, în ședința din 14 mai 1907, a luat act de numirea definitivă a lui Nicolae Dobrescu la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București ⁴⁷.

În toamna ce a urmat, la 3 octombrie 1907, acesta și-a deschis solemn cursul cu o lecție despre felul «cum înțeleg să trateze istoria. Metoda va fi cea genetică, adică va urmări cercetarea și expunerea sistematică a dezvoltării ce a luat Biserica creștină în viața poporului român în tot timpul și în tot locul. Pentru înfăptuirea acestei concepții istorice, urmează ca cercetarea istorică să fie sprijinită pe izvoare ; aceste izvoare trebuie privite cu ochii criticii care înlătură erorile și restabilește adevărul istoric ; faptele istoriei, sprijinite pe izvoare adevărate, trebuie explicate după înlănțuirea lor cauzală și expuse sistematic, formînd un întreg unitar». Deosebit de aceasta, în «această lecție îndrumătoare el anunță că va ține cursuri expositive ex *cathedra* de Istoria Bisericii Române, iar în lecțiile practice de seminar va căuta să ajute pe studenți în ucenicia lor științifică. De pe amvonul Universității se cade să fie propoveduită știința care caută adevărul și care frămîntă probleme culturale și sociale ale poporului» ⁴⁸.

46. Arhiva Sf. Sinod, Dosar nr. 115, f. 441 r-v.

47. *Ibidem*, f. 444.

48. Vezi N. Dobrescu, *Lecția de deschidere a cursului de Istoria Bisericii Române, ținută în ziua de 3 noiembrie 1907, București, 1908, pass.*

Și el și-a ținut cuvîntul dat, căci atît timp cît a funcționat la catedră, a arătat mult interes disciplinei ce predă. Prelegerile sale universitare erau bine documentate și limpede scrise, iar lecțiile practice de seminar ale studenților erau supravegheate cu atenție. În plus, vreme de cîțiva ani, el a făcut cu studenții și citiri și interpretări de texte patristice. În afară de aceasta, după moda apuseană, unde își desăvîrșise pregătirea, el a imprimat mai multă viață seminarului de Istoria Bisericii Române și a pus început Bibliotecii acestuia, procurîndu-i, printre altele, colecția revistei «Biserica Ortodoxă Română» și pe cea de «Documente» din colecția Hurmuzaki.

După mai bine de patru ani de funcționare ca agregat definitiv la catedră, Nicolae Dobrescu, la 1 iulie 1911, a fost înălțat la gradul de profesor⁴⁹, păstrînd această ultimă calitate pînă la moarte.

În cei aproape opt ani cît a predat la Facultatea noastră, studiul Istoriei Bisericii Române, din toate punctele de vedere, a făcut vizibili pași înainte.

Activitatea lui însă s-a întrerupt pe neașteptate. Încă din toamna anului 1913, el s-a simțit bolnav și n-a mai venit la cursuri pînă ce și-a dat obștescul sfîrșit, în ziua de 10 iulie 1914. Nu împlinise încă 40 de ani, și totuși ajunsese să lase disciplinei sale și istoriei românești în general o destul de bogată moștenire.

Din aceasta, menționăm aci doar :

— *Istoria Bisericii Române, Secolele XIV—XIX*, curs litografiat, București, 1912.

— *Fragmente privitoare la Istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1905.

— *Studii de Istoria Bisericii Române contemporane : 1. Istoria Bisericii din România (1850—1895)*, București, 1905.

— *Intemeierea mitropoliilor și a celor dintîi mîndstiri din țară*, București, 1906.

— *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece (1716—1739)*, București, 1906.

— *Contribuțiuni la Istoria Bisericii Române în secolul al XV-lea*, București, 1907.

— *Episcopul Melchisedec*, București, 1907.

— *Rolul Bisericii în trecutul românesc*, București, 1909.

— *Mitropolitul Andrei Șaguna*, București, 1909.

— *Introducerea creștinismului la români*, Vălenii de Munte, 1910.

— *Viața și faptele lui Antim Ivireanul, mitropolitul Ungrovlahiei*, București, 1910 ș.a.⁵⁰.

Decedînd Profesorul Nicolae Dobrescu, timp de opt ani, Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București n-a mai avut titular. Cînd încă el era bolnav, vreme de cîteva luni, în prima parte a anului 1914, ea a fost suplinită de *Dimitrie G. Boroianu*, profe-

49. Cu Decretul nr. 2361 din 5 iulie 1911 (vezi Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1156).

50. Pentru Prof. Nicolae Dobrescu, vezi Preotul Nic. Șerbănescu, *op. cit.*, pass. (cu bibliografie).

sorul de Dreptul bisericesc ⁵¹, apoi din toamna aceluiași an și pînă în zilele primului război mondial de Dr. Dragomir Demetrescu, profesor de Istoria Bisericească Generală ⁵².

Tot în toamna anului 1914, la 26 noiembrie, preotul profesor Constantin Nazarie a propus ca titular al acestei Catedre vacante, pe preotul bucovinean refugiat Lazăr Gherman. Dar, deși lucrările în legătură cu numirea acestuia, au mers pînă la Senatul universitar, totuși el nu a reușit în încercarea sa ⁵³.

După primul război mondial și în urma redeschiderii, la 22 aprilie 1918, a cursurilor Facultății, între 25 aprilie și 23 noiembrie 1918, studiul de Istoria Bisericii Române la Facultatea noastră a fost predat de Badea Mangîru, în acel timp numai licențiat în Teologie și în Drept, doctoratul în Teologie, Secția Istorică, trecîndu-și-l de-abia la 15 iulie 1919. Din ianuarie 1919 și pînă în iunie 1922 Catedra noastră a fost din nou suplinită de profesorul Dr. Dragomir Demetrescu ⁵⁴.

În acest timp, la 20 octombrie 1919 și 23 iunie 1920, Consiliul profesoral al Facultății a pus în discuție de două ori situația ei ⁵⁵, iar la 20 octombrie 1920, Ministerul de resort a dispus, să se publice concurs pentru a fi ocupată ⁵⁶.

Poate că această decizie, comunicată Facultății în anul următor, a făcut ca, la 9 aprilie 1921, Consiliul profesoral al acesteia să instituie o comisie în vederea examenului «pentru ocuparea Catedrei vacante de Istoria Bisericii Române de la această Facultate» ⁵⁷. Examenul nu se ținuse încă nici în octombrie 1921, căci în ziua de 20 a acestei luni, Consiliul discutînd problema suplinirii ei, decidea că în legătură cu o astfel de chestiune, se vor «roști, eventual după terminarea examenului în curs pentru ocuparea acestei Catedre» ⁵⁸.

Menționînd că, știri mai precise din care să reiasă că acest examen într-adevăr s-a ținut, n-am aflat, și că la 4 februarie 1922 Consiliul a ales pe profesorii Dr. Dragomir Demetrescu, Pr. Constantin Nazarie și Pr. Ioan Popescu-Mălăești, membri în Comisiunea examenului pentru abilitare ca docenți în specialitatea Istoria Bisericii Române ⁵⁹, vom aminti că în ședința sa, a Consiliului, din 25 februarie 1922 s-a citit propunerea scrisă a profesorilor Ioan Popescu-Mălăești, Ioan Mihălescu și Dim. G. Boroianu, prin care, pe temeiul articolului 81 din Legea Învățămîntului Secundar și Superior, se recomanda numirea ca «profesor de Istoria Bisericii Române» a preotului Dr. Nicolae M. Popescu, care apoi s-a înaintat Rectoratului ⁶⁰.

În sfîrșit, în urma acestor legale formalități, la 7 iunie 1922, Ministerul comunica decanatului Facultății de Teologie decretul nr. 2374/1922, prin care, în iunie 1922, preotul Nicolae M. Popescu era numit profesor

51. Vezi Arhiva Institutului Teologic din București, *Condica de prezență a D-lor profesori pe anii 1902—1915 s.d.*

52. *Ibidem*, s.d. 53. Cf. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1172.

54. Arhiv. Instit. Teologic din București, *Condica de prezență a profesorilor pe anii 1915—1940, s.d.* 55. Prof. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1177. 56. *Ibidem*, p. 1178.

57. Arhiva Institutului Teologic din București, *Condica de procese verbale ale Consiliului profesoral pe anii 1920—1941*, p. 48. 58. *Ibidem*, p. 71.

59. *Ibidem*, p. 90. 60. *Ibidem*, p. 93.

titular la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București. Se pune astfel capăt acestui lung «interegn» din istoria acestei Catedre. La 20 iunie 1922, Consiliul, fiind de față și noul profesor, a luat act de această numire⁶¹.

Preotul Profesor Nicolae M. Popescu a funcționat efectiv la catedră pînă în octombrie 1946 cînd, timp de cîteva luni, a fost pensionat pentru limită de vîrstă. În martie 1947 însă, i s-a prelungit funcționarea, dar iarăși numai pentru cîteva luni — la 12 iulie 1947, apărînd pentru ultima dată la ședințele Consiliului profesoral. Cu începutul noului an universitar 1947—1948, s-a pensionat definitiv, mai trăind apoi pînă la 11 februarie 1963, cînd a decedat.

Față de trecut, cînd în general la această Catedră s-a făcut mai ales istorie faptologică, sprijinită însă aproape întotdeauna pe informația documentară directă, în timpul profesoratului părintelui Nicolae M. Popescu, care era mai mult filolog decît istoric, în mod obișnuit s-au aprofundat felurite probleme ale trecutului nostru bisericesc, s-a pus accent deosebit pe activitatea din seminar, extinsă și la doctoranzi — «avansați» cum îi numea profesorul —, s-au făcut mai intens exerciții de paleografie slavă și românească — tipar, manuscris, pisanii —, s-a creat o editură a seminarului de Istoria Bisericii Române în care s-au tipărit douăzeci de studii ale profesorului, studenților și «avansaților», ce se specializau în această disciplină, s-a făcut la seminar o frumoasă colecție de pisanii de pe la biserici, reproduse în mărime naturală cu ajutorul sugătoareii umezite, și-au trecut examenul de doctorat în Istoria Bisericii Române șapte candidați și, în anul 1942, pe lîngă Catedră, s-a creat o *asistență*. Activitatea sa poate fi evaluată mai ales prin următoarele lucrări:

— *Viața și activitatea dascălului de cîntări Macarie ieromonahul, București, 1908.*

— *Nifon II, patriarhul Constantinopolului, București, 1914.*

— *Catagrafia eparhiei Ungrovlahia (1810), București, 1914.*

— *Viața și faptele domnului Țării Românești Constantin Vodă Brîncoveanu, București, 1914.*

— *Patriarhii Țarigradului prin Țările Române — Secolul XVI, București, 1914.*

— *Exerciții de paleografie românească, Vălenii de Munte, 1932.*

— *Viața și faptele părintelui Grigorie Dascălul, mitropolitul Țării Românești (1765—† 22 iunie 1834), București, 1934.*

— *Preoți de mir adormiți în Domnul, București, 1942.*

— *Floriile și Savalia, București, 1945 ș.a.*⁶².

Prin pensionarea preotului Nicolae M. Popescu, pentru Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea noastră, începea iarăși un interegn. În lunile octombrie 1946—martie 1947, ea a fost suplinită de profesorul de Istoria Bisericească Universală modernă și contemporană, Toma G. Bulat († 1979). Acesta însă, pensionîndu-se între timp, exa-

61. *Ibidem*, p. 103.

62. Pentru Preotul Prof. Nicolae M. Popescu, vezi N.I.Ș., † *Preotul profesor Nicolae M. Popescu*, în «Bis. Ort. Rom.», 1963, p. 72—86.

nele din sesiunea octombrie 1947 s-au dat cu profesorul de Istoria Bisericească Universală veche și medievală, Teodor M. Popescu († 1973).

În cursul acestei din urmă luni, octombrie 1947, Consiliul a discutat de câteva ori problema suplinirii ei, dar o hotărîre nu s-a luat⁶³. Către începutul lunii noiembrie 1947, suplinirea acestei Catedre a fost solicitată de I. D. Suciu, «șef de lucrări la Institutul de Istorie Națională din București, doctor în Filosofie și Litere la Universitatea din București, specialitatea Istoria Românilor, cu un subiect din Istoria bisericească nouă a Banatului, de diaconul Gheorghe I. Moisescu, asistent din 1942 pe lângă Catedra vacantă, doctor în Teologie și anume în specialitatea Catedrei, cu activitate și lucrări în materie în curs de 16 ani și de Gheorghe D. Cioran, profesor de istorie în învățămîntul secundar, doctor în Teologie, specialitatea Catedrei vacante. Dar Consiliul profesoral, în ședința din 5 noiembrie 1947 n-a acceptat nici una din cereri și, deocamdată, în ceea ce privește activitatea ce trebuia să se desfășoare, în continuare la această Catedră s-a «oprit» asupra profesorului Teodor M. Popescu, titularul Catedrei de Istoria Bisericii Universale, specialitate înrudită cu a ei, și i-a încredințat-o spre suplinire⁶⁴.

Într-o astfel de situație este prinsă Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București de transformările petrecute în învățămîntul teologic superior în anul 1948. Ea și cu asistența ei sînt menținute în Legea nr. 87/1948 «pentru raționalizarea învățămîntului teologic superior» și Comisia de încadrare, instituită potrivit prevederilor acesteia, a repartizat pentru ea pe Milan Șesan, ca profesor, și pe diaconul Gheorghe I. Moisescu, ca asistent; primul însă, din pricina prefacerilor privind acest învățămînt, ce au urmat în toamna aceluiași an, 1948, n-a ajuns să funcționeze nici o clipă în acest post⁶⁵.

Cu începerea noului an universitar, 1948—1949, Facultatea de Teologie a Universității din București, este transformată în Institutul Teologic de Grad Universitar din București, pus «sub conducerea directă a Sfîntului Sinod». Și în noua formă de învățămînt superior din București, Catedra de Istoria Bisericii Române, cum era și firească, a fost menținută și, pe data de 31 ianuarie 1949, asistentul ei, diaconul Gheorghe I. Moisescu († 1974), a fost numit în fruntea ei, cu gradul de conferențiar⁶⁶. A păstrat această calitate în învățămînt pînă la 15 octombrie 1950, cînd a fost avansat profesor⁶⁷.

În cadrul Institutului Teologic Universitar, disciplina Istoriei Bisericii Române — avînd și acum cursuri de licență și de doctorat — și-a lărgit oarecum conținutul, cuprinzînd de acum, mai precis, și noțiuni despre vechea artă și literatură bisericească românească și, ceva mai apoi, și noțiuni de paleografie și limba slavă bisericească. De aceea ea se întinerește purtînd următorul nume: *Istoria Bisericii Române, cu*

63. Vezi Procesele-verbale din 17 și 25 oct. 1947, în Arhiva Institutului Teologic București, *Codica de procese-verbale ale Consiliului profesoral pe anii 1942—1949 s.d.*

64. *Ibidem*, p. 193—195.

65. «Biserica Ortodoxă Română», 1957, p. 1204—1206.

66. *Ibidem*, p. 1215. 67. *Ibidem*, p. 1225.

noțiuni despre arta și literatura Bisericii Ortodoxe Române și Istoria Bisericii Române cu noțiuni de paleografie românească și limbă slavă bisericească. În această perioadă, în anul 1957, a apărut și un manual complet, tipărit, de *Istoria Bisericii Române*, alcătuit de un colectiv, compus din : Pr. Gheorghe I. Moisescu de la București, Pr. Ștefan Lupșa de la Sibiu și Alexandru Filipașcu de la Cluj.

Cînd însă lucrurile, privind această disciplină, păreau a fi intrat pe făgașul firesc, ea era sortită să pășească la al treilea interregnum din istoria ei, căci, la 10 octombrie 1960, titularul ei, la cerere, a fost numit preot la parohia românească de la Viena, păstrîndu-și, în continuare, și postul de profesor. În această situație, timp de peste zece ani ea n-a putut avea un titular, care să presteze muncă efectivă la catedră.

În afară de manualul de Istoria Bisericii Române, alcătuit în colectiv, mai sus amintit, din studiile de specialitate ale preotului profesor Gheorghe I. Moisescu, mai pomenim :

— *Istoria școalelor din Vălenii de Munte, 1831—1931*, Vălenii de Munte, 1931.

— *Legăturile țărilor române cu mînistirile Mega Splieon și Sf. Lavră din Pelopones*, București, 1934.

— *Mînistirile închinat din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul 1823—1834*, București, 1934.

— *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea*, București, 1942.

— *Mînistirea Putna la 500 de ani de la întemeiere (1466—1966)*, Viena, 1966.

— *Samuil Micu Clain. 150 de ani de la moartea sa*, București, 1956.

Rămasă fără titular, care să funcționeze efectiv, în anii ce au urmat după plecarea preotului Moisescu, Catedra de Istoria Bisericii Române de la Institutul nostru a fost suplinită de cadrele didactice ale acestuia, care activau la disciplinele înrudite cu ea, astfel :

Între anii 1960 și 1963 de preotul Prof. Ioan Coman (anul I) și de prof. Alexandru Elian (anul II) ; între anii 1963 și 1966 de preotul profesor Ioan Rămureanu (anul II) și de preotul Conf. Alexandru I. Ciurea (anul I) și între anii 1966 și 1971, numai de acesta din urmă. În anul 1972 însă și preotul Alexandru I. Ciurea a plecat la conducerea unei parohii ortodoxe române în Suedia, atunci înființată, și astfel Catedra de Istoria Bisericii Române a rămas în acel moment și fără titular și fără suplinitor.

Nu am putut afla cine a predat orele de Istoria Bisericii Române în primele luni ale anului școlar universitar 1971—1972, dar o notiță scrisă în condica de prezență a profesorilor, la 10 ianuarie 1972, de prorectorul din acea vreme al Institutului, Pr. Prof. Mircea Chialda, preciza că, începînd cu această zi, ele vor fi suplinite de Pr. Prof. Ștefan Alexe la anul I și Pr. Prof. Ioan Rămureanu la anul II și doctorat⁶⁸.

Această situație s-a prelungit pînă la 10 octombrie 1972, cînd în «postul de profesor suplinitor la Catedra de Istoria Bisericii Române de

68. Date culese din condica de prezență profesorilor pe anii respectivi.

la Institutul Teologic Universitar din București», pe timpul cît titularul Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu se află în străinătate⁶⁹, a fost numit preotul *Niculae I. Șerbănescu* din București, care încă din anul 1948 își trecuse doctoratul în această specialitate, era licențiat în Istorie de la Universitatea din București, funcționase ca profesor de Istorie în învățămîntul secundar și desfășura o susținută activitate publicistică de specialitate.

Și-a păstrat această calitate pînă la 1 noiembrie 1973, cînd, în urma pensionării de mai înainte, a preotului Prof. Gheorghe I. Moisescu, a fost titularizat din oficiu la această catedră preotul Alexandru Ciurea care, rămînînd în continuare la parohia românească din Suedia, n-a funcționat în «postura» de titular nici o singură oră la Catedra de Istoria Bisericii Române. Cu toate acestea și-a păstrat o abare calitate pînă în anul 1977, cînd s-a pensionat pentru limită de vîrstă.

Și după titularizarea Pr. Prof. Al. Ciurea, preotul *Niculae Șerbănescu* a supliniit, fără nici o întrerupere, Catedra de Istoria Bisericii Române, iar după pensionarea acestuia, în urma concursului dat în ziua de 18 noiembrie 1977, prin decizia patriarhală nr. 86/1977, C. Sa, «începînd cu data de 1 ianuarie 1978, a fost numit profesor titular, la Catedra de Istoria Bisericii Române, de la Institutul Teologic Universitar din București». Se pune astfel capăt celui de al treilea interegn din istoria acestei Catedre, care dura de aproape două decenii.

În acești ultimi ani sfera de cunoștințe ce se predau la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Institutul nostru s-a lărgit, căci, pe lîngă cele specific bisericești, cele de artă și de veche cultură religioasă, se fac cu studenții și doctoranzii acestei discipline exerciții de paleografie românească și tuturor li se predă — de același profesor — un curs de *Probleme fundamentale ale Istoriei Patriei*, introdus prin anul 1976 — la noi din 1977 — în toate institutele de învățămînt superior și de specializare din țara noastră.

În acest caz, ultima titlatură a Catedrei este : *Istoria Bisericii Române și Probleme fundamentale ale istoriei Patriei*.

Momentan, pe lîngă Catedra de Istoria Bisericii Române nu funcționează nici un asistent.

Acestea se pot pune înaintea cititorilor cu privire la istoria Catedrei de Istoria Bisericii Române de la Institutul Teologic Universitar din București, acum cînd s-au scurs trei sferturi de secol de la crearea ei și un secol de la înființarea Facultății de Teologie a Universității din București, continuată azi de acest Institut teologic (Pr. Prof. *Niculae ȘERBĂNESCU*).

69. Vezi Ord. Administrației Patriarhale nr. 13321 din 31 august 1972.

ISTORIA BISERICESCĂ UNIVERSALĂ LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

Se împlinesc anul acesta, la 12 noiembrie 1981, o sută de ani, de când *Istoria Bisericească Universală* se predă ca disciplină principală a învățămîntului teologic universitar, între 1881 și 1949, la Facultatea de Teologie a Universității din București, apoi, din 1948 pînă în prezent, la Institutul Teologic Universitar din București, sub directa supraveghere a Bisericii Ortodoxe Române, prin organul ei suprem, Sfîntul Sinod Român.

Încă de la începutul funcționării Facultății de Teologie din București s-a prevăzut prin lege ca între disciplinele ce se vor predă să fie «Istoria Bisericească cu privire specială la Biserica Română»¹.

Profesorul Dr. Barbu Constantinescu, primul ei decan provizoriu, între 12 noiembrie 1881 și 15 noiembrie 1882, a fost, în același timp, și primul ei profesor de Istoria Bisericească Universală și de Istoria Bisericii Române, de la 12 noiembrie 1881 și pînă la 25 ianuarie 1883, cînd Facultatea s-a închis temporar, apoi de la 20 octombrie 1888 pînă la 1 iulie 1891 († 30 octombrie 1891)².

Pînă la 1 noiembrie 1906, profesorii de Istoria Bisericească Universală au predat și Istoria Bisericii Române, cînd, din cele două discipline, s-au creat două Catedre.

Primul profesor al Catedrei de Istorie Bisericească Universală, Barbu Constantinescu, era un bărbat distins, cu o alească pregătire în cunoașterea istoriei profane și bisericești, fiind licențiat al Facultății de Teologie din Leipzig și doctor în Filozofie și Pedagogie la Universitatea din Leipzig³.

El ne-a lăsat și unele lucrări în domeniul Istoriei, ca *Istoria antică în biografii*, București, 1890, lucrare utilă pentru Seminariile Teologice și alte școli, în care, sub formă de biografii, expune preistoria, istoria israeliților, legendele eroilor greci, istoria egiptenilor, fenicienilor, babilonienilor, asirienilor, perșilor, sciților, grecilor și romanilor.

Intr-o altă lucrare, alcătuită în colaborare cu arhiereul Calistrat Orleanu, a făcut *Istoria sacră a Noului Testament*, ed. I-a, București, 1890.

1. Vezi *Proiectul de lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie* la Toma G. Bulat și Pr. Prof. A. Ciurea, *75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie din București*. Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12, p. 1077—1078. Vezi și p. 1107—1108 și 1113.

2. Toma G. Bulat, *art. cit.*, p. 1077.

3. Idem, *art. cit.*, p. 1100 și 1104.

Pe lângă aleasa sa cultură, era un profesor plin de entuziasm, care s-a dăruit cu totul creării unei Facultăți de Teologie în București, al cărei prim decan și profesor de Istorie Bisericească Universală a fost.

De la 27 octombrie 1884 până la 1 ianuarie 1887, a predat cursurile de Istorie Bisericească Universală și Istoria Bisericii Române, Ghenadie Enăceanu, care a fost ridicat la treapta de arhiereu la 1 ianuarie 1885, iar de la 10 noiembrie 1887 a fost ales și a funcționat ca episcop al Rîmnicului, sub numele de Ghenadie Enăceanu-Craioveanu⁴. El ne-a lăsat mai multe studii, în domeniul Istoriei Bisericii Române, referitoare îndeosebi la pătrunderea creștinismului în Dacia Traiană⁵, la Mănăstirea Curtea de Argeș și la mitropolitul Petru Movilă⁶, *Condica Sfîntă a Mitropoliei Ungro-Vlahiei*, 1778—1820, vol. I, București, 1880⁷. În același timp, pentru cunoașterea părinților și scriitorilor bisericești, a tradus din limba rusă, după arhiepiscopul Filaret de Cernigov, *Patristica sau Studiul Istoriei asupra părinților bisericești*, București, 1879.

Este drept că unele din ideile studiilor sale, alcătuite cu entuziasm de începător, au fost depășite între timp de noile descoperiri și cercetări istorice, dar ele au fost binevenite și utile la timpul lor pentru cultura preoților și a studenților teologi.

În timpul profesoratului său, a îndeplinit și funcția de decan, de la 27 octombrie 1884 până în decembrie 1886, fiind primul decan al Facultății de Teologie, recunoscut legal de Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice.

După alegerea sa, la 10 ianuarie 1887, ca episcop al Rîmnicului, n-a încetat să se intereseze de aproape de bunul mers al Facultății de Teologie, făcînd importante donații de cărți Bibliotecii ei și dînd și unele burse studenților teologi.

Între 1 ianuarie 1887 și 20 octombrie 1888, a supliniit Catedra de Istorie Bisericească Universală și Istoria Bisericii Române, profesorul Niculae Nitzulescu († 25 ianuarie 1904). El a predat între 1881 și 1904, mai multe discipline, după cum urmează: Limba Ebraică, Studiul Vechiului și Noului Testament, între anii 1881—1883 și 1894—1904; Enciclopedia, care a format mai tîrziu Catedră împreună cu Arheologia, între 1884—1892 și Istoria Dogmelor și Patrologia, între 1892—1894, posedînd, într-adevăr o cultură enciclopedică.

De la 20 octombrie 1888 până în iulie 1891, a predat cursurile de Istorie Bisericească Universală și de Istoria Bisericii Române, profesorul Barbu Constantinescu, despre care am amintit la început.

Între 31 octombrie 1891 și 3 iunie 1926, a predat cursurile de Istorie Bisericească Universală profesorul Dragomir Demetrescu. Între 31 octombrie 1891 și 1 noiembrie 1906, el a predat și cursurile de Istoria Bisericii Române, cele două discipline formînd la început o singură Ca-

4. Idem, *art. cit.*, p. 1095.

5. Vezi lucrările: *Întăele semințe ale creștinătății în țările române. Creștinismul prin Sfîntul Andrei și Petru*, București, 1892; *Din istoria bisericească universală a românilor. Creștinismul în Dacia și creștinarea românilor*, București, 1878, VII, 249 p.

6. *Din istoria bisericească a românilor. Meșterul Manole și Petru Movilă*, București, 1884.

7. Vezi și lucrarea: *Mitropolia Ungro-Vlahiei. Album de semnături și facsimile ale mitropoliților cu scurte note istorice*, București, 1880.

tedră. Creîndu-se o nouă Catedră pentru Istoria Bisericii Române, aceasta a fost încredințată la 1 noiembrie 1906, profesorului Nicolae Dobrescu, care a predat cursurile ei, pînă la încetarea sa din viață, în plină putere creatoare, la 10 iulie 1914, în vîrstă de 40 de ani.

După moartea prematură a harnicului profesor Nicolae Dobrescu, profesorul Dragomir Demetrescu a supliniit și Catedra de Istoria Bisericii Române, între 14 octombrie 1914 și 3 iunie 1926, cînd a încetat din viață, predînd la Catedră ca profesor universitar aproape 37 de ani.

Profesorul Dragomir Demetrescu avea o bună pregătire teologică și istorică, luînd licența în Teologie la Facultatea de Teologie din Atena, la 24 iunie 1874, făcînd apoi studii de specializare în Filozofie și Literatură clasică, între 1887—1890, în Germania, la Universitățile din München, Leipzig și Berlin, obținînd titlul de doctor în Filozofie și Litere la Universitatea din Leipzig, la 15 ianuarie 1891.

La 4 septembrie 1887, Facultatea de Teologie a Universității din Atena i-a acordat titlul de *doctor honoris causa*. Patriarhia Ecumenică de Constantinopol i-a acordat titlul onorific de «mare nomofilax».

În timpul carierei sale didactice, a mai îndeplinit și alte funcțiuni ca : director al Cancelariei Mitropoliei Moldovei, din 11 octombrie 1890 ; director al Cultelor în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, între 7 decembrie 1895 și 13 aprilie 1899 ; senator, între anii 1902—1905.

Profesorul Dragomir Demetrescu avea o înaltă concepție despre rolul și valoarea creștinismului pentru progresul omenirii și în special pentru cultivarea armoniei, frăției și înțelegerii dintre Biserici și dintre oameni și popoare.

Iată cuvintele sale : «Creștinismul este cel mai mare eveniment istoric în omenire... prin firea, începutul și întreaga sa dezvoltare...

Creștinismul constituie punctul central al întregii istorii a omenirii, pentru că la el se sfîrșește lumea cea veche și de la el începe o lume nouă» ⁸.

«Pentru aceea se cere ca cel ce scrie Istorie Bisericească să fie creștin adevărat ; se cere să fie credincios al Bisericii lui Iisus Hristos...

Istoria, dar, trebuie să fie însuși adevărul curat și nealterat, liber de orice fel de subiectivitate...» ⁹.

În concepția sa, «Istoria Bisericească trebuie să se inspire de adevăratul spirit care domnește în învățătura credinței creștine, pe care s-a întemeiat și această Biserică creștină, cu care istoria se ocupă, fie generală, fie particulară... Literatura istorică este și cea mai veche și cea mai bogată, Sfînta noastră credință a început prin istorie, căci istorisirile evanghelice au fost prima predică a apostolilor pentru întemeierea Bisericii creștine. În zilele noastre, a dat naștere celei mai bogate literaturi religioase» ¹⁰.

«Istoria Bisericească domină întreaga Teologie. Ea trebuie a fi recunoscută ca fîntîna și izvorul care cuprinde tot adevărul creștin» ¹¹.

8. Dragomir Demetrescu, *Rostul istoriei bisericești în Teologie*, în «Bis. Ort. Rom.», XXXIX (1915), nr. 1, p. 95.

9. *Ibidem*, nr. 5, p. 474 și 475.

10. *Ibidem*, nr. 1, p. 90 și 91.

11. *Ibidem*, p. 481.

Cu multă dreptate se exprimă profesorul Dragomir Demetrescu cu privire la rostul Istoriei Bisericii Române, care «nu este decît o parte a istoriei bisericești generale (universale). Ea formează cu aceasta un întreg... Căci, fiind una cu aceasta, este supusă tuturor legilor și principiilor fundamentale ale Istoriei Bisericești generale»¹².

Biserica Ortodoxă Română aparține Bisericii Ortodoxe de Răsărit. «Și aparține, după istoricul Dragomir Demetrescu, avînd loc de cînte și laudă; căci ea, mai mult decît toate, a păstrat cu frică și cu cutremur patrimoniul sfînt al întrupării credinței în adevăratul tip și formă de închinare»¹³.

«Între Bisericile Ortodoxe, Biserica Română a fost și este cea mai zeloasă în conservarea creștinismului. Ea singură, mai mult decît oricare alta, l-a conservat, așa cum era în primele veacuri. Întru aceasta le covîrșește pe toate»¹⁴.

Mitropolitul Ghermanos al Amasiei, locțiitorul patriarhului ecumenic în 1914—1915, vizitînd Biserica Română, a spus spre lauda ei :

«Biserica voastră română este coroana Ortodoxiei. Voi păstrați și aveți adevărata Ortodoxie...»¹⁵.

«Trebuie să ne bucurăm de trecutul nostru strămoșesc, spune profesorul Dragomir Demetrescu. El trebuie să ne încălzească sufletul și să ne facă ca noi înșine să înmulțim talentul; iar înmulțirea lui este păstrarea neprihănită a drepte credințe prin închinare dreaptă și adevărată, cu duhul și cu adevărul»¹⁶.

Biserica Ortodoxă Română și Teologia română au regretat și regretă că un profesor cu o așa de aleasă pregătire, animat de cele mai nobile idei creștine, care a fost profesor la catedră aproape 37 de ani, ca puțini profesori universitari, n-a reușit să publice de-a lungul vieții, un tratat de Istorie Bisericească Universală.

După profesorul Dragomir Demetrescu, a urmat la Catedra de Istorie Bisericească Universală, profesorul Teodor M. Popescu, care a predat cursurile acestei discipline timp de 32 de ani, mai întîi la Facultatea de Teologie din București, între 1 aprilie 1927 pînă la 15 noiembrie 1948, apoi la Institutul Teologic Universitar din București, din 15 noiembrie 1948 pînă la 1 martie 1959.

De la 1 octombrie 1928 pînă la 1 noiembrie 1938 a suplinat și Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor la Facultatea de Teologie din București, iar în anul universitar 1947—1948 a suplinat Catedra de Istoria Bisericii Române.

Între 6 septembrie 1942 și 14 octombrie 1944, a îndeplinit funcția de decan al Facultății de Teologie din București.

A încetat din viață în după-amiaza zilei de 4 aprilie 1973, fiind înmormîntat la cimitirul Sf. Vineri din București.

Profesorul Teodor M. Popescu a fost un mare erudit în domeniul Istoriei Bisericești Universale și unul dintre cei mai învățați profesori pe care i-a avut Facultatea de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București.

12. *Ibidem*, p. 489.

13. Idem, *Proeminența Bisericii Române în sînul Ortodoxiei*, în «Bis. Ort. Rom.», XXXVIII (1915), nr. 11, p. 1175.

14. *Ibidem*, p. 1165.

15. *Ibidem*, p. 1167.

16. *Ibidem*, p. 1177.

Studiile profesorului Teodor M. Popescu s-au impus prin documentarea lor științifică, prin metoda lor critică, bazată pe cunoașterea perfectă a izvoarelor grecești și latinești, ca și prin cunoașterea studiilor recente de mare autoritate științifică din limbile neogreacă, franceză, germană și engleză. În afară de excelența sa pregătire, era în același timp un suflet nobil, un creștin desăvârșit, plin de cucernicie, smerenie și modestie, care a lăsat preoților și studenților teologi o frumoasă amin-tire și un strălucit exemplu.

Profesorul Teodor M. Popescu precizează care este contribuția creștinismului la dezvoltarea culturii umanității: «În forma sa totală, de fapt, istoric, bimilenar, creștinismul e așa de strâns legat de cultura lumii... și anume această cultură atât de mult condiționată de faptul istoric al creștinismului, încât apariția și influența lui a fost pentru formarea ei hotărâtoare...»¹⁷.

«Creștinismul n-a însemnat numai *mîntuire sufletească, creștinismul a însemnat cultură și civilizație*. El a venit ca *religie* și a rămas în fond *religie*, dar a devenit o religie eminentamente culturală. Nici o altă religie istorică nu s-a împăcat mai bine ca el cu nevoile culturale ale omenirii, niciuna nu le-a înțeles mai bine, nu le-a susținut mai bine și servit mai bine, în același timp în care ajuta sufletelor să-și găsească pura mîntuire»¹⁸.

Adevărul religios-moral pentru viața aceasta și viața de dincolo, transcendentă, și legătura credincioșilor cu Dumnezeuul cel viu și veșnic, le învață religia creștină, iar adevărul istoric, care se referă la viața temporală, pămîntească, îl învață și-l cultivă istoria¹⁹.

«Adevărul religios aparține unei sfere, afirmă istoricul Teodor M. Popescu, în care istoria nu poate să pătrundă. E sfera lumii supranaturale și totodată supraistorice către care omul se ridică prin credință și care nu cade sub niciunul din simțuri. E, deci, dincolo de limita observației și experienței propriu-zise, dincolo de posibilitatea constatărilor istorice...»²⁰.

Religia, afirmă istoricul Teodor M. Popescu, «chiar dacă nu provine din istorie, *trăiește în istorie și ca atare stă sub influența istoriei*, depinde de istorie, nu se poate dispensa de ea și de aceea nici înțelege fără ea...»²¹.

«Creștinismul e în acest sens o religie, prin excelență istorică. El apare în istorie, pregătit în istorie și, desfășurîndu-se în strînsă legătură cu ea, înscrie istorie și-i dă sens... În istorie, creștinismul a căpătat prezență vizibilă în Biserică»²².

Istoria a avut și are o mare utilitate practică, fiind în toate timpurile *magistra vitae*. Iată cum se exprima istoricul Teodor M. Popescu, în această privință:

«Istoria instruește și edifică prin însăși calitatea ei de *știință a vieții*, așa că, deși domeniu special al erudiției, ea nu e lipsită de eminenta

17. Teodor M. Popescu, *Divin și uman la vechii istorici bisericești*, București, 1924, p. 6. 18. Idem, *Istoria creștinismului ca istorie a culturii*, București, 1927, p. 3.

19. *Ibidem*, p. 43—44. Sublinierile ne aparțin.

20. Idem, *Rolul istoriei la înțelegerea creștinismului*, în «Bis. Ort. Rom.», XLV (1927), nr. 6, p. 321—322. 21. *Ibidem*, p. 323. 22. *Ibidem*, p. 324—325.

însușire a utilității practice. Ea e cartea vieții larg deschisă ochilor noștri, pentru a vedea în ea ce am fost, ce sîntem, pentru a înțelege prezentul din trecut și trecutul din prezent. E orizontul vieții omenești desfășurat primirii, în toate sensurile și e totodată lumina aprinsă în el, pentru a ne vedea și recunoaște în imensitatea de timp și de spațiu ce ne înconjoară»²³.

De-a lungul celor 32 de ani de carieră didactică, profesorul Teodor M. Popescu a publicat diferite studii și articole de mare valoare, care însumează peste 3000 de pagini tipărite. O încoronare a activității sale o reprezintă publicarea manualului de *Istorie Bisericească Universală*, vol. I (anii 1—1054); vol. II (de la anul 1054 pînă azi), București, 1956, în colaborare cu Pr. prof. Teodor Bodoșogae și Prof. George Stănescu.

Profesorul Teodor M. Popescu a ilustrat cu mare competență Catedra de Istorie Bisericească Universală, iar sub îndrumarea sa studiile acestei discipline au cunoscut o mare dezvoltare și înflorire.

În expunerea evenimentelor istorice, profesorul Teodor M. Popescu, impresionează prin erudiție și cultura sa științifică, bazată pe cercetarea critică a izvoarelor și prin bogăția și varietatea ideilor care se desprind din studiile sale.

Ca profesor de înaltă ținută, se distingea prin seriozitate, distincție spirituală și demnitate personală. Farmecul studiilor sale atrag și vor atrage totdeauna pe cititor datorită sobrietății, clarității, precizunii și căldurii expunerii.

După profesorul Teodor M. Popescu, a urmat la Catedra de Istorie Bisericească Universală Pr. Prof. Ioan I. Rămureanu, care a funcționat ca profesor de la 1 octombrie 1959 pînă la 1 iulie 1977 după ce o suplinise ca asistent (1 martie—1 octombrie 1959).

Intrînd în învățămîntul superior teologic, a îndeplinit următoarele funcțiuni: asistent universitar la Catedra de Istorie Bisericească Universală de la 1 octombrie 1939 pînă la 1 decembrie 1948; lector de Limba latină la Institutul Teologic de grad Universitar din București de la 1 decembrie 1949 pînă la 1 aprilie 1956; lector de Limba Latină și Limba Franceză de la 1 aprilie 1952 pînă la 1 aprilie 1956; asistent universitar la Catedra de Istorie Bisericească Universală de la 1 aprilie 1956 pînă la 1 octombrie 1959, cînd a fost numit profesor titular la această Catedră, ale cărei cursuri le-a predat pînă la 1 iulie 1977. Între 1 martie și 1 octombrie 1959 a predat cursurile de Istorie Bisericească Universală ca suplinitor. De la 1 noiembrie 1977 pînă în prezent funcționează ca profesor consultant la Istoria Bisericească Universală și Patrologie.

Pr. Prof. Ioan Rămureanu a publicat diferite studii, recenzii, cronici și predici, care însumează 154 de titluri și peste 2700 pagini tipărite²⁴.

Pr. Prof. Ioan Rămureanu a publicat diferite studii, că în istorie, creștinismul a căpătat o prezență vizibilă în Biserică. Creștinismul s-a organizat deci ca Biserică vizibilă, în afară de latura ei nevăzută, transcendentă. De aceea istoria creștinismului se face ca istorie a Bisericii,

23. *Ibidem*, p. 321.

24. Vezi bibliografia Pr. Prof. I. Rămureanu, în «Studii Teologice», XXXII (1980), nr. 7—10, p. 755—766.

care, ca organizație văzută, are un element omenesc și temporal, intră în istorie și are contingență cu evenimentele profane ale istoriei și ca atare se supune legilor cercetării istorice.

Pr. Prof. I. Rămureanu a abordat problemele mari ale istoriei bisericești universale din istoria veche, modernă și contemporană. Din istoria veche, a abordat probleme în legătură cu întemeierea și răspândirea creștinismului, problema *cinstirii sfințelor icoane în secolele I-III*²⁵, problemele principale ale secolului al IV-lea, îndeosebi cunoașterea *Sinodului I ecumenic de la Niceea din 325*²⁶ și a *Sinodului al II-lea ecumenic de la Constantinopol din 381*²⁷, precum și *evenimentele istorice înainte și după Sinodul al IV-lea ecumenic de la Calcedon din 451*²⁸.

O preocupare principală a Pr. Prof. I. Rămureanu a fost cunoașterea pătrunderii și răspândirii creștinismului la geto-daco-romani, strămoșii românilor de azi, problemă care a fost privită și studiată în contextul larg al situației politice și religioase a lumii greco-romane din secolele I—VI. Geto-daco-romanii, sînt, după greci și latini, cei mai vechi creștini din Europa. Ceva mai mult: creștinarea geto-daco-romanilor a contribuit în mare măsură la romanizarea lor, așa cum arată fondul principal de cuvinte latine creștine, care se păstrează în limba română pînă azi²⁹.

S-a studiat, de asemenea, activitatea misionară a Bizanțului la popoarele slave, bulgari, sirbi, moravi, cehi și ruși, scoțîndu-se în relief îndeosebi activitatea Sfinților Chiril și Metodiu în secolul al IX-lea³⁰. S-a arătat pe larg, de asemenea, creștinarea ungarilor de către Bizanț, precum și contribuția elementului românesc la creștinarea lor în secolele X—XII³¹.

Un studiu documentat a fost consacrat mitropoliei Vicinei, care a funcționat între 1250 și 1359, la Dunărea de Jos, probabil, lîngă orașul Isaccea³², de unde mitropolitul Iachint de Vicina a fost transferat în 1359 la Curtea de Argeș, capitala Țării Românești, devenind primul mitropolit al Țării Românești.

25. În «Studii Teologice», XXIII (1971), nr. 9—10, p. 621—671.

26. *Ibidem*, XXXIX (1927), nr. 1—2, p. 15—60.

27. *Ibidem*, XXI (1969), nr. 5—6, p. 327—386.

28. *Ibidem*, XXII (1970), nr. 3—4, p. 179—211.

29. *Nouvelles considérations concernant la pénétration du christianisme chez les Thraco-Geto-Daces*, în «Roumanie. Pages d'histoire», I (1976), no. 3—4, p. 64—84, în limbile franceză, engleză, germană, spaniolă și rusă. Compară în limba română, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 1, p. 164—178. Vezi și: *Sinodul de la Sardica din anul 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului, la geto-daco-romani*, în «Studii Teologice», XIV (1962), nr. 3—4, p. 146—182.

30. *Unsprezece secole de la activitatea misionară a Sf. Chiril și Metodie*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 1, p. 17—31; *Creștinarea rușilor în lumina noilor cercetări istorice*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 3—4, p. 351—362; *Începuturile creștinării sîrbilor sub împăratul bizantin Heracliu*, în «Studii Teologice», XI (1959), nr. 3—4, p. 164—181. *Creștinarea sîrbilor sub împăratul Vasile I Macedoneanul*, *ibidem*, XII (1960), nr. 1—2, p. 3—28.

31. *Începuturile creștinării ungarilor în credința ortodoxă a Răsăritului...*, în «Studii Teologice», XI (1957), nr. 1—2, p. 23—57; *Rolul elementului românesc în creștinarea ungarilor*, în «Bis. Ort. Rom.», XCVIII (1980), nr. 1—2, p. 173—196.

32. *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea Ortodoxiei în ținuturile românești*, în «De la Dunăre la Mare», *Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, București, 1979, p. 146—169; ed. 1977, p. 149—169.

O privire specială a acordat autorul de față activității primului patriarh sub turci, Ghenadie II Scholarios (1454—1455; 1462—1463; 1464—1465), sub care s-au stabilit condițiile de conviețuire ale creștinilor ortodocși din imperiul otoman, care s-au menținut de-a lungul secolelor pînă la pacea de la Lausanne din 23 iulie 1923, dintre Grecia și Turcia³³.

S-au studiat unele evenimente de seamă din istoria bisericească universală, care au legătură cu istoria poporului român³⁴.

O atenție specială s-a acordat unor evenimente principale din istoria Bisericii Romano-Catolice, ca de exemplu, Conciliul al II-lea de la Vatican, căruia autorul în cauză i-a dedicat patru studii³⁵. S-a ocupat, de asemenea, cu posibilitatea întoarcerii Bisericilor vechi-orientale la Ortodoxie³⁶.

Lucrarea cea mai de seamă a părintelui profesor I. Rămureanu, rămîne publicarea manualului de *Istorie Bisericească Universală*, vol. I, București, 1975, 447 p., în colaborare cu Pr. Prof. Milan Šesan († 7 iunie 1981) și Pr. Prof. Teodor Bodogae de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, în care sînt studiate problemele principale ale Istoriei Bisericii Universale între anii 1—1054, pînă la schisma cea mare din 16 iulie 1054.

În numeroase studii s-a scos în relief specificul Ortodoxiei în comparație cu cele două mari confesiuni creștine, Romano-Catolicismul și Protestantismul. Studiile și publicațiile Pr. Prof. Ioan Rămureanu se prezintă într-un stil elegant, concis și precis, îmbrăcînd uneori expunerea evenimentelor și descrierea persoanelor într-o coloratură poetică, pentru a le face mai atractive și vii, spre a înțelege astfel mai bine gîndurile, sentimentele, faptele, suferințele și bucuriile, căderile și înălțările celor din trecutul Bisericii, care au fost oameni ca și noi. A încercat să prindă și să prezinte viața creștină sub toate aspectele și manifestările ei multiple și variate.

33. Ghenadie al II-lea Scholarios, primul patriarh ecumenic sub turci, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 72—109.

34. Contribuția țărilor române la dobîndirea independenței naționale a poporului grec, în «Biserica Ortodoxă Română», XC (1972), nr. 1—2, p. 131—145; Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și celelalte Biserici Ortodoxe, de la 1800 pînă la recunoașterea autocelaliei Bisericii noastre, ibidem, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 935—960; Anim Ivireanu — Luptător pentru Ortodoxie, ibidem, LXXIV (1956), nr. 8—9, p. 831—853; Constantin Brîncoveanu, sprijinitor al Ortodoxiei, ibidem, LXXXII (1964), nr. 9—10, p. 916—930. Contribuția teologilor și istoricilor Bisericii Ortodoxe Române la cunoașterea dezvoltării istorice a Bisericii Ortodoxe, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 1, p. 11—26. Vezi traducerea în limba franceză, în *De la Théologie Orthodoxe Roumaine, des origines à nos jours*, Bucarest, 1974, p. 84—103.

35. Vezi, îndeosebi, ultimul studiu, *Primatul papal și colegialitatea episcopală în dezbaterile Conciliului al II-lea de la Vatican*, în «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 2, p. 139—166.

36. Vezi studiul: *Posibilitatea întoarcerii Bisericilor monofizite la Ortodoxie. Considerațiuni istorice și dogmatice asupra poziției lor față de Ortodoxie*, în «Ortodoxia», III (1951), nr. 4, p. 586—636.

Unele din studiile sale au fost publicate în limbile de circulație internațională : franceză, engleză, germană, spaniolă, italiană și rusă ³⁷.

După pensionarea Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Catedra de Istorie Bisericească Universală este suplinită de Pr. Asist. Dr. Viorel Ioniță, începând cu noiembrie 1977 până în prezent.

P. C. Sa a publicat până în prezent, în afară de teza de doctorat despre *Sinodul al VI-lea ecumenic de la Constantinopol, din 680—681*, unele studii, recenzii și cronici, urmînd în continuare altele.

Din cele arătate mai înainte, reiese că de la înființarea Facultății de Teologie, deschisă la 12 noiembrie 1881 și pînă la 1948, au funcționat la catedra de Istorie Bisericească Universală următorii profesori :

1. Barbu Constantinescu, de la 12 noiembrie 1881 pînă la 25 ianuarie 1883 și 20 octombrie 1888 pînă la 1 iulie 1891.

2. Arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu, între 27 octombrie 1884 și 1 ianuarie 1887.

3. Nicolae Nitzulescu, ca suplinitor, între 1 ianuarie 1887 și 20 octombrie 1888.

4. Dragomir Demetrescu, între 31 octombrie 1891 și 3 iunie 1926.

5. Teodor M. Popescu, între 1 aprilie 1927 și 15 noiembrie 1948.

La Institutul Teologic Universitar din București, au funcționat din 1949 pînă în prezent următorii profesori :

1. Teodor M. Popescu, între 15 noiembrie 1948 și 1 martie 1969.

2. Preot Ioan Rămureanu, ca asistent universitar suplinitor între 1 martie și 1 octombrie 1959, apoi ca profesor, între 1 octombrie 1959 și 1 iulie 1977.

3. Preot Viorel Ioniță, ca asistent universitar suplinitor, de la 1 noiembrie 1977 pînă în prezent.

Învățămîntul teologic universitar a fost reprezentat de la 12 noiembrie 1881, la Catedra de Istorie Bisericească Universală de la Facultatea de Teologie și Institutul teologic universitar din București, care introduce și pregătește pe studenți, doctoranzi și preoți în cunoașterea Istoriei Bisericești Universale și a culturii teologice superioare, de profesori valoroși și eminenți, cu o temeinică pregătire teologică și istorică, care au predat cursurile acestei discipline cu entuziasm și abnegațiune și au publicat studii și lucrări de valoare, apreciate în țară și în străinătate. De la înființarea Facultății de Teologie în 12 noiembrie 1881 și pînă azi, cultura teologică și istorică se află în plină înflorire și progres continuu (Pr. Prof. Dr. Ioan RĂMUREANU).

37. În afară de cele citate, vezi : *Direct Talks for Union between the Orthodox and the Anglican Churches from 1920 til To-Day*, în *The Romanian Orthodox Church and the Church of England*, Bucharest, 1976, p. 45—66. Traducere din «Ortodoxia», X (1958), nr. 2, p. 217—235 ; *Le christianisme chez les Thraco-Phrygiens d'Asie Mineure et chez les Thraco-Géto-Daces de la Péninsule Balkanique*, în «Actes du II Congrès International de Thracologie» (Bucarest, 4—10 septembrie, 1976, t. II, Histoire et Archéologie), București, 1980, p. 435—444 ; *Ecumenismo locale nella Chiesa Ortodossa Romana*, în «Biserica Românească», IV (Milano, 1979), nr. 4, p. 12—16.

CATEDRA DE BIZANTINOLOGIE

Între Catedrele de dată mai recentă din cadrul Institutului Teologic Universitar din București se numără și cea de Bizantinologie. Înființarea unei asemenea Catedre a devenit necesară pentru pregătirea cât mai temeinică, teologică și istorică, a tinerilor preoți, întrucât Bizanțul a reprezentat nu numai centrul Teologiei ortodoxe, dar și locul de unde au iradiat spre Țările Române influențe puternice în viața religioasă, în organizarea bisericească, în cultura, arhitectura și arta veche românească. Imperiul bizantin a jucat un rol hotărîtor în etnogeneza românilor și în formarea limbii române, căci el a rămas, după retragerea autorităților și armatei romane din Dacia, singura formațiune politico-statală în răsăritul Europei care s-a putut impune în fața populațiilor migratoare, obligîndu-le să dea populației autohtone daco-romane libertate de credință și condiții de viață relativ normale. Considerîndu-se de drept moștenitorul Imperiului roman, Bizanțul n-a renunțat *de jure* niciodată la stăpînirea regiunilor de la Dunărea de Jos, asumîndu-și misiunea de evanghelizare a populației autohtone și a celei barbare nou venite. El a și reușit să facă aceasta în bună măsură, căci în secolele IV—VI și-a putut menține — uneori cu intermitențe — autoritatea politică și militară în stînga Dunării pînă aproape de zona subcarpatică și, ca urmare, a desfășurat aici o activitate misionară care a avut ca rezultat creștinarea în masă, încă din secolul IV a populației autohtone de pe teritoriul Daciei și a unei bune părți din popoarele barbare. Fără victoriile lui Constantin cel Mare și ale succesorilor săi în stînga Dunării și a activității desfășurate aici de ei, n-am putea înțelege procesul de creștinare a autohtonilor și a migratorilor.

Rolul Bizanțului a fost încă și mai activ în Dobrogea, căci aici influența sa s-a putut efectua pe o perioadă mai lungă. Această provincie românească a rămas neîntrerupt sub stăpînire și administrare bizantină pînă către începutul secolului VII, ceea ce a permis ca modul de viață din imperiu să fie prezent și aici sub toate formele. Dobrogea a reprezentat și pentru restul teritoriului țării noastre bastionul din care Bizanțul își exercita influența sa politică, religioasă și culturală la populațiile din stînga Dunării. Imperiul rămîne prezent în Dobrogea (chiar dacă și cu unele întreruperi) și în perioada de după străpungerea graniței dunărene de către populațiile barbare la începutul secolului VII, prin organizarea aici a «themei» Paristrion, prin trimiterea de unități navale pentru paza Gurilor Dunării, prin legăturile care au existat în timpul despotatului lui Dobrotici și prin mitropolia Vicinei. De la un moment dat, influența bizantină în România s-a putut însă efectua nu numai direct, ci și indirect, prin mijlocirea popoarelor slave.

Cel mai puternic s-a putut exercita influența bizantină prin Biserica și ierarhia Bizanțului. Înființarea mitropoliei Ungro-Vlahiei s-a făcut, după cum se știe, în strinsă legătură cu Bizanțul, iar deseori pe scaunele mitropolitane ale Ungro-Vlahiei și Moldovei s-au suit, din cele mai vechi timpuri, de la anul 1359 și pînă la 1821, ierarhi bizantini (greci)¹. Aceste realități istorice n-au putut lăsa decît urme adînci în organizarea noastră bisericească și de stat, în artă, cultura, literatura și arhitectura veche românească. Înțelegerea lor nu se poate face deplin fără cunoașterea formelor corespunzătoare din Bizanț.

Dar nici celelalte discipline teologice fundamentale nu pot fi ușor cuprinse fără o inițiere în realitățile bizantine, fiindcă toate — dogmatica, exegeza, literatura patristică, istoria bisericească, dreptul și altele — își au începutul în Bizanț. Numeroasele dispute teologice, care au prilejuit atîtea sinoade, curentele spirituale (de ex. isihasmul), monahismul și alte aspecte ale vieții creștine, s-au dezvoltat în Imperiul bizantin. Ele au determinat, în mare măsură, cursul întregii vieți, căci Biserica, prin patriarh, reprezenta forța cea mai importantă de care împăratul trebuia să țină seama și, ca om credincios, se simțea obligat s-o apere.

Iată de ce Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ținînd seama de toate aceste considerente, a hotărît, în anul 1955, înființarea la Institutul Teologic Universitar din București a Catedrei de Bizantinologie. Departamentul Cultelor, prin Decizia nr. 15.793 din 3 iulie 1956, a aprobat înființarea Catedrei, iar Administrația Patriarhală — Cancelaria Sf. Sinod puteau face cunoscut, prin adresa nr. 6.106 din 10 iulie 1956 că, de la 1 septembrie al aceluiași an, Catedra de Bizantinologie este inclusă printre disciplinele Institutului Teologic din București.

Primul titular al acestei catedre a fost numit, cu data de 1 septembrie 1956, *Prof. Alexandru Elian*, ilustru om de știință și pedagog, care deținuse aceeași funcție la Catedra similară de la Facultatea de Istorie a Universității din București, Catedră desființată în anul 1952.

În cadrul Institutului Teologic Universitar din București, Catedra de Bizantinologie avea să funcționeze pînă în anul 1971, ca o disciplină obligatorie numai pentru cei ce urmau cursurile de doctorat, la început pentru toți doctoranzii, mai apoi pentru cei de la secțiile istorică, practică și biblică.

Programa analitică cuprindea, pe de o parte, noțiuni generale despre istoria Bizanțului, pe de alta, și mai ales, probleme speciale care veneau în directă tangență cu aspectele fundamentale ale Teologiei, ale istoriei și vieții bisericești din Imperiul bizantin sau de la noi și le puteau lămurii. Cînd Bizantinologia a început să fie predată separat la diferitele secții de doctorat, conținutul prelegerilor a fost axat pe probleme specifice fiecărei secții. De pildă, în anul școlar 1968/1969, la secția istorică au fost expuse următoarele probleme principale: 1. Introducere în istoria civilizației bizantine (395—1453); 2. Căderea Constantinopolului și răsunetul ei în Europa răsăriteană; 3. Grecia post-bizantină și legă-

1. D. Russo, *Studii istorice greco-române*, București, 1939, p. 528—529.

turile religioase cu românii înainte de epoca fanariotă; 4. Minăstirile Răsăritului ortodox și Țările Române în secolele XV—XVII. Ajutoare și închinări de minăstiri românești; 5. Spiritualitatea română ortodoxă și orientală: primele traduceri din grecește. Tipografiile grecești din Moldova și Țara Românească. Artă greacă postbizantină și artă veche românească.

La secția practică prelegerile au cuprins: 1. Introducere în istoria civilizației bizantine cu specială privire asupra legislației și literaturii juridice (până în epoca Comnenilor); 2. Dreptul canonic bizantin în epoca Comnenilor (caractere generale, Ioan Zonaras, Alexios Aristenos, Theodor Balsamon, canoniști minori, hotărâri sinodale și actuale ale Patriarhiei Ecumenice); 3. Răflexe ale dreptului canonic bizantin din epoca Comnenilor în literatura juridică românească (până în secolul al XIX-lea).

La secția biblică s-au făcut expuneri despre: 1. Introducere în istoria culturii și literaturii religioase bizantine; 2. Studii exegetice în Bizanț cu exemplificări și analize din mari exegeți (de pildă: Theophract al Bulgariei și alții).

La seminarii se analizau și se interpretau texte specifice din literatura caracteristică fiecărei secții. Totodată se prezentau și se analizau lucrările de seminar, pe care doctoranzii erau obligați să le elaboreze în vederea dobândirii tehnicii științifice de lucru sau a publicării lor în revistele teologice.

Frecventarea cursurilor și seminariilor era obligatorie, iar la finele fiecărui an școlar promovarea se făcea numai în urma trecerii examenelor.

Această formă de învățământ a durat până în anul 1971, când a avut loc o schimbare fundamentală în situația Bizantinologiei. S-a considerat atunci că noțiunile de bizantinologie sînt necesare și indispensabile nu numai unui număr restrîns de teologi, cum era cazul cu doctoranzii, ci tuturor și, astfel, Bizantinologia a fost introdusă ca materie de studiu și la cei patru ani de licență, atît la Institutul Teologic Universitar din București, cît și la cel din Sibiu. La doctorat rămînea să se continue studiarea problemelor speciale și aceasta numai în cadrul secției istorice. În felul acesta s-a alcătuit pentru licență o programă analitică pe patru ani, care cuprindea: în anul I: istoria Bizanțului pînă la sfîrșitul domniei lui Vasile II Macedoneanul (1025); în anul II: se continua istoria Bizanțului de la Vasile II Macedoneanul pînă la căderea Constantinopolului sub turci (1453); în anul III: se vorbea despre organizarea Bisericii, despre monahism și spiritualitatea în Bizanț; în anul IV: cultura și arta în Bizanț (literatură, filozofia, științele, caracterele umanismului bizantin, învățămîntul în Bizanț, rolul Bisericii și al Statului, arta). Seminar se făcea numai cu anul al IV-lea, în cadrul căruia se interpretau texte liturgice și istorice bizantine.

Cum am mai amintit, la doctorat s-au tratat, începînd din 1971, numai probleme speciale și exclusiv la secția istorică. De pildă, în anul

școlar 1972—1973 s-a vorbit despre «Civilizația bizantină în epoca Imperiului universal (secolele IV—VI)» și anume: cadrul istoric, instituțiile politice și sociale, Biserica și organizarea ei (patriarhatele, mănăstiri și monahism, sinoadele, ortodoxie și erezie), literatura și arta, epoca lui Iustinian. La seminar s-au făcut interpretări din autorii bizantini (istorici din epoca studiată), exerciții de paleografie greacă, prezentări de lucrări de specialitate recent apărute și s-au analizat lucrările de seminar.

Roadele muncii profesorului Alexandru Elian au fost bogate, căci numeroase generații de doctoranzi și apoi de studenți s-au putut împărtăși din bogata sa experiență, dobîndind cunoștințe utile de bizantinologie. Unii dintre doctoranzi s-au specializat chiar în această disciplină și au publicat diverse studii, care mai înainte fuseseră analizate în cadrul seminariilor. Temele alese spre studiu aveau și au mai totdeauna legătură cu istoria României².

În revistele noastre teologice studiile de bizantinologie s-au înmulțit, avînd ca autori nu numai doctoranzii și profesorii Institutului teologic, dar și oameni de știință din afară³.

Profesorul Alexandru Elian a desfășurat, în afara activității didactice, o muncă științifică, care constituie un exemplu și imbold pentru ucenicii săi. Dintre acestea menționăm: *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu patriarhia din Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe*, în «Biserica Ortodoxă Română», an 77 (1959), nr. 7—10, p. 904—935; *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 97—179; *Inscripțiile medievale ale României*, cu un studiu introductiv de Alexandru Elian, în vol. I *Orașul București 1395—1800*, sub redacția lui Alexandru Elian, București, 1965, 935 p. (în colaborare); *Fontes Historiae*

2. De pildă, doctorandul Dumitru Dima a publicat unele studii, dintre care cităm: *Contribuția românească la cunoașterea isihasmului (secolul al XIV-lea)*, în «Studii Teologice», XVII (1965), p. 571—580; *Lucrări românești despre poezia religioasă bizantină*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), p. 563—574. Alt doctorand, Virgil Ionescu, a tratat despre: *Studiile și cercetările lui Nicolae Iorga despre Muntele Athos*, în «Biserica Ortodoxă Română», 89 (1971), nr. 5—6, p. 634—643; *Bizanțul secolelor XIII—XV în opera lui Dumitrie Cantemir*, în «Studii Teologice», XXV (1973), nr. 3—4, p. 219—233; *Relațiile româno-bizantine în opera lui A. D. Xenopol*, în «Biserica Ortodoxă Română», 92 (1974), nr. 5—6, p. 721—729; *Încercări bizantine de unire a Bisericilor sub Paleologi pînă la sinodul de la Ferrara—Florența*, în «Glasul Bisericii», XXXVI (1977), nr. 7—9, p. 717—729 și altele.

3. Așa, de pildă, pot fi amintite studiile publicate de marele bizantinolog Nicolae Bănescu în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), p. 25—37; XIV (1962), p. 13—22, 426—433; XV (1963), p. 21—48, 318—330, 506—510; XXI (1969), p. 355—386; XXII (1970), p. 11—38; Gh. Cronț, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLI (1965), p. 20—30; vezi Dan Zamfirescu, *Preocupări de bizantinologie și relații româno-neogrești în revistele din cuprinsul Patriarhiei Române*, în «Ortodoxia», XII (1960), p. 116—135 și Prof. Alexandru Elian, *Bizantinologia în preocupările teologiei ortodoxe românești*, în «Studii Teologice», XXIII (1971), nr. 5—6, p. 340—352.

Dacoromanae, vol. III, *Scriitorii bizantini*, București, 1975 (în colaborare cu Șerban Tanașoca).

După pensionarea titularului, în toamna anului 1975, la împlinirea vârstei de 65 de ani, Catedra a fost suplinită de Pr. *Dumitru Dima*, cu titlul de lector, fost discipol al profesorului Al. Elian, până la 1 februarie 1978, când Catedra a fost ocupată prin concurs de *Prof. Dr. Emilian Popescu*, care este și azi titularul ei. Programă analitică a suferit doar puține modificări, în sensul că s-a ținut seama de specificul Institutului și s-a acordat o și mai mare pondere problemelor religioase și teologice din cadrul istoriei bizantine. În același timp au fost relevate legăturile Bizanțului cu regiunile de la Dunărea de Jos, rolul acestuia în etnogeneza românilor și, în general, prezența bizantină la noi cu efectele sale pozitive. La doctorat se tratează, ca și până acum, la secția istorică, probleme speciale ca, de pildă: Sursele bizantine privind continuitatea daco-romană și etnogeneza românilor, Probleme de literatură bizantină etc. O schimbare față de trecut constă în faptul că Bizantinologia se predă numai la primii doi ani de la licență, cu aceeași programă care era prevăzută pentru patru ani. Este, de fapt, o concentrare a studiului pe o perioadă mai scurtă, nu o reducere a materialului predat. Modificarea aceasta s-a dovedit cu efecte pozitive (*Prof. Dr. Emilian POPESCU*).

CATEDRA DE PATROLOGIE LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

Teologia patristică a stat la baza începuturilor Teologiei românești biblice, dogmatice, pastorale și istorice încă de la înființarea Facultății de Teologie în 1881. Ea era prevăzută în propunerile Sfântului Sinod din anul 1880 pentru înființarea Facultății de Teologie, precum și în ședința consiliului profesoral din 30 noiembrie același an.

Proiectul de lege privitor la înființarea Facultății de Teologie o trece în art. 4 printre disciplinele de învățămînt între Simbolică și Dogmatică, cu precizarea că: «fiecare dintre aceste științe se pot diviza și preda numai unele părți dintr-însele»¹. Cursurile se țineau numai după-amiază. Orarul săptămînal stabilit prevedea sîmbăta între orele 6—7 cursul de Patrologie printre cele 12 ore de peste săptămîna la celelalte materii și era ținut de către Arhiepiscopul Calistrat Orleanu, unul din cei șapte profesori ai noii Facultăți.

Arhiepiscopul Calistrat Orleanu (Bîrlădeanu) a fost un om activ și cultivat, așa cum se poate vedea din numeroasele articole publicate în revista «Biserica Ortodoxă Română», anii XX—XXIV, tratînd despre Didim cel Orb, Alexandru al Alexandriei, Iacob de Nisibi, Osiu de Cordoba, Diodor de Tars, Sf. Vasile cel Mare, Origen (Îndreptarea), Amfilohiu, Apocalipsa și Părinții, Iosif Flaviu². Arhiepiscopul Calistrat a predat Patrologia timp de doi ani între 1881—1883³.

Cursurile au durat pînă la 25 ianuarie 1883 și s-au redeschis după un an de întrerupere la 16 nov. 1884. În pregătirea redeschiderii, consiliul profesoral din 3 nov. 1884 fixa orarul în care Patrologia nu mai apărea, deoarece cursurile începeau numai cu trei din cei șapte profesori anteriori. Decanul Facultății, arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu, cerea la 11 sept. 1885 printre altele, ocuparea Catedrei de Istoria Dogmelor și Patrologie care era trecută în buget, cerere rămasă însă nesatisfăcută⁴.

Prin dispoziția din 23 dec. 1886 către conducerea Facultății, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice însărcina începînd cu 1 ianuarie 1887, pe profesorul Nicolae Nitzulescu, cu materiile de Istoria Bisericească Generală și Istoria Bisericii Române, Arheologia Bisericească Creștină, Patrologia și Studiul Patristic. Consiliul din 4 ianuarie 1887

1. Prof. T. G. Bulat și Conf. Univ. Al. I. Ciurea, 75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie din București, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12, 1957, p. 1077.

2. Pr. Prof. I. G. Coman, *op. cit.*, p. 175, note.

3. Idem, *ibidem*, cap. «Les écrits des Saints Pères dans la plété des fidèles orthodoxes roumains», p. 160—169 și cap. «L'étude des Saints Pères dans la théologie orthodoxe roumaine», p. 169—176, *passim*.

4. T. G. Bulat, *art. cit.*, p. 1091—1093.

hotăra să se înceapă cursurile la 8 ianuarie și prevedea în planul cursurilor Patrologia la studenții de anul II.

Intr-un raport din 23 sept. 1888 decanatul Facultății cerea ca pentru Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor și Catedra de Teologie practică, să fie numiți încă doi profesori. Astfel, este numit prof. Barbu Constantinescu, fostul întâi decan al Facultății, la prima dintre cele două Catedre, pe care el însă o cedează profesorului Nitzulescu în schimbul celei de Istoria Bisericii Universale și Istoria Bisericii Române. Profesorul Nicolae Nitzulescu a predat Patrologia la Catedra de Istoria Dogmelor, timp de 10 ani, între 1884—1894. Născut în 1873 la Ialomița a fost numit la această Catedră în baza titlurilor de doctor în Teologie și Filozofie la Leipzig.

Dintre lucrările sale cunoscute pînă în 1899 cităm : traducerea manualului de Psihologie, Logică, Morală și Teodicee după Charma, Compendiu de Istoria Bisericii ; Elemente de gramatică a Limbii ebraice⁵.

Catedra de Patrologie și istoria dogmelor devine vacantă la 1 oct. 1894, deoarece Prof. Nitzulescu preia Catedra de Limba Ebraică, Arheologia Biblică, Introducere în Noul Testament și Exegeză, în urma numirii arhim. Gherasim Timuș ca episcop de Argeș în martie 1894, dar el suplinește Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor pînă la concursul din noiembrie, primul concurs al Facultății, în urma căruia Constantin Chiricescu este numit la 5 dec. 1894 profesor provizoriu, titularizat la 23 dec. 1897⁶. La 13 aprilie 1899 Catedra profesorului C. Chiricescu este preluată de Prof. I. Cornoiu, titularul ei fiind numit director în Ministerul Cultelor. Un an mai tîrziu, la 12 sept. 1900, Constantin Chiricescu este ales decan al Facultății, funcție în care este confirmat la 13 nov., cînd își reia și Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor. O nouă numire a Prof. Constantin Chiricescu, de data aceasta ca administrator al Casei Bisericii, face ca funcția sa la Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor să fie deținută temporar (10 ian. 1905—1908) de către Prof. D. G. Boroianu, de la Catedra de Drept bisericesc⁷. La 29 aprilie 1908 Casa Școalelor prevedea o subvenție la Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor pentru Prof. C. Chiricescu. La 20 dec. 1910 decanul Facultății era Prof. Boroianu⁸. La puțin timp în urma unor tulburări studențești, Prof. Constantin Chiricescu avea să fie înlăturat din corpul didactic, la 1 sept. 1911, iar Catedra sa va fi încredințată spre suplinire la 3 oct. profesorului I. Mihălcescu. Orarul școlar pe 1911—1912 prevede și o oră de seminar de Patrologie în afară de cea de curs⁹. Prof. Constantin Chiricescu avea să fie reintegrat pe ziua de 9 mai 1913. Prin el s-au achiziționat cele 222 volume Migne, la-23 oct. 1910 cu bani ai Administrației Casei Școalelor¹⁰, iar Decanatul achiziționa la 15 nov. 1915, 12 volume din «*Éléments de Patrologie et d'Histoire des dogmes*» de Rauschan Richard. Un tablou al Catedrelor și profesorilor Facultății pe anul 1927—1928 prevedea la Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor șase ore pe săptămîină. În sept. 1928, C. Chiricescu ceru concediu de boală.

5. *Ibidem*, p. 110?—1104.

6. *Ibidem*, p. 1131.

7. *Ibidem*, p. 1145.

8. *Ibidem*, p. 1161—1162. În studiul citat mai sus, nu se specifică pînă cînd a rămas Prof. Chiricescu administrator al Casei Bisericii.

9. *Ibidem*, p. 1165.

10. *Ibidem*.

Dintre lucrările sale principale cităm: *Sf. Apostol Pavel după Sf. Scriptură, Ermeneutica biblică, Privire asupra instituțiunii sinodale în diferite Biserici ortodoxe de răsărit*¹¹. S-a ocupat și cu calculul pascal. Ne-a rămas de la el un curs de *Patrologie*, copiat de Iosif Stoilă din Crucea de Sus, Putna, în 1904, cuprinzând 548 pagini. Prof. Constantin Chiricescu și-a împărțit cursul său, după prelegerile lui Theodor Zahn, în patru perioade: Părinții Apostolici, începând din sec. II, Apologetii sec. II—III, epoca de aur, sec. IV și jumătatea sec. V și declinul epocii patristice în Răsărit, până la Sf. Ioan Damaschin, în Apus, până la Sf. Grigorie cel Mare. Autorii patristici sînt tratați în sensul restrîns al Patrologiei, adică: biografia, opera și doctrina.

După moartea profesorului C. Chiricescu, la 12 ian. 1929, Patrologia a devenit Conferință de sine stătătoare, și a fost suplinită pentru orele de seminar de către asistentul Victor Popescu de la Catedra de Drept Bisericesc¹², iar Catedra de Istoria Dogmelor va fi preluată de către Prof. T. M. Popescu, la 1 oct. 1928 care predase Patrologia la Facultatea de Teologie din Chișinău și care va deține Catedra de Istoria Dogmelor pînă la 1 nov. 1938. De la el ne-a rămas, prin strădania studenților din anul IV, cursul de Istoria Dogmelor din 1930, care cuprinde partea I-a, 270 p. și partea a II-a 768 p. dactilografiate.

În ședința Consiliului profesoral din 16 februarie 1931 se hotăra să se facă intervenție la Minister pentru menținerea Catedrei de Patrologie, cu adăugarea Istoriei Literaturii Bisericești Medievale pînă în sec. 15, cu citiri din textele originale¹³. În 1936 în ședința sa din 16 nov., Consiliul cerea autorităților să înscrie în buget Catedra de Patrologie și Istoria Dogmelor. Patrologia era prevăzută între alte discipline, ca materie de examen oral al licențiaților la alegere cu Istoria Bisericii Universale¹⁴. La 16 dec. 1941, Consiliul profesoral recomanda pe preotul Ioan G. Coman pentru suplinirea Conferinței de Patrologie, pe care îl propunea, apoi, la 21 oct. 1942, ca titular la Conferința de Patrologie¹⁵.

Prin adresa nr. 1949/29 nov. 1943, consiliul profesoral comunică transformarea Conferinței de Patrologie în Catedră și ridicarea titlului ei prin chemare în mod excepțional la rangul de profesor, propunere reînnoită și la 28 ian. 1944¹⁷.

Ministerul Educației Naționale anunța Facultatea de Teologie la 7 dec. 1946, printre altele de înființarea unei conferințe de Omiletică-Patristică, pentru care consiliul propunea ca suplinitor pe preotul Dumitru Fecioru, titularizat apoi în februarie 1947¹⁸.

«Legea pentru raționalizarea învățămîntului teologic superior» din 2 aprilie 1948, în urma căreia se contopeau Facultățile de Teologie de la București și Suceava, aduce pentru Catedra de Patrologie, o nouă denumire: Istoria Literaturii Creștine Patristice, deținută mai departe de Pr. Prof. I. G. Coman. Și Conferința de Omiletică-Patristică își schimbă denumirea în «Literatura Creștină Post-patristică» cu același titular,

11. *Ibidem*, p. 1152—1153. 12. *Ibidem*, p. 1186.

13. *Ibidem*, p. 1188. 14. *Ibidem*, p. 1193.

15. *Ibidem*, p. 1196. 16. *Ibidem*, p. 1198.

17. *Ibidem*, p. 1198. 18. *Ibidem*, p. 1200.

Pr. Prof. D. Fecioru¹⁹. Odată cu transformarea Facultății de Teologie în «Institut Teologic de grad Universitar» sub directa îndrumare a Sfântului Sinod, Catedra capătă denumirea de Patrologie și Patristică, avînd ca titular pe Pr. Prof. I. G. Coman²⁰. Patrologia ca disciplină independentă, se predă numai la Institutul teologic din București, în cadrul cursurilor de magisteriu, în timp ce la Institutul din Sibiu ea se predă în cadrul Istoriei Bisericii Universale. Este Catedră independentă la magisteriu, pe cînd la licență ea figurează ca atașată la Istoria Bisericii Universale și Limba Latină²¹.

Pr. Prof. I. G. Coman, numit conferențiar, provizoriu la 16 dec. 1941 și titular la 21 oct. 1942, devine la 28.I.1944, primul profesor plin de Patrologie, transformată din Conferință în Catedră la 24.II.1943, pe care avea să o reprezinte, cu pregătirea sa teologică temeinică, vasta sa erudiție, cu talentul său oratoric, cu puterea de muncă și de dăruire de sine fără preget, timp de aproape 30 de ani. Prin P. C. Sa cercetările patristice românești aveau să devină cunoscute și peste hotarele țării, iar profilul lor ecumenic avea să devină o notă caracteristică permanentă a teologiei noastre patristice. Prin Pr. Prof. I. G. Coman în urma cercetărilor sale serioase și neobosite asupra unor Sfinți Părinți ca Sf. Ioan Casian și Dionisie cel Mic și a altor scriitori bisericești străromâni prezentați în cunoscuta sa lucrare: *Scriitori bisericești din epoca străromână*, Buc., 1979, literatura noastră teologică urcă pe scara timpului o mie de ani²².

Pentru Catedra de Patrologie, Pr. Prof. I. G. Coman a alcătuit și tipărit într-un timp record, în 1956, un manual de 330 de pagini apreciat încă de atunci de P. C. Sa, ca fiind provizoriu, dar care constituie primul manual sistematic de Patrologie din istoria Institutului teologic din București. În prezent P. C. Sa a terminat de redactat un alt manual de Patrologie, trei volume, în care P. C. Pr. Prof. I. G. Coman a cuprins ultimele cercetări în materie, din țară și de peste hotare.

În anul 1970, odată cu retragerea la pensie a Pr. Prof. Ioan G. Coman, la 1 ian., Catedra de Patrologie va fi suplinită din 1971 de către Pr. Prof. D. Fecioru, pînă în 1975.

Pr. Prof. Dr. Dumitru Fecioru care a ocupat Catedra de Patrologie în ultima parte a activității sale înainte de pensionare, aducea la această Catedră o bogată experiență de traducător al operelor Sfinților Părinți în limba română. Activitatea în acest domeniu constituie o piatră de temelie pentru cunoașterea operelor Sfinților Părinți din țara noastră²³. Din 1975 Catedra de Patrologie a fost suplinită de către Pr. Prof. Const. Cornițescu, pînă în toamna lui 1977. Cu data de 1 ian. 1978 ea a fost ocupată prin concurs de Pr. Dr. Ștefan Alexe ca profesor titular, azi preot la capela română din Baden-Baden, R. F. Germania.

19. *Ibidem*, p. 1205.

20. *Ibidem*, p. 1214—1215.

21. *Ibidem*, p. 1224—1225.

22. A se vedea varietatea aspectelor din teologia patristică prezentate în studiul și cercetări ale teologilor români, la Pr. Prof. I. G. Coman, *op. cit.*, cap. : «Contributions à l'affirmation et à l'explication de certains thèmes patristiques actuels», p. 176—184 și cap. «Figures patristiques d'actualité oecumenique», p. 185—194.

23. *Idem*, *ibidem*, p. 176—184, *passim*.

Catedra este suplinită astăzi de Dr. Cezar Vasiliu, ca lector suplinitor din toamna anului 1978.

Pr. Prof. Dr. Ștefan Alexe, actualul titular al Catedrei de Patrologie, este un vrednic urmaș în funcție al înaintașului și părintelui său duhovnicesc, Pr. Prof. Ioan G. Coman, prin temeinica sa pregătire teologică și stăpânirea limbilor clasice greacă și latină. Patrologia a constituit specialitatea sa principală, în care s-a remarcat încă de la studiile de doctorat cu lucrări despre Părinții Apostolici, Sf. Atanasie, Fericitul Augustin, Sf. Niceta de Remesiana etc ²⁴.

Dintr-o privire generală asupra istoricului Catedrei de Patrologie rezultă că această Catedră a avut următorii profesori: arhiereul Calistrat Birlădeanu (16.11.1881—25.1.1883); Nicolae Nitzulescu, profesor de Istoria Dogmelor și Patrologie (4.11.1884—25.1.1894) ca și Constantin Chiricescu (5.12.1894—9.1.1929); Pr. Ioan G. Coman, profesor de Patrologie (16.12.1941—1.1.1970); Pr. D. Fecioru (1971—1975); Pr. Constantin Cornițescu (1975—1977); Pr. Prof. Ștefan Alexe, titular (1 ian. 1978); Lector Cezar Vasiliu (1978—până astăzi) ca suplinitor.

Patrologia a fost atașată la Catedra de Istoria Dogmelor sub profesorii: Arhiereul Silvestru Bălănescu (1881—1883), C. Erbiceanu (1887—1894) și C. Chiricescu (1894—1929). Ca disciplină independentă ea a constituit singură o Catedră sub profesorii P. S. Calistrat Birlădeanu (1881—1883), I. G. Coman (1941—1970) și următorii până astăzi (*Diac. Asist. Ioan CARAZA*).

24. T. G. Bulat, *art. cit.*, p. 1207—1209, până în 1957.

CATEDRA DE DOGMATICĂ, TEOLOGIE FUNDAMENTALĂ ȘI ISTORIA RELIGIILOR

Predarea Simbolicii și Dogmaticii fusese prevăzută încă de la început printre cele 18 discipline teologice din programa primei Facultăți de Teologie înființată în 1881. Prevederea aceasta n-a fost totuși realizabilă în acel moment din lipsă de specialiști, după toate aparențele¹.

Din cursurile înrudite cu Dogmatica apar în program, pentru prima dată, prelegerile de Istoria Dogmelor, ținute de arhiereul Silvestru Bălănescu la Facultatea de Teologie din București, începând de la data de 13 noiembrie 1881. Este printre primii membri donatori în sprijinul material al Facultății de Teologie din București și primul traducător al *Teologiei Dogmatice Ortodoxe*, cu expunerea istorică a dogmelor, de Silvestru de Canev (vol. I, 1896 și vol. II în colaborare cu Pr. N. Philip din Rîmnicu Vilcea)². A mai publicat traducerea cursului de *Drept canonic* de I. S. Berdnikov, un manual de *Morală*, altul de *Tipic* al episcopului Melchisedec al Romanului și încă unul de *Tipic* al serviciului divin cu arhiereu. Scrierile sale, publicate de ucenicul său, Pr. iconom Coman Vasilescu, însumează aproape 2.000 de pagini. Preoțimea românească i-a fost recunoscătoare pentru a fi pronunțat un discurs în Senat, cerînd mai multă grijă pentru soarta clerului.

I. TEOLOGIA DOGMATICĂ

1. Primul profesor de Teologie Dogmatică (adică de Dogmatică propriu-zisă) și Simbolică (Dogmatica interconfesională comparată), a fost cel ce avea să fie mitropolitul Moldovei, *Pimen Georgescu*. Este numit suplinitor la Catedra de Teologie Dogmatică și Simbolică, în 1886, la 23 decembrie, titularizat apoi la 3/15 iulie 1890 și funcționează pînă în 1892, fiind concomitent și predicator al catedralei Mitropoliei din București. După alegerea sa ca episcop al Dunării de Jos, la 2 februarie 1902, are o strălucită carieră ierarhică episcopală și mai ales mitropolitană.

Activitatea sa patriotică — mai ales cu prilejul războiului din 1913 și a celui din 1916-1918 — a fost mult apreciată. I s-au făcut funeralii naționale și a fost înmormîntat în satul natal (1935).

1. Prof. Toma G. Bulat, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 9—10, p. 1071.

2. Celelalte trei volume ale Dogmaticii lui Silvestru de Canev vor fi traduse de Pr. Nicolae Philip din Rîmnicu Vilcea (al III-lea în 1900), de Arhim. Gherasim Miron (al IV-lea, în 1903) și de Gherasim Miron și Teodor Ghica (al V-lea, în 1906) — ultimele trei sub direcția Prof. C. Nazarie.

Scrierile sale au un cuprins mai ales patriotic, care reflectă preocupările sale permanente³. Preocupările sale din cei șase ani de profesorat se reflectă mai ales în două scrieri: tratatul despre *Învățămintul religios din țara noastră* — interesant mai ales din punct de vedere istoric — și cursul său de *Teologie Fundamentală*, șapirografiat. De ce nu avem un curs de *Teologie Dogmatică* ci unul de *Teologie Fundamentală*? Credem că două sînt motivele care l-au obligat a da întâietate la scris unuia dintre aceste două cursuri. Întîi, faptul că aflîndu-se în cadrul Universității laice, Teologia trebuia să se susțină și din punctul de vedere al căii pe care o folosea Teologia Fundamentală. În al doilea rînd, locul Teologiei Dogmatice era umplut, din an în an, mai întîi cu Dogmatica lui Melchisedec, apoi cu cea a lui Macarie, a lui Silvestru de Canev, a lui Comoroșan și a lui Olariu.

După Petru (Pimen) Georgescu, Catedra a fost suplinită de profesorii Dragomir Demetrescu (20 februarie—2 august 1902) și Dumitru Boroianu (3 august—1 octombrie 1904), iar cu data de 1 octombrie 1904 catedra își dobîndește pe cel de al doilea profesor titular în persoana Dr. Ioan Mihălcescu, numit mai întîi profesor agregat, iar apoi titular (1908).

2. *Profesorul Dr. Ioan Mihălcescu (1874—1948)*. A fost considerat încă din timpul vieții sale drept cel mai mare teolog ortodox român din vremea sa, distingîndu-se printr-o intensă pregătire intelectuală, filosofică și teologică excepțională și prin mulțimea neobișnuită a lucrărilor sale în toate domeniile Teologiei. Încă din timpul vieții sale se recunoștea de către profesorii Facultății de Teologie din București că, în jurul său, «sentimentele noastre se strîng ca în jurul celui care a fost prin excelență magistrul Facultății noastre»⁴.

O recunoaștere a excepționalei, inegalabilei sale valori, a fost numirea sa ca decan al Facultății de Teologie din Chișinău (între 1926—1928), căreia i-a acordat astfel un prestigiu deosebit, fiind concomitent și decan al Facultății de Teologie din București. Iar la înmormîntarea sa, la Mînăstirea Agapia (8 aprilie 1948), patriarhul-locotenent Justinian Marina a putut afirma că «pierderea acestui apostol al științei teologice, marele dascăl de Teologie... care timp de 35 de ani a strălucit cu aureolă de apostol la catedră... marele dogmatist al Ortodoxiei noastre... a umplut de durere toată suflarea românească»⁵. Și a încheiat

3. A trimis scrisori tipărite preoților din eparhia sa, cerîndu-le să facă colecte pentru sporierea flotei militare, și starețelor (în 1913), cerîndu-le să activeze în serviciul «Crucii Roșii». Dintre publicațiile sale mai importante în acest cadru amintim: *Din vremea marelui război*, București, 1919, 67 p.; *Prezent întunecos spre viitor luminos*, 3 conferințe date de I.P.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei Pimen, dezvoltate de Icon. Stavrofor Ioan Ștefan Popescu din Iași, Vălenii de Munte, 1910, 90 p.; *Jurămîntul și cuvînte ostășești*, București, 1914, 74 p.; *Mărășeștii, locul biruinții cu Biserica neamului*, Mînăstirea Neamțu, 1924, 74 p.

4. În «Studii Teologice», seria veche, vol. VII omagial închinat profesorilor Arhieru Irineu Mihălcescu și preot Popescu-Mălăiești cu ocazia trecerii lor la pensie.

5. Prof. N. Chițescu, *Moartea fostului Mitropolit al Moldovei Irineu Mihălcescu*, cuvîntări și reportaj în «B.O.R.», 1948, nr. 3—4, p. 180—195.

elogiul cu acest adevăr : «În fața uriașei sale personalități ne plecăm smeriți genunchii inimii noastre și ne legăm cu sufletele de a preamări totdeauna vasta sa activitate cărturărească și marea sa bunătate sufletească» ⁶.

Activitatea sa științifică-publicistică foarte bogată însumează aproximativ 540 de lucrări, elaborate într-o jumătate de veac și este alcătuită din : tratate de Teologie Dogmatică, Simbolică, Apologetică, Istoria Dogmelor, Istoria Religiiilor, Filosofia Religiei sau Teologia Fundamentală ; manuale de religie pentru Seminarii, liceele industriale și comerciale, cărți de educație religioasă și morală, de apărare a credinței, traduceri din limbile moderne ; traducerea unor opere de cultură generală ; cronici bisericești, recenzii ale celor mai importante lucrări de teologie și filosofie, prefețe sau studii la unele lucrări apărute în colaborare, îndreptarea unor cărți de cult, pastorale arhipăstorești, studii comemorative de interes laic sau teologic la diferite congrese teologice, ecumenice etc.; publicate ca lucrări separate sau în reviste teologice, de cultură generală universitară, în săptămânale sau unele efemeride de epocă. Calculând numărul paginilor tipărite, obținem 17.500 pagini, iar al celor manuscrise este incomparabil mai mare : circa 150.000 ⁷.

Primele sale lucrări importante înainte de plecarea sa la studii în Germania, au fost : teza de licență : *Sinodul III ecumenic din Efes și Istoria Bisericii Române de la 1800 la 1850 și a literaturii teologice din această epocă*, premiată de Universitatea din București cu premiul «Hil-lel».

Studiile sale în Occident aveau să-i fie de un real folos : pe de o parte contactele cu teologii occidentali îi aduceau o cunoaștere a deosebirilor de doctrină, cult și organizare, pe care istoria separată le-a alambicat de ambele părți, iar pe de altă parte descopereau răsăriteanului o altă «terra missionis», căreia să-i dezvolte o altă Ortodoxie, pe care n-o cunoștea.

În răstimpul de trei ani cât a stat în Germania (1901—1903) a publicat trei dintre cele mai importante cărți ale sale. Acolo a făcut cunoștință cu profesori celebri ca Harnack, Fr. Paulsen, Wundt, Simmel etc. Din anii petrecuți aici datează și *Compendiu de Teologie Simbolică*, tradus, peste treizeci de ani, de ucenicul său, Prof. N. Chițescu.

Cu această carte realiza însă un mai important scop cu care fusese scrisă : acela de a arăta că Biserica Ortodoxă, socotită, de teologii celorlalte confesiuni, închistată și anchilozată de atâtea veacuri de lipsă de școli și de reducere la un ritualism sec, este în fond o Biserică vie, cu o doctrină puternic ancorată în Sfânta Scriptură și în Tradiția primelor opt veacuri ale Bisericii ecumenice — ceea ce arată superioritatea ei indiscutabilă.

Ca și profesorul Ștefan Zankow de la Sofia, voia să amintească teologilor protestanți și romano-catolici comorile de adevăr și frumusețe

6. Idem, *ibidem*, p. 185.

7. Pr. Prof. Nicolae Buzescu, *Profesorul de Teologie și Mitropolitul Ioan Irineu Mihălcescu — o sută de ani de la nașterea sa*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1975, nr. 1—2, p. 122.

ale Ortodoxiei. De aceea a publicat, sub un vechi titlu, *Mărturisirile de credință ale Sinoadelor ecumenice*, ale lui Ghenadie Scholarios, Petru Movilă, Dosfitei și Mitrofan Kritopoulos, iar în apendice, *Dialogul lui Ghenadie, Mărturisirea lui Chiril Lucaris, Liturghia Sfântului Ioan Hrisostom, Regulele monahale ale Sfântului Vasile cel Mare, Rugăciunile preoțești și Cântările de la înmormântare*.

Atras de fama lui August Sabatier, tânărul Mihălcescu i-a studiat opera și a prezentat o teză de doctorat sub o formă critică, drept răspuns la criticile aduse Ortodoxiei. Sabatier reprezenta, oarecum, tendințele protestante ale timpului, care adoptaseră la sfârșitul secolului trecut științismul raționalist în cadrul liberalismului protestant strict. În teza lui, tânărul Mihălcescu demonstra, mai ales pe baza cărții principale a lui Sabatier (*Esquisse d'une philosophie de la religion d'après la philosophie et l'histoire*, apărută în 1897), că ideea de autoritate dumnezeiască este înlocuită în Protestantism de rezultatele criticii omenești, care nu sînt identice la toți protestanții; de aceea, filosofia lui Sabatier vrea să împace religia cu știința pe această temelie omenească; dar în același timp, vorbește și de natural și de supranatural, de omenesc și de dumnezeiesc, de revelat și de critică și deci concepția sa nu este unitară. Critica aceasta a lui Mihălcescu, făcută cu o logică impecabilă și foarte apreciată la timp (de profesorul M. Heinze, de pildă), făcea dovada unor impresionante cunoștințe filosofice acumulate încă de pe atunci.

Opera sa dogmatică este mare, unele dintre cele 35 studii dogmatice umplînd ani de-a rîndul revista «Biserica Ortodoxă Română». La pensionarea sa (1939), Mitropolitul Irineu mi-a încredințat cursul său de Dogmatică, pe care l-am dat spre păstrare familiei, unde se află și acum, pînă la ivirea posibilităților de actualizare și publicare. El a fost folosit la refacerea vechiului manual de Dogmatică pentru Seminarii.

Aducerea la zi a vechilor mari manuale de Teologia Dogmatică, punea probleme pentru profesorul Mihălcescu. La începutul veacului nostru se disputa cu înverșunare metoda de interpretare științifică a Bibliei adoptată de moderniști (și de profesori romano-catolici ca J. M. Lagrange în teza sa de doctorat asupra cărții «Judecătorii», pusă la index) și de A. Loisy, și alții.

Profesorul Mihălcescu cunoștea toate acestea, trăind între romano-catolici și protestanți și apoi păstrînd legături continue cu ei.

Încă de pe vremea lui, «Teologia Dogmatică» devenise la rușii din diasporă «Teologie» pur și simplu, prin aceasta înțelegîndu-se tot ce se putea spune în legătură mai apropiată ori mai depărtată de dogmă, mai ales din punct de vedere și în limbaj mistic, dar și din celelalte puncte de vedere, cuprinzînd în Dogmatică toate manifestările vieții religioase.

În studiul «Teologia sistematică» din volumul *Despre Teologia ortodoxă română de la origini pînă în zilele noastre* (în limba franceză), la care am fost unul dintre principalii colaboratori, s-a introdus această apreciere asupra lui Macarie și Comoroșan: «Pas plus chez Macaire que chez Comoroșan les définitions des articles de foi ne sont pas strictement scolastiques. Encore que fondé sur des citations des Pères de

l'Eglise, l'exposé ne suggère aucunement le caractère mystérieux de la foi ; nulle part n'est soulignée la liaison intime du facteur divin et de l'élément humain, partant la compréhension des réalités divines à travers l'homme. A la spiritualité mystérieuse de la foi on substitue la raison...» (p. 247—248).

Profesorul Mihălcescu n-a schimbat metoda tradițională de explicare simplă a dogmelor, așa cum o găsim la Sf. Chiril al Ierusalimului, la Sf. Ioan Damaschinul, adică simplă, rațională și simbolică, pe temeiurile biblice și patristice. Operele dogmatice grecești, contemporane lui, de Diovuniotis, Andrușos și Karmiris, au păstrat-o, de asemenea, amplificind-o.

Cursul său reprezenta o refacere și actualizare a Dogmaticii tradiționale. În introducerile din ultimii ani a arătat, totuși, de ce amalgamarea materiilor nu este folositoare înțelegerii dogmei și de ce rațiunea și claritatea au înfietate la învățătură — restul fiind dăruit de materialul însuși, adică de subiectul însuși. Sfinții Părinți au folosit filosofia grecească pentru a atrage pe păgini. Era atent la Dogmatica celorlalte Biserici Ortodoxe (mai ales greacă și rusă), care n-au schimbat metoda și nu țineau să facă impresie, încercînd s-o prefacă, așa cum părea că făcuse Zankow.

Principalele sale lucrări dogmatice sînt : *Cinstirea Sfinților*, în «Biserica Ortodoxă Română», (1924—1925), *Rezumatul cursului său* (lito-grafiat prima oară de preotul C. Provian și a doua oară de Pr. I. Tilea), *Dogma soteriologică și cursul său* ultim, nepublicat.

La acestea adăugăm cele 39 de studii și traduceri importante, făcute de Prof. Mihălcescu, singur sau în colaborare, în alte domenii ale Teologiei, notate după primele 107 cărți și articole ale propriei specialități în biografia amintită, multe dintre ele apreciate și folosite pînă astăzi.

S-a ocupat de toate problemele vremii în legătură cu Biserica, la un nivel foarte înalt. În acest consens amintim *Pace tuturor*, ca temă a lucrărilor Congresului pentru pace ținut la Praga în 1928, la care a participat și a vorbit, în cadrul «Alianței universale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică» (vezi nr. 500 din «Bibliografia» sa) ; de asemenea, recenziile la articolele unioniste de la numerele 445 și 449 din aceeași «Bibliografie» etc., care arată preocupările ecumeniste ale marelui nostru magistru de la începutul manifestărilor lor, cînd ele erau socotite francmasonerie și chiar amenințări pentru religie și stat.

Se cuvine să amintim importanta contribuție a profesorului Mihălcescu și la manualele religioase școlare, care, în vremea sa, au făcut epocă prin informația și claritatea lor extraordinară, ca și prin interesantele bucăți de citit adăugate. «Catehismul» său a fost tipărit în mai multe ediții pînă la apariția celui nou, al P. F. Patriarh Dr. Iustin Moisescu.

Marele dascăl și ierarh Ioan-Irineu Mihălcescu a încetat din viață la 3 aprilie 1948 și a fost înmormîntat la Mînăstirea Agapia.

După încetarea activității didactice a Prof. Ioan-Irineu Mihălcescu și ridicarea lui la demnitatea de Mitropolit al Moldovei și Sucevei, catedra a fost suplinită de profesorii Nichifor Crainic și Ion Gh. Savin. În

ianuarie 1945, prin concurs, la această catedră a fost numit, ca profesor agregat, Nicolae Chițescu, titularizat la 2 decembrie 1948.

3. *Profesorul Nicolae I. Chițescu*, (născut la 31 martie 1904), vine la catedră după o bogată activitate publicistică în revistele Bisericii, și didactică, ca asistent la Facultatea de Teologie din București, cu o pregătire teologică foarte temeinică, concretizată, pentru început, într-o frumoasă și documentată teză de doctorat: *Răscumpărarea în Sfânta Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți*, București, 1937, premiată cu primul premiu «Ioan Mihălcescu».

Această lucrare de maturitate teologică fusese precedată de teza de licență intitulată *Sinodul din Ferara-Florența, după textele vechi latinești* (București, 1932). Între timp a apărut traducerea franțuzească a *Compendiului de Teologie Simbolică* al Prof. Ioan Mihălcescu, făcută de asistentul N. Chițescu. Apoi un ciclu de studii asupra Răscumpărării, lămurind această dogmă centrală din punct de vedere ortodox, romano-catolic și protestant, care completau teza de doctorat. Pentru prima oară în Teologia Bisericii noastre a vorbit apoi pe larg despre problema ontologică a recapitulației, pornind de la unul dintre Sfinții Părinți, despre aspectul ontologic și despre îndumnezeire⁸. Aceste explicații analitice vor fi apoi reluate în alte două studii mari: *Întrupare și Răscumpărare în Biserica Ortodoxă și în cea Romano-Catolică și Sinteză asupra dogmei soteriologice privită interconfesional*⁹.

Profesorul N. Chițescu acordă apoi o atenție deosebită eclesiologiei, scriind două studii întinse: *Biserica, Trupul tainic al Domnului*¹⁰ și *Sobornicitatea Bisericii*¹¹, cărora li se adaugă alte două asupra eclesiologiei Sfântului Vasile cel Mare și trei asupra eclesiologiei gânditorului rus Homiacov¹².

Una dintre problemele discutate între teologii ortodocși în ultima jumătate de veac a fost aceea a dumnezeiescului har, în cadrul deosebirilor interconfesionale manifestate în scrierile dogmatice din acest răstimp. Concepția palamită, părăsită de Biserica Ortodoxă după apariție, a fost redescoperită în Teologia rusă din diaspora, apoi în cea românească și, în cele din urmă, în cea grecească, și discutată în adunări ecumenice și în publicații. Profesorul N. Chițescu a fost printre primii

8. Ele sînt următoarele: *Despre caracterul, metoda și izvoarele tratatului «Cur Deus homo»*, în rev. «Raze de lumină», VIII, 1936, nr. 3—4, 14 p.; *Însemnătatea doctrinară a prepoziției «anti» în Noul Testament*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», 1937, nr. 7—8, 32 p.; *Teoria recapitulațiunii (anakephalosis) la Sfântul Irineu*, în «Studii Teologice», seria veche, VII, 1938—1939, p. 115—140; *Despre îndumnezeirea omului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI, 1938, nr. 11—12, 23 p.

9. Ambele publicate în «Ortodoxia», prima în nr. 4 din anul VII (1956), p. 538—577 și al doilea în nr. 2, anul XI (1959), p. 196—218.

10. În «Biserica Ortodoxă Română», 1942, nr. 7—8, 40 p.

11. În «Studii Teologice», VII (1955), nr. 3—4, p. 150—169.

12. *Aspecte ale eclesiologiei Sfinților Trei Ierarhi*, în «Studii Teologice», 1962, nr. 7—8, p. 395—413; *Aspecte eclesiologice în opera Sf. Vasile cel Mare*, în vol. 3 din «Biblioteca Teologică»: *Sfântul Vasile cel Mare la 1600 de ani de la săvîrșirea sa*, București, 1980; *Taina Bisericii în gândirea lui Homiacov (la aniversarea a 100 de ani de la moartea sa)*, în «Ortodoxia», 1961, nr. 1, p. 22—54, cu traducerea din rusește a tratatului său «Biserica e una».

care au demonstrat superioritatea doctrinei harice ortodoxe într-un studiu dens de 60 de pagini *Despre natura Sfântului Har*¹³, urmat de alte patru, în care se discută diferite aspecte ale raportului dintre har și libertate, începînd cu învățătura reformată despre predestinație¹⁴ și dînd apoi o sinteză mare în *Premisele învățăturii creștine despre raportul dintre har și libertate*¹⁵.

Impotriva concepțiilor raționaliste asupra Sfintei Scripturi din protestantism și anglicanism, profesorul Chițescu a publicat un ciclu de articole privind concepțiile despre Revelație: *Paradigmele divine și problemele pe care le ridică ele pentru Teologia Dogmatică*¹⁶, *Scriptură, Tradiție și tradiții*¹⁷, *Inspirație și Revelație în Sfintele Scripturi*¹⁸. Relativizarea excesivă a dogmelor în celelalte învățături creștine a impus, de asemenea, profesorului N. Chițescu o explicitare a punctului de vedere ortodox în următoarele studii: *Ființa dogmei*¹⁹, *Noțiunea de dogmă în Teologia Ortodoxă contemporană*²⁰, *Despre dezvoltarea dogmelor*²¹, *Dogma și viața creștină*²².

Dînd o atenție deosebită Mișcării ecumenice, Prof. N. Chițescu scrie studiul *Mișcarea ecumenică*²³ și dări de seamă asupra adunărilor ecumenice la care a participat din 1961 pînă astăzi.

Unele dintre studiile interconfesionale cu caracter ecumenic au fost publicate; dintre acestea amintim: *Esența doctrinală a celor trei mari confesiuni creștine*²⁴, *Ortodoxie și Protestantism*²⁵, *Despre Karl Barth (10 mai 1886—10 decembrie 1968)*²⁶, *Frămîntări și contradicții ideologice în sînul Protestantismului*²⁷, *Relațiile interortodoxe ale Bisericii Ortodoxe Române*²⁸, *O singură fire întrupată a lui Dumnezeu Logosul*²⁹, *Contribuția Bisericii Egiptului la opera dogmatică a Bisericii creștine*³⁰, *Poziția unor teologi ortodocși și romano-catolici în privința celor două voințe în persoana lui Iisus Hristos și problema relațiilor cu necalcedonienii*³¹, *Însemnătatea Mărturisirilor de credință în cele trei mari con-*

13. În «B.O.R.», 1943, nr. 10—12.

14. *Despre predestinație*, în «Studii Teologice», 1954, nr. 7—8, p. 399—439; *A fost Sfîntul Ioan Hrisostomul semi-pelagian?* în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1965, nr. 3—4, p. 136—162; *Învățătura Sfîntului Ioan Casian despre raportul dintre har și libertate*, în numărul festiv al «Telegrafului Român», 1955, p. 306—316.

15. În «Ortodoxia», 1959, nr. 1, p. 3—36.

16. În «Ortodoxia», X (1958), nr. 1, p. 23—61.

17. În «Ortodoxia», 1963, nr. 3—4, p. 363—423.

18. În «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1978, nr. 1—3, p. 7—27.

19. «Studii Teologice», V (1953), nr. 3—4, p. 188—210.

20. «Ortodoxia», XI (1959), nr. 3, p. 351—381.

21. «Mitropolia Banatului», Timișoara, 1958, p. 259—296.

22. «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2, p. 39—64.

23. «Ortodoxia», XIV (1962), nr. 1—2, p. 3—59.

24. «Studii Teologice», II (1949), nr. 9—10, p. 763—780.

25. «Ortodoxia», III (1950), nr. 2—3, p. 383—439.

26. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», LXVI (1970), nr. 3—6, p. 163—196.

27. «Mitropolia Olteniei», VII (1956), nr. 4—5.

28. Volumul omagial «Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române», București, 1948—1968, p. 405—417.

29. «Ortodoxia», XVII (1965), nr. 1, p. 295—307.

30. «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 1, p. 40—59.

31. «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 4, p. 550—564.

fesiuni creștine³², *A doua Persoană a Sfintei Treimi în doctrina Sfântului Ioan Damaschin*³³, *Deosebirea dintre «oros» și «canon» și însemnătatea ei pentru Sinodul de la Calcedon*³⁴, *Relațiile Bisericii Ortodoxe cu celelalte culte*³⁵.

Participarea la lucrările ecumenismul local s-a concretizat într-o serie de referate.

La apariția *Mărturisirii de Credință a Papei Paul al VI-lea*³⁶, Prof. N. Chițescu a publicat, în colaborare, o evaluare din punct de vedere ortodox. El a fost preocupat în mod constant de problemele sociale; dintre studiile din acest domeniu amintim: *Aspecte ale concepției creștine despre pace*³⁷, *Aspecte ale concepției creștine despre muncă*³⁸, și un studiu mai mare, sintetic, despre *Atitudinea principalelor religii ale lumii față de problemele pămîntești*³⁹.

Cu același interes, Prof. N. Chițescu s-a îndreptat spre o serie de personalități teologice, publicînd *o dispută dogmatică din veacul al XVII-lea la care au luat parte Dositei al Ierusalimului, Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanul*⁴⁰, *Trei sute de ani de la «Răspunsul lui Varlaam la Catehismul calvinesc»*⁴¹ și *Ortodoxia în opera lui Cantemir*⁴².

Una dintre obligațiile didactice majore a constituit-o pentru el cercetarea și avizarea tezelor de doctorat la care a fost îndrumător, cu prefețele regulamentare, dintre care notăm aici teza de doctorat a Mitropolitului Nicolae Mladin și pe ale actualilor profesori Dumitru Popescu, Constantin Galeriu, Ilie Moldovan, Ioan Ică și mulți alții.

A făcut parte din comitetul de redacție al revistelor «Biserica Ortodoxă Română» și «Ortodoxia» și face parte din Comisia de editare a «Bibliotecii teologice» și a colecției «Părinți și scriitori bisericești». A făcut traduceri, recenzii, prezentări și informări.

A participat la discutarea problemei «iconomiei», pentru Sfîntul și Marele Sinod, sub conducerea Prea Fericitului Patriarh Dr. Iustin Moisesescu, atunci mitropolit. A predicat la catedrala patriarhală, a ținut numeroase meditații duhovnicești studenților și a publicat unele dintre ele⁴³.

32. «Ortodoxia», VII (1955), nr. 4, p. 483—512.

33. «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 2, p. 305—348.

34. *Deosebirea dintre «oros» și «canon» și însemnătatea ei pentru recepția sinodului de la Calcedon*, în «Ortodoxia», XXII (1970) nr. 3.

35. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», 1978, nr. 1—2, p. 21—60.

36. «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 2, p. 257—269.

37. «Glasul Bisericii», 1960, nr. 5—6, p. 402—428.

38. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVII (1959), nr. 3—4, p. 67—75.

39. «Ortodoxia», IV (1952), nr. 2, p. 197—250.

40. «Biserica Ortodoxă Română», 1945, nr. 7—8, p. 36.

41. «Biserica Ortodoxă Română», 1945, nr. 11—12, 23 p.

42. «Glasul Bisericii», XXXII (1973), nr. 9—10, p. 1097—1120.

43. *Autoritate duhovnicească și autoritate canonică*, în «Mitropolia Moldovei»; *Roagă-te și muncește*, în «Glasul Bisericii», XII (1953), nr. 1, p. 13—15; *Evlavie și Teologie*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 2, p. 216—245; *Meditație exegetico-dogmatică asupra textului de la Ioan XVII, 19*, în «Mitropolia Moldovei», XXXIX (1962), nr. 5—6, p. 213—235; *Învierea în viața creștinului*, în «Glasul Bisericii», VIII (1949), nr. 4, p. 10—15; *Mintuitorul Iisus Hristos, centrul vieții noastre*, în «Glasul Bisericii», XV (1956), nr. 8—9, p. 443—454; *Emmanuil ce se tilcuiește «cu noi este Dumnezeu»*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 12, p. 832—841.

Cu unele traduceri din latinește și cu completările lor a publicat, în colaborare, volumul III, *Apologeții latini*, din colecția «Părinți și scriitori bisericești», apărut anul acesta.

Ca profesor titular la Catedra de Teologie Dogmatică și Simbolică la Institutul Teologic Universitar din București (1948—1 septembrie 1973), Prof. N. Chițescu, împreună cu un colectiv de profesori a dat la iveală primul *Manual de Teologie Dogmatică și Simbolică* pentru Institutele Teologice Universitare, vol. I și II, București, 1958. La realizarea acestui manual au colaborat Pr. Prof. Isidor Todoran de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, Pr. Prof. I. Petreună și Pr. Prof. D. Stăniloae. Din volumul I (555 p.) Profesorul Chițescu a scris aproape 500 de pagini, împreună cu câteva părți din volumul II. Manualul a rămas pînă astăzi instrumentul folosit de studenți pentru învățatură prin ansamblul problemelor prezentate și claritatea lui.

Pentru bogata și prestigioasă activitate teologică desfășurată în scris și la catedră, Profesorul N. Chițescu este invitat pentru conferințe și comunicări la multe Facultăți de Teologie și Centre teologice de peste hotare. Astfel, la Centenarul Facultății Protestante de Teologie din Paris (octombrie 1977), la 50 de ani de la absolvirea Facultății (1980); a ținut două conferințe, (1965) la aceeași Facultate⁴⁴, a fost invitat de «Societatea Teologică Ortodoxă din America» la a doua «Adunare teologică ortodoxă internațională» (New York, 25—29 septembrie 1972), unde a ținut o conferință cu subiectul *Catolicitate și misiune în lume*, la Colegiul Lafayette din Easton și la Facultățile Presbiteriene din Dubuque, Pittsburg, Princeton și Chicago. A fost invitat, de asemenea, de «Asociația Sf. Serghe și Alban» anglicano-ortodoxă, să țină o conferință despre *Teologia românească*, în vara anului 1978, la centrul ecumenic anglican High Leigh din Nordul Londrei⁴⁵. Arhiepiscopul Methodios Fouyas al Tiatirelor și Marii Britanii a scris o prefață foarte elogi-oasă la adresa țării și Bisericii noastre, la studiul Prof. N. Chițescu: *Ortodoxia și Bisericele Vechi-Orientale*⁴⁶.

Ca profesor de Dogmatică, Prof. N. Chițescu s-a impus prin seriozitate și deosebită competență, prin bogată activitate publicistică și științifică pe linia înaintașului și magistrului său Ioan (Irineu) Mihăilescu.

4. *Profesorul Preot Dr. Dumitru Stăniloae* (născut la 16 noiembrie 1903) intră în învățămîntul teologic superior la vîrsta de 26 ani, ca profesor la Academia Andreiană din Sibiu (1929), funcționînd aici mai întîi la Istoria Bisericească Universală, Pastorală și Dogmatică, iar din 1936 preluînd catedra de Teologie Dogmatică, la care a funcționat pînă

44. Vezi Conferința Prof. N. Chițescu, «*Souvenirs d'un ancien étudiant de la Faculté d'il y quarante ans*», în «*Nouvelles de la Faculté de Théologie Protestante de Paris*», decembrie 1965, nr. 4, p. 19—26 și art. fostului decan al acestei Facultăți, Frank Michaeli, directorul revistei «*Christianisme au XX-e Siècle*»; A Paris, un visiteur de Roumanie, în numărul de joi 10 iunie 1965, p. 297.

45. Vezi Darea de seamă în revista «*Sobornost*», 1978, și raportul nostru depus la Sinod.

46. În «*Ekklesiastikos Pharos*», 1977, p. 45—151 și anume în p. 46—47.

în 1946 când s-a transferat ca profesor de Literatură religioasă și apoi de Apologetică, la Facultatea de Teologie din București (1946—1948).

La cea de a doua Catedră de Teologie Dogmatică și Simbolică și Indrumări Misionare de la Institutul Teologic Universitar, pentru cursurile de doctorat, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae venea cu o pregătire și o activitate științifică-publicistică în specialitate de o mare adâncime teologică și filosofică, însoțite de o mare putere de muncă, daruri bogate ale condeiului și reflexiune teologică și filosofică de substanță și finețe teologică.

Cu Prof. Dumitru Stăniloae studiul Dogmaticii se îndreaptă spre scrierile patristice și postpatristice, dînd prospețime, adîncime, autentic duh teologic expunerilor dogmatice. Începutul viguros îl marchează *Viața și învățăturile Sfîntului Grîgorie Palama*, Sibiu, 1938, traducere și studiu de adîncime asupra gîndirii palamite despre ființa și energiile divine necreate. Este dealtfel, prima aprofundare teologică serioasă a acestei teme la Grigorie Palama, în teologia ortodoxă în general, după care vor veni lucrările teologului J. Meyendorff.

Dogmatica ortodoxă este ținută însă la curent cu întreaga gîndire teologică dogmatică și cu cea filosofică. Astfel, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae dă la iveală importanta lucrare: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, 404 p., care interesează deopotrivă hristologia și soteriologia obiectivă, cu luări de poziție față de teologia dialectică. Pe aceeași linie a expunerii învățăturii ortodoxe despre Revelația și cunoașterea lui Dumnezeu, Prof. D. Stăniloae publică lucrarea: *Poziția Domnului Lucian Blaga față de creștinism și Ortodoxie*, Sibiu, 1942.

Plecînd de la *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene* a lui Hristu Andrușos, pe care a și tradus-o în românește chiar de la începutul activității sale didactice în specialitate (Sibiu, 1930, 477 p.) și pe care a urmărit-o la cursul său de Dogmatică în prima parte a activității didactice, Pr. Prof. Dumitru Stăniloae duce mai departe aprofundarea și expunerea temelor de Teologie Dogmatică, aceasta mai întîi prin studiile și articolele publicate între 1948—1958⁴⁷ și prin colaborarea sa cu un număr de prelegeri la *Manualul de Teologie Dogmatică și Simbolică*, în 2 volume, apărut în 1958.

Începînd din 1963, preocupările profesorului Dumitru Stăniloae se extind și asupra altor capitole însemnate ale Teologiei Dogmatice și Simbolice ca: *Revelația dumnezeiască și căile de transmitere a aces-*

47. Îndeosebi: «Definiția dogmei de la Calcedon», în «Ortodoxia», III (1951), nr. 2, p. 295—440; *Învățătura despre Maica Domnului la ortodocși și catolici*, în «Ortodoxia» II (1950); *Maica Domnului ca mijlocitoare*, în «Ortodoxia» IV (1952), nr. 1, p. 79—129; *Dumnezeiasca Euharistie în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia» V (1953), nr. 1, p. 64—115; *Starea sufletelor după judecata particulară*, în «Ortodoxia», V (1955), nr. 4; *Sinteză ecleziologică*, în «Studii Teologice», 1955, nr. 5—6; *Starea primordială a omului în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 3, p. 325—357; *Ființa Tainelor în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1 și nr. 2; *Iisus Hristos ca prototip al icoanei sale*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XXXIV (1958), nr. 3—4, p. 244—270.

teia⁴⁸, Sfânta Treime⁴⁹, adaosul Filioque și implicațiile lui⁵⁰, Sfintele Taine și Biserica⁵¹, problema Iconomiei⁵², și alte teme nu mai puțin importante^{52 a}.

În sinul Catedrei și în preocupările titularului ei apare interesul pentru mișcarea ecumenică și deschiderea ecumenică a Bisericii Ortodoxe către celelalte Biserici: Vechi-orientale, Romano-catolică, Protestante și Anglicană⁵³. Apare, de asemenea, preocuparea pentru slujirea lumii de către Biserică, argumentată doctrinar⁵⁴.

Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. 1—3, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1978, (vol. I, 504 p.; vol. II, 380 p. și vol. III, 463 p.) publicată de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, este o sinteză amplă a Teologiei Dogmatice a Bisericii Ortodoxe, cu deschidere ecumenică, culme a gândirii dogmatice românești și punct sigur de plecare pentru noi dezvoltări în teologia ortodoxă și ecumenică. În prezentarea temelor, autorul s-a străduit, după propria-i mărturisire, «să descopere semnificația duhovnicească a învățăturilor dogmatice, să evidențieze adevărul lor în corespondența lui cu trebuințele adânci ale sufletului, care-și caută mîntuirea și înaintează pe drumul ei în comuniune cît mai pozitivă cu semenii, prin care ajunge la o anumită experiență a lui Dumnezeu ca o comuniune supremă și ca izvor al puterii de comuniune» (Prefața). El a părăsit metoda scolastică a tratării dogmelor ca propoziții abstracte, conducîndu-se de metoda de care s-ar fi folosit Sfinții Părinți trăind în vremea noastră: «Ne-am silit să înțelegem învățătura Bisericii în spiritul Părinților, dar în același timp să o înțelegem așa cum credem că ar fi înțeles-o astăzi. Căci ei n-ar fi făcut abstracție de timpul nostru, așa cum n-au făcut ei de al lor» (Prefață).

48. *Revelația prin acte, cuvinte și imagine*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 3, p. 347—377; *Revelația ca dar și lăgăduință*, ibidem, XXI (1969), nr. 2, p. 179—196; *Sfânta Tradiție*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 1, p. 47—109; *Sfânta Scriptură și Tradiția apostolică în Mărturisirea Bisericii*, în «Ortodoxia», XXXII (1980), nr. 2, 204—219.

49. *Sfânta Treime, structura supremei iubiri*, în «Studii Teologice», XXII (1970), nr. 5—6, p. 333—353; *Învățătura despre Sfânta Treime în scrierea Sfîntului Vasile cel Mare contra lui Eunomiu*, în vol. aniversar *Sfîntul Vasile cel Mare*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1980, p. 51—70; *Dumnezeu este iubire*, în «Ortodoxia», 1971, nr. 3; *Dumnezeu este lumină*, în «Ortodoxia», 1974, nr. 1; *Relațiile treimice și viața Bisericească*, în «Ortodoxia», XVI (1964), nr. 4, p. 503—525.

50. *Studii catolice recente despre Filioque*, în «Studii Teologice», XXV (1973), nr. 7—8.

51. *Din aspectul sacramental al Bisericii*, în «Studii Teologice», XVIII (1966), nr. 9—10, p. 531—562; *Criteriile prezenței Sfîntului Duh*, în «Studii Teologice», XIX (1967), nr. 3—4, p. 103—127; *Biserica universală și sobornicească*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), nr. 2, p. 167—180; *Teologia Euharistiei*, în «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 3, p. 343—363; *Transparența Bisericii în viața sacramentală*, în «Ortodoxia», XXIII (1970), nr. 4; *În problema intercomuniunii*, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 4; *Sfîntul Duh în Revelație și în Biserică*, în «Ortodoxia», XXV (1974), nr. 2; *Creația ca dar și Tainele Bisericii*, în «Ortodoxia», XXVIII (1976), nr. 1, p. 10—29.

52. *Iconomia în Biserica Ortodoxă*, în «Ortodoxia», XV (1963), nr. 2, p. 152—186; *Iconomia dumnezeiască, temel al iconomiei bisericești*, în «Ortodoxia», 1969, nr. 1.

52 a. De exemplu: *Noțiunea dogmei*, în «Studii Teologice», 1964, nr. 9—10.

53. *Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox*, în «Ortodoxia», XIX (1967), nr. 4, p. 494—540.

54. *Servire și proexistență*, în «Glasul Bisericii», 1963, nr. 11—12; *Responsabilitatea creștină*, în «Ortodoxia», XXII (1970), nr. 2, p. 180—191; *Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor*, în «B.O.R.», 1970, nr. 3—4; *Dinamica creației în Biserică*, în «Ortodoxia» (1977), nr. 3—4.

Cercetarea științifică a lucrării invederează pe deplin scopul ce și l-a propus și realizat autorul dînd la iveală această sumă teologică românească, față de care interesul teologilor în general și al celor de specialitate în special precum și al celor iubitori de gîndire teologică, s-a manifestat din plin chiar de la apariție și este din ce în ce mai viu.

Abordarea și aprofundarea problemelor de doctrină după maniera Părinților Bisericii care ar fi trăit astăzi, prezentă în această sinteză dogmatică amplă, este susținută de o bogată literatură patristică și post-patristică dată în traducere românească cu bogate comentarii doctrinare în cunoscuta *Filocalie* românească (1946—1981), și ea operă a Prof. Dumitru Stăniloae, din care au apărut 10 volume.

Teologia Morală Ortodoxă, vol. 3 (Spiritualitatea Ortodoxă), București, 1981, 320 p., este o introducere în spiritualitatea ortodoxă, implicație directă și bogată a adevărului de credință în viața creștinului ortodox.

Bogata și interesanta contribuție a Prof. Dumitru Stăniloae în domeniul Teologiei Dogmatice și Simbolice, situînd-o net pe cea mai înaltă treaptă în cadrul Teologiei românești de specialitate și cu profunde rezonanțe în întreaga Teologie contemporană de școală înaltă, a fost confirmată în afara teologiei românești prin cele două titluri de «Doctor honoris causa» conferite autorului de către Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Tesalonic (1976) și Institutul Ortodox «St. Serge» din Paris (1981), premiul «Dr. Leopold Lucas» din partea Facultății de Teologie din Tübingen (1980) și «Crucea Sf. Augustin» a Bisericii Anglicane acordată de Arhiepiscopul Runcie de Canterbury (octombrie 1981). La acestea se adaugă studiile care i s-au publicat în revistele străine («Contacts», «Sobornost», «Kyrios», «Irenikon» etc.) precum și o serie de cărți în limbi străine ⁵⁵.

Cele două catedre de Teologie Dogmatică și Simbolică de la Institutul Teologic Universitar din București rămase vacante prin pensionarea prof. N. Chițescu (1 septembrie 1973) și a Pr. Prof. Dumitru Stăniloae (1 octombrie 1973) au fost suplinite un timp, prima de Pr. Dumitru Radu (1973—1977) cu gradul de lector, iar a doua de Pr. Dumitru Popescu, cu gradul de conferențiar (1973), titularizat ca profesor titular în 1976.

În noiembrie 1977, prima catedră de Teologie dogmatică și Simbolică a fost transformată în catedra de Îndrumări misionare și Ecumenism și ocupată prin concurs de Pr. Dr. Ion Bria (1 ianuarie 1978), ca profesor titular, astăzi la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, secretar pentru studii și relații cu ortodocșii, în comisia «Misiune și Evanghelizare» (încă din 1973). Catedra este suplinită de Diac. Dr. Petru David, cu titlul de conferențiar suplinitor (din 1 ianuarie 1978).

55. În greacă: *Mistagogia Sf. Maxim, cu introducere și comentariu*, Atena, 1977; *Philosophika kai Theologika melemata*; *Dia ena orthodoxo oikoumenismo*, Prosephi, eleutheria, aghiotita, în franceză: *Bréviaire hésychaste*; *Prière de Jésus et expérience du Saint Esprit*, cu o prefață de Olivier Clément; *Dieu est amour*, în Ed.: *Fides et Labor*, Geneva, 1980, 120 p.; în engleză: *Theology and Church*, în ed. «St. Vladimir's Seminary Press», Crestwood, New York, 1979, 240 p.

5. *Pr. prof. Dr. Dumitru Popescu* (născut la 29 iunie 1929), titularul Catedrei de Teologia Dogmatică și Simbolică, astăzi, vine la catedră cu o pregătire serioasă teologică în specialitate și cu o cunoaștere profundă a problemelor care preocupă astăzi Teologia ecumenică în general și organizațiile intercreștine mondiale în special, precum și Teologia catolică după Conciliul Vatican II. Acest lucru îl ilustrează însăși teza sa de doctorat: *Ecleeziologia romano-catolică după documentele celui de al doilea Conciliu de la Vatican și ecurile ei în teologia contemporană*, București, 1972, întocmită sub conducerea Prof. N. Chițescu, care a și prefăcut-o.

Pe linia deschiderii ecumenice, dar cu păstrarea neștirbită a identității doctrinare a Bisericii și învățaturii ortodoxe, Pr. Prof. Dumitru Popescu abordează o serie de probleme ca: «*Aspecte noi în problema lui Filioque*⁵⁶; *Biserica locală și comunitatea conciliară*⁵⁷; (în colaborare) *Comunitatea conciliară, problemă ecumenistă actuală*⁵⁸; *Conceptul de unitate*⁵⁹; *Natura Bisericii din punct de vedere ființial și comunitar*⁶⁰; *Tendențe noi ecumeniste*⁶¹; *Învățătura ortodoxă despre Maica Domnului*⁶²; *Relațiile dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică*⁶³ și altele.

Prin numirea titularului pe o durată de 3 ani ca director de studii la Conferința Bisericilor Europene de la Geneva (1980), Catedra de Teologie Dogmatică și Simbolică este suplinită la anul IV licență și cursurile de doctorat de Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, titularul Catedrei de Morală Creștină (din 1977), doctor în Teologia Dogmatică și Simbolică, cu teza: *Caracterul ecleeziologic al Sfintelor Taine și problema intercomuniunii*, București, 1978, 388 p., (în «Ortodoxia», XXX (1978), nr. 1—2) continuând aprofundarea teologică dogmatică pe linia înaintașilor într-o serie de studii, ca: *Taina Preoției*⁶⁴; *Sfintele Taine ale Bisericii după tradiția apostolică din punct de vedere ortodox*⁶⁵; *Sfintele Taine în viața Bisericii*⁶⁶; *Hotărârile dogmatice ale Sinodului II ecumenic (381) — sinteză a învățaturii de credință — în spiritualitatea ortodoxă*⁶⁷, precum și studii privind unitatea Bisericii⁶⁸ și ecumenismul⁶⁹.

La anul III licență, Catedra este suplinită de Pr. Conf. Ilie Moldovan, Spiritualul șef al Institutului Teologic, specialist de asemenea în Teologia Dogmatică, cu teza: *Învățătura despre Sfântul Duh în Ortodoxie*

56. În «Ortodoxia», 1974, nr. 4. 57. În «Ortodoxia», 1977, nr. 3—4.

58. «Studii Teologice», 1976, nr. 3—6. 59. «Mitropolia Banatului», 1979, nr. 7—9.

60. «Mitropolia Banatului», 1980, nr. 1—2. 61. «Ortodoxia», 1976, nr. 2.

62. «Glasul Bisericii», 1979, nr. 7—8. 63. «Studii Teologice», 1979, nr. 5—10.

64. «Ortodoxia», XXXI (1979), nr. 3—4, p. 532—552.

65. «Biserica Ortodoxă Română», 1980, nr. 11—12.

66. «Studii Teologice», XXXIII (1981), nr. 3—4.

67. «Biserica Ortodoxă Română», XCIX (1981), nr. 7—8.

68. (În colaborare) *Comunitatea conciliară, problemă ecumenistă actuală*, în «Studii Teologice», 1976, nr. 3—6.

69. *Privire de ansamblu asupra conferințelor teologice interconfesionale din România*, în «Studii Teologice», 1979, nr. 5—10, p. 647—716.

și preocupările ecumeniste contemporane, Sibiu, 1973, 205 p., o lucrare reprezentativă și de deschidere ecumenică, urmată de alte studii dogmatice importante prin ținuta lor științifică și articularea lor în viața creștinului ⁷⁰.

Pe linia articulării studiilor dogmatice astăzi în viața creștinului, semnificativă pentru metoda folosită în disciplina Catedrei de care ne ocupăm este și lucrarea: *Jertfă și Răscumpărare*, (Extras din «Glasul Bisericii», XXXII (1973), nr. 1—2, teza de doctorat, București, 1973, 166 p.), a Pr. Prof. Constantin Galeriu, titularul Catedrei de Omiletică-Catehetică (din 1 ianuarie 1978).

II. TEOLOGIA FUNDAMENTALĂ

Teologia Fundamentală apare în programa Facultății de Teologie din București pentru prima dată în a doua fază a existenței acestei Facultăți — după 1884 — și anume în adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din 23 decembrie 1886, prin care, împreună cu alți cinci colegi, Dr. Constantin Erbiceanu este însărcinat cu suplinirea Catedrei de *Teologie Dogmatică Fundamentală, Istoria Dogmelor și Apologetica*. Aceeași Catedră este însă suplinită, între 1888—1889 de Pr. Prof. Pimen Georgescu; Prof. C. Erbiceanu suplinea atunci Catedra de *Drept bisericesc*, care fusese introdusă în programa analitică a Facultății (titularizarea primilor profesori, cu titlul provizoriu, se va face numai în 1892, prin Înaltul Decret nr. 267 din 28 ianuarie).

1. *Profesorul Constantin Erbiceanu*. A activat ca profesor din octombrie 1898. Cursul de Teologie Fundamentală pe care l-a predat a fost tratat de *Meditațiuni filosofico-teologice* al profesorului Ioan Scălzuni, tradus din limba italiană și prelucrat de C. Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, ca profesori la Socola și publicate la Iași, în 1885, cu titlul *Religiune și știință*. În prefață, se arată că ele au fost tipărite mai întâi în limba italiană, deși autorul era grec de origine, și s-au bucurat de mare popularitate, fiind premiate de Academia din Mediolan (Milano). Au fost apoi publicate din nou la Triest, în limba maternă a autorului, din care au fost traduse și în românește, chiar în anul apariției lor, cu următorul conținut: Despre conștiința omului și posibilitățile lui de judecată; Despre materialism; Despre științele experimentale și ideile religioase; Despre viața cu implicațiile ei fizice, psihice și duhovnicești; Problema voinței; Faptele religioase, consecințe ale unor convingeri religioase externe (2 + 360 p.). Scrisă convingător și antrenant ⁷¹, ea a

70. *Invățătura paulină cu privire la Taina lui Hristos și implicațiile ei ecumenice*, în «Ortodoxia», 1977, nr. 1; *Natura și harul în gândirea Sfântului Vasile cel Mare*, în «Ortodoxia», 1979, nr. 1.

71. Iată un fragment al acestei opere, vorbind pe larg despre urmările convertirii la creștinism a lumii greco-romane: «Au deschis cale largă progresului omenirii. ...Au rupt legăturile tiranice ale Neronilor, Domițianilor, Traianilor, Iulianilor și Valerianilor. Au inspirat noua viață a popoarelor îmbătrânite ale Greciei și Romei. Prin puterea lor spirituală au supus năvălirile barbarilor care amenințau popoarele civilizate; au sfințit legăturile căsătoriei, au suspendat distincțiunile de caste și fa-

fost foarte apreciată de numeroșii auditori ai anului II și III, așa cum se poate vedea din programa Facultății de Teologie, în cadrul Universității din București ⁷².

Încununat de meritele unei activități bogate, multilaterale, s-a retras la pensie în plină glorie, ca membru de onoare al Societății Academice din Constantinopol și al Societății Academice Române, în aprilie 1903, după aproape doi ani de profesorat la Catedra de Teologie Fundamentală (de la 1 ianuarie 1887 la 1 octombrie 1888) și în continuare ca suplinitor al Catedrei de Drept Bisericesc și Interpretarea canoanelor. Scrierile lui sînt numeroase și importante. Amintim cîteva dintre ele, în legătură cu Ortodoxia, mai ales *Curs de Teologie Morală*, București, 1888, 271 p., *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei* (XCVII + 548 + LVI p. + 14 f. pl.); *Religiunea în luptele românilor*, București, 1895, 39 p., *Ulila — viața și doctrina lui sau starea Creștinismului în Dacia traiană și aureliană în sec. al IV-lea*, (București, Tipografia cărților bisericești, 1 f. + 124 cu h.); *Didahiile lui Antim Ivireanu*, 2 vol. (1888—1889, București), *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, (XII + 232 p.) etc. Între 1882—1887 a scris la «Revista Teologică». A fost unul dintre cei mai iluștri teologi ai secolului al XIX-lea.

2. *Arhidiaconul Pimen Georgescu*. A funcționat ca profesor în 1902 la Catedra principală cu titlul de *Teologie Fundamentală, Dogmatică specială și Simbolică*. A fost dublat de C. Erbiceanu ca profesor de Teologie Fundamentală, drept care se explică prin îndoitul sens al Teologiei Fundamentale, adică de introducere la Dogmatica propriu-zisă și de Apologetică. Acest lucru este explicat de profesorul Pimen Georgescu în introducerea cursului său de Apologetică. De aici noțiunea de Teologie Fundamentală și de Apologetică. Am văzut acest lucru la marii dogmațiști ai vremii, ca Macarie și Comoroșanu, care le-au adăugat la Dogmatica lor. Am văzut același lucru la părintele Mihălcescu.

«Apologetica creștină, cursul Arhiereului Pimen Piteșteanu» ⁷³ este un rezumat logic al unei introduceri ample, care duce la concluzia că aceasta demonstrînd adevărul religiei creștine ca singura religie adevărată descoperită de Dumnezeu și apărînd-o de atacurile din afară, este cea dintîi ramură care formează baza celorlalte specialități teologice, de aceea se numește *Teologia Fundamentală*. După ce se arată temeiurile ei moștenite din Sfînta Scriptură, de la Sf. Apostoli, de la Bărbații Apostolici și de la Sf. Părinți — în special de la Apologeți — arată evoluția ei, decăzînd din sec. al V-lea. Numele ei s-a generalizat în sec. al XVIII-lea. Se citează autori romano-catolici și protestanți, apoi ortodocși, începînd cu Macarie (tradus de Dr. G. Timuș). Prof. Pimen trece apoi, în cap. I, la demonstrarea existenței unui Dumnezeu personal în paragraful VI, analizînd pe rînd: teismul, ateismul, materialismul, pan-

milii cu prerogative și au inaugurat egalitatea și fraternitatea în omenire. ...Nu mai e nici elin, nici roman. ...Iar în epocile mai moderne, dogma creștinească a iubirii vivificînd inimile credincioșilor, introducînd spiritul progresului și mișcînd sentimentul de mîzericordie au deschis școale pentru popor...», *ibidem*, p. 354.

72. Art. Prof. Toma G. Bulat, p. 1092.

73. Manuscris multiplicat, donat Bibliotecii Academiei Române.

teismul, politeismul, dualismul, doteismul, deismul. În paragraful următor arată argumentarea pozitivă a teismului: istorică, cosmologică, teologică (fizico-teologică), morală și ontologică. Continuă în cap. II cu combaterea argumentelor negative privitoare la existența lui Dumnezeu și în capitolul următor se întoarce spre om, vorbind despre el ca despre chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Aduce argumente pozitive pentru apărarea nemuririi sufletului omenesc (istoric, metafizic, teologic, moral) și combate pe cele negative (mai ales materialismul antropologic).

3. *Profesorul Ioan Mihălcescu ca apologet.* Privitor la activitatea sa ca apologet, vom lămuri mai întâi două probleme: importanța pe care a dat-o el Teologiei Fundamentale și Apologeticii și ce a înțeles Prof. Mihălcescu și ce înțeleg alți profesori prin Dogmatică. La venirea sa la catedră, Prof. Mihălcescu, ca și înaintașul său Pimen Georgescu, a început cursul de Dogmatică printr-o *Introducere generală* care explică fenomenul religios și originea lui, continuând cu Revelația, explicarea și formularea ei de către Sinoade în Biserică și continuarea explicării și adaptării acestei formule de-a lungul veacurilor. Această Introducere pe care o aflăm în diferite forme în Introducerea manualului de Dogmatică al lui Macarie și în aceea a lui Comoroșanu, ca și în micul manuscris păstrat în cursul de *Apologetică* sau Teologie Fundamentală, al lui Pimen Georgescu, a fost echivalentul Introducerii la manualul de Dogmatică pentru Seminarii și al aceleia la cursul de *Teologie Fundamentală sau Apologetică*. Apariția lor a fost salutăată cu un entuziasm deosebit, profesorul Mihălcescu fiind considerat deschizător de drumuri noi, nu numai ca autorul primului manual de Simbolică, ci și ca primul cercetător român în domeniul Teologiei Fundamentale și al Apologeticii, ca și al Istoriei Religiiilor (fiind apoi urmat de alții, dintre care amintim pe Mircea Eliade, care-l recenzează în 1926, pe Prof. I. Petrescu etc.).

Rezultat al unei munci titanice, cele 57 lucrări din domeniul Teologiei Fundamentale și Apologeticii — unele de sute de pagini — abordează subiecte dificile și pentru noi, cei de azi ^{73 a}. Acestea ne dau convingerea că atât prin profundele sale studii sistematice, cât și prin urmărirea publicațiilor și a problemelor, pe care le punea vremea sa Bisericii,

^{73 a}. Notăm aici numai câteva dintre ele: *Curs de Teologie Fundamentală*, Partea I-a, «Ființa și originea religiei», București, 1925, 120 p.; *Curs de Teologie Fundamentală*, partea a II-a, p. 121—207; *Curs de Teologie Fundamentală sau Apologetică*, vol. I, București, 1932, 279 p.; *Dumnezeu în natură*, de Camile Flammanion, traducere de Arhiepiscopul Irineu Mihălcescu-Tirgovișteanul și Pr. Victor Nicolescu, București, 1937, IV + 466 p.; *Învierea lui Hristos. Încercare apologetică*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXV (1901), nr. 2, p. 167—192; *Raportul dintre teologie și metafizică*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXVI (1902), nr. 4, p. 401—420; *Cunoașterea lui Dumnezeu din studiul naturii neînsuflețite*, lecție de deschidere a cursului de Dogmatică, București, 1910, 40 p.; *Minunea*, de F. Bettex, trad. de I. Mihălcescu și Pr. I. Negoită, București, 1935, 115 p.; *Teoria lui Haeckel despre lume*, trad. după Otto Gust de D. Cornilescu cu o prefață de I. Mihălcescu, Craiova, 92 p.; *Religiunea și cultura*, în «Bis. Ort. Rom.», an XXXIX (1915), nr. 4, p. 389—404; *Despre simbolismul și ritualul masonic*, în «Bis. Ort. Rom.», XLI (1923), p. 1019—1027; *O nouă lucrare despre viața Mintuitorului*, în «Bis. Ort. Rom.», 1925, nr. 8—9, 18 p.

pentru a le da răspuns din punct de vedere creștin, Prof. Ioan Mihălcescu rămîne cel mai important teolog al vremii sale.

4. *Profesorul Ioan Gh. Savin*. A fost continuatorul profesorului Mihălcescu la Catedra de Teologie Fundamentală. Cu el se încheie ciclul vechii școli, fiind «ultimul stejar din dumbrava sfîntă» și împlinind «triada apologetilor clasici ai Bisericii Ortodoxe Române: Găină — Mihălcescu — Savin», cum am spus la moartea lui.

După absolvirea Seminarului «Veniamin» din Iași, Ioan Gh. Savin a fost studentul cel mai distins al seriei lui, de o inteligență uimitoare și de o scilpitoare putere dialectică, pentru care a fost trimis de Ioan Mihălcescu să studieze în Germania, la Heidelberg, fiind remarcat aici de savantul mondial Plank și de filosoful Windelband, care l-au socotit un adevărat membru al familiei lor. Acolo a știut să culeagă tot ce a găsit bun și astfel s-a întors cu o formație teologică și filosofică cu care a putut îmbrăca concepția creștină în haina aleasă a filosofiei, pentru cei însetați de Adevăr, Bine și Frumos. Era în tovărășia marilor scriitori consacrați ai timpului, ca Sadoveanu, Gala Galaction, V. Voiculescu, Gh. Mugur.

După o perioadă de profesorat la Facultatea de Teologie de la Chișinău, este transferat la București, lângă magistrul său Ioan Mihălcescu, supranumit «Ioan Inimă de Aur». Pentru Ioan Savin manifestările frumosului erau reflectarea frumuseților divine. Celor care spuneau: «Creștinismul este viață», el le replica: «Da, însă viața cea adevărată, deci numai cea întemeiată pe adevăr, deci pe doctrina cea adevărată; căci Hristos este Calea, Adevărul și Viața. Poporul credincios l-a numit «Primăvară dulce», pe cel ce este renașterea noastră la o viață nouă, întru adevăr, Domnul vieții și al morții».

A colaborat la diferite reviste și, pînă la încetarea apariției, la interesanta revistă «Viitorul», condusă de prietenul său de o viață, Prof. D. Boroianu și la «Fîntina darurilor». Publicațiile sale sînt extrem de numeroase și variate.

Ca profesor a publicat mai întîi un manual de *Apologetică* (București, 1929), apoi un *Curs de Apologetică, partea introductivă* (București, 1936), urmat de vol. II, *partea întâia* (Despre existența lui Dumnezeu — probă ontologică, 1940) și de vol. III, *partea a II-a*, cu argumentele cosmologice, București, 1941).

Preocupările de creștinism social, de transformări sociale ale unei lumi în progres și de ecumenism, au fost constatate la profesorul Savin. Este ceea ce ne arată pe de o parte studii ca: «*Creștinismul și viața*» (București, 1932), *Problema Cultelor în România* (București, 1937), *Creștinismul și gîndirea contemporană*, (București, 1940), *Ce este Ortodoxia?* (București, 1942), iar pe de altă parte faptul menționat de colegi că, la primul Congres panortodox al profesorilor, ținut la Atena, în 1936, profesorul Savin a luat parte activă, ridicînd nivelul aportului la dezbateri al delegației Bisericii Ortodoxe Române.

N-aș putea sfârși această caracterizare a profesorului al cărui asistent benevol m-am oferit să fiu, fără să amintesc delicatețea, finețea și sinceritatea, profund creștinești, care-i caracterizau raporturile cu oamenii, ca și profundul său regret manifestat de atâtea ori față de cei apropiați de a nu se fi preotit la vreme.

5. *Pr. Profesor Dr. Petru Rezuș*. Profesorul Petru Rezuș (născut la 22 iunie 1913) numit profesor la Academia de la Caransebeș, a venit la București în 1948 cu cinci lucrări de Dogmatică⁷⁴ și cu un *Curs de Teologia Fundamentală*, tipărit la Caransebeș, în 1942⁷⁵. Odată cu reorganizarea învățământului teologic (1948), este numit profesor titular de Teologie Fundamentală la Institutul Teologic Universitar din București (ianuarie 1949), funcționând la această Catedră până la ieșirea sa la pensie, la cerere (1 octombrie 1974).

Tradiția formată de profesorul Vasile Găină⁷⁶ și de Nicolae Cotos la Cernăuți, a fost perfectată de marii magiștri Ioan Mihălcescu și Ioan Gh. Savin la București, pentru ca Prof. Petru Rezuș s-o continue. În felul acesta, el a crezut că-și poate extinde preocupările în toate domeniile Teologiei în cadrul Teologiei Fundamentale, pentru ca să «creeze condițiile cele mai favorabile pentru asimilarea Revelației Divine»⁷⁷.

Trebuie să constatăm încă că *Teologia fundamentală* constă de fapt în explicarea fenomenului religios și a Revelației naturale și dumnezeiești, cu argumentarea tradițională, biblică și patristică a existenței lui Dumnezeu. De-a lungul vremii, ea s-a extins pe rînd și la celelalte religii, cuprinzînd deci și Istoria Religiiilor, și apoi la toate manifestările religioase, bune sau rele, confundîndu-se cu *Apologetica* care ar forma, totuși, o altă disciplină.

Dezvoltarea acestor discipline impune însă astăzi separarea categorică a Teologiei Fundamentale, Istoriei Religiei și Apologeticii. Fără să introducă în mod categoric, clar, această separație, profesorul Rezuș împreună cu ceilalți colegi citați, au năzuit spre ea. Profesorul Savin mersese pe aceeași cale dreaptă.

III. ISTORIA RELIGIILOR

Primul autor român al unei lucrări de Istorie a Religiiilor a fost Profesorul Ioan Mihălcescu. Paralel cu cursurile de Teologie Fundamentală, și în legătură organică cu ele, Profesorul Mihălcescu a inițiat publicarea primelor studii de Istoria Religiiilor, așa cum se vede clar în unele dintre principalele cărți de la începutul carierei sale, în care cosmogoniile unor popoare din antichitate și cosmogonia științifică modernă sînt puse

74. Citate în «De la Théologie Orthodoxe Roumaine», p. 244.

75. *Curs de Teologie Fundamentală*, Caransebeș, 1942, 621 p.

76. Prin *Cursul* său și cele trei studii: *Teoria Revelațiunii*, Studiu apologetic, 1899; *Universalitatea, ființa și originea religiunii*, studiu apologetic, 1899 și *Argumentul cosmologic și fizico-teologic pentru existența lui Dumnezeu*, 1901.

77. *Învățătura ortodoxă despre desăvîrșirea și împlinirea Revelației divine*, în «Ortodoxia», XVIII (1966), p. 55.

în paralel cu cea biblică⁷⁸, sau ca în ultimul său Curs de Teologie Fundamentală⁷⁹ publicat, unde, după partea I-a, de Teologie Fundamentală pură, urmează partea a doua de pură Istorie a Religiiilor, de la p. 186 la p. 279. Deși aparițiile acestea aveau precedente și paralele contemporane evidente în Apus — manuale ca acela al protestantului Nathan Soederblom sau al romano-catolicului Huby fiind la îndemîna tuturor — faptul a produs mare entuziasm și în afara cercurilor teologice⁸⁰. Atracția și strălucirea acestor publicații o constituiau noutatea lor în țara noastră, claritatea și frumusețea limbii românești folosită de el și, fără îndoială, buna alegere a celor mai atractive subiecte pentru ascultători și cititori, atît în privința problemelor religioase cît și în ce privește capodoperele străine traduse. Vom aminti, pe scurt, cuprinsul importanței sale opere, el fiind un deschizător de drumuri și în acest domeniu. Profesorul Mihălcescu face dovada imensei sale erudiții chiar în probleme cunoscute în general. Astfel, el se ocupă pe larg de Islamism, descrie credința mahomedanilor despre viața viitoare, învierea de apoi, rai și iad; raiul musulmanilor i se pare destul de interesant pentru a reveni asupra lui cu un articol nou, iar într-o altă serie de articole arată cum își înfățișează musulmanii Biblia creștină, după ce în prealabil descria Coranul. Seria studiilor despre evrei este, de asemenea, foarte erudită și bogată. Într-un articol mare el expune învățătura religioasă și morală a iudeilor pe timpul venirii Mîntuitorului; dă o caracterizare a religiei evreilor în lumina Istoriei Religiiilor, revine și descrie cultul și viața religioasă și morală la evrei. O altă categorie o formează studiile despre religia popoarelor vechi ca arii, sau despre religia și filosofia greco-romană pe timpul venirii în lume a Mîntuitorului. Dar cursul său de *Istoria Religiunilor*⁸¹, *Teologia Fundamentală* și traducerile din capodoperele antichității sînt alte capitole importante ale operii sale. Iată aceste traduceri: *Epopeea lui Ghilgames*⁸², *Legea lui Manu sau instituțiunile civile și religioase ale Indiei*⁸³, *Imnele Rig-Vedei*⁸⁴, *Bhagavad-Gita* poemă indiană⁸⁵. Incoronarea operii sale în acest domeniu va veni spre sfîrșitul vieții cu *Istoria religiilor lumii*⁸⁶, prima istorie a religiilor în literatura teologică românească, ce va umple un gol pentru multă vreme⁸⁷.

78. *Cosmogonille popoarelor civilizate din antichitate, cosmogonia biblică și cosmogonia științifică modernă*, Pitești, 1907, 160 p.

79. *Curs de Teologie Fundamentală sau Apologetică*, vol. I, p. 279.

80. Mircea Eliade făcuse deja două recenzii la cursul de Teologie Fundamentală la care se adaugă o a treia în «Cuvîntul» din 12 sept. 1932, provocată de apariția traducerii «Bhagavad-Gitei».

81. Litografiat de doctorandul Gh. Tilea, București, 1935, 320 p.

82. Versiune, analiză și note explicative, București, 123 p., publicat în «Biblioteca Istoriei Religiunilor», nr. 1.

83. București, 1920, VIII + 424 p. (Din publicațiile Casei Școalelor. Biblioteca Istoriei Religiunilor, nr. 2).

84. În «Convorbiri Literare», București, 1926, noiembrie și 1927, mai—august.

85. Traducere și note, București, 1932, 126 p. (Biblioteca Istoriei Religiunilor, nr. 3).

86. *Istoria Religiunilor lumii*, București, 1946, 456 p.

87. Se cade să amintim acum că profesorul docent V. G. Ispir, care, ca profesor și decan, va onora apoi pînă la sfîrșitul vieții catedra de «Îndrumări Misionare», și-a început activitatea profesională la Facultatea de Teologie cu un curs liber și gratuit de «Apologie creștină», la 20 octombrie 1920, pentru cîțiva ani. El va participa

2. Prof. Diac. Dr. Emilian Vasilescu. Odată cu organizarea învățămîntului teologic în 1948, părintelui Diac. Prof. Dr. Emilian Vasilescu i se încredințează, la Institutul Teologic Universitar din București, Catedra de Istoria Religiiilor, ca profesor titular, funcționînd neîntrerupt pînă la pensionarea sa în 21 septembrie 1971. La catedră duce mai departe preocupările magistrului său, Ioan Mihălcescu, fiind unul dintre profesorii prolifici ai Institutului.

În prima parte a activității sale didactice ca asistent la Facultatea de Teologie din București și apoi ca profesor de Teologie Fundamentală la Academia Andreiană din Sibiu, scrie lucrări aparținînd Teologiei Fundamentale generale, unele lucrute în colaborare cu Prof. Mihălcescu, apoi studii asupra unor probleme de filosofie religioasă și de pietate.

Un alt ciclu privește fenomene primejdioase ca patologia mistică, superstițiile, spiritismul, ocultismul.

A treia categorie o formează chestiunile speciale sau de actualitate, ca valoarea argumentelor pentru existența lui Dumnezeu, ca expunerea atitudinii Bisericii Ortodoxe față de progresul cultural sau a religiilor lumii față de societate. Se mai înregistrează lucrări de esență apologetică privind metafizica luminilor naturale, raportul științei cu spiritualismul creștin etc.

Prof. Em. Vasilescu se ocupă apoi cu relațiile Bisericii creștine în general și Ortodoxe în special cu religiile necreștine, subliniind actualitatea și contribuția relațiilor interreligioase. Acordă atenție religiilor Orientului îndepărtat și ale celui apropiat. De asemenea, religiei românilor și grecilor. După Vasile Pârvan are meritul de a se fi ocupat de aproape de cultele religioase din Dacia, personal în cîteva studii, și cu doctoranzii în cîteva lucrări de seminar.

Autorul expune pe larg raporturile Bisericilor creștine în general și al celei Ortodoxe în special, cu evreii, musulmanii și alte culte, pentru a scoate în relief libertatea de conștiință din țara noastră de-a lungul veacurilor și respectul reciproc al cultelor din țara noastră, care astăzi promovează un ecumenism local practic.

Prof. Em. Vasilescu socotește foarte necesară cunoașterea aprofundată a religiilor necreștine în vremea noastră de confruntări de culturi și civilizații. Ele trebuie să ducă la înțelegere și colaborare în problemele sociale majore.

Cu Prof. Em. Vasilescu disciplina de Istoria Religiiilor se conturează ca o Catedră bine încheată, pe o altă treaptă valorică față de trecut. *Istoria Religiiilor*, manual pentru Institutele Teologice, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975, în 8°, 440 p. + 56 planșe (ediția a II-a se află sub tipar) este o lucrare deosebit de valoroasă prin aria foarte largă a religiilor înfățișate, prin conținutul științific bogat și bine prezentat, și însoțit de bibliografie extrem de bogată, la zi, cu indicarea celor mai bune lucrări românești și străine în problemă, avînd și un capitol pentru religia Geto-Dacilor și un altul pentru religia creștină, susceptibil însă, acesta din urmă, pentru

ca delegat al Facultății, împreună cu Prof. I. Mihălcescu, la al VI-lea Congres Internațional de Istoria Religiiilor, în septembrie 1935, la Bruxelles. În 1915 publicase *Introducere în studiul religiunii comparate* (București, 143 p.), și apoi articole tipărite mai ales în «Studii Teologice», seria veche, între 1929—1932.

îmbunătățiri în ediția a II-a. Acest manual universitar, interesînd deopotrivă pe teologi și pe cercetătorii culturii și civilizației popoarelor, din cele mai vechi timpuri, este al doilea manual în specialitate după cel al Prof. Ioan Mihălcescu. Valoarea lui intrinsecă a reclamat apariția acestuia într-o altă ediție și mai îmbunătățită. Poate că s-ar impune, la nivelul de astăzi, ca studiul comparativ al religiilor să fie mai bine articulat, pentru a se evidenția superioritatea creștinismului ca religie.

Pe parcurs (în 1970) Catedra de Istoria Religiilor s-a unit cu cea de Teologia Fundamentală, iar în 1976 Catedra de Teologia Fundamentală și Istoria Religiilor a fost transformată în Conferința de Istoria Religiilor, Teologia Fundamentală fiind atașată Catedrei de Teologie Dogmatică și Simbolică (actuala Catedră de Teologia Fundamentală, Dogmatică și Simbolică).

Conferința de Istoria Religiilor, de la înființarea ei și pînă astăzi, a fost încredințată spre suplinire unui tînăr cadru, *Dr. Remus Rus*, cu titlul de lector, care a obținut titlul de Doctor în Teologie, cu o teză avînd ca titlu : *Concepția despre om în marile religii*, București, 1978, 204 p.

Încheiere

Ar mai fi trebuit să mai amintim aici despre frumusețea și profunzimea studiilor unora dintre doctorii și doctoranzii noștri ca, de pildă, teza de doctorat în Teologia Dogmatică a părintelui profesor C. Galeriu, ori admirabilele studii ale lui Nicolae Stănescu (decedat), ori numeroasele și interesantele studii ale Pr. Dr. Nicolae Buzescu etc., dar spațiul nu ne permite mai mult.

Oprindu-ne aici, dorim celor ce ocupă Catedrele descrise mai sus, rod îmbelșugat în ostenele lor, iar instituției noastre iubite îi strigăm ca străbunii noștri : *Vivat, crescat, floreat !*

Ultimul nostru cuvînt va fi unul de recunoștință față de cei patru Patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, care au înflorit calea învățămîntului universitar teologic în ultimii 60 de ani : patriarhul Miron, patriarhul Unirii, a început să trimită tineri teologi în străinătate și a dat impuls ecumenismului ca președinte al Asociației pentru Pace a Bisericilor Europene ; patriarhul Nicodim ne-a fost pildă de învățătură și muncă, înjugînd zilele cu nopțile pentru miile de pagini scrise și apoi date Bisericii ; Patriarhul Justinian a fost pildă de jertfelnicie pentru binele Bisericii sub toate formele. Iar Prea Fericitul Părinte Patriarh Dr. Iustin Moiescu, mare cărturar, ne-a binecuvîntat cinul, fiind el însuși ca unul dintre noi, profesor de Teologie în vechea Universitate și la Institutul Teologic Universitar și, printre multe altele, tîlcuitorul în românește a capodoperei celui mai strălucit dogmatist grec al vremii sale, *Simbolica lui Hristu Andrușos*, precum și marele gînditor și îndrumător al Bisericii noastre pe căile noi ale ecumenismului contemporan, reziditorul altarelor străvechi și al celor pustiite de cutremurul din 1977.

Profesorii aduc acestora prinosul lor de laudă și recunoștință pentru faptele și exemplele lor unice pentru Sfînta noastră Biserică strămoșească (*Prof. Dr. N. CHIȚESCU și Pr. Prof. Dr. D. RADU*).

CATEDRA DE ÎNDRUMĂRI MISIONARE LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

La început, disciplina de Îndrumări Misionare nu exista ca atare, ci ea era un scop al învățămîntului teologic superior. Era strîns legată de Exegeza Vechiului și Noului Testament, dar mai ales de Istoria Dogmelor și Enciclopedia studiilor teologice.

Actul de naștere al Catedrei de Îndrumări Misionare este semnat la 22 martie 1922, fiind numit profesor Vasile Gh. Ispir, la 1 decembrie 1922.

Profesorul V. Ispir se ocupa mai mult de istoria comparată a religiilor și de misiologie, după viziunea Bisericilor apusene și mai ales a Bisericii Angliei. Se știe că în perioada dintre cele două războaie mondiale, apar noi situații în România. Mai întîi, apar diferite secte, se încheie concordatul cu Vaticanul, se trece la calendarul îndreptat, se impun unele curente teologice etc. Din 1930 apare revista «Studii Teologice» și printre redactorii ei se înscrie și profesorul V. Ispir. Tot acesta participă la întruniri și congrese în țară și peste hotare și mai ales se impune în tratativele anglicano-ortodoxe de la București, 1935. Rezultatele acestor tratative sînt valabile și astăzi în dialogul anglicano-ortodox.

Fiind un temperament energic, un credincios profund al Bisericii noastre, profesorul V. Ispir este inițiatorul și realizatorul pelerinajului la Locurile Sfinte de Paști 1932. Tot el propune întemeierea Institutului de Îndrumări Misionare, luînd astfel ființă Institutul Biblic, 1935, și apoi insistă a se trimite cît mai mulți studenți români în Anglia.

Profesorul V. Ispir a lăsat numeroase articole și studii de specialitate, iar cursul său poate fi consultat și astăzi. În preajma celui de-al doilea război mondial V. Ispir a luat atitudine categorică împotriva isteriei războinice.

În anul universitar 1938—1939, profesorului V. Ispir i s-a încredințat cursul de Catehetică la anul III și Pastorală colectivă la anul IV, Îndrumările Misionare făcînd obiectul Exegezei Dogmatice Fundamentale etc. La 11 noiembrie 1941 profesorul V. Ispir revine la vechea Catedră, iar la 20 octombrie 1942 preia Catedra reorganizată de Îndrumări Misionare și Sectologie; apare, deci, o nouă ramură, la care se adaugă și Conferința de Catehetică și Omiletică.

În martie 1947, decedează profesorul titular al Catedrei de Îndrumări Misionare, Vasile Gh. Ispir. Ca urmare, profesorul Dr. Grigorie Cristescu de la Catedra de Omiletică și exerciții de predici este numit să predea și cursul de Îndrumări Misionare și Sectologie. Ca asistent a fost numit preotul V. Gregorian.

În 1948, Catedra de Îndrumări Misionare și sectologie este împărțită la secțiile înrudite (exegeză, sistematică, practică), rămânând doar asistența : Pastorală și Misiune socială, sub conducerea fostului asistent de Catedră Pr. V. Gregorian, care a continuat tradiția și cursul lui V. Ispir, ținând cont de completările urmașilor săi, mai ales ale profesorului Grigorie Cristescu.

Aici, în 1948, se încheie a doua parte a organizării Facultății de Teologie. Mai trebuie menționat faptul că unii dintre titulari, întregitori sau suplinitori ai Catedrei de Îndrumări Misionare, au îndeplinit și funcția de decan. Astfel, arhiepiscopul Silvestru Bălănescu-Ploieșteanul a fost decan al Facultății de Teologie între 15 noiembrie 1882—25 ianuarie 1883. Arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu a fost decan între 27 octombrie 1884—decembrie 1893 ; Nicolae Nitzulescu a fost decan între 20 februarie 1893—9 martie 1896 ; Constantin Erbiceanu a fost decan între 9 martie 1896—16 noiembrie 1900 ; Ioan Cornoiu a fost decan între ianuarie 1913—13 iunie 1913 ; Dragomir Demetrescu a fost decan între 1 decembrie 1915—1 iunie 1919 ; Pr. Prof. Ioan Mihălcescu a fost decan între 1 noiembrie 1927—1 octombrie 1929 și 1 octombrie 1933—1 octombrie 1936 ; Pr. V. Ispir a fost decan între 14 octombrie 1944—3 septembrie 1946.

Învățământul teologic superior al Bisericii și pentru Biserică.

După aproape 300 de ani, Biserica Ortodoxă Română și-a reorganizat învățământul teologic superior în noile condiții sociale și în noua orînduire democratică. Abia în aceste zile, Biserica Ortodoxă Română și-a revenit în vadrurile sale tradiționale de a-și crește și educa pe slujitori, a-i controla, a-i întreține și a le cere disciplină și ascultare. Astfel trecerea învățământului teologic în seama Bisericii a fost o hotărîre istorică a Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 1948. Controlul pe linia civilă a statului a revenit, cum era firesc, Departamentului Cultelor. Cursurile pentru noua formă de învățămînt au început la 30 ianuarie 1949.

Din ianuarie 1949, disciplina de Îndrumări Misionare este atașată la Catedra de Teologie Dogmatică și Simbolică, sub conducerea profesorului Dr. Nicolae Chițescu, titularul acestei Catedre. În această nouă formă, disciplina de Îndrumări Misionare a fost încredințată Diac. Dr. Vintilă Popescu (ce avea studii de specialitate în Anglia), cu titlul de conferențiar. Mai târziu a fost încadrat asistent la secția de Teologie practică, cu aceleași atribuții ale Îndrumărilor Misionare (1954—1956). După plecarea în Marea Britanie a părintelui Vintilă Popescu (1960), Îndrumările Misionare au fost anexate la diferite Catedre și Lectorate, îndeosebi la cele de Exegeză și Patristică. Printre cei ce au predat sau au supliniit, pot fi numiți : PP. CC. Pr. Prof. Mircea Chialda, Dumitru Fecioru, Lucian Gafton, Dumitru Popescu, Ion Bria etc.

Trebuie adăugat că din 1949, datorită noilor orientări misionare și pastorale ale clerului, s-au înființat Cursurile de îndrumare misionară și pastorală, predate preoților în cadrul celor două Institute Teologice, în timpul verii. Aceste cursuri completează și reactualizează temele și problemele de orientare pastorală și misionară.

În perioada 1966—1976, datorită reorganizării învățământului, Catedra de Îndrumări Misionare a fost în atenția Sfintului Sinod.

Participând intens la mișcarea ecumenică în toate compartimentele acesteia, conducerea superioară a Bisericii Ortodoxe Române a găsit de cuviință nu numai să informeze pe studenți și clerul nostru, ci să-i și inițieze prin cursuri speciale. Astfel în 1971 se reînființează Catedra de Patrologie, Literatură postpatristică și Ecumenism, titular fiind numit Pr. Prof. Dumitru Fecioru.

În 1975, disciplina de Îndrumări Misionare se detașează din nou de celelalte Catedre și devine independentă, în cadrul Secției de Teologie sistematică, (ca în 1922), adică este intitulată «Dogmatică și Îndrumări Misionare». În noua sa formă, disciplina a fost încredințată P. C. Pr. lector Dumitru Radu.

În 1977, disciplina aceasta capătă o nouă dimensiune, adăugându-i-se ecumenismul și devenind Catedră de sine stătătoare, și este intitulată «*Îndrumări Misionare și Ecumenism*».

După concursul pentru ocuparea posturilor vacante la Institutul Teologic din București, în 1977, profesor titular a devenit Preot Dr. Ion Briă, dar P. C. Sa avînd o importantă misiune în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva, Prea Fericitul Patriarh Iustin, la propunerea Consiliului profesoral, a încredințat Catedra Diaconului Dr. Conf. Petru I. David, fost redactor principal în cadrul Redacției revistelor patriarhale.

Fiind nevoie de actualizarea cursurilor de Îndrumări Misionare și de armonizarea acestora cu prelegerile de ecumenism, după consfătuirea cadrelor didactice din iulie 1979 și la îndemnul Prea Fericitului Patriarh Iustin, s-a trecut la alcătuirea unei noi programe, după care s-a predat în anii universitari 1979—1981.

De asemenea, s-au refăcut complet prelegerile de îndrumări misionare, ecumenism și pastorație pentru preoții chemați să urmeze Cursurile de îndrumare pastorală. În perioada 1977—1981, pe lângă Conf. Diac. Petru David au funcționat ca asistenți : Pr. Alexandru Stan, Pr. Nicolae Dură și Diac. Ioan Caraza.

Atît profesorii și conferențiarii, cît și lectorii și asistenții acestei Catedre, cu mari fluctuații în istoria ei, au alcătuit teze de doctorat, manuale, studii, articole și recenzii de specialitate, încît astăzi disciplina ocupă un loc deosebit de util în secția de Teologie Sistematică a Institutului Teologic din București (*Diac. Conf. Dr. Petru I. DAVID*).

CATEDRA DE TEOLOGIE MORALĂ

Școlile domnești și Academiiile cu predare în limba greacă, avînd o accentuată notă teologică, includeau neîndoiește și studiul Moralei creștine. Academia de la Iași, înființată prin «Legea învățămîntului înalt» din anul 1851, sub Grigorie Alexandru Ghica, cuprinde, alături de Facultățile de Filozofie, Drept și Medicină și o Facultate de Teologie, la care nu putea lipsi o Catedră de Morală creștină. Seminarul Teologic de 8 clase, înființat la Iași în 1855, este considerat în anii 1860—1864 de către arhiepiscopul Filaret Scriban la nivel universitar și în care studiul Moralei creștine ocupa, desigur, un loc de frunte.

La Facultatea de Teologie din Cernăuți, înființată în anul 1875, vor fi pregătiți primii profesori ai Facultății de Teologie din București, care-și va deschide porțile cu șase ani mai târziu, la 12 noiembrie 1881. În proiectul de lege pentru înființarea ei, la art. 4, figurează printre discipline și Morala creștină¹.

Predarea cursurilor de Morală creștină la Facultatea de Teologie din București începe la 1 ianuarie 1887 cu studenții anului III. La 23 decembrie 1886, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice aprobă ca profesor suplinitor la Catedra de Teologie Morală și Asceză pe preotul Dr. Alexandru Mironescu, care o va deține pînă la 5 martie 1898², cînd este ales episcop la Rîmnic. Temeinik pregătit la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde a obținut doctoratul în Teologie și a avut ca profesor de Teologie Morală pe Dr. Emilian Voiutski, socotit «cîtorul Teologiei morale în Teologia ortodoxă română», noul și primul profesor la această importantă disciplină teologică are marele merit de a fi publicat un manual complet, intitulat *Manual de Teologie Morală*. Apare în anul 1895, în Tipografia Cărilor bisericești, însumînd VII + 750 pagini sub numele arhiepiscopului Dr. Athanasie Mironescu. În Cuvînt înainte (p. IV), autorul precizează că această lucrare «este întocmită după planul după care am studiat eu însumi și se studiază chiar pînă astăzi teologia morală la Facultatea din Cernăuți».

La rîndul său, profesorul Dr. Emilian Voiutski, în recenzia făcută acestei lucrări³, o apreciază astfel: «Cartea profesorului din București nu e lipsită de însemnătate și interes științific, fiind bazată pe manuale bune, din care e scos tot ce privește învățătura morală creștină și ca atare, ea poate să ocupe unul din locurile cele dintîi în literatura noas-

1. Vezi toate aceste date la :

Prof. onorar T. G. Bulat și conf. univ. Al. I. Ciurea, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului teologic universitar din București*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1955), nr. 11—12, p. 1071—1072.

2. *Ibidem*, p. 1077—1095.

3. Vezi revista «Camidela», anul XIV (1895), p. 576.

tră ortodoxă, iar pentru literatura Teologiei române ea este chiar un dar scump».

Cu excepția unor mici lipsuri, semnalate de prof. Voiutski : absența din titlu a adjectivului «ortodoxă», sînt omise expunerea și explicarea Decalogului și a poruncilor bisericești ; nu se stăruie asupra rugăciunii de laudă și de mulțumire ; se omite dreptatea vindicativă, acest manual este o realizare de mare valoare. Folosind o bogată literatură în specialitate, atît romano-catolică cît și ortodoxă, numeroase texte din scrierile Sfinților Părinți, autorul a reușit să prezinte în bună parte specificul ortodox al Moralei rezultat din cel dogmatic.

De aceea, acest manual a rămas pînă în zilele noastre un îndrumător important în domeniul Teologiei Morale creștine.

În anul 1893 apare, sub numele Pr. Dr. Alexandru Mironescu, *Etica evoluționistă și etica creștină — Studiu critic asupra eticei lui Herbert Spencer* (XII + 176 pagini). Este — după cum mărturisește autorul ⁴ — o prelucrare după Victor Cathrein, *Die Sittenlehre des Darwinismus — Eine Kritik der Ethik Herbert Spencers* — Fr. I. B. 1885, la care adaugă partea de la început, amplifică notele explicative, rectifică învățătura despre conștiință și localizează numeroase fapte. Tot o prelucrare din limba germană este și cartea *Morala pentru copii*, pe care o adaptează învățăturii ortodoxe și o completează.

În anul 1890, icon. Alex. Mironescu publică *Viața modernă în raporturile ei cu religia și Biserica — Disertație* (17 pagini).

În 1903, colaborează cu episcopul de Argeș, la revizuirea și publicarea cărții traduse de mitropolitul Veniamin : *Tîlcuirea lui Nicodim Aghioritul la cele 14 epistole ale Sfîntului Apostol Pavel* (trei volume). Pe baza bogatei sale activități intelectuale, Academia l-a ales în 1909 ca membru onorar. De la 13 martie 1898 pînă la 16 octombrie 1901, Catedra de Teologie Morală, a fost suplinită de Dr. Badea Cireșeanu, profesor de Liturgică ⁵, după care, pînă la 5 iulie 1919, Catedra de Teologie Morală este ocupată de icon. Constantin Nazarie, licențiat al Academiei Teologice din Kiev în anul 1893, fost director al cancelariei eparhiei Romanului și fost director al Seminarului Teologic din Roman și al Seminarului Central din București.

În 1904 e numit profesor definitiv, iar la 1 februarie, același an, i se încredințează și funcția de director al Internatului Teologic. Funcționează și ca preot la biserica Stavropoleos ⁶. Beneficiind de manualul tipărit al înaintașului său la Catedră, At. Mironescu, părintele C. Nazarie tratează la curs numai unele probleme de morală, dar mai pe larg și cu deosebire cele netratate în manualul amintit. Astfel, din Morala generală tratează temele : morala independentă de religie, pozitivismul, morala naturalistă, utilitarismul, sensualismul, evoluționismul, pesimismul, egoismul, problema răului. Din morala specială : munca, proprietatea etc. ⁷.

4. Vezi *Apărarea mitropolitului Athanasie rostită înaintea Sf. Sinod al Sfintei Biserici autocefale Ortodoxe Române* — 1917.

5. Prof. T. Bulat, *op. cit.*, p. 1131.

6. *Ibidem*.

7. Icon. Const. Nazarie, *Curs de Teologie Morală*, 1909 (lîtografiat).

Stilul este limpede, iar în ce privește fondul, acesta beneficiază și de contribuția literaturii teologice ruse, pe care o cunoaște foarte bine.

Importanța moralei creștine este titlul prelegerii inaugurale, pe care a ținut-o în 1904. În același an, apare lucrarea : Raportul dintre Teologia Morală și Teologia Dogmatică (45 pagini), de unde reproducem concluzia : «Există cea mai strînsă legătură între Dogmatică și Morală și fără substratul dogmatic creștin se poate construi orice fel de sistem de morală, nu însă un sistem de morală creștin ; căci Dogmatica ne vorbește despre comunicarea omului cu Dumnezeu, iar Morala despre asemănarea cu Dumnezeu ; una ne arată ce a făcut Dumnezeu pentru om, alta ne arată ce trebuie să facă omul ca să ajungă la Dumnezeu ; deci ambele duc la unul și același scop : Dumnezeu» (p. 44).

În lucrarea *Adiafora* (31 pagini) autorul expune în mod sistematic și argumentat problema faptelor zise independente din punct de vedere moral în lumina învățăturii creștine ortodoxe. Poziția pe care o susține autorul este că, după mobil și scop, nimic nu este indiferent din punct de vedere moral. Fondul moral al omului nu poate fi decît bun sau rău (p. 16—21).

Pr. Const. Nazarie a desfășurat o bogată și importantă activitate teologică, alcătuiind sau prelucrînd numeroase lucrări împotriva sectanților și traducînd din limba rusă singur sau în colaborare *Apologetica creștină* de N. P. Rojdestvenski (2 vol.), *Viața lui Iisus* după Pr. Didon, *Teologia Dogmatică* (în 5 volume) de episcopul Silvestru de Kanev.

În funcția sa de comandant al preoților militari, a ținut și publicat în 1915 *Cuvîntări către ostași*. Ca director al Internatului teologic din București (de la 1 februarie 1904 pînă la 21 martie 1926, cînd decedează), s-a străduit în pregătirea duhovnicească a viitorilor preoți.

Era mult prețuit și iubit îndeosebi de studenții teologi, de care era foarte apropiat cu sfaturile și sprijinul la nevoile lor materiale și spirituale. L-a preocupat foarte mult pregătirea preoților, slujitori capabili și devotați «preoți și cetățeni români... factori necesari pentru țară și Biserică»⁸.

La 1 noiembrie 1923, înființîndu-se o Conferință de Filosofie Morală, a fost încredințată spre suplinire lui Șerban Ionescu, care la 1 ianuarie 1924, este definitivat în acest post. În anul universitar 1925/1926, Șerban Ionescu suplinește Catedra de Teologie Morală, iar la 1 martie 1927 este numit profesor agregat la această Catedră și în 1930 titularizat. Funcționează efectiv pînă la finele anului 1945, cînd trece în concediu de boală. În acest timp, Catedra de Teologie Morală este suplinită de agregatul nou-numit la Teologia Dogmatică, Nicolae Chițescu, cu excepția perioadei : 1 noiembrie 1945—20 februarie 1946, cînd semnează ca suplinitor diac. Ioan Lăncrănjan, asistent la această Catedră (18 oct. 1930—20 febr. 1946) și de la 14 aprilie 1947, pînă la finele anului, cînd semnează prof. Ioan G. Savin.

8. Vezi Pr. lect. Const. N. Galeriu, *Preotul profesor Const. Gh. Nazarie «Cincizeci de ani de la moartea sa», în «Studii Teologice», s. II, XXIX (1977), nr. 1—2, p. 178.*

Profesorul Șerban Ionescu⁹, cu pregătire teologică și filozofică, a ținut, în cadrul Conferinței de Filosofie Morală, între anii 1923 și 1925, prelegeri cu teme din istoria filozofiei morale, pe care le-a publicat în broșurile: *Morala antică și morala creștină* (18 p.) în 1923 și *Sisteme moral-filosofice. Spiritualismul creștin*, în anul 1931 (39 p.). Scopul acestor studii este — afirmă autorul — «de a pune în evidență superioritatea moralei creștine față de vechile sisteme morale printr-o cercetare critică și nu numai printr-o afirmare bazată pe credință» (p. 5).

În studiul *Problema morală și criteriul moral obiectiv* (46 p.) scris în 1922, Șerban Ionescu pune în evidență un «fond comun etic, pe care-l găsim într-o măsură oarecare în raționalitatea immanentă existenței în general și care se prelungește apoi într-o stare de superioritate conștientă la om și îndeosebi la creștinul adevărat» (p. 3).

În lucrarea sa, *Teoria ideilor forțe cu aplicare la ideea morală, religioasă și sacrală* (124 p. București, 1924), a arătat, în analiza actului voluntar, «Caracterul impulsiv al ideilor, datorită elementului motric ce cuprind și puterea lor de exteriorizare când și-au asimilat fondul nostru sufletesc» (p. 123). Cu titlul *O dispută creștino-filosofică*, apărută în 1934 (89 p.), sub forma unui dialog între Titius și călugărul Harghel, profesorul Șerban Ionescu tratează despre conștiința morală, sub multiplele ei aspecte și în spiritul învățaturii creștine. Participând la controversa în jurul problemei existenței unei filozofii creștine, Șerban Ionescu se situează pe o poziție pozitivă, pe care o apără, prin lucrarea sa *Axiomatica unei filosofii creștine* (60 p.), 1936. Printre altele, el relevă aici că în morala creștină, principiul conducător este rațiunea iluminată de legea divină revelată, se acordă valoare ambelor momente ale actului moral (subiectiv și obiectiv), respingându-se astfel atât moralismul cit și legalismul; conștiința și libertatea sînt noțiuni pe deplin lămurite; se evită dualismul afirmînd că numai binele are realitate ontologică.

Merită amintit și studiul său: *Atitudini etico-sociale scoase din viața Sfîntului Ioan Hrisostom, urmată de o expunere a doctrinei sale morale* (București, 1920, 79 p.) pentru actualitatea problemelor expuse. În conferința sa *Ideea de dreptate ca forță socială* (31 p.), Șerban Ionescu conchide că la popoarele antice «a existat o lume fără iubire, fără Dumnezeu și fără dreptate» (p. 17)¹⁰.

Sub titlul *În afară de catedră* (294 p.) apărut în 1938, Șerban Ionescu cuprinde gînduri și atitudini creștine pe care le-a manifestat în activitatea sa extrauniversitară. Între acestea, merită o deosebită atenție referatul prezentat de dînsul la I-ul Congres de Teologie ortodoxă de la Atena (1936) și intitulat *Le christianisme et les problèmes sociaux économiques*, din care reținem afirmația că problemele sociale nu pot fi rezolvate prin simpla moralizare a cetățeanului.

Aspectul social al ortodoxismului este titlul unei interesante conferințe, publicată în volumul *Ortodoxia* (Buc., 1942). Întemeind contribuția

9. Vezi mai pe larg: Prof. Const. C. Pavel, *In memoriam: Profesorul Șerban Ionescu*, în «Studii Teologice», s. II, anul XXV (1973), nr. 9—10, p. 737—742.

10. Vezi și *Iubirea față de dușman*, în volumul omagial închinat I. P. S. mitropolit Nicolae Bălan în 1940, p. 306—313.

socială a Bisericii ortodoxe pe aplicarea iubirii, autorul respinge atât obiecția că iubirea n-ar putea servi singură ca temelie a vieții sociale cât și pe aceea că iubirea va fi în cele din urmă absorbită de dreptate.

La *Probleme de morală socială*, vol. I (Buc., 1946, 199 p.), Șerban Ionescu pleacă de la convingerea că: «Problema socială este fără îndoială, înainte de toate, o problemă de ordin moral, dar ea este în același timp și o chestiune de organizare statală» (p. 5). El respinge teza școlii biologice care contrapune iubirii selecțiunea naturală și eugenia socială etc. În 1941 apare lucrarea cea mai valoroasă a profesorului Șerban Ionescu: *Morală ortodoxă față de celelalte morale confesionale după izvoarele lor originale*. Punctul de plecare, în acest studiu, este constatarea că morală, fiind exteriorizarea dogmelor, deosebiriile confesionale există și în domeniul moralei.

Prin această ultimă lucrare, profesorul Șerban Ionescu încearcă, primul la noi, în proporții mai ample să determine, pe bază de izvoare originale, specificul moralei ortodoxe față de moralele celorlalte confesiuni creștine.

Șerban Ionescu a desfășurat și o muncă intensă pentru îmbunătățirea vieții morale individuale și obștești prin Cercul de Studii *Solidaritatea* și revista cu același nume, prin articole și conferințe împotriva literaturii pornografice și împotriva nedreptăților sociale.

La 1 februarie 1949, la Catedra de Morală Creștină a fost încadrat diaconul Orest Bucevski, titularul aceleiași Catedre de la Facultatea de Teologie din Suceava, după contopirea acesteia cu Facultatea de Teologie din București în cadrul Institutului Teologic, trecut sub conducerea Sfântului Sinod.

Iubirea față de aproapele este studiul său cel mai de seamă, apărut în anul 1947 la Suceava (137 pagini), în care, autorul îmbrățișează tema în toate laturile ei și explică și apără, pe baza unei cunoașteri perfecte a Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți, învățătura creștină despre iubirea aproapelui, care include și pe dușman. Urmează *Eutanasia și Morală creștină* (40 pagini) publicat în 1939¹²; este o temă dificilă și de mare actualitate, pe care o dezbate multilateral, susținând poziția conform moralei creștine ortodoxe.

Păcatul strămoșesc, studiu dogmatic, apărut în 1934 la Cluj, are desigur, multe și importante implicații și consecințe în domeniul moralei creștine.

Legea eternă, legea naturală este titlul unui studiu apărut în 1937 la Cluj, în care profesorul Orest Bucevski precizează sensul noțiunii de lege în morală creștină.

«*Are morală creștină caracter «interesant» în motivația faptelor?*»¹³ este titlul prelegerii inaugurale la fosta Facultate de Teologie din Cernăuți. Concluzia autorului este: «Fericirea cerească după concepția creștină nu-i un scop în sine de urmat, ci reflexul desăvârșirii morale, urmarea vredniciei noastre morale și ea nu modifică caracterul dezinteresat al faptelor noastre. Observarea ordinii morale trebuie să ducă

și la fericire. Altfel ar însemna că legea morală îl silește pe om să lucreze împotriva naturii sale» (p. 92).

În revistele noastre bisericești, P.C. Diacon Prof. O. Bucevschi a publicat o serie de articole de actualitate privitoare la: misiunea moralizatoare a Bisericii, pacea, munca, cultura, datoriile față de colectivitate, Hristos și Biserica în lume, sensul vieții, smerenia, rugăciunea, precum și numeroase recenzii, note bibliografice și știri ecumenice.

Un merit deosebit al P. C. Prof. O. Bucevschi este importanta contribuție pe care a adus-o la alcătuirea celui gen nou de catehism dezvoltat, atât de folositor pentru catehizarea credincioșilor, cu numele de *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, apărută în anul 1952, la care a elaborat partea a III-a — Despre dragoste —, ce cuprinde învățătura morală (p. 345—433).

De remarcat că, începînd cu anul 1949, odată cu trecerea învățămîntului teologic sub conducerea Sfîntului Sinod, s-a rînduit ca în decursul anilor III și IV să se predea toată materia Teologiei Morale și nu numai unele capitole, la alegere, cum se obișnuia pînă atunci. Aprofundarea unor teme din cele mai actuale a rămas să fie făcută la Cursurile de la magisteriu, devenite mai tîrziu Cursuri de doctorat.

Merită subliniată mai ales contribuția însemnată a P. C. Diac. Prof. O. Bucevschi la alcătuirea manualului intitulat *Morala creștină ortodoxă*, vol. II — Morala specială, apărută în anul 1980, la care a elaborat următoarele capitole: Datoriile față de trup, Datoriile față de aproapele, Raportul dintre individ și societate, Familia în lumina moralei creștine și datoriile reciproce ale membrilor ei, Rolul moral și social al Statului, Datoriile cetățenilor față de Stat, Concepția creștină despre război, Misiunea morală și socială a Bisericii și Datoriile creștinului față de Biserică.

Urmează la Catedră Const. C. Pavel, fost asistent la aceeași Catedră de la 1 oct. 1952 pînă la 1 oct. 1962, cînd este numit profesor titular provizoriu, iar la 1 oct. 1965, titular definitiv. Vine la Catedră cu o experiență didactică cîștigată și pe baza lucrărilor publicate în specialitate.

Ca prim rod al studiilor făcute la Paris și Strasbourg, publică în 1935 lucrarea *L'irréductibilité de la Morale à la Science des Moeurs*, cu o prefață de Raoul Allier (144 p.), în care — așa cum apreciază I.A.C.¹⁴ —, «cu o știință sigură și sprijinindu-se pe o argumentare solidă și clară, profesorul C. Pavel demonstrează insuficiența sociologismului de a întemeia o morală completă în ea însăși». Ph. Moreau, în recenzia făcută la această carte¹⁵, spune: «Francezii vor avea de învățat din acest studiu; mai ales ei vor simți simpatie față de un discipol al culturii franceze care a voit și a știut să realizeze în limba lor o lucrare de filosofie sănătoasă și solidă».

11. Vezi și *Eutanasia* — în «Prinos», I. P. S. Patriarh Nicodim, București, 1946, p. 113—117.

12. Vezi revista «Candela», anul LV (1937), p. 76—93.

13. Vezi «Irenikon», t. IX, janv., fevr. 1937, p. 108—109.

14. Vezi «Revue apologetique», 616, Janvier, 1937, p. 90—91.

15. În revista «Candela», LV (1937), p. 310.

Despre *Problema răului la Fericitul Augustin — Studiu de filosofie morală*, teză de doctorat în Teologie, 224 p., apărută în 1937, Prof. Șerban Ionescu, referent principal, scrie că este «deosebit de meritorie și prin bogata sa bibliografie ca și prin strânsa argumentare logică». Iar renumitul profesor Ioan-Irineu Mihălcescu, în referatul său, afirmă : «D-l Pavel a cercetat problema pe toate fețele în însuși originalul și a confruntat-o cu cei mai de seamă comentatori ai operei marelui scriitor creștin. În felul acesta, a izbutit să dea o imagine fidelă a problemei răului la Fer. Augustin în toată complexitatea ei (...). Lucrarea este întocmită cu mult spirit critic»¹⁶.

Alte lucrări importante pentru tematica lor sînt : *Tragedia omului în cultura modernă*, (72 p.), apărută în 1941 ; *L'Eglise et la culture* (20 p.), extras din Revista de Filosofie 1939, nr. 1 ; *Viața morală a orașelor și misiunea Bisericii* (Extras din rev. «Biserica Ortodoxă Română» (12 p.), 1939 ; *Etica filosofică și morala creștină* (apărută în «Gîndirea», XXI (1942/10).

Începînd cu anul 1952, publică studii în revistele noastre bisericești asupra unor teme actuale de morală : problema muncii și răsplata ei, condițiile morale ale păcii, patimile omenești (păcatele capitale) — (patru studii), smînteala, faptele mărunte, ascultarea, probleme legate de căsătorie și familie, postul, solidaritatea umană, probleme morale în parabola fiului risipitor, probleme morale la Sfinții Trei Ierarhi, privire critică asupra literaturii recente de teologie morală ortodoxă română, catolică și protestantă (trei studii), slujirea Bisericii etc.

În toate, autorul încearcă să îmbrățișeze cît mai multe aspecte ale temei și să precizeze, pe cît posibil, punctul de vedere al Teologiei ortodoxe, folosind o documentare și argumentare corespunzătoare.

După trecerea la pensie a profesorului C. Pavel, la 1 oct. 1975, Catedra de Morală Creștină a fost suplinită de Pr. conf. Dumitru Popescu și Pr. lector Dumitru Radu pînă la 1 ian. 1978, cînd, prin concurs, acesta din urmă a fost numit titular (*Prof. Constantin PAVEL*).

16. În revista «Candela», IX (1942), p. 771.

CATEDRA DE OMILETICĂ ȘI CATEHETICĂ CU NOȚIUNI DE PEDAGOGIE

Inițial, Catehetica, Omiletica, Liturgica și Pastorală formau o singură Catedră sub denumirea de Teologie Practică. Iar aceasta nu fără o dreaptă judecată, avînd în vedere simbioza între Liturgia Cuvîntului (a catehumenilor) și Liturgia Euharistică (a credincioșilor), reflectată atît de armonios, în structura generală a Dumnezeieștii Liturghii. Trep-tat, disciplinele care făceau parte din Teologia Practică vor dobîndi un statut propriu de existență, fără a ieși însă din încadrarea de bază, adică rămînînd tot în cadrul Teologiei Practice, dar cu păstrarea identității proprii.

Pînă la stingerea din viață a profesorului Badea Cireșeanu, la 5 iu-lie 1919, care a deținut întreaga Catedră de Liturgică, Pastorală, Omile-tică și Catehetică, nu s-a pus oficial problema scindării Catedrei. Pro-puneri în acest sens, la nivelul Consiliului profesoral, ca și voci din afară, se fac auzite mai ales, după anul 1919. Disciplina care și-a cerut stăruitor autonomia a fost, desigur, Omiletica. Aceasta se datora faptului că titularii Catedrei de Teologie Practică erau preocupați îndeosebi, de predarea Liturgicii. De aceea, încă în cursul anului universitar 1919—1920, se fac unele încercări de a se acorda Omileticii un statut didactic propriu. Astfel, la 27 ian., 1920, Pr. Dr. Constantin I. Popescu cere să fie numit, pe baza art. 81 din Lege, profesor la Catedra de Omiletică, cerere respinsă, pe motivul că o asemenea funcție nu se cere, ci se propune de către Consiliul profesoral. La 23 iunie 1920, Consiliul profesoral pro-punea să se intervină la Minister și Senatul Universitar, spre a da avi-zul, pentru scindarea Catedrei deținută odinioară de profesorul Badea Cireșeanu, într-o Catedră de «Elocință Bisericească și Catehetică» și o alta de «Liturgică și Pastorală»¹. La intervenția făcută, Ministerul comu-nica la 18 oct. 1920, că nu aprobă scindarea Catedrei. Consiliul profe-soral însă va decide să intervină din nou. Deci, ideea rămîne, iar acor-darea unor titluri specifice de către Facultate, în acest scop, anticipa realizarea ei. Încă în luna mai a anului 1927, Consiliul profesoral al Fa-cultății aprobă cererile preoților P. Vintilescu și Marin Ionescu, precum și a lui C. Teodorescu să dea examen de docență: celui dintîi pentru Liturgică și Pastorală, celorlalți doi, numai pentru Omiletică și Catehe-tică. Faptul reprezintă deja un semn spre o anumite tendință de autono-mie a Omileticii și Cateheticii pe de o parte, a Liturgicii și Pastoralii, pe de altă parte.

1. Cf. Pr. Conf. Al. Ciurea și Prof. T. G. Bulat, *Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului teologic universitar din Buc.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12, p. 1177.

Menționăm că o mare parte din date le-am luat din studiul de mai sus, precum și din Condițiile de prezență păstrate în arhiva Institutului teologic.

Ce semnifica această dorință de autonomie, e lesne de înțeles. Ea reflecta atât o străveche experiență, urcînd pînă la Sfinții Apostoli și care distingea între aceste acte sacre, slujirea propovăduirii și săvîrșirea cultului divin, — «nu m-a trimis Hristos ca să botez, ci să binevestesc» — zice Sfîntul Pavel (1 Cor. 1, 17), cît și un progres științific și de specializare în diversele discipline care formau Catedra. Iar, odată cu acest proces de specializare pe discipline, treptat, începea să scadă și ponderea celui tip de profesor — apt, cu mici excepții, la mai toate materiile — ca în epoca de pionierat a Facultății de Teologie din București.

Diversele demersuri și opțiuni au fost încununate în cele din urmă cu aprobarea Ministerului ca, la 31 oct. 1928 să se publice vacantă Catedra nou-înființată, de Omiletică și Catehetică. Momentul reprezintă de fapt data nașterii acestei Catedre. Titularul ei, Pr. Gr. Cristescu care obținuse în 1926, docența, va fi deja prezent, la 28 oct. 1929, în Ședința Consiliului profesoral, care deschidea noul an universitar, 1929—1930.

Cum se observă, Catedra cuprindea două discipline: Omiletica și Catehetica. Dar trebuie să observăm că, pe parcurs, Omiletica va fi legată uneori, și de Pastorală, ca de pildă, în anii 1939, 1941—1943, 1948—1955, cînd vor preda conjugat aceste discipline, profesori ca: V. Ispir (Pastorală Socială), Arhim. Iuliu Scriban sau Pr. Gr. Cristescu.

Legătura organică însă va fi aceea dintre Omiletică și Catehetică, deși s-au ivit și aici unele discuții privind oportunitatea unității sau separării lor. Au fost momente cînd s-a practicat și separarea. Pentru a da doar un exemplu, între anii 1947—1952, Pr. Prof. Mihail Bulacu era titularul Catedrei de Catehetică, paralel cu Pr. Prof. Gr. Cristescu, titularul Catedrei de Omiletică și Exerciții de Predică. Faptul se explică, cel puțin parțial, în funcție de oamenii calificați mai cu deosebire într-o specialitate sau alta și disponibili în acele momente, pentru una din cele două discipline, și cu dorința autorității tutelare, ca nici un element capabil, să nu rămînă neutilizat, în procesul de învățămînt teologic.

În cadrul acestei Catedre, tot ca disciplină de teologie practică, a intrat cu vremea și Pedagogia. Prima propunere pentru predarea unui Cours de Pedagogie studenților teologi, mai ales, în eventualitatea opțiunii unora dintre ei pentru profesorat, s-a făcut în ședința Consiliului profesoral din 14 ian. 1942. Tot atunci a fost propus și cadrul didactic respectiv în persoana Prof. Bartolomeu Popescu, Directorul Seminarului Pedagogic de la Liceul Mihai Viteazul. La această disciplină din 1952, unită și cu Catehetica (întrucît angajarea Pr. Prof. M. Bulacu încetase), Prof. Bartolomeu Popescu va preda, pînă la 1 noiembrie 1955, data pensionării. La aceeași dată a fost pensionat și Pr. Prof. Cristescu.

Începînd din 1 noiembrie 1955, toate cele trei discipline menționate, vor alcătui o singură catedră, întitulată: Omiletică și Catehetică, cu noțiuni de Pedagogie, așa cum fusese concepută de altfel la înființarea Institutului Teologic (1948), și vor avea un unic titular, la data de mai sus, în persoana Arhidiacon. Prof. Dr. N. Balcă.

O evaluare a elementelor de bază care au făcut și fac Teologia Practică eficientă, rodnică, arată că această Catedră a cerut și cere celor ce o slujesc: erudiție larg cuprinzătoare și, mai întii, cunoașterea și

interpretarea Sfintelor Scripturi, apoi cunoștințe solide în Teologie Dogmatică și Morală, Liturgică, Istoria Bisericii Române, Istoria Bisericească Universală etc. În acest sens, Pr. Prof. Gr. Cristescu spunea că Omiletica îi apare drept «estuarele Teologiei». Arta cuvîntului, în care, pe fondul unei vocații, se cer cultivate asiduu legile Retoricii. Metode mereu îmbunătățite de predare, de ceea ce se numește astăzi «învățare a învățării», adică a felului cum să înveți tu însuși și să-i înveți și pe alții să învețe; și nu numai informativ, ci mai ales formativ. Comunicarea mesajului, a cuvîntului revelat, cu convingere duhovnicească, cu o «adeverire a Duhului și a puterii», potrivit Scripturii (1 Cor. 2, 4). Acestor exigențe, titularii Catedrei i-au răspuns cu devotament, potrivit rîvnei și talentului lor.

Pr. Simeon Popescu, primul profesor de Teologie Practică venit din Transilvania, aducea cu sine o puternică tradiție catehetică legată de existența școlilor confesionale de acolo, și în contextul unei susținute afirmări a conștiinței și a credinței ortodoxe românești.

Pr. Dr. Badea Cireșeanu, deși era un bun orator, așa cum reiese din necrologurile pronunțate la unii din colegii lui decedați, totuși, el și-a concentrat atenția, mai ales, asupra Liturgicii, lăsînd moștenire Bisericii cunoscuta sa lucrare în 3 vol. «Tezaurul Liturgic».

În perioada care a urmat lui Badea Cireșeanu, cînd, cum s-a observat, se fac eforturi pentru autonomia Catedrei și apoi pentru unificarea disciplinelor care o compun, fapt încheiat la 1 XI, 1955, se cuvine să evocăm o seamă de profesori de la alte Catedre, care au suplinat, intermitent, aici: *Prof. D. Boroianu*, a servit la această Catedră între 1919—1928, lăsînd moștenire articole cu caracter pastoral-catehetic mai ales în revista «Viitorul» condusă de el.

Prof. V. Ispir a stăruit asupra unei cateheze cu caracter misionar.

Pr. Prof. Petre Vintilescu a susținut la cursurile sale o înnoire a propovăduirii, prin îmbogățirea conținutului acesteia, considerînd predica, parte integrantă a cultului divin.

Pr. Prof. Gr. Cristescu, primul titular al Catedrei, a realizat o pilduitoare sinteză a elementelor structurale subliniate mai sus. Dotat, pe deasupra, și cu talent literar, a oferit în meditațiile, studiile și articolele sale, piese model ale genului. Iar cursul său de Omiletică rămîne un manual de bază, pentru teoria predicii.

Arhimandritul Iuliu Scriban care a slujit la această Catedră între 1941—1943, a fost o personalitate complexă: teolog, om de cultură, predicator și orator popular, poliglot, ecumenist, delegat al Bisericii Ortodoxe Române la diverse Conferințe interortodoxe și intercreștine etc. Avea o evidentă vocație și pregătire pentru slujirea Cuvîntului. Infirmînd dictonul clasic «poeta nascitur, orator fit», la el se putea vorbi de un talent înnăscut de orator. Și realiza o bună armonie între Amvon și Catedră. A lăsat moștenire și un volum de predică.

La *Pr. Prof. Mihail Bulacu* pasiunea pentru Cateheză, pentru o predare analitică a cunoștințelor, a fost dominantă. Aici se află desigur, și originea tratatului său de *Pedagogie creștină*.

În același spirit a lucrat și *Prof. Bartolomeu Popescu*, revelându-și darul său de foarte bun metodist. Era, dealtfel, admirator al lui I. A. Comenius, care impusese valoarea metodei.

Pr. Prof. D. Fecioru, deși nu a servit decât între 1946—1948, Conferința de Omiletică — Patristică, trebuie relevată contribuția sa la această Catedră prin admirabilele traduceri din Sfinții Părinți.

Arhidiacon. Prof. Dr. N. Balcă s-a afirmat de asemenea ca un erudit în mai multe domenii : Teologie, Filosofie, Pedagogie. Cursurile și prelegerile sale au dat sentimentul unei viziuni deodată, cuprinzătoare și unificatoare, organică, între disciplinele Catedrei și de un înalt nivel științific.

Cei ce au urmat la această Catedră, pentru scurte perioade, și-au adus un aport prețios. *Diacon. Prof. Emilian Vasilescu*, deși specialist în Istoria religiilor, a lucrat și la această disciplină (1970—1971) cu fiecare student la elaborarea, cel puțin, a unei predici sau cateheze.

Pr. Prof. I. Bria (1971—1973) a subliniat în cursurile sale însemnătatea slujirii Cuvîntului, în Noul Testament, la Sfinții Părinți și astăzi.

Pr. Prof. Gabriel Popescu (1973—1975), cu specialitatea la Omiletică, teza sa de doctorat fiind dedicată primului nostru mare predicator, Mitropolitul Antim Ivireanul, a pus accentul îndeosebi, pe latura practică a pregătirii predicii.

Actualul titular, *Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu*, din 1977, văzînd, firesc, în menirea acestei Catedre datoria de a cultiva în cei chemați la preoție, conștiința propovăduirii Evangheliei, în acord cu exigențele timpului nostru, pune îndeosebi, accentul pe : o pregătire temeinică teologică și de cultură generală pentru îmbogățirea permanentă a conținutului predicii, a mesajului, care, din infinitul Revelației Divine să răspundă întrebărilor credincioșilor de astăzi, o armonie mai deplină între predică și viața preotului.

În concluzie trebuie spus, că fiecare din cei chemați la această Catedră a adus un aport specific pentru îmbogățirea disciplinelor, slujind conștiințios scopurilor Bisericii și patriei.

În continuare redăm lista cu numele profesorilor care au predat la această Catedră de-a lungul acestui centenar pînă astăzi :

Pr. Simeon Popescu, 1888—1891, Teologie Practică ; *Prof. Dr. Badea Cireșeanu* 1891—1919, Teologie Practică ; *Prof. Dr. D. Boroianu* 1919—1928, Teologie Practică ; *Pr. Prof. Haralambie Roventă*, 1928—1929, Omiletică ; *Prof. V. Ispir*, 1928—1929, Îndrumări Misionare și Catehetică ; *Pr. Gr. Cristescu*, 1929—1938, Omiletică și Pastorală ; *Prof. V. Ispir*, 1938—1939, Catehetică și Pastorală Socială ; *Pr. Prof. M. Bulacu*, 1938—1939, Omiletică ; Catedra a fost suplinită apoi, pe perioade scurte, de : *Pr. Prof. P. Vintilescu*, *Pr. Prof. Gr. Cristescu*, *Arhim. I. Scriban*, *Pr. Prof. M. Bulacu*, *Pr. Prof. D. Fecioru*, ș.a. (*Pr. Prof. Dr. Const. GALERIU*).

CATEDRA DE LITURGICĂ, PASTORALĂ ȘI ARTĂ CREȘTINĂ

Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină¹ din cadrul secției de Teologie practică, așa cum apare ea în structura învățământului nostru teologic universitar de astăzi, a figurat, sub diverse forme, în programa de învățământ, încă de la începutul Facultății de Teologie.

În Proiectul de Lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie, elaborat în urma discuțiilor avute în sesiunea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din toamna anului 1880, în prezența ministrului cultelor din acea vreme, în articolul 4 sînt înșirate materiile de învățămînt care urmau să se predea în noua Facultate. Între acestea, la litera q, figurează *Liturgica, Pastorală, Omiletica și Catehetica*, la sfîrșitul articolului făcîndu-se precizarea că «fiecare din aceste științe se pot diviza și preda numai unele părți dintrînsele». Dar, din pricina situației nefavorabile în care încep cursurile — lipsa de profesori și salarii, ca și săli de cursuri —, abia în anul universitar 1886—1887, în urma hotărîrii consiliului profesoral din 4 ianuarie 1887, apar în programul de lucru al Facultății și disciplinele Catedrei: Liturgica și Pastorală, repartizate separat în orarul pentru studenții din anul IV, cu începere de la 8 ianuarie 1887. Pentru această Catedră, care urma să se înființeze odată cu începutul celui de al patrulea an de la redeschiderea Facultății, Consiliul profesoral, în ședința din 18 septembrie 1887, făcea intervenția de rigoare, «rugînd pe Onor. Minister ca pe data de 1 aprilie viitor, să prevadă suma necesară pentru această Catedră».

Sub titulatura de Catedră de Teologie practică figurează ea în programa de învățământ, de la 1 octombrie 1888 pînă la 1891, primul ei titular fiind Pr. Simion Popescu. Dar, în raportul nr. 10, din 3 decembrie 1891, prin care se cerea Ministerului cultelor schimbarea statutului profesorilor de «suplinitori» în cel de «provizorii», în urma recunoașterii, prin Legea din 3/18 iulie 1890, a Facultății de Teologie ca făcînd parte din Universitatea din București, Catedra apare cu o titulatură lărgită, precizîndu-se exact disciplinele care o compun: Liturgică, Pastorală și Catehetică.

Din orarul pe anul universitar 1901—1902 reiese că Omiletica și Catehetica se predau la anul II, iar Liturgica și Pastorală la anul IV, de către același profesor, iar în cel de pe anul 1904—1905 se păstrează aceeași distribuție, cu adaosul: «și exercitări în predică».

1. Datele privitoare la istoricul catedrei sînt luate de la Prof. T. G. Bulat și Pr. Conf. Al. I. Ciurea, 75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie din București — Contribuții la istoricul Facultății de Teologie și Institutului Teologic Universitar din București, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 11—12.

În fișa personală a profesorului Badea Cireșeanu din 18 decembrie 1908, Catedra apare cu următoarea ordine a materiilor: Liturgică, Pastorală, Omiletică și Catehetică.

Din orarul pe anul universitar 1911—1912 se observă că Omiletica și Catehetica se predă la anul II, Liturgica, Pastorală și exercitări în predică, la anul III, iar la anul IV se făcea cursul anex de Practică liturgică și predici, care se desfășura în capela Internatului teologic.

Momentul care marchează începutul propriu-zis al Catedrei de Liturgică și Pastorală, este sfârșitul anului 1927, moment când Catedra de Teologie Practică se scindează și viitorul ei titular Pr. Prof. Petre Vintilescu este admis ca atare în urma unui examen susținut în acest sens. La 31 octombrie 1928 se publică vacantă și Catedra de Omiletică și Catehetică nou-înființată.

La începutul anului universitar 1938—1939, Consiliul profesoral propune crearea unei conferințe de *Istoria artei creștine și antichități bisericești* pe lângă Catedra de Liturgică și Pastorală și numirea unui număr de asistenți egal cu numărul disciplinelor predate în Facultate. Așa se face că, la 1 octombrie 1938, la Catedra de Liturgică și Pastorală, apare o asistență la care este numit un asistent în persoana Diac. Ene M. Braniște. Datorită reducerii Catedrelor prin «Legea raționalizării învățămîntului superior» pe anul universitar 1939, se face o nouă repartizare a disciplinelor fostei Catedre de Teologie Practică. Liturgica urma să fie predată la anii III și IV, iar Pastorală individuală la anul IV, de către un profesor, pe cînd Catehetica la anul II, iar Pastorală colectivă la anul IV, de către alt profesor. Dar la începutul anului universitar 1940—1941 se hotărăște ca Liturgica și Pastorală individuală să fie predate de un profesor, Catehetica și Pastorală socială de către alt profesor, iar Omiletica cu exerciții de predică de un alt profesor. În noiembrie 1941 Catedra de Liturgică și Pastorală rămîne cu această structură definitivă, fiind deținută de Pr. Prof. Petre Vintilescu.

Legea nr. 87, pentru raționalizarea învățămîntului teologic superior, din 2 aprilie 1948, prin care se prevedea contopirea celor două Facultăți de Teologie, de la București și Suceava, menționează, între disciplinele secției practice, Catedra de Liturgică și pe cea de Pastorală și Misiune Socială, cu cîte o asistență fiecare, iar Decizia Ministerului Educației Naționale nr. 103.913 din 12 aprilie 1948 — care prevede încadrarea profesorilor — cuprinde și Catedra de *Istoria artei creștine și antichități bisericești*, la care era încadrat Pr. Prof. Ioan Zugrav, Liturgica fiind deținută de același titular, Pr. Prof. Petre Vintilescu, iar Pastorală și Misiunea socială de către Pr. Prof. Grigore Cristescu. Asistența de Istoria artei creștine o deținea Diac. Al. I. Ciurea, pe cea de Liturgică Diac. Ene Braniște, iar pe cea de Pastorală Pr. V. Gregorian.

La transformarea Facultății de Teologie în Institutul Teologic de Grad Universitar din București, în 1948, Catedra la care figurau Pr. Prof. Petre Vintilescu și Pr. Prof. Grigorie Cristescu se intitula Pastorală, Liturgica și Omiletica, avînd ca asistent pentru secția practică pe Diac. Ene Braniște. În 1950, disciplinele Catedrei erau grupate astfel: Liturgica, Pastorală și Tipicul, cu noțiuni de artă creștină, avînd ca pro-

fesor pe Pr. Petre Vintilescu, denumire cu care Catedra apare în primul *Regulament de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ pentru pregătirea personalului bisericesc și recrutarea corpului didactic din Patriarhia Română*, aprobat și votat de Sfântul Sinod în ședința din 14 iunie 1952. Cu toate acestea în cadrul Catedrei de Catehetică, cu noțiuni de Pedagogie și Omiletică, s-a predat din 1948 Omiletică și Pastorală, pînă în 1955, cînd au fost transformate în Catedra de Bizantinologie. În forma din 1956 a Regulamentului învățămîntului teologic, Catedra apare cu aceeași titulatură, iar în ultima și actuala redactare, din 1966, Catedra este intitulată *Liturgica, Pastorală și Arta creștină*, așa cum s-a păstrat ea pînă astăzi. Ea s-a predat încă de la început atît la cursurile de licență cît și la cele de magisteriu, apoi de doctorat. Din toamna anului 1978 s-a creat o asistență de Practică liturgică pe lângă Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă Creștină.

Profesorii care au ilustrat Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină.

Pentru prima dată, la Consiliul profesoral din 18 septembrie 1887, se hotărăște în unanimitate ca *Economul Dr. Alexandru Mironescu* să predea la această Catedră. În raportul Decanatului către Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii publice, din 5 octombrie 1887, se modifica însă hotărîrea aceasta a Consiliului profesoral, menținîndu-se ca profesor, alături de Alexandru Mironescu și *Ierodiaconul Pimen Georgescu*. Nu se știe însă dacă aceștia au funcționat efectiv la această Catedră. La 1 octombrie 1848, era numit Pr. protopop Simion Popescu la Catedra de Teologie Practică. Acesta a predat pînă la 31 decembrie 1890. Nu știm în ce a constatat cursul său și contribuția sa la dezvoltarea Catedrei, căci preocupările și scrierile sale au avut mai mult caracter biblic și patristic².

Primul titular cu adevărat al Catedrei de Teologie practică și specialist în materie este *Profesorul Badea Cireșeanu* (1859—1919). El este numit mai întîi profesor suplinitor, apoi profesor provizoriu, iar în 1905 este numit profesor definitiv, funcționînd pînă la 5 iulie 1919. Profesorul Badea Cireșeanu, doctor în Teologie la Cernăuți, a contribuit mult la dezvoltarea Catedrei și îndeosebi a disciplinei Liturgicii, fiind socotit un adevărat pionier în materie. De la el ne-a rămas — în afară de cîteva scrieri mai mici, cum sînt: *Cercetări liturgice asupra baptisteriilor*, în «Vocea Bisericii» nr. 2, 5 și 7 din 1894; *Nartica. Studiu istoric și liturgic*, în «Biserica Ortodoxă Română» XXX (1912), nr. 1 — cunoscutul său curs universitar intitulat *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici Creștine Ortodoxe de Răsărit*, în trei tomuri, București, 1910, 1911 și 1912. Deși apăruse la un an după *Liturgica* lui Vasile Mitrofanovici (Cernăuți, 1909), întrucît Badea Cireșeanu nu o cunoștea, se consideră a fi un deschizător de drumuri și fondatorul acestei discipline prin acest studiu. Deși Manualul său depășește în extensiune (1278 p.) și în forma de exprimare pe cel al lui V. Mitrofanovici, nu este însă la nivelul aceluia, «prin lipsa unei viziuni precise de ansamblu a autorului asupra conținutului și limitelor disciplinei sale, prin includerea multor capitole și materiale străine de domeniul Liturgicii și prin unele neglijențe în metoda științifică de lucru». Cu toate acestea, manualul lui Badea Cireșeanu rămîne, așa

2. Date sumare despre persoana și activitatea Pr. Dr. Simion Popescu, se găsesc în prezentarea bio-bibliografică a profesorilor Facultății de Teologie.

cum îl arată titlul, un adevărat «tezaur» în care este strâns un bogat și variat material care poate servi ca izvor prețios de informare pentru cercetătorii în materie, iar autorul lui un model de muncă, un profesor conștiincios și devotat instituției³.

În perioada în care profesorul Badea Cireșeanu a fost mobilizat pe front, în primul război mondial, Omiletica și Liturgica au fost predate de Pr. Prof. Ion Popescu-Mălăiești (15 martie 1917—14 octombrie 1918). Spre sfârșitul anului universitar 1918—1919, Catedra a fost suplinită, pentru scurt timp, de Prof. Dimitrie Boroianu.

După moartea profesorului Badea Cireșeanu († 1919), Catedra noastră a constituit obiectul unor discuții aprinse, urmărindu-se mai ales scindarea ei (vezi în urmă). La 6 mai 1927, consiliul aprobă cererea părintelui Petre Vintilescu pentru a se prezenta la examen numai pentru Liturgică și Pastorală. Fiind admis la concurs, *Pr. Dr. Petre Vintilescu* (1887—1974) devine al doilea titular de seamă al acestei Catedre. La 1 februarie 1928 este numit profesor agregat la Catedra de Liturgică și Pastorală, iar de la 1 aprilie 1931 este titularizat, deținând Catedra până la 1 martie 1950, când a fost pensionat pentru limită de vîrstă. Tot timpul activității sale didactice a predat Liturgica și Pastorală, aceasta din urmă fiind împărțită cu diverși profesori, pe anumite perioade. Astfel, consiliul profesoral din 11 ianuarie 1939 decide ca Pastorală colectivă să fie predată la anul IV de Prof. V. G. Ispir, iar cel din 15 februarie 1939 hotărăște ca materiile teologice practice să fie predate de V. G. Ispir la anul III și de Pr. Prof. Petre Vintilescu la anul IV. Preotului Prof. Petre Vintilescu îi rămîneau Liturgica și Pastorală individuală, iar profesorului V. G. Ispir Pastorală socială. Aceeași repartitie o găsim și în anul universitar 1940—1941. La 11 noiembrie 1941 Prof. V. G. Ispir trece la Catedra sa de îndrumări Misionare.

În baza Legii nr. 87/1948 pentru raționalizarea învățămîntului teologic superior, la secția practică apar Catedrele de Liturgică și Pastorală și Misiune socială, la care este încadrat Pr. Prof. Grigorie Cristescu, avînd ca asistent pe Pr. V. Gregorian.

După transformarea Facultății de Teologie în Institutul Teologic, la sfîrșitul anului 1948, concomitent cu Pr. Prof. Petre Vintilescu, la Catedra de Pastorală, Liturgică și Omiletică este încadrat și Pr. Prof. Grigorie Cristescu, care continuă să predea Omiletica și Pastorală pînă la 1 septembrie 1955, cînd este pensionat.

Venirea Pr. Prof. Petre Vintilescu la Catedra de Liturgică și Pastorală a fostei Facultăți de Teologie a însemnat o nouă etapă în dezvoltarea literaturii noastre liturgice și în evoluția Catedrei. Se poate spune, pe drept cuvînt, că el este cel care pune bazele științifice ale disciplinei Liturgicii prin inițierea studiului istoric al cultului creștin. Profesor de o rară erudiție, cu o ținută academică ireproșabilă, conștiincios și corect,

3. Despre Profesorul Badea Cireșeanu, opera și activitatea sa, vezi: Pr. Prof. Ene Braniște, *Literatura liturgică în teologia românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIX (1971), nr. 1—2, p. 127—128; Pr. Prof. Alexandru Moisiu, *Un pionier al Liturgicii românești — Prof. Badea Cireșeanu*, în «Studii Teologice», XXVIII (1976), nr. 3—6, p. 520—522; Prof. T. G. Bulat și Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 1110, 1111, 1115 și 1151.

Pr. Petre Țintilescu a ridicat Teologia liturgică românească la un înalt nivel științific, contribuind la sporirea prestigiului Catedrei. Este unul dintre vechii profesori ai Facultății de Teologie care au publicat cele mai multe studii de specialitate. Prin atașamentul față de specialitatea sa și prin devotamentul față de munca de la Catedră, Pr. Prof. Petre Țintilescu a fost și va rămâne unul dintre cei mai reputați liturgiști ortodocși⁴.

Succesorul la Catedră al Pr. Prof. Petre Țintilescu este actualul ei titular, Pr. Prof. Dr. Ene Braniște. Pregătindu-se sub directa îndrumare a Pr. Prof. Petre Țintilescu și continuându-i munca cu aceeași pasiune și competență, este numit mai întâi asistent provizoriu la 1 octombrie 1938, apoi, în 1943, devine asistent titular la Catedra de Liturgică și Pastorală, post pe care îl deține până la 31 martie 1950, când este avansat la gradul de conferențiar-spiritual. Prin pensionarea Pr. Prof. Petre Țintilescu, la 1 aprilie 1950, i se încredințează orele de Liturgică și Tipic, urmînd ca Pastorală să se încadreze la Catedra de Omiletică, conform hotărîrii Întîistătătorului Bisericii noastre de atunci. La 15 octombrie 1950 este numit profesor titular al Catedrei de Liturgică, Pastorală și Tipic, cu noțiuni de artă creștină, pe care o deține și în prezent.

Numirea P. C. Pr. Prof. Ene Braniște la această Catedră, aproape odată cu transformarea Facultății de Teologie în Institut, a însemnat o nouă orientare pentru întreaga activitate desfășurată în cadrul ei. Prima și cea mai importantă sarcină ce urma să fie îndeplinită era întocmirea unui manual universitar unic, științific și sistematic de Liturgică, după o programă analitică corespunzătoare cerințelor noi ale pastorației și progresului actual al disciplinei. Acest manual a fost întocmit încă din 1950—1951, fiind îmbunătățit, îmbogățit și adus la zi cu informațiile bibliografice, pînă a văzut lumina tiparului, în 1980, sub numele de *Liturgica Specială*. Este cel mai bun, mai sistematic, mai științific și mai cuprinzător manual de Liturgică din literatura teologică românească. Urmează să apară în curînd al doilea volum, cu titlul de *Liturgica Generală*.

Pentru Pastorală, cursul s-a desfășurat după prelegeri care alcătuiesc un manual ce-și așteaptă editarea, sub numele aceluiași autor.

Pe lîngă cursul de Liturgică, Pastorală și Artă Creștină, împreună cu practica liturgică, desfășurată în cadrul orelor de seminar, la această Catedră s-a desfășurat o susținută și rodnică activitate științifică de cercetare a tuturor laturilor și aspectelor care țin de materia ei de studiu, patronată de P. C. Pr. Prof. Ene Braniște. În această muncă, P. C. Sa a antrenat, a format și a îndrumat o serie de ucenici care s-au specializat în cadrul cursurilor de doctorat, dintre care unii au ajuns la obținerea titlului academic de doctor în Teologie⁵. Munca aceasta de cercetare

4. Despre viața, opera, activitatea și contribuția sa la dezvoltarea Liturgicii, Pastoralăi și a Artei creștine, vezi: Pr. Prof. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 128—130; Idem, *Preocupări și studii de Liturgică și Istoria Artei bisericești*, p. 424—453; Idem; Pr. Prof. Petre Țintilescu, în «Studii Teologice» XXVI (1974), nr. 7—8, p. 592—598.

5. P. S. Vasile Costin (Tîrgovișteanul) în 1972, Gîrma Wolde Kirkos în 1974, Arhim. Zareh Baronian în 1975 și Pr. Nicolae Necula în 1977.

și publicare a numeroase studii a fost îndreptată spre aspectele și problemele ridicate de noile condiții ale vieții religioase, de interesele mari ale Bisericii și nevoile slujitorilor și credincioșilor ei.

Din mulțimea temelor tratate de titularul acestei Catedre menționăm : uniformizarea cultului divin al Bisericii și lămurirea și orientarea preoților și a cîntăreților în problemele controversate de tipic și practică liturgică ; promovarea participării active la cultul divin ; probleme de interes general creștin (ecumenic) sau de interes general ortodox, cum ar fi, de exemplu, unificarea cultului și a textelor liturgice ; cunoașterea cultului vechilor Biserici Ortodoxe din Orient (necalcedoniene) ; studiul comparat al cultului ortodox în raport cu cel al riturilor apusene și altele.

Alături de acestea, titularul Catedrei a elaborat o seamă de studii propriu-zise cu caracter științific din domeniul liturgicii și al pastoralei și a tradus opere de interes liturgic din literatura patristică.

Importantă este și activitatea de diortosire a cărților de cult, ca și aceea desfășurată în cadrul Comisiei de Pictură din cadrul Patriarhiei Române, pentru a cărei bună lucrare a publicat și unele studii⁶. Este o activitate doar schematic prezentată, care îl califică pe titularul Catedrei de Liturgică, Pastorală și Artă Creștină drept unul dintre cei mai mari, dacă nu cel mai mare dintre liturgiștii ortodocși contemporani.

În cadrul asistenței de la secția practică, pentru seminariile de la Catedrala de Liturgică, Pastorală și Artă Creștină a fost numit, la 1 octombrie 1975, *Pr. Nicolae Necula*, care a funcționat pînă la 1 octombrie 1978, cînd i s-a încredințat suplinirea Catedrei de Drept Bisericesc. De la aceeaș dată, la asistența de practică liturgică de pe lîngă Catedrala de Liturgică, Pastorală și Artă Creștină, funcționează ca asistent suplinitor, *Diac. Mihai Colibă*. În anul 1981—1982 revine ca asistent al Catedrei *Pr. Nicolae Necula* (*Pr. Lector Dr. Nicolae NECULA*).

6. Vezi, mai ales : *Iconografia creștină ca disciplină de studiu și cercetare*, în «*Studii Teologice*» XIV (1962), nr. 5—6, p. 328—349 ; *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe. Îndrumător pentru zugravii de biserici*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», XCII (1974), nr. 5—6, p. 730—771 ; *Mai multă grijă pentru forma arhitectonică a bisericilor ortodoxe*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», XCVII (1979), nr. 9—12, p. 1135—1140.

CATEDRA DE DREPT BISERICESC LA FACULTATEA DE TEOLOGIE ȘI INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI ÎNTRE 1881—1981

În programa școlilor teologice — de tip mediu sau universitar — a fost prevăzută totdeauna și disciplina Dreptului Canonic sau — cu denumirea mai corectă — Dreptul Bisericesc¹. Cu aceste denumiri s-a predat și în școlile teologice ale Bisericii Ortodoxe Române — Seminarii, Facultăți sau Institute Teologice².

Disciplina de Drept Bisericesc, fiind prevăzută să se predea în Facultatea de Teologie din București, studenților din anii III și IV — după ce ei și-au însușit cunoștințele biblice și istorice — n-a fost ocupată de la început, nici când Facultatea a funcționat doar doi ani, între 1881—1883, nici în primii ani după ce și-a reluat activitatea, în toamna anului 1884; abia cu începutul anului școlar 1887—1888, la cererea Consiliului profesoral, Constantin Erbiceanu³ a început să predea studenților, care se găseau în anul IV, Dreptul Canonic, în mod gratuit, până la începutul anului următor. După cum rezultă din statele de salarii, începând cu luna octombrie 1888, a fost prevăzută în buget și Catedra de «Drept Bisericesc», la care a fost încadrat C. Erbiceanu cu titlul de suplinitor până în ianuarie 1892, când a fost numit cu titlu provizoriu, iar în 1895, cu titlu definitiv. Activitatea didactică și științifică pe care o desfășurase Constantin Erbiceanu — ca profesor la Seminarul din Socola, din octombrie 1868 pentru Catedra de Istorie Universală și Bisericească până în ianuarie 1871, de când a trecut la Catedra de Teologie Dogmatică, Morală, Pastorală și Drept Canonic, iar din ianuarie 1887, la Catedra cu aceeași titulatură de la Seminarul Central din București — îl arată ca pe unul din cei mai bine pregătiți teologi, pentru îndatoririle legate de Catedra de Drept Canonic și Interpretarea canoanelor, de la Facultatea de Teologie din București. Cu pregătirea temeinică pe care și-o însușise⁴, cu-

1. Denumirea «Drept Canonic» presupune scoaterea și expunerea principiilor de organizare și administrație bisericească numai din canoanele stabilite de autoritatea legiferatoare a Bisericii; pe câtă vreme «Dreptul Bisericesc» scoate și expune aceste principii atât din canoane cât și din legile date de autoritatea de Stat — începând cu Constantin cel Mare — în chestiuni bisericești. Biserica și-a însușit asemenea legi și le-a aplicat, în măsura în care ele nu contraveneau învățăturii sale de credință.

2. La Facultatea de Teologie din București, în primii ani, Catedra avea titulatura de «Drept Canonic»; din anul 1888, titulatura era: «Drept Bisericesc», adăugându-se câte o dată, la anul III, «partea teoretică», și la anul IV, uneori «interpretarea canoanelor», alteori «stilul bisericesc». Din noiembrie 1948, Catedra a avut titulatura: «Drept Canonic și Administrație Bisericească», până în 1952, de când — prin «Regulamentul de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ din Patriarhia Română» — s-a stabilit titulatura: «Drept Bisericesc și Administrație Bisericească».

3. Datele biografice și le-a lăsat Constantin Erbiceanu în autobiografia intitulată: «Viața mea scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte», tipărită după moartea sa de către fostul său student iconom Ilie Teodorescu, București, 1913.

4. Absolvent al Seminarului Teologic din Socola, în 1858; absolvent al Facultății de Teologie de la Universitatea din Iași, în 1864; licențiat al Facultății de Teo-

noscînd bine limba greacă veche și cea nouă, dacă nu și-ar fi asumat prea multe îndatoriri, odată cu venirea în București⁵, C. Erbiceanu ar fi realizat studii de Drept Bisericesc mult mai numeroase decît avem de la el și pentru care totuși poate fi socotit, pe bună dreptate, între canonistii de seamă ai Bisericii Ortodoxe. Comentariile lui asupra canoanelor apostolice și asupra canoanelor sinoadelor ecumenice⁶ arată cît de bine pătrunsese în el spiritul canoanelor Bisericii Ortodoxe, pe care le-a transmis apoi studenților săi, așa cum rezultă din numeroasele teze de licență pe care le-a îndrumat. Acest spirit îl deprinsese Erbiceanu din îndeletnicirea, care i-a fost adevărată pasiune în viață, de a cerceta și a descrie numeroasele manuscrise cu conținut canonic și nomocanonic, aflate în Depozitul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, în Biblioteca Seminarului Central din București și din alte Biblioteci.

Activitatea aceasta de cercetător al manuscriselor grecești și a documentelor privind istoria națională, i-a adus lui Erbiceanu aleasa prețuire cu care a fost răsplătit în viață, fiind ales membru al Academiei Române și membru onorar al unor societăți literare străine.

Analizînd studiile și articolele publicate de Erbiceanu în «Revista teologică» și în revista «Biserica Ortodoxă Română», tratînd teme din domeniul dreptului bisericesc, M. Plătică⁷, a remarcat cu deplină îndreptățire că Erbiceanu a cuprins, în temele tratate, materia întregului sistem al Dreptului Bisericesc ortodox. La definiție, Erbiceanu a preferat denumirea de «Drept Bisericesc» celei de «Drept Canonic» — și ca să se deosebească de denumirea adoptată de Biserica Romano-Catolică, dar îndeosebi pentru că materialul Dreptului Bisericesc ortodox îl formează nu numai canoanele, ca legi ale autorității legiferatoare bisericești, ci și legile date de autoritatea politică prin care a reglementat chestiuni bisericești, în armonie cu învățătura și morală creștină și cu principiile fundamentale canonice ortodoxe. Cu privire la poziția Dreptului Bisericesc în sistemul general al Dreptului, Erbiceanu a adoptat punctul de vedere al canonistilor care socotesc că Dreptul Bisericesc nu se încadrează nici în Dreptul public, nici în Dreptul privat, ci formează o disciplină juridică aparte. Cu toate că Erbiceanu a dat o deosebită atenție, în preocupările sale nomocanoanelor, el a evidențiat constant importanța izvoarelor fundamentale ale dreptului bisericesc ortodox: Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și canoanele date și întărite de sinodele ecumenice. Trătînd despre ierarhia bisericească, Erbiceanu a ținut să precizeze și denumirea și competența treptelor ierarhice de drept divin, iar cu privire la exercitarea puterii depline bisericești, el a arătat că aceasta este de competența

logie din Atena, în 1868 (avînd atestare și pentru absolvirea Facultății de Litere din cadrul Universității din Atena).

5 La 1 ian. 1887 a fost numit și: suplînitor al Catedrei de Teologie Dogmatică Fundamentală, Istoria Dogmatică Fundamentală, Istoria Dogmelor și Apologetica, de la Facultatea de Teologie. A fost și director al Tipografiei Cărilor Bisericești și redactor al revistei «Biserica Ortodoxă».

6. Publicate în rev. «Biserica Ortodoxă Română», nr. 4/1897—1898.

7. Mihail Plătică, *Contribuția lui Const. Erbiceanu la studiul Dreptului Bisericesc la noi*, în «Studii Teologice», nr. 5—6/1960, p. 409.

exclusivă a sinodului ecumenic. Arătînd importanța ordinei și disciplinei în Biserică, Erbiceanu a tratat despre organele și instanțele competente care să exercite disciplina și judecata bisericească. Cu aceeași claritate a tratat și despre instituția căsătoriei și despre raportul dintre Biserică și stat, precizînd că deși Biserica este o instituție distinctă și autonomă în raport cu Statul, ea respectă totuși legile Statului.

Erbiceanu, prin toată activitatea lui, a dovedit o nemărginită iubire de patrie și, în același timp, s-a arătat un cald apărător al Bisericii strămoșești, socotind Ortodoxia indisolubil legată de formarea și unitatea poporului român, în cadrul acestor preocupări el publicînd și «Procanonul» lui Petru Maior, după manuscrisul existent în Biblioteca Academiei Române; această lucrare rămăsese necunoscută chiar românilor din Transilvania care se uniseră, condiționat, în anul 1700, cu Biserica Romano-Catolică. Dînd la lumină cuprinsul Procanonului, în care Petru Maior dovedea nemeteinicia primatului jurisdicțional al papei și demască procedeele folosite în Biserica Romano-Catolică, prin care s-au falsificat adesea documentele⁸, Erbiceanu a contribuit la înviorarea conștiinței ortodoxe a românilor care, semnînd unirea cu Biserica Romano-Catolică, nu renunțaseră la nimic din practicile Bisericii Ortodoxe.

Opera teologică și istorică, alături de cea de drept bisericesc, pe care a lăsat-o Constantin Erbiceanu îl situează la loc de cinste, între figurile de seamă ale Teologiei ortodoxe românești și ale istoriei neamului.

2. — Succesorul lui Constantin Erbiceanu la Catedra de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București, a fost Dimitrie G. Boroianu.

În baza lucrărilor personale din domeniul Dogmaticii, avînd și titlul de doctor, D. Boroianu a fost numit titular la Catedra de Dogmatică de la Facultatea de Teologie din București, în octombrie 1902, la recomandarea Comisiei instituită să cerceteze lucrările celor care ceruseră să fie numiți la această Catedră. Dar, vacantîndu-se curînd Catedra de Drept Bisericesc, prin pensionarea, la cerere, a lui C. Erbiceanu — în martie 1903 — Consiliul profesional a recomandat ca, la această Catedră să fie încadrat D. Boroianu, ținînd seama de valoarea lucrărilor pe care el le publicase și în acest domeniu. Într-adevăr, D. Boroianu publicase în 1899 două volume al căror conținut arată că autorul își însușise, la data întocmirii lor, atît sistemul Dreptului Bisericesc ortodox, cît și spiritul canoanelor cu obligativitate generală în Biserica Ortodoxă a Răsăritului. Dovedind o bună orientare, D. Boroianu a dat precădere, în preocupările sale, cunoașterii canoanelor, prin care Sfinții Apostoli și Părinții Sinoadelor ecumenice au îndrumat organizarea, administrarea și cultul Bisericii, în conformitate cu principiile fundamentale cuprinse în Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, fiindcă numai așa Biserica poate să corespundă scopului pentru care Mîntuitorul Hristos a întemeiat-o.

Astfel, în volumul I al acestei lucrări, intitulat : Dreptul Bisericesc, Canoanele Bisericii Ortodoxe de Răsărit așezate după chestiuni și inter-

8. C. Erbiceanu, Procanonul lui Petru Maior, București, 1894 (după manuscrisul aflat în Biblioteca Academiei Române).

pretări, autorul a expus canoanele cuprinse în colecția canonică numită «Pidalion», folosind traducerea făcută de Mitropolitul Veniamin Costache. Canoanele n-au fost expuse însă în ordinea în care se găsesc în Pidalon, ci grupate după chestiunile la care se referă, în ordinea alfabetică. Numărul chestiunilor în jurul cărora au fost grupate canoanele se ridică la 104, începând cu cuvântul «agape» și terminând cu cuvântul «ucideri». Fără a cuprinde toate chestiunile pe care le-au reglementat canoanele cu obligativitate în Biserica Ortodoxă, lucrarea s-a dovedit destul de utilă, ușurând cercetătorului găsirea textelor canoanelor referitoare la chestiunile care se ivesc mai des în viața membrilor Bisericii, ca și a tilcurilor prin care au fost completate aceste canoane, pentru ca textul lor să fie înțeles potrivit sensului și scopului pe care l-au avut în vedere întocmirii lor. Autorul a păstrat canoanele în traducerea făcută de Veniamin Costache. Interpretările făcute de Nicodim Aghioritul la canoane, au fost redată însă într-o formă mai clară, sistematizând ideile principale care se desprind din canoane.

Volumul II intitulat: *Drept Bisericesc. Principii de drept, organizațiunea Bisericii Române. Legile țării pentru Biserică și organizațiunea Bisericii ortodoxe*, constituie manualul de drept bisericesc propriu-zis. La expunerea materiei, autorul a adoptat sistemul pe care l-a folosit și Nicodim Milaș în manualul său, grupând, adică, materia în trei părți principale: Organizația, Administrația și Viața (cultul) Bisericii⁹. La început au fost expuse noțiunile lămuritoare pentru înțelegerea Dreptului Bisericesc ca disciplină distinctă, teologică — după conținut — și juridică — după predare. Tot în partea introductivă au fost expuse și izvoarele Dreptului Bisericesc, insistându-se îndeosebi asupra izvoarelor fundamentale: Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și canoanele cuprinse în Nomocanonul în 14 titluri, sau al Patriarhului Fotie. Întocmit în formă definitivă de acest patriarh, în anul 883. Nomocanonul în 14 titluri a fost decretat drept colecție canonică oficială a Bisericii Ortodoxe, de către Sinodul ținut la Constantinopol în anul 920, prin hotărârea cunoscută în general, sub numele de Tomos-ul Unirii (tomos tis enoseos).

3. — După ieșirea la pensie a profesorului D. G. Boroianu, Catedra de Drept Bisericesc a fost suplinită, din octombrie 1936 pînă în noiembrie 1938, de către preotul Petre Vintilescu, titularul Catedrei de Liturgică și Pastorală. Însă, pentru că prin Legea pentru reorganizarea învățămîntului superior din 1938 s-a desființat Catedra de Drept Bisericesc de la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, profesorul Lazăr Iacob, titularul acelei Catedre, a fost încadrat la Catedra de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București.

Prin pregătirea sa teologică și juridică și prin experiența didactică pe care o avea¹⁰, profesorul Lazăr Iacob s-a impus de la început stimei

9. Valerian Șesan — în manualul său de «Drept Bisericesc universal» (ed. IV-a, Cernăuți, 1942), socotește mai practic sistemul bipartit: organizare și administrare.

10. Prof. Lazăr Iacob a funcționat la Institutul Teologic (Academia Teologică) din Arad, la Catedra de Drept Bisericesc, din 1908 pînă în 1921 — suplinind și Catedra de Istoria Bisericii Române. În 1921, a trecut — fiind chemat — la Catedra de Drept Bisericesc de la Academia de Drept din Oradea, unde a funcționat — suplinind și Catedra de Istoria Dreptului Român — pînă în 1934; de la această dată, desființându-se Academia din Oradea — a funcționat la Facultatea de Drept a Universității din Cluj.

și respectului studenților pentru prelegerile sale documentate, precum și prețuirii celorlalți profesori ai Facultății pentru spiritul său colegial. Cunoscător al situației noi care a intervenit în raporturile dintre cultele religioase din România, în urma unirii Transilvaniei cu Patria mamă — în 1918 — profesorul Lazăr Iacob a analizat, în studiile sale, sub raport canonic și legal, această situație în diferite studii pe care le-a publicat, scoțînd în evidență aspectele și textele care contraveneau principiilor egalității tuturor cultelor în fața legii. Astfel, sînt studiile: *Regimul Cultelor în România. Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, apoi *Natura juridică a patronatului suprem și drepturile suverane ale Statului Român*. Prin acest din urmă studiu, profesorul Lazăr Iacob și-a dovedit deopotrivă competența și metoda riguros științifică sub care lucra, dar și sentimentele sale de atașament la Biserica Ortodoxă Română și la patria străbună.

Cu aceeași documentare riguros științifică a arătat profesorul Lazăr Iacob, în lucrarea *Politica Scaunului papal*, Cluj, 1930, calea greșită pe care a mers Statul Român, încheind cu Vaticanul acordul din 1932, prin care se legaliza pretenția netemeinică a organizației: *Status romano-catholicus Transylvaniensis*, ca și îndreptățirea la existență canonică și legală a ordinelor și congregațiilor mai noi, care nu fuseseră prevăzute în Legea Cultelor și în Concordat. Despre aceste «ordine și congregații religioase mai noi» a publicat profesorul Lazăr Iacob două studii în care a evidențiat pe de o parte activitatea prozelitistă și antinațională pe care o desfășurau aceste ordine și congregații religioase pe teritoriul patriei noastre, iar pe de altă parte a arătat că privilegiile de care se bucurau aceste ordine n-aveau temei legal, contravenind dispozițiilor cuprinse în Concordat, fără temei fiind și dispoziția din acordul din 1932, potrivit căruia urma să se bucure de personalitate juridică toate ordinele și congregațiile religioase, care se găseau în ființă în momentul acordului din 1932, dacă erau «canonic și legal» constituite.

Lucrările profesorului Lazăr Iacob au demascat greșelile la care se pretaseră regimurile politice anterioare, din rea credință sau din necunoașterea dispozițiilor Codex-ului canonic romano-catolic. Prin denunțarea în 1948 a Concordatului încheiat în 1927 între Statul Român și Vatican s-a pus capăt privilegiilor unor culte și s-a creat posibilitatea aplicării, în cuprinsul țării noastre, a principiului egalității tuturor cultelor religioase în fața legii.

Același scop l-a urmărit profesorul Lazăr Iacob și prin studiul: *Confesiunile în Transilvania*, publicat în limbile franceză și engleză, la Paris, în 1946, arătînd netemeinicia acuzațiilor care se aduceau Statului Român, pe plan internațional, că ar nedreptății unele culte religioase; cele care se plîngeau fiind tocmai cultele care se bucuraseră de privilegii, îndeosebi cultul romano-catolic, așa cum a arătat documentat profesorul Lazăr Iacob.

Acest aspect al activității profesorului Lazăr Iacob — lămurind prin lucrări documentate situația cultelor religioase din România — poate fi socotit ca o contribuție de seamă pe care el a adus-o în domeniul Dreptului Bisericesc ortodox român, lărgind orizontul preocupărilor studenților săi, așa cum rezultă din multe teze de licență pe care le-a îndru-

mat în cei 10 ani cit a funcționat — între 1938—1948 — ca titular al Catedrei de Drept Bisericesc din București. Personalitatea sa va rămâne mereu prețuită în memoria românilor, în general, și pentru activitatea lui de bun patriot, el participând ca reprezentant ales al Ardealului, la Adunarea Națională de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918.

4. — Catedra de Drept Bisericesc, rămasă vacantă la Facultatea de Teologie din București, prin pensionarea profesorului Lazăr Iacob, a fost ocupată de profesorul Liviu Stan, de la Facultatea de Teologie din Sibiu, pe data de 2 decembrie 1948. La Facultatea de Teologie din Sibiu, profesorul Liviu Stan funcționase de la 1 septembrie 1937, de când se înapoiase în țară de la studiile de specializare pe care le făcuse între anii 1932—1937, la Atena, Varșovia, Roma, München, Viena și Praga. Înarmat cu o pregătire temeinică, pe care și-a însușit-o în anii de specializare — învățând și limbile țărilor în care studiasse — dispunând de o putere de muncă excepțională, pe care i-o stimula o mare ambiție, care l-a caracterizat, dealtfel toată viața începând cu cursul primar, profesorul Liviu Stan s-a afirmat din primii ani de funcționare cu lucrări de o aleasă valoare științifică, atât din domeniul Dreptului Bisericesc cât și din alte domenii : teologice, morale și istorice. Sub aspectul ambiției cu care și-a valorificat pregătirea, folosind și nopțile ca zile de lucru, rezervând prea puține ore pentru odihnă, profesorul Liviu Stan poate fi asemănat lui Constantin Erbiceanu, primul profesor de drept bisericesc de la Facultatea de Teologie din București.

Pregătirea sa temeinică și ambiția mare care l-a stăpinit, l-au ajutat să înzestreze disciplina Dreptului Bisericesc ortodox român cu lucrări, studii și articole, care vor rămâne ca o reală contribuție a sa, în această disciplină, și-l vor menține mereu în stîma specialiștilor, pentru competența cu care a tratat cele mai multe și mai variate teme canonice, din cele care au fost socotite ca necesare pentru viitorul sinod ecumenic ortodox.

Dacă lucrări ca *Mirenii în Biserică* și *Ontologia iuris* arată stăruința și metoda cu care profesorul Liviu Stan a pus bazele specializării sale în disciplina dreptului bisericesc, numeroasele studii și articole publicate în revistele Bisericii Ortodoxe Române și în diferite reviste străine, arată competența cu care el putea trata, documentat, cele mai diferite probleme, preconizînd în același timp și soluțiile care apăreau ca cele mai corespunzătoare spiritului general canonic¹¹, de care s-a condus Biserica Ortodoxă de-a lungul veacurilor, fără să greșească.

11. Numai în legătură cu «poziția mirenilor în Biserică», prof. Liviu Stan a avansat unele afirmații, care ar corespunde mai puțin acestui spirit, socotind că numai «corpus fidelium», sau «corpus christianorum» deține însușirea infailibilității Bisericii, Sinodul ecumenic fiind doar un exponent sau un mandatar al acestui «corpus fidelium». (v. art., Despre «Recepția de către Biserică a hotărîrii sinoadelor ecumenice» în «Studii Teologice», nr. 7—8/1965, p. 395—401). Învățătura Bisericii Ortodoxe arată că Sinodul ecumenic, format din episcopii întregii Biserici, este deținătorul și minutorul deplinei puteri cu care Mîntuitorul Hristos a înzestrat Biserica Sa, și nu există altă autoritate superioară Sinodului ecumenic, «corpus fidelium» fiind împreună cu clerul : episcopi, preoți și diaconi numai păstrătorul învățăturii revelate de Mîntuitorul Hristos și definită de Sinodul ecumenic. Nici clerul nu poate fi socotit ca făcînd un corp aparte de credincioși, nici aceștia ca făcînd un corp aparte de cler ci toți — cler și credincioși — formează «corpus ecclesiae» sau trupul tainic al Mîntui-

La începutul anului 1949, punându-se în aplicare noul Statut de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române, profesorul Liviu Stan a publicat un documentat studiu asupra acestui Statut (în revista «Studii Teologice» nr. 7—8/1949, p. 638—661), scoțind în evidență, la început, temeiurile normative cuprinse în sfintele canoane, în Constituția din 13 aprilie 1948 și în Legea Cultelor (decretul 177/august 1948) și apoi principiile fundamentale canonice care au fost respectate în toate dispozițiile prin care Biserica Ortodoxă Română și-a reglementat organizarea și funcționarea ei, adaptându-se situațiilor specifice în cadrul cărora era chemată să-și desfășoare activitatea, fără a umbri prin vreo dispoziție, unitatea ei cu Biserica ecumenică a Răsăritului. Un studiu tot așa de documentat a publicat și asupra Legii Cultelor (în aceeași revistă, nr. 9—10/1949, p. 838—871), lege, care garantând libertatea de conștiință și libertate religioasă, prevăzute în Constituție, tuturor cetățenilor, fără nici o discriminare, a garantat în același timp, tuturor cultelor religioase libertatea de a se organiza și funcționa liber, potrivit doctrinei, tradiției, canoanelor și practicilor respective, asigurând astfel deplina egalitate în fața legii, tuturor cultelor.

Cu prilejul împlinirii a trei sute de ani de la apariția Pravilei Mari sau «Îndreptarea Legii» de la Tîrgoviște (1652), profesorul Liviu Stan a publicat un studiu intitulat: *Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Tîrgoviște* (1652), scoțind în evidență normele canonice de care s-a condus Biserica noastră, cu privire la ierarhie și la instituțiile prin care ea își îndeplinește misiunea, precum și normele juridice de care s-a condus Țara Românească, de la jumătatea veacului al XVII-lea, avînd aceleași norme ca și Moldova, pe care Vasile Lupu le trecuse în *Cartea de învățătură* (1646).

N-a fost eveniment mai important în viața Bisericii Ortodoxe în general și a Bisericii Ortodoxe Române în special, la comemorarea căruia profesorul Liviu Stan să nu participe cu studii și articole publicate în revistele noastre sau în cele străine.

5. — Prin retragerea la pensie a profesorului Liviu Stan, la 1 august 1972, Catedra de Drept Bisericesc rămînînd vacantă și neexistînd un specialist, autoritatea superioară bisericească a apelat la profesorul Iorgu D. Ivan (care se pensionase pentru limită de vîrstă, de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, la 1 septembrie 1970), pentru a suplini Catedra de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic Universitar din București, în condițiunile prevăzute de lege. Îngăduindu-i sănătatea, profesorul Iorgu D. Ivan, cu experiența pe care o avea la această disciplină — funcționînd timp de 15 ani ca asistent la Catedra de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București (între 1933—1948) și apoi 22 de ani ca profesor la Catedra de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1949—1970), a acceptat să suplinească această Catedră atît la cursurile pentru licență, cît și la cursurile pentru doctorat, pînă în toamna anului 1978, de cînd a rămas numai

torului Hristos. În nici un caz — potrivit doctrinei ortodoxe — episcopatul nu poate fi socotit un «mandatar» al corpului credincioșilor, fiindcă puterea episcopatului nu este primită de la credincioși, ci — prin Taina Hirotoniei — de la Mîntuitorul Hristos, prin Duhul Sfînt, prin succesiune neîntreruptă de la Sfinții Apostoli.

profesor consultant în vederea îndrumării doctoranzilor ; între 1978—1981 Catedra a fost suplinită de Asist. Pr. Dr. N. Necula. Începînd cu 1982 Catedra a fost împărțită între Pr. Asist. Dr. N. Necula și Pr. Asist. Dr. N. Dură.

Contribuția profesorului Iorgu D. Ivan la disciplina Dreptului Bisericesc de la Institutul Teologic Universitar din București, poate fi apreciată, astfel : întîi în baza activității pe care el a desfășurat-o ca asistent și apoi de cînd a suplinit Catedra de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic Universitar din București. Bucurîndu-se de aprecierea profesorului D. G. Boroianu — care l-a și recomandat pentru postul de asistent — și apoi de cea a profesorului Lazăr Iacob, el a condus seminariile de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București, cu bune rezultate, în îndrumarea studenților, pentru a-și însuși — odată cu cunoașterea canoanelor obligatorii în Biserica Ortodoxă — spiritul în care au fost rînduite și aplicate aceste canoane.

Cu pregătirea juridică pe care o avea — urmînd și Facultatea de Drept, paralel cu Facultatea de Teologie — a insistat ca studenții să cunoască bine noțiunile introductive ale disciplinei Dreptului, în general, ceea ce le-a îngăduit să-și însușească mai ușor și mai corespunzător noțiunile introductive ale Dreptului Bisericesc ortodox. Tot așa de necesară și de importantă a socotit cunoașterea și folosirea izvoarelor Dreptului Bisericesc, îndeosebi de către doctoranzi. Dealtfel, folosirea directă a izvoarelor fundamentale canonice, ca și a izvoarelor auxiliare și subsidiare (comentariile canonice, tratatele canonice și legile politico-bisericești) — se vedește în toate lucrările sale personale publicate, expunînd deopotrivă doctrina juridică și canonică, în lumina căreia se încadra și se putea aplica tema tratată. De asemenea, în alegerea temelor tratate : *Demisia din Preoție* ; *Recăsătorirea soților despărțiți* (ș.c.l. menționate la fișa biografică), s-a condus în primul rînd de aspectul actualității problemei, și aplicării ei în cadrul unităților bisericești respective. Amintim cîteva studii și articole publicate din care poate fi desprinsă mai bine contribuția profesorului Iorgu D. Ivan la promovarea disciplinei Dreptului Bisericesc ortodox. Menționăm în acest sens : *Importanța canoanelor Sinodului al IV-lea ecumenic pentru organizația și disciplina Bisericii* (în rev. «Telegraful Român», Sibiu, nr. 1—2/1952). *Nulitatea actului de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul* (în rev. «Mitropolia Ardealului», nr. 1—3/1976, p. 147—179). *Importanța principiilor fundamentale canonice de organizație și administrație pentru unitatea Bisericii* (în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—4/1969, p. 155—165).

Din cele relatate se poate constata că, la împlinirea a o sută de ani de activitate, Facultatea de Teologie din București — transformată din anul 1949 în Institut Teologic Universitar — poate înfățișa, alături de bogatele și frumoasele realizări, puse în slujba Bisericii strămoșești și a Patriei, modesta contribuție pe care au adus-o, cu dăruire și profesorii care au slujit în acest interval, disciplina Dreptului Bisericesc (Prof. Iorgu D. IVAN).

CONFERINȚA DE «CÎNTARE BISERICESCĂ, RITUAL ȘI TIPIC»

În învățămîntul teologic universitar, Conferința de «Cîntare bisericească, ritual și tipic», cum este ea denumită astăzi, apare mai târziu și anume după transformarea Facultății de Teologie în Institut Teologic de grad Universitar, în 1949. Lipsa unei asemenea discipline din programa de învățămînt a fostei Facultăți de Teologie se explică prin faptul că acest învățămînt era puțin interesat de nevoile practice și reale ale pastorației, în care cîntarea bisericească are un rol primordial, ci urmărirea mai mult pregătirea teoretică a viitorilor preoți. În al doilea rînd, faptul că majoritatea studenților se recrutau dintre absolvenții Seminarului Teologic, care cuprindea o perioadă de școlarizare de opt ani, presupunea o temeinică formare muzicală în Seminar. Așa se explică, de exemplu, aprobarea consiliului profesoral, în ședința sa din 23 noiembrie 1947, la propunerea profesorului de Liturgică și Pastorală, preotul Petre Vintilescu († 1972), de a se organiza un curs de «Psaltichie și tipic» în cadrul Internatului Teologic, pentru studenții care au la bază liceul¹. Faptul acesta denotă că la acea dată se simțea nevoia predării cîntării bisericești numai pentru aceștia, întrucît absolvenții de Seminar erau pregătiți în această materie.

În al treilea rînd, cei care doreau să-și continue și să-și desăvîrșească cunoștințele muzicale bisericești, aveau posibilitatea s-o facă fie la Academia de Muzică religioasă, fie la Conservator, unde exista o secție specială pentru muzica bisericească. Dar, despărțindu-se învățămîntul bisericesc de cel de stat și desființându-se atît secția de la Conservator, cît și Academia de Muzică religioasă, cei puși să conducă destinele învățămîntului teologic atunci au chibzuit foarte bine că o asemenea disciplină nu putea să lipsească dintr-o Facultate de Teologie. Și n-au greșit, căci foarte curînd această măsură s-a dovedit a fi deosebit de inspirată.

De asemenea, odată cu noua orientare a învățămîntului teologic, sub oblăduirea Bisericii, și pentru a corespunde cerințelor actuale ale pastorației, s-a simțit nevoia înființării unei Conferințe care să aibă ca obiect *Cîntarea bisericească*. Prima mențiune despre existența unei asemenea Conferințe, o întîlnim în decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale din 31 ianuarie 1949, unde ea apare cu titulatura: «Muzica bisericească și ritual»². În primul *Regulament de organizare și funcționare a instituțiilor de învățămînt... din Patriarhia Română*, din 14 iunie 1952,

1. Prof. onorar T. G. Bulat și Pr. Conf. Al. I. Ciurea, 75 de ani de la întemeierea Facultății de Teologie... din București, în «Bis. Ort. Rom.», nr. 11—12/1957, p. 1203.

2. Prof. T. G. Bulat și Pr. conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 1215.

Conferința este intitulată : «Cîntare bisericească și ritual»³. Cu aceeași titulatură apare și în Regulamentul învățămîntului teologic din 1956⁴, pe cînd în cel din 1966⁵, ea apare puțin modificată și îmbogățită : «Cîntare bisericească, ritual și tipic», așa cum se păstrează pînă astăzi. Ea constituie materie de studiu atît la cursurile de licență, cît și la doctorat și, ca și la celelalte discipline teologice, cei interesați pot face specializare.

Datorită existenței sale relativ recente, la Conferința de «Cîntare bisericească, ritual și tipic» au fost puțini titulari. Primul a fost maestrul Nicolae Lungu, cu titlul de conferențiar, teolog specialist în materie, numit la 31 ianuarie 1949⁶, predînd această disciplină vreme îndelungată, pînă la 1 octombrie 1975, cînd s-a pensionat și a rămas conferențiar consultant în cadrul Institutului Teologic, funcție ce o deține și în prezent.

Pe lîngă Conferința «Cîntare bisericească, ritual și tipic» au funcționat următorii asistenți : protodiacon Anton Uncu, de la 15 octombrie 1950 pînă la 1 ianuarie 1954 ; Chiril Popescu, de la 1 ianuarie 1954 pînă la 1 octombrie 1955 și de la 1 octombrie 1956 pînă la 1 ianuarie 1962⁷ ; Constantin Drăgușin, de la 1 ianuarie 1962 pînă la 1 octombrie 1968.

De la 1 octombrie 1968 funcționează ca asistent la această Conferință Nicu Moldoveanu (diacon de la 5 octombrie 1969) pînă la 1 octombrie 1975 cînd este numit lector suplinitor. La 1 decembrie 1976, Diac. Dr. Nicu Moldoveanu este numit conferențiar titular al Conferinței «Cîntare bisericească, ritual și tipic», funcție pe care o deține și în prezent.

Începînd cu data de 1 decembrie 1980, cînd titularul Conferinței a plecat la studii de specialitate în străinătate, aceasta a fost încredințată spre suplinire preotului lector Dr. Nicolae D. Necula.

Deși are o existență relativ scurtă în programa învățămîntului teologic superior, disciplina de «Cîntare bisericească, ritual și tipic», și-a dovedit utilitatea prin tot ceea ce s-a realizat în cadrul ei. Ea a fost și este absolut necesară pentru formarea liturgică deplină a viitorilor preoți.

Dintre inițiativele și realizările acestei Conferințe merită să subliniem pe cele mai importante :

1. Pentru însușirea de către studenți a cîntării omofone de strană, în cadrul Institutului și prin specialistul său, Conf. Nicolae Lungu, în fruntea unei comisii speciale, — formată din: Conf. Nicolae Lungu, Prof. I. Croitoru, apoi din 1954, Pr. Prof. Ene Braniște, Pr. Prof. Grigore Costea, iar din 1964, Prof. onorar Chiril Popescu — și numită de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, începînd cu anul 1951, s-a inițiat una dintre cele mai importante și mai necesare acțiuni de uniformizare, unificare și transcriere a cîntărilor bisericești pe ambele notații muzi-

3. *Legiunile Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Inst. Bib. și de Mls. Ort. Buc. 1953, p. 136.

4. Publicat în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1956, p. 32 și în extras.

5. Publicat în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1966, p. XVII (Anex).

6. Vezi Prof. T. G. Bulat și Pr. conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 1225. *Ibidem*, p. 1227.

7. *Ibidem*, p. 1227.

cale prezentate suprapus⁸. Uniformizarea cîntării religioase, pe lângă faptul că ușurează executarea ei și antrenează participarea generală a credincioșilor la ea, reprezintă și un mijloc și o cale sigură de realizare a unității religioase între credincioșii Bisericii noastre.

2. În ceea ce privește cîntarea polifonă sau corală, în cadrul Conferinței, la orele de curs, de seminarii și de ansamblu coral, s-a organizat unul dintre cele mai bune coruri studențești din țară. Cu un repertoriu ales, alcătuit din coruri religioase-psaltice, populare și patriotice, corul studenților teologi a fost prezent la toate manifestările și momentele importante din viața Institutului: concertul de colinde de Crăciun și Anul Nou, sărbătoarea hramului Institutului (Sfinții Trei Ierarhi), sărbătorile naționale, vizite ale delegațiilor străine; în toate aceste ocazii, corul s-a bucurat de aprecieri din cele mai elogioase. Se poate spune pe drept cuvînt despre corul studenților teologi că este o carte de vizită a Institutului, cu care acesta se mîndrește.

3. Pregătirea muzicală și însușirea practicii liturgice în cadrul acestei Conferințe fac ca slujbele Bisericii noastre, susținute de cîntări psaltice uniformizate, omofone sau polifone, să fie din zi în zi mai frumoase și mai atractive.

La realizările din cadrul acestei Conferințe a contribuit mai ales Conf. Nicolae Lungu, continuat cu pricepere și rivnă de Diac. Conf. Dr. Nicu Moldoveanu care, în plus s-a remarcat prin cercetarea istorică a problemelor muzicii noastre bisericești așa cum dovedește și teza sa de doctorat: *Izvoare ale cîntării psaltice în Biserica Ortodoxă Română* — prima în cadrul acestei discipline — publicată în rev. «Bis. Ort. Rom.», nr. 1—2/1974, precum și în alte lucrări ale sale.

Așadar, Conferința «Cîntare bisericească, ritual și tipic» este o disciplină care își are rostul ei bine definit în structura învățămîntului teologic superior și care își dovedește pe deplin utilitatea (Pr. lector Dr. Nicolae NECULA).

8. Pînă acum s-au tipărit următoarele lucrări: *Gramatica muzicii psaltice*, de Conf. Nicolae Lungu, 1951; *Cîntările Sfintei Liturghii*, în două ediții: 1951 și 1960; *Vecernierul*, în 1953 și 1973; *Utrenierul*, în 1954 și 1974; *Cîntările din slujbele Sfintelor Taine și ale liturgiilor principale*, în «Studii Teologice», nr. 1—2/1964; *Cîntările Sfintelor Paști*, în «Studii Teologice», 1—2/1966; *Cîntările Pentecostarului*, în 1980.

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

UN NOU DOCTOR ÎN TEOLOGIE :

Samir Tanios Gholam

Marți, 30 iunie 1981, la Institutul Teologic Universitar din București s-a desfășurat examenul tezei de doctorat intitulată : *Importanța obiceiului, ca izvor al Dreptului Bisericesc ortodox*, prezentată de D-l Samir Tanios Gholam, din Liban, în cadrul secției de Teologie practică, în specialitatea : Drept Bisericesc.

Examenul s-a ținut în fața unei comisii alcătuită din P. C. Sa, părintele Prof. Dr. Ene Braniște — rectorul Institutului Teologic din București și titularul Catedrei de Liturgică, Pastorală și Artă creștină, de la același Institut — ca președinte și coreferent ; D-l Prof. Dr. Iorgu Ivan — fost titular al Catedrei de Drept Bisericesc la Institutul Teologic Universitar din Sibiu și apoi la București — ca referent principal ; P. C. Pr. Prof. Dr. Ioan Floca, titularul Catedrei de Drept Bisericesc de la Institutul Teologic din Sibiu și coreferent, și P. C. Pr. Prof. Dr. Alex. Moisiu, titularul Catedrei de Liturgică, Pastorală și Artă creștină, de la același Institut Teologic din Sibiu și coreferent.

P. C. Sa Părintele președinte al Comisiei deschide ședința de examen dînd citire referatului întocmit de Secretariatul Institutului Teologic din București, prin care persoana candidatului este prezentată detaliat comisiei examinatoare și asistenței din sală, alcătuită din rude, prieteni și colegi ai candidatului, cît și studenți și doctoranzi ai Institutului.

După încheierea citirii referatului de prezentare a candidatului, i se dă cuvîntul D-lui profesor Iorgu Ivan, referentul principal și conducătorul științific al candidatului în munca sa de cercetare, elaborare și redactare a proiectului tezei de doctorat, care face o expunere cu privire la subiectul ales și tratat de candidat, subliniind că problema obiceiului ca izvor al Dreptului Bisericesc și rolul pe care l-a avut obiceiul în organizarea, conducerea și viața Bisericii creștine l-a preocupat pe candidat — după cum mărturisese în «Cuvînt înainte» — încă din timpul pregătirii tezei sale pentru obținerea licenței în Teologie, întocmită sub îndrumarea regretatului profesor Liviu Stan, care a condus ilustru Catedra de Drept Bisericesc la acest Institut timp de 24 de ani, între 1948—1972. Lucrînd teza de licență în Teologie asupra celor 56 de canoane apostolice, socotite specifice, ca și a celor 71 de canoane împreună cu care fîmțază Colecția celor 127 de canoane apostolice în versiunea arabă, candidatul și-a dat seama de rolul pe care l-a avut obiceiul în viața Bisericii creștine, în general, în primele veacuri. Această preocupare stăruitoare și îndelungată a sa asupra subiectului ales, a fost demonstrată în chip convingător prin bogăția materialului prelucrat și expus în cele 275 de pagini ale proiectului tezei sale de doctorat, plus 18 pagini de bibliografie și 12 pagini de indice biblic, patristic și canonic.

D-l profesor Iorgu Ivan subliniază apoi, de acord cu candidatul, că «prin cunoașterea aprofundată a acestui rol pe care l-a avut obiceiul în organizarea și conducerea Bisericii în primele veacuri, cînd organul ei suprem legiferator : Sinodul Ecumenic nu s-a putut întruni și apoi avînd în vedere prețuirea pe care acest organ a acordat-o obiceiului ori de cîte ori s-a întrunit și a legiferat principii fundamentale de organizare și disciplină, care să fie normative pentru Biserica întreagă, s-ar ușura mult discuțiile angajate în ultimele decenii între diferitele Biserici creștine în vederea refacerii unității Bisericii».

După ce prezintă pe scurt conținutul în mare al lucrării, arătînd atît meritele cît și unele scăderi ale ei, D-l Prof. Iorgu Ivan arată că autorul va trebui să-și mai revadă lucrarea pentru a o completa astfel încît cititorul să aibă un criteriu limpede de apreciere a subiectului tratat pentru ca să i se poată aprecia obiceiului adevărata valoare în cadrul vieții administrative și spirituale a Bisericii Ortodoxe.

Încheindu-se citirea referatului, D-l profesor Iorgu Ivan începe examinarea candidatului. Rînd pe rînd ceilalți părinți profesori supun candidatul la o examinare amănunțită asupra temei abordate în lucrarea sa, după care toți se declară mulțumiți

de răspunsurile date și de felul în care candidatul a prezentat lucrarea și examenul său pentru titlul de doctor în Teologie.

După deliberarea comisiei și după depunerea jurământului de către candidat, părintele președinte, P. C. Sa Ene Braniște, rectorul Institutului Teologic a proclamat doctor în Teologie pe D-l Samir Tanios Gholam și a rostit un cuvânt în care a elogiat pe noul suprem laureat al Institutului Teologic din București, pentru munca serioasă pe care a depus-o la elaborarea tezei ca și la pregătirea sa generală ca teolog de-a lungul anilor de studii, ca student și apoi ca doctorand la Institutul Teologic Universitar din București, în calitate de bursier al Patriarhiei Române și fiu duhovnicesc al Patriarhiei Antiohiei.

Exprimându-și speranța că noul doctor în Teologie va continua să urce mereu noi trepte ale îmbogățirii sale intelectuale și ale perfecționării sale în specialitatea care-l preocupă, părintele președinte l-a felicitat și i-a adresat urări de bună sporire și succes în activitatea sa viitoare în slujba Ortodoxiei pentru preamărirea lui Dumnezeu și mântuirea oamenilor.

În cuvântul său de răspuns, noul doctor în Teologie a mulțumit lui Dumnezeu pentru ajutorul pe care i l-a dat în împlinirea țelului la care a ajuns și-L roagă să-l aibă sub protecția Sa și să-l ajute mai departe la alte împliniri în domeniul Teologiei și pe plan personal, spre slava lui Dumnezeu și spre mântuirea sa și a semenilor săi. Mulțumește Prea Fericitului Patriarh Iustin și tuturor părinților profesori care l-au ajutat cu dragoste și solitudine pe tot parcursul studiilor sale și-i asigură de recunoștință necurmată și de perpetuă și pioasă aducere aminte.

În încheiere își exprimă angajamentul că se va strădui să onoreze înaltul titlu pe care l-a primit și să contribuie la dezvoltarea domeniului Dreptului Bisericesc care-l preocupă și îl pasionează. Mulțumește, în sfârșit, invitaților și tuturor celor ce l-au onorat cu prezența lor în timpul acestui examen.

Noul suprem laureat este, în cele din urmă, felicitat și îmbrățișat de părinții și domnii profesori, cit și de invitați, de prieteni și cunoștințe.

D-l Dr. Samir Tanios Gholam s-a născut la 15 septembrie 1944, ca cel de al cincilea copil în familia părinților săi: Antonie și Maria-Rosa Gholam. A fost beneficiar al unei creșteri alese în familie, în duhul autentic al credinței și trăirii ortodoxe. Educația școlară și-a făcut-o în bună parte la «Collège des Frères de St. Jean Baptiste de la Salle», iar bacalaureatul l-a luat în Școala comunității Sfântului Ilie Btina din Beirut. În cursul ultimilor ani de liceu a cîntat în corul catedralei Sf. Gheorghe din Beirut.

În 1966, la recomandarea fostului mitropolit al Beirutului, Ilie Saleeby, a obținut o bursă de studii la Institutul Teologic Universitar din București, unde a făcut studii complete de Teologie, ca bursier al Patriarhiei Române, prin Consiliul Ecumenic al Bisericii.

În toamna anului 1970 a obținut licența în Teologie, cu o teză intitulată: *Cele 56 de canoane arabe din colecția de 127 canoane apostolice*, pregătită și susținută la Catedra de Drept Bisericesc, condusă de regretatul preot profesor Liviu Stan.

În cursul anului 1971 a activat în Consistoriul bisericesc al Mitropoliei Muntelui Liban.

Între anii 1972—1973 a urmat cursurile Facultății de Drept eclesastic oriental în cadrul Institutului Pontifical Oriental din Roma, obținînd în 1973 licența în Dreptul canonic Oriental.

La recomandarea I.P.S. Mitropolit Georges Khodr al Muntelui Liban, înaintată Patriarhiei Române, între anii 1973—1976 a urmat cursurile pentru pregătirea doctoratului în Teologie la Institutul Teologic din București, în care timp a elaborat șase lucrări de seminar în specialitatea de Drept Bisericesc, sub îndrumarea D-lui Profesor Iorgu Ivan, dintre care patru au fost publicate în revista «Studii Teologice», în anul 1975.

În toamna anului 1976 a promovat examenul aprofundat de admisibilitate, adică examen teoretic de doctorat, după care și-a fixat subiectul tezei de doctorat.

Între 1977—1978 s-a aflat la Östkirchliches Institut din Regensburg — Germania Federală — unde a urmat cursuri speciale pentru însușirea limbii germane și unde ulterior a cercetat bibliografia de limbă germană referitoare la subiectul tezei sale de doctorat.

La începutul anului 1979 s-a întors în România, a continuat cercetarea cu privire la teză și a început redactarea acesteia.

În noiembrie 1980, Consiliul de Stat al R. S. România i-a dat aprobarea și curînd după aceea s-a căsătorit cu Piticarul Petronela din București.

În timpul cursurilor pentru pregătirea doctoratului în Teologie, a publicat următoarele lucrări în specialitatea Dreptului Bisericesc: 1. *Biserica Ortodoxă a Antiohiei — organizarea și funcționarea ei în prezent*, în «Studii Teologice», nr. 1—2/1975, p. 74—95; 2. *Privilegiile recunoscute de autoritatea civilă Patriarhiei Antiohiei, după anul 1916, și Legea «Statutului personal» pentru greco-ortodocșii din Patriarhia Antiohiei și a întregului Orient*, în «Studii Teologice», nr. 3—4/1975, p. 249—276; 3. *Obiceiul, ca izvor al Dreptului romano-bizantin și în Tradiția patristico-canonice a Bisericii Ortodoxe*, în «Studii Teologice», nr. 5—6/1975, p. 452—463; 4. *Legea divină și legea bisericească*, în «Studii Teologice», nr. 7—8/1975, p. 750—758.

A 37-A CONFERINȚĂ TEOLOGICĂ INTERCONFESIONALĂ

În zilele de 10 și 11 iunie 1981, Institutul Teologic Universitar din Sibiu a fost gazda hospitalieră a celei de a 37-a Conferințe teologice interconfesionale, eveniment obișnuit în cadrul ecumenismului local din România, caracteristică dominantă a activității Bisericii creștine din țara noastră în ultimii 30 de ani.

Conferința și-a desfășurat lucrările sub conducerea unui prezidiu format din: Pr. Prof. Ene Braniște, rectorul Institutului Teologic universitar din București; Arhid. Prof. Constantin Voicu, rectorul Institutului Teologic universitar din Sibiu; Pr. Prof. Trebits Jenő, rectorul Institutului Teologic romano-catolic din Alba-Iulia, Prof. Erdő János, rectorul Institutului Teologic protestant unic din Cluj-Napoca; Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului Teologic universitar din București; Pr. Prof. Dumitru Abrudan, prorectorul Institutului Teologic universitar din Sibiu și Prof. Christoph Klein, prorectorul Institutului Teologic protestant unic din Sibiu.

Ca și în alte ocazii asemănătoare, participanții au fost dintre cadrele învățămîntului teologic universitar și seminarial al Bisericii Ortodoxe Române, al Bisericii Romano-Catolice din România, al Bisericii Protestante, dintre ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, dintre reprezentanții celorlalte culte; au mai participat consilieri patriarhali și eparhiali, responsabili ai presei teologice și bisericești, cadre superioare administrative din cele trei mari confesiuni creștine din țara noastră, studenți și doctoranzi în Teologie.

Din partea Departamentului Cultelor, a fost de față D-l Iulian Sorin, Director-adjunct însoțit de colaboratori ai Domniei sale.

Măști 10 iunie a.c., orele 9.00 Conferința și-a deschis lucrările prin cuvîntul inaugural rostit de P. C. Arhid. Prof. C-tin Voicu, rectorul Institutului Teologic din Sibiu, care, printru altele a spus: «Cu fiecare întîlnire de lucru noi ne-am pătruns de însemnătatea bisericească și civică a Conferințelor teologice. De fiecare dată am văzut că importanța lor crește, lucrările fiind străbătute de spirit frătesc și de rîvnă diaconiei creștine. Ele ne-au înlesnit o cunoaștere reciprocă din ce în ce mai temeinică, întrevăderea unor soluții comune și adoptarea unor atitudini unitare în problemele vieții contemporane. Bisericele creștine din țara noastră — sub impulsul ecumenismului local și al apostolatului social — au adus și aduc o importanță contribuție la soluționarea acestor probleme majore, realizînd în același timp pași însemnați în sprijinirea efortului național de dăltuire a omului nou. Un asemenea pas pe calea ridicării omului și propășirii lumii vrem să fie și cea de a 37-a Conferință teologică interconfesională».

În continuare P. C. Sa anunță programul Conferinței axată pe deciziile doctrinale ale Sinodului II ecumenic și pe «speranțele pe care le poate genera mărturisirea lor pentru apropierea de idealul Bisericii celei oarecînd «una».

După ce arată că P. F. Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române a fixat «un program întreg, de amploare și de profunzime teologică, de conlucrare ecumenică» pentru Teologia și Biserica noastră, vorbitorul mulțumește forurilor bisericești și de stat pentru sprijinul și înlesnirile acordate teologilor ca «ei să-și poată desfășura în pace și cu spor activitatea specifică în Biserici și în societate».

După urarea de bun venit, P. C. Sa propune păstrarea unui moment de reculegere pentru acel ce a fost preotul profesor doctor Milan Pavel Șesan trecut la cele veșnice cu cîteva zile mai înainte și pe care îl caracterizează ca un eminent profesor și ecumenist de seamă, teolog și istoric desăvîrșit.

După momentul de reculegere, părintele rector Const. Voicu anunță programul lucrărilor pentru prima zi a Conferinței:

1) Susținerea celor trei referate * sub conducerea D-lui Prof. Erdő Janos, rectorul Institutului Teologic protestant unic din Cluj-Napoca :

a) Referatul principal — 1600 de ani de la Sinodul II ecumenic. *Valoarea ecumenică a Simbolului de credință Niceo-constantinopolitan*, susținut de D-l lector Aurel Jivi de la Institutul Teologic universitar din Sibiu ;

b) Primul referat secundar : *Simbolul Niceo-constantinopolitan — sinteză a învățăturii dogmatice a Bisericii*, susținut de D-l Prof. Juhász István de la Institutul Teologic protestant unic din Cluj-Napoca ;

c) Al doilea referat secundar : *Simbolul Niceo-constantinopolitan în viața și spiritualitatea Bisericii*, susținut de Diac. Asist. Ioan Caraza de la Institutul Teologic universitar din București (publicat în «*Orthodoxia*», nr. 3/1981).

2) Partea a doua a Conferinței : Completări și discuții pe marginea referatelor sub conducerea Pr. Prof. Ene Braniște, rectorul Institutului Teologic universitar din București.

3) Formularea concluziilor de către comisia rectorilor și prezentarea lor în plenumul Conferinței.

4) Citirea telegramelor adresate unor conducători ai Bisericilor din țara noastră și conducerii Departamentului Cultelor.

În cea de a doua zi a Conferinței, la orele 9 a avut loc expunerea D-lui Ovidiu Popescu, Director în Ministerul Agriculturii, intitulată : *Necesitatea și obiectivele revoluției agrare în cincinalul 1981—1985*.

După comunicarea ordinii de zi, părintele rector al Institutului Teologic universitar din Sibiu, Arhid. C-tin Voicu, a invitat la masa prezidiului pe membrii aleși.

Citirea celor trei referate a avut loc sub conducerea D-lui rector Erdő Janos, cu o pauză după primele două. După citirea celui de-al III-lea referat au început — sub conducerea Pr. Prof. Ene Braniște — luările de cuvânt pe marginea celor trei referate și a temei celei de a 37-a Conferințe teologice interconfesionale.

P. S. Episcop Vasile Coman al Oradiei, primul între vorbitori, a reliefat că tematica acestei Conferințe este de o importanță majoră. Apreciind referatele susținute, P. S. Sa a remarcat faptul că valoarea ecumenică a Crezului a fost evidențiată la toate festivitățile din lumea creștină prilejuite de împlinirea a 1600 de ani de la Sinodul II ecumenic și recunoscută chiar și de Papa Ioan Paul al II-lea, în scrisoarea sa către episcopii catolici.

P. S. Sa subliniază că trebuie descoperite mereu punctele care unesc Bisericile și că Sinodul II ecumenic și Crezul aruncă o lumină călăuzitoare asupra eclezilogiei și pnevmatologiei — care stau în centrul dialogului ecumenic.

A urmat la cuvânt P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, care a expus cauzele care au dus la convocarea Sinodului II ecumenic, motivele pentru care a fost ales Constantinopolul ca localitate iar biserica «Sf. Irina» din cartierul «Omonia» ca loc pentru ținerea lucrărilor. Convocarea Sinodului II ecumenic pentru restabilirea păcii și unității — a spus P. S. Sa — ne transmite și nouă mesajul păcii îndemnându-ne să ne solidarizăm cu toți fiii păcii împotriva înarmărilor și a depozitărilor de arme distrugătoare pe continentul nostru.

Prof. Tókes István afirmă că Biserica Reformată din România apreciază Simbolul Niceo-constantinopolitan — prin confesiunea sa de credință — ca pe o comoară de autoritate decisivă.

Pe baza unor mărturii scrise Pr. Prof. T. Bodogae susține că strămoșii noștri pășeau împreună cu sfinții de la Sinodul II ecumenic, afirmând cu tărie credința cea adevărată.

D-l lector Cezar Vasiliu face — în intervenția sa — câteva precizări de natură bibliografică și propune publicarea, în text paralel, a hotărârilor celor șapte Sinode ecumenice.

În cuvîntul său, Pr. Arhid. I. Zăgrean subliniază că orice hotărîre dogmatică devine dogmă numai prin receptarea ei de către Biserică și ilustrează prin două imne liturgice modul în care se exprimă prin cult învățătura Sinodului II ecumenic.

Pr. Asist. Nicolae Dură face precizări cu privire la criteriile ecumenicității unui Sinod, reafirmînd apoi rolul și meritul episcopilor din teritoriile românești la redactarea și mărturisirea dreptei credințe la Constantinopol în anul 381.

Pr. Prof. Dumitru Abrudan a scos în evidență actualitatea problemei tratate și că apropierea de tradiția apostolică este singura cale care duce la apropierea dintre Bisericile creștine.

* Primele două referate se găsesc redată integral în continuarea acestui reportaj.

P. S. Episcop Epifanie Tomitanul a vorbit despre rolul și importanța participării episcopului Tereñtius de Tomis. Deși nu se cunoaște în ce a constatat contribuția sa în cadrul Sinodului, participarea sa la luarea hotărârilor și la formularea Simbolului de credință este de neîgădui.

Referindu-se la scopul întrunirii Sinodului: restabilirea unității doctrinare și administrative, *Arhid. Prof. I. Floca* prezintă aceste norme ca actuale pentru că ele sugerează căi practice și proceduri privind stabilirea relațiilor interconfesionale în privința jurisdicției și a întințității onorifice.

D-l Prof. Hermann Pitters a subliniat că Biserica Lutherană consideră Simbolul Niceo-constantinopolitan ca o sinteză a credinței creștine. El este amintit de Confessio Augustana și utilizat la explicarea Simbolului apostolic în «Micul Catehism» al lui Luther. O nouă interpretare a Simbolului în spirit ecumenist va contribui la apropierea dintre Biserici — a continuat Domnia sa.

Pr. Prof. Constantin Galeriu evidențiază câteva principii de care au fost călăuziți Sfinții Părinți care — având o formație creștină dar și filozofică — au găsit un acord între filozofie și Revelație. Prea Cucernicia sa a amintit, în legătură cu tema Conferinței, un studiu al teologului catolic Paul Henri «Despre Filioque» publicat în «Irenikon», nr. 2/1975 în care se propun patru soluții în privința acestui adaos, ultima fiind eliminarea lui din Simbol.

În cuvântul său, *D-l prorector Christoph Klein* a relevat faptul că înlocuirea în cultul Bisericii Luterane a Simbolului Niceo-constantinopolitan cu cel apostolic este rezultatul unor influențe ale raționalismului și iluminismului. Transpunerea lui sub formă de citare efectuată de Luther — păstrată și utilizată și azi — dovedește, a spus vorbitorul, că avem un crez comun.

Pr. Asist. Vioare Ioniță a reliefat că autoritatea Simbolului de credință nu izvorăște din identitatea sa cu Sfânta Scriptură ci din faptul că este o formulă dogmatică a unui Sinod ecumenic, alcătuită sub inspirația Sfântului Duh, fiind deci o așezare în scris a Sfintei Tradiții. Având aceeași autoritate ca Sfânta Scriptură, Simbolul de credință rămâne neschimbat.

D-l Prof. Lengyel Lorand a precizat că Biserica Evanghelică S. P. din Cluj-Napoca păstrează în Liturgia ei, alături de Simbolul Apostolic, și pe cel Niceo-constantinopolitan.

Domnia sa a afirmat că acesta nu este un act formal, numai spre a se compara Liturgia luterană cu cea ortodoxă și romano-catolică ci se bazează pe aprecierea teologică și pe caracterul ecumenic al acestui Simbol.

În intervenția sa *D-l Prof. Penteek Arpad* apreciază că de la Sinodul II ecumenic începe și consolidarea socială a Bisericii așa încât el poate fi considerat nu numai un dreptar de credință unitară ci și ca un dreptar de obligații practice. După acest Sinod apar primele lucrări de teologie practică (tratatele despre preoție ale Sfinților Trei Ierarhi), iar în Apus lucrarea Sfântului Ambrozie.

De la acest Sinod — a conchis Domnia Sa — trebuie să reținem necesitatea unor consfătuiri cât mai largi când sînt în joc interesele vitale ale omenirii.

Pr. Prof. Ioan Ică respinge opțiunea profesorului Juhász pentru termenul de «ekthesis» (expunere) cînd e vorba de a aprecia caracterul Simbolului de credință Niceo-constantinopolitan și susține că expunerea poate fi și numai a unei singure dogme. Or, în Simbolul amintit avem o expunere concentrată a mai multor dogme, o cuprindere în nuce a întregii învățături dogmatice a Bisericii Ecumenice, o sumă, esență sau compendiu al dogmelor fundamentale ale Bisericii și anume: triadologia, hristologia, pneumatologia, ecleziologia, misteriologia și eshatologia în legătura lor organică, indisolubilă și echilibrată. Deci, deși nu e desăvîrșit, e de preferat termenul de sinteză fără însă a înțelege prin el «caracterul sintetic al dogmelor», fără să înțelegem dogma ca o sinteză a contrariilor, a Evangheliei și elenismului cum susține Harnack. P. C. Sa trece de la aspectul dogmatic la aspectul ecumenic al Simbolului Niceo-constantinopolitan subliniind afirmația D-lui Lect. A. Jivi că în acest Simbol Bisericiile post-apostolice mărturisesc credința apostolică. «Această bază teologică comună pe care o avem în Simbolul Niceo-constantinopolitan, zice P. C. Sa, trebuie nu numai să o păstrăm cu stîncenie, pentru că prin el păstrăm continuitatea în timp și identitatea cu credința Bisericii apostolice, dar și să o dezvoltăm continuu prin dialogul teologic, prin conlucrarea ecumenică și slujirea în comun a omului și omenirii contemporane».

D-l Prof. Gally Zoltan, apreciază că Simbolul Niceo-constantinopolitan este actual prin însăși faptul că acesta este folosit pînă astăzi ca mărturisire de credință a

majorității Bisericii creștine în cult. Expresii ca «pnevma to aghion zoopoion» (discuțată și în cadrul C.E.B. — Upsala, 1968 —) și «după Scripturi» (referire clară la canonul Sfintei Scripturi, acceptată de toți), mărturisesc caracterul ecumenic al acestui Simbol.

P. S. Episcop-vicar Lucian Făgărășanu subliniază faptul că împăratul Teodosie a luat măsuri necesare pentru respectarea hotărârilor sinodale, interzicând — prin edict — episcopilor ortodocși să rămână în comuniune cu cei ereziarhi. În scrisoarea adresată de împărat Bisericii era amintit și episcopul Terentius de Tomis căruia îi încredința supravegherea păstrării ortodoxiei în aceste părți.

D-l Prof. Iuhász István, convins fiind că studiile teologice comparative sînt foarte necesare ca să descoperim, nu deosebiri în tradițiile noastre ci comunitatea tradițiilor, reînnoiește propunerea mai veche ca teologii ortodocși și reformati să studieze comparativ operele Sfintului Grigorie Palama și ale lui Calvin.

Ținînd seama de adevărul istoric că «toate sinoadele au avut ca obiectiv principal să asigure unitatea dogmatică, canonică și liturgică a Bisericii» și că «Simbolul Niceo-constantinopolitan a fost dat în vederea unității Bisericii», Pr. Prof. Dumitru Radu vorbește despre importanța capitală a Crezului din acest punct de vedere și despre valențele lui ecumenice. P. C. Sa accentuează caracterul și valoarea de sinteză și de drumar ale acestui Simbol de credință, ilustrînd afirmațiile cu dogmele înscrise în el și cu referințele scripturistice, patristice și istorice cuprinse în cele trei referate: «Simbolul Niceo-constantinopolitan este cea mai completă sinteză, întrucît în el este exprimată, în puncte nodale și în perspectivă ecumenică, învățătura Apostolilor. El este rezumatul sintezei tradiției apostolice, este un drumar al credinței și al spiritualității, de la care nu putem să abdicăm sub nici un motiv. Simbolul Niceo-constantinopolitan este o mărturisire de credință proclamată solemn de un sinod, adoptată de Biserica întreagă și a intrat ca formulă de credință și ca imn de laudă în viața Bisericii». Ca atare Simbolul Niceo-constantinopolitan are avantaje față de celelalte Simboluri de credință, precum și față de mărturisirile de credință din secolele XVI—XVII și el face posibilă — mai mult decît «Confessio Augustana» — regăsirea noastră pe drumul realizării unității dogmatice.

Pr. Costache Buzdugan, subliniază că Simbolul Niceo-constantinopolitan apare ca o mărturisire a Bisericii ecumenice și ca o platformă pentru noi inițiative pe acest plan. Comemorarea Sinodului II ecumenic este un minunat prilej pentru redescoperirea strădaniilor înaintașilor în privința păstrării unității credinței și a bunei înțelegeri dintre oameni.

P. S. Episcop Antonie Plămădeală — se pronunță pentru caracterul de sinteză, drumar, chimtesență a învățaturii creștine pe care îl are Simbolul Niceo-constantinopolitan. În legătură cu anumite probleme pe care le ridică el, este important să gîndim toți creștinii la fel, așa cum s-a gîndit la 381 cînd eram toți una. De aici caracterul ecumenic al Conferinței, Aniversarea Sinodului de la 381 este o aniversare cu sens ecumenic, cu sens de invitație către toți creștinii dezbrinați, de a gîndi din nou la fel despre temeliile credinței noastre. Din problemele pe care le pune înțelegerea Simbolului Niceo-constantinopolitan, P. S. Sa alege două: Filioque și cea pnevmatologică. În legătură cu prima, P. S. Sa vorbește despre două propuneri recente de rezolvare: una romano-catolică și alta protestantă. Într-un studiu publicat în revista «Irenikon» nr. 1/1981, teologul romano-catolic Yves Congar recunoaște că această formulă este o inserție necanonică în Simbolul Niceo-constantinopolitan, că ea nu are repercursiuni în viața practică a Bisericii, că se poate renunța la ea și în spiritul dialogului dragostei, recomandă restaurarea Simbolului în forma lui inițială. Pe de altă parte însă, considerînd că formula Filioque a fost introdusă în Simbolul Niceo-constantinopolitan pentru că acesta, așa cum a fost redactat la Niceea și Constantinopol, nu conține, și nu exprimă relația dintre Sfîntul Duh și Fiul și că renunțarea la Filioque ar lăsa ne rezolvată problema acestei relații, Congar propune — citînd în sprijinul său cîțiva teologi ortodocși din diasporă — ca Filioque să rămîna totuși drept comentariu teologic la Simbolul credinței, drept problemă de discutat între teologi și de rezolvat într-un viitor sinod ecumenic. P. S. Sa apreciază recomandarea lui Congar de a se restaura Simbolul Niceo-constantinopolitan în forma inițială ca un «act de curaj», un act ecumenic ce trebuie salutat de noi toți ca atare. Cînd o asemenea propunere vine de la un teolog ca Y. Congar — continuă P. S. Sa — ea își are greutatea ei și trebuie apreciată ca atare.

Cît privește propunerea protestantă de rezolvare a problemei Filioque, aceasta vine din partea marelui teolog Jürgen Moltmann și este convergentă cu cea a lui Congar, deși a fost elaborată independent. Într-o carte recentă, Moltmann declară: «Să eliberăm Simbolul (de Filioque) și să terminăm cu schisma». Ca și Congar el propune discuția despre Filioque nu ca despre o dogmă, ci ca un comentariu la Simbolul credinței. Pentru rezolvarea problemei relației dintre Sfântul Duh și Fiul, Moltmann propune formula: «Credem în Sfântul Duh care porcede de la Tatăl-Fiului».

P. S. Antonie apreciază propunerea teologului protestant de a se renunța la Filioque ca un «lucru extraordinar de important», iar formula citată ca «o formulă ce merită atenție».

Referitor la problema pnevmatologică, P. S. Sa spune că e una din problemele teologice cele mai subtile, încă plină de imprecizuni și aceasta pentru că mai există încă tăine și, cum se afirmă în textul biblic, «Duhul suflă unde vrea».

Dacă în cursul intervenției sale, P. S. Antonie spunea că «a gândi la fel despre Simbolul credinței, nu înseamnă a rezolva toate problemele care ne stau în față pentru regăsirea și refacerea unității», deoarece mai sînt și alte probleme, P. S. Sa încheie spunînd: «Eu salut pe acei teologi care revin la felul în care Sinodul II ecumenic a prins într-o formulă taina despre Sfântul Duh și salut îndeosebi modul în care azi și aici acest Simbol a fost afirmat, așa cum a fost el gândit și afirmat de al II-lea Sinod ecumenic».

Pr. Prof. Ene Braniște, conducătorul discuțiilor, pe marginea referatelor și a temei, apreciază utilitatea acestora și contribuția vorbitorilor la buna reușită a Conferinței, exprimîndu-și totodată recunoștința față de Sfinții Părinți de la al II-lea Sinod ecumenic.

*

* *

După încheierea discuțiilor, comisia rectorilor a formulat concluziile celei de a 37-a Conferințe teologice interconfesionale, care au fost prezentate plenului participanților de către Părintele Arhidiacon profesor Constantin Voicu, rectorul Institutului teologic gazdă:

«1. S-a constatat cu satisfacție că aniversarea a 1600 de ani de la convocarea Sinodului II Ecumenic, constituie un moment festiv pentru Bisericiile noastre, și un nou prilej de afirmare a unității noastre în punctele fundamentale ale credinței formulate în Simbolul Niceo-constantinopolitan.

2. Acest Simbol reprezintă pentru toți creștinii esența și norma permanentă a credinței Bisericii, cuprinzînd învățăturile dogmatice de bază ale Bisericii din primele patru veacuri, într-o formă completă și echilibrată.

3. Bisericiile noastre recunosc în acest Simbol chintesența întregii învățăture descoperite a Mîntuitorului Hristos și a Sfinților Apostoli, și a practicii liturgice de pînă atunci a Bisericii.

4. Prin Simbolul Niceo-constantinopolitan se exprimă atît continuitatea în timp a mărturisirii de credință a Bisericii, cît și identitatea conținutului ei dogmatic cu cuvîntul lui Dumnezeu.

5. Păstrarea și mărturisirea Simbolului de credință cere și implică în același timp dezvoltarea și aprofundarea adevărilor cuprinse concentrat în el, în conformitate cu întreaga credință și viață liturgică a Bisericii, dar și cu aspirațiile credincioșilor din fiecare epocă.

6. Pentru că Simbolul Niceo-constantinopolitan să-și poată realiza rolul său în păstrarea și adîncirea unității dogmatice a Bisericii, el nu trebuie receptat doar formal, ci trebuie înțeles și valorificat în lumina întregii credințe și a vieții sacramentale a Bisericii.

Integrat în viața liturgică a Bisericii, el a devenit și trebuie să rămînă ferment și dreptar al spiritualității creștine, unindu-ne pe toți într-un imens cor de preamărare a lui Dumnezeu cu o gură și cu o inimă.

7. Prin angajarea noastră fermă în dialogul ecumenic, în baza Simbolului Niceo-constantinopolitan, vom ajunge la o lărgire a consensului teologic și la realizarea de noi pași pe calea slujirii unității creștine și a idealurilor de pace, conculturare și frățietate a tuturor oamenilor».

Tot Prea Cucernicia Sa dă apoi citire textului telegramelor adresate de către participanții la cea de a 37-a Conferință teologică interconfesională, Prea Fericitului Pa-

triarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române, Excelenței Sale Jakab Antal, episcop al Bisericii Romano-Catolice din Alba-Iulia; Mgr. Francisc Augustin, conducătorul Arhiepiscopiei Romano-Catolice din Bucurști; Excelenței Sale Laszlo Papp, Episcopul Bisericii Reformate, și Excelenței Sale Pall Szedressy, Episcop al Bisericii Evanghelice S.P.

În cea de a doua zi a Conferinței, lucrările au început la orele 9,00, cu conferința D-lui Ovidiu Popescu, Director în Ministerul Agriculturii, intitulată *Necesitatea și obiectivele revoluției agrare în cincinalul 1981—1985*. În această a doua zi a lucrărilor celei de a 37-a Conferințe teologice interconfesionale au fost prezenți și reprezentanți ai altor culte din țara noastră, precum urmează: Cornel Mara — conducătorul Cultului baptist; Pavel Bărbăței — secretar general al Cultului baptist; Ioachim Țunea — redactor șef al revistei «Indrumătorul creștin baptist»; Ioan Bunaciu — directorul Seminarului teologic baptist; Nicolae Popescu — secretar al Cultului adventist; Mihai Popa — directorul Seminarului teologic adventist; Trandafir Șandru — directorul Seminarului teologic pentecostal; Victor Dumitrescu — prim delegat al Cultului creștin după Evanghelie; Regep Salih — Imam din București (al Cultului islamic).

Conferința D-lui Director Ovidiu Popescu a fost urmată de discuții pe marginea temei prezentate, discuții la care au participat: Pr. Asist. Nicolae Dură, de la Institutul Teologic universitar din București; Pr. Constantin Părvu, consilier vicar-patriarhal; Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal; Pr. Prof. Ioan Ică de la Institutul Teologic universitar din Sibiu; P. S. Episcop Antonie Plămădeală al Buzăului; Regep Salih, imam din București, și Arhid. Prof. Constantin Voicu, rectorul Institutului Teologic universitar din Sibiu.

Fiecare problemă ridicată de vorbitori a fost lămurită cu competență și limpezime de către conferențiar.

P. C. Arhid. Constantin Voicu, rectorul Institutului-gazdă mulțumește, în încheiere, conferențiarului, pentru tema prezentată, participanților pentru interesul arătat și declară lucrările celei de a 37-a Conferințe teologice interconfesionale închise.
(Alexandru M. IONIȚĂ)

1600 DE ANI DE LA SINODUL II ECUMENIC. VALOAREA ECUMENICĂ A SIMBOLULUI DE CREDINȚĂ NICEO-CONSTANTINOPOLITAN

Referat principal la a 37-a Conferință teologică interconfesională.

În anul 325 când Constantin cel Mare scria episcopilor din toate părțile imperiului pentru a-i aduna într-un sinod¹ la Niceea acesta nu a creat o instituție nouă pe seama Bisericii Creștine care de curând își dobândise libertatea. Împăratul a recurs la un mijloc care se dovedise folositor încă din vremea Apostolilor: convocarea în sinod. Înainte de această dată, însă, sinoadele avuseseră loc la nivel de provincie și fuseseră convocate de către mitropolitul provinciei respective. Nici un mitropolit sau episcop din imperiu nu mai putea face acum acest lucru la dimensiunea întregului imperiu. Așa încât atunci când împăratul însuși a întrunit pe episcopii din *oikumene* într-un sinod pentru restaurarea unității Bisericii el nu a întâlnit nici un fel de opoziție².

Prim repetarea invitației adresate episcopilor din imperiu, de către împăratul Teodosie cel Mare în anul 381, sinodul ecumenic nu a rămas un eveniment unic în istoria Bisericii Creștine ci s-a transformat într-o instituție de care Biserica se va folosi în

1. Eusebiu de Cezarea, *Istoria bisericească și Viața lui Constantin cel Mare*, traduse în românește de Iosif, fost mitropolit primat, București, 1896, p. 396.

2. F.E. Peters, *The Harvest of Hellenism — A History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of Christianity*, New York: Simon & Schuster, 1970, p. 694.

continuare. Termenul însuși de sinod ecumenic este formulat mai întâi acum apărind pentru prima dată în textul canonului 6 al sinodului din anul 381³.

Acest aspect de natură mai degrabă administrativă al convocării *sinoadelor* de către împărat nu anula caracterul lor de reuniuni extraordinare convocate de Duhul Sfânt în momentele în care viața și binele întregii Biserici o cereau⁴. Și aceasta pentru că dacă toate *Sinoadele ecumenice* au fost convocate formal (și uneori prezidate) de către împărații bizantini în schimb nu toate *sinoadele* convocate de către împărați au fost ecumenice și nici toate cele care s-au autointitulat «ecumenice». Din punct de vedere formal ecumenicitatea unui sinod este determinată de convocarea și aprobarea împăratului. Din punct de vedere eclesiologic, însă, ecumenicitatea depinde de caracterul sinodului de expresie autentică a consensului episcopal și eclezial⁵. Aspectul eclesiologic este hotărâtor în această privință pentru că, de regulă, considerarea unui sinod ca ecumenic este determinată de recunoașterea Bisericii, recunoaștere care se face în cadrul unuia din *sinoadele următoare*⁶. În *sinoadele ecumenice* Biserica își recunoaște una din expresiile istorice cele mai categorice ale universalității sale⁷.

Motivul convocării Sinodului de la Constantinopol din anul 381, de la a cărei întrunire aniversăm acum 1600 de ani, l-a constituit dorința împăratului Teodosie cel Mare (379—395) de a confirma învățătura ortodoxă stabilită la Niceea (325) împotriva arienilor, de a lămurii situația pnevmatomahilor și de a aproba alegerea Sfântului Grigorie de Nazianz ca episcop al Constantinopolului⁸.

Atunci când împăratul Grațian și-a asociat la domnie pe generalul Teodosie cărui i-a încredințat Răsăritul, a încetat sprijinul politic de care se bucurau arienii și semi-arienii din părțile de răsărit ale imperiului roman din partea urmașilor lui Constantin cel Mare. Noul împărat al Răsăritului și-a făcut de la început cunoscută poziția sa religioasă în întregime în favoarea ortodoxiei maceene, poziție care a dus la slăbirea și prăbușirea definitivă a arianismului în Răsărit. În anul 380 arianul Demofil a fost înlăturat de pe scaunul de episcop al Constantinopolului și în locul său a fost întronizat Sf. Grigorie de Nazianz, cel care condusese pe ortodocșii capitalei în cursul ultimului an de dominație ariană⁹.

În cadrul Sinodului II ecumenic mai multă atenție a fost acordată discutării învățăturii pnevmatomahilor. Termenul de pnevmatomahi (folosit mai întâi de episcopul Epifaniu al Salaminei în opera sa *Panarion*) îi desemna pe ereticii care negau consubstanțialitatea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul.

Această învățătură nu era, însă, nouă. În general, reflecția teologică despre Duhul Sfânt, în vremea de după Origen, se afla în urma locului acordat Duhului Sfânt în viața liturgică a Bisericii¹⁰. Arie, de pildă, considera pe Duhul Sfânt ipostas dar cu totul neasemănător cu Fiul în ființă după cum pe Fiul îl considera neasemănător cu Tatăl. Cu toate că problema consubstanțialității Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul nu a fost pusă la Sinodul de la Niceea, se observă de acum înainte un interes crescând pentru ea¹¹.

3. Charles J. Hefele, *Histoire des Conciles*, vol. II, première partie, Paris, 1908, p. 32. Hefele consideră că acest canon n-a fost alcătuit de Sinodul II Ecumenic ci de sinodul din anul 382. (p. 35); Vezi și Pr. Prof. I. G. Coman, *Sinoadele ecumenice expresia universalității Bisericii*, în «Studii Teologice», 1967, nr. 1—2, p. 4.

4. Archevêque Basile (Krivochéine), *L'autorité et l'infaillibilité des Conciles Oecuméniques* (Quelques remarques complémentaires à l'exposé du Métropolite Jean de Helsinki) în «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale», 1974, nr. 35—88, p. 67.

5. John Meyendorff, *What is an ecumenical council?* în «St. Vladimir's Theological Quarterly», 1973, nr. 4, p. 267.

6. Pr. Prof. Liviu Stan, *Ortodoxia în zările ecumenismului*, în «Mitropolia Olteniei», 1970, nr. 7—8, p. 757; Archevêque Basile Krivochéine, *art. cit.*, p. 66.

7. I. G. Coman, *art. cit.*, p. 21.

8. Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 3; Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381); Învățătura despre Sf. Duh și Biserică; Simbolul Constantinopolitan*, în «Studii Teologice», 1969, nr. 5—6, p. 349.

9. Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 1—2 și 9; Adolf — Martin Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Studien zur Geschichte und Theologie des II Okumenischen Konzils, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, p. 32; I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 346.

10. J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, New York, Evanston and London: Harper & Row Publishers, 1960, p. 255.

11. *Ibidem*.

În jurul anului 360, Sf. Atanasie cel Mare și-a expus propria sa învățătură despre Duhul Sfânt, scrisorile sale către Serapion constituind primul tratat teologic despre Duhul Sfânt¹². Impotriva tropicilor din Egipt, care afirmă că Duhul Sfânt este o creatură din nimic, un inger, Sf. Atanasie învăța că, departe de a avea ceva în comun cu creaturile, Sfântul Duh aparține și este una cu Dumnezeu care este în Treime. Treimea este veșnică, omogenă și indivizibilă și întrucât Duhul Sfânt este unul din Treime el trebuie să fie consubstanțial cu Tatăl și cu Fiul.

Sf. Atanasie a făcut începutul sistematizării teologiei despre deoiființimea Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul care va fi dezvoltată de către părinții capadocieni¹³.

Așa, de pildă, Sf. Vasile cel Mare învăța că Duhul trebuie recunoscut ca fiind sfânt și ca fiind una cu dumnezeiasca fire, nedespărțit de Tatăl și de Fiul. În lucrarea *Despre Duhul Sfânt* el a făcut un pas mai departe recomandând ca Duhului să i se acorde aceeași mărire, cinste și închinăciune ca și Tatălui și Fiului. Deși niciunde nu numește pe Duhul Sfânt Dumnezeu, Sf. Vasile afirmă acest lucru în mod indirect atunci când spune: «noi mărim pe Duhul cu Tatăl și cu Fiul pentru că credem că el nu este străin de natura dumnezeiască»¹⁴.

Ceilalți capadocieni repetă și extind învățătura Sfântului Vasile despre Sfântul Duh.

Sf. Grigorie de Nisa accentuează unitatea naturii dumnezeiești de care se împărtășesc cele trei persoane ale Sfintei Treimi.

Sf. Grigorie de Nazianz renunță la reținerea de care a dat dovadă Sf. Vasile cel Mare în exprimarea directă a divinității Duhului Sfânt când zice: «Este Duhul Dumnezeu? Este, într-adevăr. Atunci este el consubstanțial? Desigur că este, și aceasta întrucât este Dumnezeu». Tot Sf. Grigorie de Nazianz, într-o predică din anul 380, a făcut o expunere a marii varietăți de opinii privitoare la Duhul Sfânt în vremea sa: «unii socotesc că Sfântul Duh este o forță sau energie, alții o creatură, alții îl cred Dumnezeu; alții însă nu recunosc nici una din aceste numiri, din respect, spun ei, pentru Scriptură care nu exprimă ceva lămurit în această privință. Din această cauză aceștia nici nu-L cinstesc, nici nu-L disprețuiesc, rămânând cu privire la El într-o poziție intermediară, deosebit de periculoasă. Iar dintre cei ce-L cred Dumnezeu, unii păstrează evlavie în sufletul lor, iar alții îndrăznesc să-L mărturisească și cu buzele»¹⁵.

Am făcut această prezentare a citorva din elementele esențiale ale teologiei capadocienilor privitoare la Duhul Sfânt întrucât această teologie va juca un rol hotărâtor în stabilirea pnevmatologiei ortodoxe de către părinții sinodali întruniți la Constantinopol în anul 381.

Înainte de a purcede la discutarea problemelor teologice, în fața sinodalilor s-a pus problema confirmării Sf. Grigorie de Nazianz în funcția de episcop al capitalei imperiului, funcție pe care o deținea din anul precedent. El a și condus lucrările sinodului după moartea lui Meletie, venerabilul episcop al Antiohiei.

Dar invidia unora dintre participanți pe prestigiul scaunului capitalei și pe Sf. Grigorie însuși a creat o atmosferă de animozitate care a determinat pe Sf. Grigorie să demisioneze atât de la președinția sinodului cât și din scaunul de episcop al Bisericii Constantinopolului¹⁶.

În locul Sfântului Grigorie a fost ales laicul Nectarie, pretor al capitalei, aflat încă în situația de catehumen, prin această alegere punându-se capăt rivalităților de natură administrativă existente între unii din participanții la sinod.

Participanții la sinodul de la Constantinopol, în număr de 150, veneau din diocese și provinciile Imperiului roman de Răsărit. Lista sinodală menționează și trei episcopi din Scitia: Gerontius sau Terentius de Tomis, Aeterius de Cherson în Crimeea și Sebastian de Anchialos în Tracia¹⁷. N-a fost prezent la sinod nici un reprezentant al vreunui scaun din Apus, «totuși se poate spune că prin Ascholios al Tesalonicului, depinzând la vremea aceasta de Roma, era prezentă la sinod și Biserica Occidentului»¹⁸.

12. I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 329.

13. J.N.D. Kelly, *op. cit.*, p. 256—258.

14. *Idem*, p. 260—261.

15. Sf. Grigorie de Nazianz, *Cuvîntarea a V-a teologică* (XXXI), 5 col. 137 C.D., ed. A. Mason, p. 150—151, după I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 336.

16. Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 9; A.M. Ritter, *op. cit.*, p. 105; I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 358.

17. I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 351.

18. I. G. Coman, *art. cit.*, p. 10.

Iar valoarea teologică și bisericească a unora dintre participanți cum au fost: Grigorie de Nazianz, Chiril al Ierusalimului, Meletie al Antiohiei și Diodor de Tars, a conștientizat și ea sinodului o autoritate de prim rang¹⁹.

Conținutul discuțiilor doctrinare din cadrul Sinodului II ecumenic nu poate fi stabilit cu exactitate datorită faptului că Tomosul sinodului s-a pierdut. Despre întocmirea și conținutul acestui tomos aflăm însă din scrisoarea sinodului ținut în anul următor tot la Constantinopol trimisă papei Damasus și episcopilor occidentali²⁰. Această scrisoare conține o recapitulare a credinței ortodocșilor din Răsărit aflată în tomosul sinodului de la Antiohia din anul 379 precum și în tomosul sinodului ecumenic din anul precedent²¹. Informații în această privință oferă și primul canon al Sinodului II Ecumenic.

Din acestea rezultă că la Sinodul de la Constantinopol din anul 381 a fost exprimat mai întâi atașamentul față de «credința evanghelică» stabilită la Niceea²², după care s-a rostit anatema împotriva tuturor ereziilor, în special a eunomienilor sau anomeilor, a arienilor sau eudoxienilor, a semi-arienilor sau pnevmatomahilor, a sabelienilor, marcelienilor, fotinienilor și apolinaristilor²³.

Alături de condamnarea diferitelor erezii, scrisoarea afirmă credința despre Sfânta Treime «într-o singură Dumnezeuire, putere și ființă a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, de aceeași cinșire și demnitate, a cărei împărăție e veșnică, în trei ipostasuri, adică în trei persoane desăvârșite»²⁴. Pe lângă aceasta, scrisoarea insistă în mod deosebit asupra întrupării perfecte a Domnului pentru a combate pe apolinaristi.

S-a păstrat în întregime, însă, Simbolul de Credință Constantinopolitan despre care se crede că alcătuia o parte a tomosului doctrinar al Sinodului II ecumenic, urmând imediat după canoanele sinodului²⁵.

Este cunoscută discuția, începută în secolul al XVIII-lea, în Apus în legătură cu originea, autenticitatea și paternitatea simbolului de credință²⁶.

Originea ecumenică, în cadrul a două sinoade ecumenice a Simbolului Niceo-Constantinopolitan constituie cea dintâi temelie a ecumenicității sale, a valorii sale ecumenice. Caracterul ecumenic al Sinodului întâi ecumenic de la Niceea (325) a fost recunoscut de la început iar al celui întrunit la Constantinopol (381) a fost afirmat chiar la un an după ținerea lui, în scrisoarea sinodului din 382 către papa Damasus²⁷ și recunoscut și de către Biserica din Apus la Sinodul de la Calcedon (451).

Având girul primelor două sinoade ecumenice, Simbolul de credință Niceo-Constantinopolitan a fost confirmat în continuare de către celelalte sinoade ecumenice²⁸, fiind inclus în definițiile lor doctrinare.

19. *Ibidem* 20. Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 11. 21. A. M. Ritter, *op. cit.*, p. 303.

22. *Ibidem* ; Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 20 ; I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 361.

23. Ch. J. Hefele, *op. cit.*, p. 20. 24. Textul românesc la I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 361.

25. *Ibidem*, p. 363.

26. Cel dintâi istoric care a susținut că Simbolul n-ar fi fost alcătuit de către Sinodul II ecumenic a fost Lenain de Tillemont la sfârșitul sec. XVIII. Cei mai cunoscuți contestatari ai autenticității și paternității Simbolului au fost F. Hort și A. Harnack. Chiar în vremea în care Ipoteza Hort-Harnack și-a atins culmea popularității punctul de vedere tradițional al întocmirii Simbolului la Sinodul II ecumenic a fost apărut de W. Schmidt, E. Schwartz și F. Bedcock. În vremea noastră, punctul de vedere tradițional a fost reafirmat, după o viguroasă analiză a obiecțiunilor, de J.N.D. Kelly și de A.M. Ritter ale căror cărți pe această temă au devenit deja lucrări de referință. În ce-i privește pe cercetătorii ortodocși ai problemei (H. Papadopoulos, A. P. Lebedev, I. Mihălcescu, I. Karmiris, I. Ivanov, I. Rămureanu, M. Șesan) aceștia au sprijinit punctul de vedere tradițional cu privire la Simbolul Niceo-Constantinopolitan socotindu-l «opera autentică a Sinodului al II-lea ecumenic» care «n-a existat înainte de sinod, nici la Epifaniu al Ciprului nici la Ciril al Ierusalimului ci a fost compus în el și predat Bisericii de el». Hrysostomos Papadopoulos, «Simbolul sinodului al 2-lea ecumenic» (trad. în rom. de T. Popescu), în «Biserica Ortodoxă Română», seria a II-a, XLIII, 1925, nr. 5, p. 520. Vezi și I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 364-370. O prezentare mai nouă a diferitelor puncte de vedere la A. M. Ritter, *Zum komouistos von Nizäa und Konstantinopel. Kritische Nachlese zu einigen neueren Diskussionen*, în «Kerygma und Logos», Beiträge zu den geistgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum ; Festschrift für Carl Andresen zum 70 Geburtstag. Herausgegeben von A. M. Ritter, Göttingen, 1979, p. 404-423.

27. A. M. Ritter, *Das Konzil...*, p. 209-210 ; I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 362.

28. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Scriptură și Tradiție Apostolică în Mărturisirea Bisericii*, «Ortodoxia», 1980, nr. 2, p. 207.

Inceputul acestui proces de confirmare a originii și caracterului Simbolului de credință Niceo-Constantinopolitan l-au făcut părinții Sinodului al IV-lea ecumenic de la Calcedon în cadrul a două ședințe ale sinodului: «credința celor 318 Părinți rămâne neatinsă», glăsuiesc actele sinodului. «Iar față de cei ce se luptă cu Duhul Sfânt, confirmă învățătura despre ființa Sfântului Duh, predată mai tirziu de cei 150 de Sfinți Părinți, adunați în capitală, învățătura pe care aceia au făcut-o cunoscută tuturor, nu ca și cînd ar fi introdus ceva ce lipsea ci arătînd cu mărturie scripturistice ideea lor despre Sfîntul Duh, contra celor ce au încercat să-i nege stăpînirea»²⁹.

Textul Simbolului a fost apoi incorporat în definiția dogmatică adoptată la Sinodul de la Calcedon, definiție care a fost semnată de participanți între care și de legații papali.

Valoarea ecumenică a Simbolului Niceo-Constantinopolitan decurge în mod esențial din conținutul acestuia care este o «scurtă expunere a întregii plenitudini a credinței creștine»³⁰. Iar această scurtă expunere servește ca bază autentică și nedezmințită a unității întregii lumi creștine pentru că «toți creștinii cred în Dumnezeu Tatăl Atotîitorul, exact la fel ei cred și în Fiul Lui Unul născut, Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl, născut din Tatăl înainte de toți vecii. Toți creștinii mărturisesc la fel pe Fiul lui Dumnezeu, ca fiind așa cum îl cunosc din cuvintele Sfintei Evanghelii — născut din Duhul Sfînt și Fecioara Maria, adică Dumnezeu adevărat și om adevărat, care pentru noi s-a pogorît din cer, care a pătimit și a înviat și este așteptat, împărăția viitoare a Cărui nu va avea sfîrșit. Toți cred și în Duhul Sfînt, închinat și mărit cu Tatăl și cu Fiul. Pe toți creștinii îi unește credința într-una sîntă, sobornicească și apostolică Biserică, toți recunosc unitatea Botezului și toți la fel cred în învierea morților și viața veacului ce va să vină»³¹.

Simbolul, în întregul său, reprezintă sinteza și norma permanentă a credinței Bisericii, prezentată într-o înălțare organică. El conține, în primul rînd, într-o manieră completă și minunată de echilibrată, învățătura despre Sfînta Treime, învățătura fundamentală a creștinismului³². Expunerea acestei învățături este perfect logică și în același timp reușește să păstreze întregul ei mister accentuînd în legătură cu Sfînta Treime atît unitatea ființei cît și diversitatea persoanelor.

În articolele privitoare la cea de a doua persoană a Sfintei Treimi se află concentrate elementele de bază ale hristologiei: Iisus Hristos este mărturisit a fi *Dumnezeu adevărat* din Dumnezeu adevărat și *om adevărat* (născut din Duhul Sfînt și din Fecioara Maria).

Semnificație ecumenică actuală au și articolele finale ale Simbolului Niceo-Constantinopolitan. «Dacă toate Bisericile ar trece de la mărturisirea mai cîrînd formală a acestor articole la însușirea sensului lor plenar ele ar putea ajunge toate la unire... Biserica trebuie să fie o comunitate universală și nu un grup limitat. Toți creștinii ar trebui deci să lupte pentru restabilirea acestei unități universale a Bisericii pe baza apostolicității trăite de cei din vremea Sinodului II Ecumenic»³³.

Terminologia însăși a Simbolului Niceo-constantinopolitan este prin excelență ecumenică în sensul că ea se conformează cît mai deplin Sfintei Scripturi, redînd literal sau după înțeles afirmațiile Scripturii³⁴. În continuare redăm identificarea locurilor scripturistice ale expresiilor din Simbol: «Atotîitorul» (în tot V. T., apoi în 2 Cor. 6, 18; Apoc. 1, 8; 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 4; 19, 3; 21, 23, etc), «Făcătorul cerului și al pămîntului» (Gen. 1, 1), «văzătorilor și nevăzătorilor» (Col. 1, 16), «Domnul Iisus Hristos» (1 Cor. 1, 3; 19), «Fiul lui Dumnezeu» (Luca 1, 36; Ioan 1, 34), «Unul-Născut» (Ioan 1, 14), «mai înainte de toți vecii» (implicat în Evrei 1, 2; Ioan 17, 5 și 17, 24), «lumină din lumină» (implicat în Ioan 8, 12 și 1 Tim. 6, 16), «Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat» (Ioan 6, 32; 1 Tes. 1, 9), «prin care toate s-au făcut» (Ioan 1, 3), «pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire» (1 Tim. 2, 4), «S-a pogorît din cer» (Ioan 6, 58), «șade de-a dreapta Tatălui» (Fapte 7, 56; Luca 22, 69), «și iarăși va să vie să judece viii și morții» (Matei 25, 31), «Duhul Sfînt Domnul de viață făcătorul» (Ioan 6, 63; 2 Cor. 3, 6), «care de la Tatăl porcede» (Ioan 15, 26), «care împreună cu

29. Cf. I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 371.

30. N. Ivanov, *Simbolul ortodox al credinței. Istoria și importanța lui* (traducere din *Jurnalul Patriarhiei Moscovei*, 1963, nr. 10, p. 63—75, de G. Ivanov), în «Mitropolia Banatului», 1964, nr. 9—10, p. 545.

31. *Ibidem*, p. 546.

32. Pr. Prof. D. Stăniloae, *L'importance du II-e Concile oecuménique pour l'unité chrétienne*, în «Romanian Orthodox Church News» (version française), 1981, nr. 10.

33. *Ibidem*. 34. D. Stăniloae, *Sf. Scriptură...*, p. 214, nota 22.

Tatăl este închinat și mărit» (Matei 28, 19 după înțeles), «și într-una sfântă, universală și apostolească Biserica» (concentrează Efes. 5, 26—27 și Efes. 1, 20, 22), «aștept învierea morților» (1 Cor. 15, 13 urm.) «și viața veacului ce va să vie» (Matei 25, 34). Pentru un singur termen din Simbol și anume pentru cuvîntul *homousios* nu se poate revendica direct origine scripturistică.

Simbolul de credință în forma pe care i-a dat-o Sinodul II ecumenic ne familiarizează cu metodologia ecumenică a întocmirii formulărilor de credință în sinoade. În scrisoarea sinodului întrunit la Constantinopol în 382 citim fraze ca acestea: «noi am rămas la credința evanghelică hotărîtă de cei 318 Părinți de la Niceea» sau «iar învățătura despre întrupare o păstrăm nevătămată»³⁵. Expresii ca «neschimbât» sau «a nu adăuga nimic» se repetă în actele sinoadelor următoare. Aceste expresii se referă la sensul, la conținutul hotărîrilor pe care respectivul sinod le lua, sens care nu poate fi schimbat sau falsificat. Pe de altă parte fidelitatea față de adevărul original, în cazul nostru față de textul crezului adoptat la Niceea presupune ceva mai mult decît o simplă repetare a acestuia. Unitatea credinței nu constă în simpla acceptare a unui ansamblu de expresii care sînt păstrate neschimbate sub aspectul lor extern. Repetarea învățăturii unui sinod de către un alt sinod nu se făcea mecanic ci în lumina adevărului descoperit de Duhul Sfînt³⁶ așa cum era crezut și trăit de Biserica ecumenică.

În acest spirit au operat Părinții Sinodului II ecumenic schimbările formulate în textul stabilit la Niceea. În articolul 1 au introdus expresia «făcătorul cerului și al pămîntului» în legătură cu Tatăl pentru a exclude posibilitatea oricărei interpretări maniheiste a Fiului numai ca demiurg. Din articolul 2 a fost mai întîi omisă expresia niceeană «din ființa Tatălui», expresie care a părut de prisos de vreme ce în același articol se află «de o ființă cu Tatăl». Tot aici au fost adăugate cuvintele «mai înainte de toți vecii», pentru a înlătura posibilitatea introducerii vreunei deosebiri cronologice între Tatăl și Fiul.

Împotriva apolinarismului, sinodul a completat articolul 3 din textul niceean în care se spunea despre a doua persoană a Sfintei Treimi că «s-a pogorît, s-a întrupat și s-a făcut om» prin cuvintele «din cer» (după «s-a întrupat») și articolul 4 prin cuvintele «s-a răstignit pentru noi în timpul lui Pontiu Pilat și a pătimit și s-a îngropat», accentuînd în felul acesta natura umană a lui Iisus Hristos.

La sfîrșitul articolului 5 au fost adăugate cuvintele «după Scripturi», la articolul 6 cuvintele «șade de-a dreapta Tatălui» iar la articolul 7 cuvintele «a cărui împărăție nu va vea sfîrșit», această din urmă expresie fiind îndreptată împotriva ereziei lui Fotin din Sirmium care nega existența eternă a lui Iisus Hristos³⁷.

Aceeași metodologie ecumenică se observă la Părinții Sinodului de la Constantinopol (381) în redactarea articolelor finale ale Simbolului de credință care sînt creația în întregime a acestui sinod. Datorită opoziției pe care o întîmpinase termenul *omousios* din partea unor participanți la Sinodul de la Niceea cit și în perioada care a urmat, Părinții de la sinodul II ecumenic au preferat să exprime realitatea dumnezeirii și deoființimii Duhului cu Tatăl și cu Fiul în mod ferm dar prin intermediul unor cuvinte temperate. Toți termenii din textul Simbolului, asociați Duhului Sfînt indică cu fermitate divinitatea acestuia. Adiectivul «de viață făcătorul» a constituit un argument familiar în polemica anti-pnevmatomahă încă din vremea Sf. Atanasie cel Mare. Acest termen exprimă limpede divinitatea Duhului Sfînt întrucît, în conformitate cu gîndirea patristică, viața nu putea proveni decît de la Dumnezeu care este creatorul prin excelență³⁸. Purcederea din Tatăl arată atît dumnezeirea Duhului Sfînt cît și misterul modului de existență proprie a acestuia, în timp ce clauza profetică a fost folosită de sinodalii de la Constantinopol ca un antidot excelent împotriva subordinaționismului pnevmatomah. Afirmatia despre *omotimia* (împoreună cinstirea) Duhului cu Tatăl și cu Fiul stă mărturie despre importanța teologică a lui *lex orandi*, a cinstirii care i se acordă Duhului Sfînt în cadrul Liturghiei, aceeași ca și Tatălui și Fiului, ca argument doveditor al dumnezeirii Duhului Sfînt³⁹. Această idee a fost mai întîi formulată de către Sf. Vasile cel Mare⁴⁰.

35. I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 361.

36. Metropolit Jean de Helsinki. *L'autorité des Conciles Oecuméniques*, în «Messager de l'Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale», 1974, nr. 85—88, p. 58.

37. I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 366—367; N. Ivanov, *art. cit.*, p. 541—542.

38. A. de Halleux, *La profession de l'Esprit-Saint dans le Symbole de Constantinople*, în «Revue Theologique de Louvain», 1979, nr. 1, p. 27. 39. *Ibidem*, p. 29.

40. J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London: Longmans, Green & Co. Ltd. Second edition, 1960, p. 342.

Această întrepătrundere între viața liturgică a Bisericii și procesul formulărilor doctrinare, care este valabilă nu numai cu privire la articolul despre Duhul Sfânt ci și cu privire la întreg conținutul Simbolului, constituie ea însăși o dimensiune ecumenică prin excelență.

Întreaga istorie a dezvoltării simboalelor de credință este strâns legată de viața liturgică a Bisericii. În ce privește Simbolul Niceo-constantinopolitan acest lucru este indicat și de stilul curgător precum și de conținutul teologic echilibrat al acestuia⁴¹.

Constantinopolul a trebuit să fie, în mod firesc, cel dintâi loc unde acest simbol a fost introdus în cult, cu timpul devenind singurul simbol baptismal al Bisericilor din Răsărit iar în perioada dintre secolele VI—IX și al Bisericii Romei precum și al altor Biserici din Apus, înlocuind celelalte simboale locale.

De la folosirea sa la botez, Simbolul Niceo-constantinopolitan a dobândit cu timpul o funcție și mai intim legată de viața de fiecare zi a credincioșilor prin introducerea sa în Liturgia euharistică. Atunci când circumstanțele au determinat introducerea unui simbol de credință în Liturgie, Simbolul Niceo-constantinopolitan «cu frazele sale măiestroase și cu ritmul său impunător a părut aproape predestinat pentru acest rol»⁴² devenind crezul prin excelență al cultului creștin.

Introducerea Simbolului Niceo-Constantinopolitan în Liturgie s-a făcut mai întâi la Antiohia de către patriarhul monofizit Petru Gnafevs probabil în anul 471. La începutul secolului VI același lucru s-a petrecut și la Constantinopol prin patriarhul Timotei (512—518), obicei deplin instituționalizat printr-un edict al împăratului Justinian II în anul 567⁴³.

În Apus, introducerea Simbolului Niceo-constantinopolitan în Liturgie s-a produs treptat, începând cu Sinodul de la Toledo din anul 589. Tot acum, însă, a fost făcută o modificare în textul Simbolului sub forma adaosului *Filioque*, modificare ce va constitui unul din punctele dogmatice deosebitoare dintre Apus și Răsărit.

Cu această modificare Simbolul Niceo-constantinopolitan și-a păstrat poziția de autoritate și în Apus. Reforma protestantă i-a reafirmat acest caracter dându-i o circulație și mai mare în Apus prin traducerea lui în limbile naționale⁴⁴. Martin Luther însuși l-a prețuit și l-a folosit pentru a asigura participarea întregii comunități la rostirea crezului în cadrul serviciului divin⁴⁵. Este adevărat că tot el a propus ca o alternativă la acest simbol propriul său text (*Glaubenslied*) în trei strofe.

Astăzi, Simbolul Niceo-constantinopolitan este singurul simbol de credință întrebuințat în Liturgia Bisericii Ortodoxe precum și în liturgiile celor mai multe din Bisericiile Vechi-Orientale, la unele din acestea cu mici modificări⁴⁶.

În Biserica Romano-Catolică precum și în Bisericiile Protestante s-a păstrat uzul liturgic al Simbolului Niceo-constantinopolitan alături de cel al simbolului numit apostolic.

Ajunși aici trebuie să recunoaștem că în timp ce Simbolul Niceo-constantinopolitan este acceptat și prezent în textele dogmatice și în viața liturgică a aproape tuturor confesiunilor creștine mărturisirea lui de către Biserici nu se mai face în unitatea de la început.

Textul Simbolului — cu excepția adaosului amintit — a rămas același dar înțelegerea Simbolului de către diferitele confesiuni nu mai este unitară ci s-a schimbat, așa cum o dovedesc diferitele cărți simbolice care au apărut tocmai din nevoia de a explica Simbolul de credință care nu mai era înțeles la fel.

Tot din această pricină în literatura ecumenică din vremea noastră se fac insistente propuneri pentru alcătuirea unei noi mărturisiri de credință, a unei mărturisiri de credință ecumenice. «Noi trebuie — scrie un teolog catolic canadian — să găsim o mărturisire de credință suficientă pentru a face posibil ca, în ciuda a tot ceea ce

41. *Idem*, p. 344.

42. *Idem*, p. 348.

43. *Idem*, p. 349—351; I. Rămureanu, *art. cit.*, p. 375.

44. J.N.D. Kelly, *Early Christian Creeds*, p. 296.

45. Erich Hertzsc, *Die Wirklichkeit der Kirche, I Die Liturgie*. Haale (Saale), 1965, p. 104.

Pentru atitudinea lui M. Luther față de simbol a se vedea și Ferdinand Kattenbusch, *Lehrbuch der vergleichenden Confessionskunde*, Erster Band, Freiburg I.B. 1892. p. 9.

46. Pr. Prof. Ene Brăniște, *Cultul Bisericilor vechi din Orient. Liturgiile Riturilor Orientale*, în «Ortodoxia», 1965, nr. 1, p. 93, 95—96, 101; Maglstrand Vasile Costin, *Liturgia Sfintului Iacob din ritul Strienilor iacobiti*, în «Ortodoxia», 1966, nr. 1, p. 104; Arhim. Zareh Baronian, *Liturgia Bisericii Armene în cadrul Liturgiilor celorlalte rituri liturgice răsăritene* — studiu comp. — teză de doctorat, în «Ortodoxia», 1975, nr. 1, p. 119.

continuă să situeze tradițiile noastre eclesiale în opoziție una față de alta, să-L proclamăm și să-L mărturisim pe Hristos împreună, într-un chip inechivoc, care să nu suprime nimic din ceea ce trebuie să fie spus pentru a fi în stare să ne numim creștini... Acesta este primul pas. Pornind de aici va trebui să creștem împreună către plinitudinea credinței»⁴⁷.

În înțelegerea teologiei ortodoxe o mărturisire de credință nouă ecumenică nu reprezintă punctul de plecare, primul pas, în dialogul ecumenic ci mai degrabă țelul acestuia. «O mărturisire de credință ecumenică ar avea un sens numai dacă ar exprima unitatea de credință, adică unitatea Bisericii, care este scopul însuși al ecumenismului»⁴⁸.

În stadiul actual al dialogului ecumenic, în ciuda progresului considerabil realizat în multe direcții, primejdia unor interpretări diferite ale noii mărturisiri de credință ar continua să existe și aceste diferențe «nu vor fi mai mici decât cele existente astăzi când citim aceleași documente scripturistice și nescripturistice dar le interpretăm în mod diferit»⁴⁹.

Numai receptarea formală a Simbolului de credință, fie chiar a unui nou simbol de credință, nu va duce la mult doritul țel al unității credinței și deci al unității Bisericii.

Pornind de la Simbolul Niceo-constantinopolitan, care rămâne un bun comun al tuturor creștinilor din toate timpurile, Bisericile trebuie să descopere împreună întregul conținut al credinței care se găsește cuprinsă implicit în articolele acestuia. Simbolul Niceo-constantinopolitan reprezintă doar un schelet al Scripturii și al tradiției apostolice care își dobîndește valoarea autentică ecumenică în ambianța întregii tradiții apostolice⁵⁰, într-o continuitate și o întrepătrundere cu întreaga Scriptură, cu toate hotărârile sinoadelor ecumenice și cu întreaga viață a Bisericii. Separat de această ambianță orice simbol de credință, chiar și cel mai ortodox, rămîne un text rece, rămîne o doctrină abstractă⁵¹.

Aceasta este perspectiva din care valențele ecumenice extraordinare ale Simbolului Niceo-constantinopolitan vor da roade în efortul ecumenist din vremea noastră către realizarea unirii Bisericilor întrucît problema unirii Bisericilor este totuna cu problema regăsirii integrității și continuității Tradiției și a restabilirii ei ca principiu al unității de credință și de trăire⁵².

Simbolul de credință trebuie înțeles și în contextul problemelor lumii contemporane și a omului de astăzi, pentru că de fapt toate articolele de credință se leagă de om și de lume nu numai prin necesitatea comuniității care mărturisește credința cuprinsă în Simbol, ci și prin conținutul articolelor, fiecare dintre ele mărturisind legătura lui Dumnezeu Cel Unul în ființă și întreit în persoane cu omul și cu lumea.

Simbolul de credință este un adevărat rezumat al istoriei lumii și omului de la creație pînă la realizarea Împărăției lui Dumnezeu, al istoriei prezenței lui Dumnezeu în viața lumii.

În spiritul și ținuta sa doxologică, Simbolul Niceo-Constantinopolitan ne învață că slujirea lui Dumnezeu nu trebuie despărțită de slujirea omului, că dragostea față de Dumnezeu ne va îndrepta spre frați, după cum dragostea față de frați ne călăuzește către Dumnezeu⁵³.

În felul acesta creștinilor le va fi mai ușor să găsească drumul spre mărturisirea în unitate a credinței lor, strădania lor către realizarea unității Bisericilor contribuind la realizarea unității întregii umanități.

Lector Aurel JIVI

47. J.M.R. Tillard, *Towards a Common Profession of Faith*, în «The Ecumenical Review», 1978, nr. 1, p. 53; *Towards the Confession of a Common Faith*, în «The Ecumenical Review», 1980, nr. 3, p. 309—317; Un întreg număr al Revistei «Concilium» (138, 1978) este dedicat acestei probleme.

48. *Opinia Mitropolitului Damaskinos de Tranoupolis cu privire la o eventuală Mărturisire de Credință Ecumenică*, în «Mitropolia Olteniei», 1979, nr. 1—3, p. 209.

49. Emilianos Timiadis, *Common and Uncommon Faith*, în «The Ecumenical Review», 1980, nr. 4, p. 401.

50. D. Stăniloae, *Scriptură și Tradiție...*, p. 208.

51. E. Timiadis, *art. cit.*, p. 405.

52. Diacon, Ion Briă, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor Creștine*, Teză de doctorat, Extras din revista «Studii Teologice», 1968, nr. 1—2, p. 85.

53. *Opinia Mitropolitului Damaskinos...*, p. 211.

SIMBOLUL NICEO-CONSTANTINOPOLITAN, SINTEZĂ A ÎNVĂȚĂTURII DOGMATICE A BISERICII

Coreferat la a 37-a Conferință interconfesională

1. «Synthesis» sau «Ekthesis» ?

Comemorarea celui de al Doilea Sinod ecumenic ne obligă să ne ocupăm și de importanța dogmatică a celui simbol care se leagă strins de acest sinod. Importanța la care ne gândim este formarea unui centru pentru mărturisirea credinței, formularea unui canon dogmatic îndrumător și îndreptător pentru toate activitățile bisericești, o nouă unitate spirituală, la care contribuie fiecare generație cu credința ei.

O astfel de importanță istorică în dezvoltarea culturală nu poate fi atribuită puterii cuceritoare a unei singure teze. O radiere așa de universală se explică doar prin realizarea unei sinteze. Dar gândindu-ne la semnificația de mărturisire de credință a «simbolului» am dori să evităm noțiunea sintezei. Sinteza înseamnă o nouă unitate de gândire și de expresie în care se unesc contradicțiile formulate în teză și antiteză. Dar credința exprimată în mărturisire cere o statornicie neclintită, adevărul revelat este dogmă-poruncă, care nu cunoaște compromis. Dogma este dominită de porunca Domnului: «cuvîntul vostru să fie cea ce este da, da, și cea ce este nu, nu, iar ce e mai mult decît acestea, de la cel rău este» (Matei 5, 38).

Fără îndoială: sinteză înseamnă nu numai unitatea contradicțiilor, ci și progres în adevăr. Dar pentru acest progres vechea limbă a hotărîrilor sinodale a înțrebuințat cuvîntul «ekthesis», înțelegînd prin el dezvoltarea, explicația sau o nouă aplicare a adevărului nealterat: a adevărului revelat, însușit prin credință. «Sinteza» dogmatică are limitele ei în «homologia», în mărturisirea credinței care trebuie să exprime concordanța tuturor mărturisirilor cu Domnul și Arhiereul «homologiei», cu Iisus Hristos.

Teologia protestantă are un motiv istoric pentru care azi evită să vorbească despre caracterul sintetic al dogmelor. Istoria dogmelor, cercetată cu deosebită sîrguință de către savanții secolului trecut, a vrut să vadă în dogme sinteza Evangheliei și a elenismului. Această teorie nu numai în linii mari, dar la fiecare fenomen concret a neglijat specificul istoric al creștinismului. Nu înstrăinarea de Evanghelie, ci credincioșia față de Domnul Iisus Hristos cel propovăduit este cea forță istorică prin care dogma formulată în Biserica greacă a antichității, simbolul Niceo-Constantinopolitan a exercitat o influență spirituală decisivă din generație în generație. Față de interpretarea istorică a dogmelor din secolul trecut, teologia protestantă de azi se întoarce la acea apreciere a lor care a fost exprimată în cadrul Reformei. Pentru exemplificarea acestei poziții doresc să citez pe scurt unele teze din «*Institutio*» a lui Calvin (1559). În conformitate cu toți reformatorii el a declarat: «din adîncul sufletului cinstesc sinoadle cele vechi și aș dori mult ca ele să fie respectate de toată lumea». «Dogmele credinței, respectiv sinoadle cele vechi din Niceea, Constantinopole, primul din Efes și cel din Chalcedon și toate care sînt în conformitate cu ele, ținute pentru condamnarea ereziilor, le acceptăm cu bucurie și le cinstim ca sinoadle sfințe, întrucît nu conțin altceva decît explicația curată și genuină a Sfintei Scripturi, pe care sfinții părinți cu înțelepciune spirituală au folosit-o contra adversarilor de atunci ai religiei».

Această poziție principală a Reformei este însoțită la Calvin de unele observații în care — ca și în cercetarea teologică-protestantă contemporană, actuală, a temei «sinoadle și simboale din antichitate» — se împletesc constatări istorice și dogmatice. Calvin a studiat și acele greutăți care au înconjurat lupta pentru adevărul revelat exprimat în simboale. Așa, bunăoară, diviziunea în partide a acelor care s-au adunat la Niceea, pentru combaterea lui Arie. Nu i-a scăpat din vedere nici constatarea de amărăciune a lui Grigorie de Nazianz, cu referire la sinodul din Constantinopole: «nici un sinod nu a avut un bun sfîrșit» (Ep. 55 Ad Procopium). Comentînd pe Grigorie de Nazianz vede că în sinoadle, sub conducerea Duhului Sfînt s-a desfășurat o istorie omenească. Hotărîrile lor dogmatice numai atunci sînt legi-

timate și de folos, dacă corespund adevărului, fără a se ține seama de care parte se ține majoritatea sinodului.

Funcția hotărârilor dogmatice aduse la sinoade este calmarea sufletelor tulburate de erezii. «Așa Sinodul din Niceea, care a apărât divinitatea veșnică a lui Hristos față de învățătura lui Arius, a redat Bisericii pacea ei, care anterior a fost periclitată; iar cind noi tulburări au fost inițiate prin Eumomius și Macedonius, sinodul din Constantinopol s-a folosit de un medicament asemănător».

Avind în vedere funcția bisericească a simboalelor sinodale, aprecierea lor are două laturi: a) aprecierea istorică se referă la dezvoltarea învățăturii în legătura ei cu situația și viața Bisericii; b) aprecierea dogmatică analizează conținutul simbolului în concordanța lui cu Cuvîntul lui Dumnezeu¹. Cele două laturi nu pot fi despărțite.

2. Funcția bisericească a Simbolului Niceo-constantinopolitan

Schema cea mai răspîdită a evoluției învățăturii bisericești este următoarea: a) Sec. II—III dogma soteriologică; b) Sec. IV dogma trinitariană; c) Sec. V dogma hristologică. Această schemă foarte simplificată ne permite să constatăm că Simbolul Niceo-constantinopolitan are legătură cu toate cele trei probleme fundamentale

1. Aprecierea Simbolului Niceo-Constantinopolitan în *Dogmatica Bisericească* a lui K. Barth (1932):

«Simbolul Niceo-Constantinopolitan este un simbol baptismal din ultima treime a sec. al IV-lea, probabil al Bisericii din Constantinopol (sau al Bisericii din Ierusalim?) în care s-au adoptat hotărârile dogmatice referitoare la doctrina trinitară ale Sinodului din Niceea din 325 și care conform unei tradiții, nu tocmai sigure, a fost recunoscut la sinodul din Constantinopol în 381. Incepînd cu 565, acest simbol este unul din elementele principale ale Liturghiei Bisericii Răsăritene, iar începînd cu 1014 și al Liturghiei Bisericii apusene. Noi îi considerăm ca documentul cel mai autentic al dogmei despre divinitatea lui Hristos, pentru că:

a) Dintre cele trei Simboale acceptate în mod explicit de către Bisericiile reforme, tocmai tezele acestui simbol sînt cele mai hotărîte și cele mai concise;

b) Acest simbol este rezultatul definitiv al discuțiilor din Biserica veche referitoare la divinitatea lui Hristos;

c) Pentru importanța lui liturgică pe care o are atît în Biserica Răsăriteană cît și în Biserica romano-catolică, acest simbol este apt să țină în amintire consensul ecumenic al mărturisirii de credință;

d) Acest simbol spune fără echivoc ceea ce protestantismului liberal nu-i plăcea să laude și ceea ce tocmai pentru aceasta în mod necondiționat trebuie să fie spus într-o dogmatică evanghelică».

Conform acestei poziții principiale, *Dogmatica Bisericească*, dezvoltă pe baza învățăturii din acest simbol despre Dumnezeu-Fiul, capitolul despre «Fiul cel veșnic» (26 pag.), pe baza învățăturii despre Dumnezeu-Sfîntul Duh, capitolul «Duhul cel veșnic» (22 pag.), precum și învățătura despre cele patru caracteristici ale Bisericii: «una, sancta, catholica et apostolica» (63 pag.); K. Barth, *Kirchliche Dogmatik* I/1: 444—470, 492—514, IV/1: 746—809.

Această apreciere dogmatică a Simbolului Niceo-constantinopolitan a deschis o nouă eră în privința cercetării istoriei simboalelor din Biserica veche. K. Barth exprimă cu privire la originea Simbolului acele rezultate care au fost sintetizate și definitivare de către Adolf von Harnack, de aici constatarea nesigură: «din ultima treime a sec. al IV-lea, probabil al Bisericii din Constantinopol». Consensul cu privire la doctrină a fost însă urmat de consensul istoric cu privire la tradiția calcedoniană, respectiv referitor la legătura simbolului cu Sinodul din 381. Cele două opere de bază ale patristicii protestante, care pe calea criticii istorice au justificat tradiția sînt: J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, London, 1959. (Traducerea germană după a 3-a ediție în 1972); Adolf Martin Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Göttingen, 1965.

Explicarea catehetică a Simbolului Niceo-constantinopolitan în sprijinul «teologiei evanghelice confesoare» a publicat-o Heinrich Vogel, *Das Nicänische Glaubensbekenntnis* — cu un subtitlu caracteristic pentru această operă «Eine Doxologie», Berlin-Stuttgart, 1963.

Alte lucrări la care am recurs, în afară de cele citate:

Dietrich Bitschl: *Athanasius*, Zürich, 1964; *Etudes patristiques: La traité sur le Saint-Esprit de Saint Basile*, în «Verbum Caro», vol. XXII (1968); Georg Kretschmar: *Der Heilige Geist in der Geschichte. Gegenwart des Geistes*, Herder, 1979; Eduard Schweizer, *Heiliger Geist*, Stuttgart-Berlin, 1978; Reinhart Staats, *Die Basilianische Verherrlichung des Heiligen Geistes*. Kerygma und Dogma, 4/1979, 232—253. *Geist Gottes — Geist Christi*. Ökumenische Überlegungen zur Filioque Kontroverse. Hrsg. von Lukas Vischer, Frankfurt am Main, 1981.

ale teologiei. Aceste cercuri ale doctrinei creștine formează o unitate de mărturisire în opera și activitatea lui Athanasie. Învățătura și lupta lui Athanasie a impus Bisericii acea structură istorică, persistentă până în zilele noastre, în al cărei centru stă dreptcredincioșia, doctrina ortodoxă. Aprecierea lui în Biserica Ortodoxă a fost totdeauna nestingherită, pentru teologia Apusului: catolică și protestantă; adevărata valoare a operei lui se descoperă doar în zilele noastre. Actualizarea moștenirii lui Athanasie este unul dintre bunele rezultate ale colaborării Bisericilor din Apus cu Ortodoxia în cadrul mișcării ecumenice.

Permiteți-mi încă o citare din Calvin. Cu o uimitoare bună orientare, spune: întrucât nu avem în toate timpurile un Athanasie, un Vasile cel Mare, un Ciril, trebuie să fim călăuziți de Simboalele primelor sinoade ecumenice. Simbolul Niceo-constantinopolitan cuprinde într-o formă dătătoare de viață moștenirea doctrinară a acestor Părinți ai Bisericii. În numele Simbolului Niceean nu este numai trimiterea la un arhetip al Simbolului, ci are importanță istorică și dogmatică.

Legătura Simbolului cu Niceea. Primul dintre cele patru canoane ale Sinodului din 381 declară: «Credința celor 318 părinți adunați în Bithynia, la Niceea, nu se va elimina, din contră ea trebuie să-și păstreze autoritatea și orice erezie trebuie să se pedepsească cu anathema. Aceasta se referă mai cu seamă la ereziile acelorora, care urmează pe Eunomius («anhomoioi»), pe Eudoxius («ariani»), se referă la semarieni sau «pnevmatomachoi», la sabelieni, la cei care urmează pe Marcellus, pe Photius și pe Apollinaris». Înșirarea celor șapte grupări anatematizate arată acea situație divizată a Bisericii în care se impunea nevoia unei mărturisiri de credință unificatoare. Această mărturisire nu putea fi alta, decît Simbolul acceptat în 325 și a cărui valoare și autoritate de neînlocuit a apărut-o Athanasius în ultimele două decenii ale activității sale (începînd cu 351). Athanasius era mort de 8 ani, dar întărirea Simbolului din Niceea prin Sinodul din 381 însemna mai mult decît victoria teologiei sale proprii, însemna că doctrina bisericească va rămîne credincioasă fundamentului din Niceea, nu-l va altera, nu-l va înlocui și toate problemele ivite le va rezolva în spiritul primului consens dogmatic.

Caracterul evoluției doctrinale pe bază niceeană a fost definit oficial în introducerea definiției dogmatice din Chalcedon în anul 451. Această declarație sinodală este primul act oficial care lămurește cum a luat naștere Simbolul Constantinopolitan în continuitatea credinței niceene. «Am refuzat dogmele ereziei și am reînnoit credința infailibilă a părinților. Am propovăduit tuturor Simbolul celor 318 părinți și am acceptat pe acei părinți care au semnat acel Simbol: i-am acceptat ca pe părinții noștri. Prin aceștia înțelegem pe cei 150 care s-au adunat în Constantinopolul cel Mare și au aprobat această credință...». După referirea la al III-lea Sinod ecumenic, declarația revine la cele două anterioare: «Am hotărît ca și prim noi să strălucescă credința dreaptă a celor 318 de părinți care sub împăratul Constantin, s-au adunat la Niceea și vrem să păstrăm ceea ce cei 150 de părinți la Constantinopol au hotărît pentru înlăturarea ereziilor de pe atunci și vrem să întărim această credință catolică și apostolică, care este și a noastră».

Introducerea se continuă cu textul Simbolului de la Niceea și cu cel al Simbolului de la Constantinopol. Consecvența celor două texte îndreptățește Sinodul din Chalcedon ca să continue această linie doctrinală cu o nouă definiție dogmatică obligatorie. Continuitatea dogmei nu exclude înnoirea și dezvoltarea ei. Părinții din Chalcedon se justifică cu sinodali din 381, respectiv cu simbolul lor. Introducerea accentuează încă o dată că dezvoltarea Simbolului de la Niceea nu înseamnă că acesta ar fi fost incomplet. Dar ceea ce a fost mărturisit în Niceanum a trebuit să fie dezvoltat contra unor erezii de la sfîrșitul secolului IV, precum și contra altora, care s-au ivit în secolul V. Conform acestei concepții oficiale, dezvoltarea credinței din anul 381, se îndreaptă împotriva ereziei pnevmatologice și se referă «conform mărturisirii Sfintei Scripturi despre Sfîntul Duh, contra acelorora care au încercat negarea divinității Lui».

Sinodul de la Constantinopol și Simbolul Niceo-constantinopolitan. Confruntînd canonul 1 din 381 cu cele declarate la Chalcedon în 451, se simte nevoia unei explicații pentru această contradicție aparentă. Actele Sinodului din 381 nu s-au păstrat. Dar studierea simboalelor din vechime, precum și cercetarea scrierilor părinților din secolul IV, mai cu seamă ale lui Grigorie de Nazianz și Grigorie de Nyssa au contribuit cu multe date la lămurirea problemei.

În cele două decenii premergătoare Sinodului din Constantinopol s-au înmulțit nu numai adversarii dogmei niceene, dar s-au întărit și acele străduințe care căutau unitatea Bisericii și a curentelor pronicene. Această dezvoltare spre unitate a fost începută încă în 362 la sinodul din Alexandria prin apropierea teologică între Athanasius și părinții din Capadocia. Unitatea lor nu a fost desăvârșită: așa bunăoară în privința problemelor teologice și bisericești din Antiohia Siriei, Athanasie și Vasile cel Mare nu au ajuns la consens.

Împăratul Teodosie, adept credincios al credinței niceene, a promovat această străduință spre unitate, îndeosebi în primii cinci ani ai domniei sale. Atitudinea sa din această perioadă a fost pentru promovarea conciliarității în Biserică. După politica religioasă a dictatelor imperiale ale predecesorilor lui, noul împărat sprijinea pe episcopi, așteptând de la ei întărirea unității. În primul său decret prin care credința niceeană a fost enunțată ca singura bază legală a Bisericii, patriarhii din Roma și Alexandria au fost desemnați ca normativi. Dar tot atunci pentru întărirea ortodoxiei la Constantinopol, împăratul aducea în capitală pe un teolog capadocian, pe Grigorie de Nazianz. Iar în fruntea Sinodului care a fost deschis în mai 381, pune pe Meletios din Antiohia, cu toate că niceaniștii din Antiohia formau a treia grupare ortodoxă pe lângă Capadocia și linia Roma-Alexandria. Această străduință spre unitate explică și dorința împăratului ca sinodul să înceapă tratative cu cei 30 de episcopi, care lineau de curentul lui Macedonie, și care, pentru un interval de timp au stat în comunitate bisericească cu Roma.

Canonul 1 citat arată că tratativele au eșuat, macedonienii au fost anatematizați ca semiarieni, dar în cursul Sinodului a fost un moment când și ei au fost invitați la unitate. Simbolul de credință înaintat la acest dialog a fost redactat — după toată probabilitatea — de Grigorie de Nyssa, care continuând moștenirea fratelui său Vasile cel Mare sprijinea în mod deosebit politica de unitate niceeană a împăratului. Simbolul sinodului completat în art. III de către Grigorie de Nyssa cu termenii cei mai specifici pnevmatologiei, nu a fost o nouă formulă dogmatică. Era ceea ce s-a declarat la Calcedon: o dezvoltare a credinței niceene.

Caracterul niceean și caracterul de «dezvoltare» al credinței niceene nu pot fi despărțite unul de altul. Dacă le-am considera «credință» și «dezvoltare» și «legea» și «novellae» — am ajunge la concluzia lui F. J. A. Hort (Cambridge, 1876) după care Simbolul de la Constantinopol conținând 178 de cuvinte, este o formulă nouă față de Niceea, căci nu sînt decît 33 cuvinte comune în cele două texte. Cercetătorii care presupuneau că Simbolul a fost rezultatul unei activități teologice organizate după modelul legiferării parlamentare, nu au înțeles ce înseamnă «credință» — «pistis» și ce înseamnă în viața Bisericii credincioșia față de credință.

Descoperirea realității bisericești a simboalelor a fost înlesnită prin comparația următoarelor patru texte simbolice: a) simbolul folosit în Biserica din Ierusalim și atestat în Catehezele lui Ciril al Ierusalimului în anul 348; b) simbolul din Niceea (325); c) simbolul din Salamis (Cipru) atestat într-o scriere a lui Epiphanius din 374; d) simbolul constantinopolitan.

Rezultatele comparației:

— *credința de la Niceea*, fiind singura formulă a dreptcredincioșiei, prin expresiile ei dogmatice a influențat simboalele vechi (apostolice) ale diferitelor mitropolii, folosite la Botez. Așa se explică de ce formula de Botez folosită la Ierusalim și pe care o găsim în textul lui Epiphanie conține expresii și teze niceene. Progresul ortodoxiei după sinodul din 362 a determinat ca dreapta credință să intre în mod textual în practica liturgică și catehetică a comunităților bisericești locale.

Se poate că tocmai această formulă de credință din Ierusalim și Salamis a fost aceea pe care sinodul din 381 a adoptat-o în vederea tratativelor de a aduce pe macedonienii în comunitatea niceeană, dar se poate de asemenea că i-au stat la dispoziție și alte formule similare (de ex. din Antiohia). Avînd însă în vedere că Simbolul era menit să ducă la unitate cu adepții lui Macedonie, depărtați de la adevăr tocmai în articolul despre Sfîntul Duh, părinții din Constantinopol (între care Grigorie de Nyssa) au dezvoltat acest articol: l-au concretizat cu expresii necesare pentru dezvăluirea și condamnarea ereziei.

Norma credinței drepte a rămas atît în 381, cît și mai tîrziu Simbolul din Niceea. Dar formula pentru aplicarea ei catehetică — liturgică în forma ei «dezvoltată» a intrat din ce în ce mai mult în viața locală a Bisericii. În primul rînd a devenit în Biserica de Constantinopol simbolul de credință rostit la Botez, încă în timpul păstoririi lui Nectarie și aproape concomitent încă în perioada precaldoniană a fost introdus și în Antiohia. Acceptarea acestui Simbol în Biserica latină urmează doar după Calcedon, ca mărturisire de credință în Liturgia euharistică.

3. VALOAREA DOGMATICĂ A SIMBOLULUI NICEO-CONSTANTINOPOLITAN

a) Pnevmatologia.

Valoarea dogmatică a Simbolului pentru învățătura bisericească se bazează pe articolul 3, dezvoltarea tezei scurte din simbolul niceean: «Kai eis tō pnevma hăgion». Chemarea pnevmatohailor la unitatea credinței a trebuit să fie urmată de o confruntare teologică care, după importanța ei pentru făurirea structurii ortodoxe a Bisericii nu rămîne cu nimic în urma luptei hristologice.

Aprecierea ei în comemorarea de azi nu poate să indice mai mult decît acele faruri din care pînă azi radiază lumina pentru calea istorică a Bisericii și a învățaturii sale.

b) Marturia despre Duhul Sfînt care este Domnul — Kyrios. Vasile cel Mare, continuînd teologia lui Athanasie, în opera sa considerată ca o anticipare a acestui articol, răspunde foarte categoric celor care au refuzat coordonarea (syntasseîn) Sfîntului Duh cu Tatăl și cu Fiul: «Trebuie să ascultăm de Dumnezeu mai mult decît de oameni» (Fapte 5, 29). Totul ar fi pierit dacă duhul considerat ca dar ar fi ocupat locul Duhului cel Sfînt al cărui nume ne trimite la trisaghion «Sfînt, sfînt, sfînt este Domnul Savaot», iar numele de Kyrios ne trimite la Cel despre care mărturisim că este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Ne apropiem de importanța teologică a acestei teze «dacă — a maiore ad minus — ne referim la consecvența ei de istorie universală» idolii religiilor antice care au periclitat dominația lui Dumnezeu în Vechiul Testament dispar pe calea evoluției, dar experiența spirituală — mai mult înăuntrul, decît în afara creștinismului — nici pînă azi nu s-a retras dinaintea «Kyriotis tou Pnevmatos tou Aghiou». Creștinismul se începe cu supunere iață de porunca Botezului, în care nu Dumnezeu devine proprietatea noastră, ci noi ai lui Dumnezeu-Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh (v. Basileus, De Spiritu Sancto, cap. X).

c) Mărturisind că Duhul Sfînt este *Zoopoios* — *Vivificanos* — *Dătător de viață*, enunțăm a doua teză despre Sfîntul Duh, prin care aderăm la declarația de la Calcedon și recunoaștem că cei 150 de părinți conform Sfînteii Scripturi apărau divinitatea Sfîntului Duh.

Duhul Sfînt tocmai în legătura Lui cu viața omenească este Dumnezeu: aceasta se exprimă prin numele de *Zoopoios* care i se dă. Simboalele vechi ecleziale, între care și cel Apostolic, răspîdit în întreaga creștinătate apuseană au mărturisit ce înseamnă această legătură pentru noi (ekklesia, âfesis, anastasis, zoi), dar aceste daruri, fapte și energii apărau una lîngă alta fără denumirea celui Subiect-Persoană care face totul în toate. De aici se explică vechea tentație a teologiei apusene de a dezvolta fără legătură internă o teologie (știință despre Dumnezeu), o oikonomie (istoria mîntuirii) și o antropologie. Pnevmatologia ca parte integrantă a teologiei se clădește pe articolul trei al acestui simbol. Fundamentul scripturistic al vivificării (îndeosebi Rom. 4, 17; 8, 11, Gal. 3, 21—26) asigură ca doctrina bazată pe această mărturie să cuprindă nu numai regenerarea și viața creștină, dar și îndreptarea omului și comuniunea lui cu Hristos în Biserică — așa cum aceasta ne-o atestă cartea a III-a și cartea a IV-a din lucrarea «Institutio...», a lui Calvin, clădită pe acest simbol.

Mărturisirea că Duhul Sfînt este *Dătător de viață* — explică acel adevăr, pe care îl repetă fără oboseală atît teologia patristică bizantină, cît și teologia ortodoxă contemporană: pnevmatologia nu servește numai lămurirea dogmei trinitare, ci este o știință practică: mărturisirea că acele energii, în care avem speranța noastră sînt ale Duhului lui Dumnezeu. Că sîntem fiii lui Dumnezeu, este punctul existențial pentru care teologia ortodoxă apără Simbolul Niceo-constantinopolitan — afirmă noul studiu al profesorului D. Stăniloae în dialogul referitor la «Filioque».

d) «*to ek tou Patros ekporevomenon, to syn Patri kai Yio synproskynoumenon kai syndoxadzómenon*»; această mărturisire în a doua ei parte a fost cea mai discutată teză între sinod și gruparea pnevmatomahilor, iar prima ei parte stă în mijlocul discuțiilor milenare între teologia ortodoxă și teologia Bisericii apusene. Azi discuția se transformă în dialog și mine — sperăm în consens teologic. Azi încă nu e clar, în unele relații ale acestei dogme, unde este linia între teza de credință și între explicația teologică (theologoumenon), dar există o puternică unitate în privința centrului acestei dogme. Divinitatea Duhului Sfânt în consubstanțialitatea lui cu Tatăl și cu Fiul este exprimată aici parte în formă biblică, parte în formă liturgică. Numai prin această doctrină s-a încheiat dogma despre Sfânta Treime. Fără dogma trinitară nu putem vorbi despre revelație, nu avem Dumnezeu care e iubire și rămânem cu o noțiune Dumnezeu-substanță de la care nu primim înviere, nici viață veșnică.

b) Hristologia.

Schisma lui Macedonius, a pnevmatomahilor din cauza incertitudinii credinței în Hristos a ajuns la negarea divinității Sfântului Duh. Pnevmatologia Simbolului Constantinopolitan a reînțărît mărturisirea hristologică a Simbolului din Niceea.

La întrebarea: ce a fost reînțărît în ce constă credința niceeană? — subliniem două teze ale simbolului de bază.

a) pentru noi oamenii și pentru mintuirea noastră a coborât din ceruri... și s-a făcut om.

b) Domnul Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, consubstanțial (de aceeași ființă) cu Tatăl.

Doctrina niceeană: «*homousios to Patri*» — deoființă cu Tatăl afirmă că Duhul nu poate fi separat niciodată de Cel care pentru noi a devenit om, Mijlocitor, Mintuitor. Teologia soteriologică a lui Athanasie este punctul de plecare nu numai în sens istoric, dar și dogmatic pentru interpretarea hristologiei niceene. «*Homousios to Patri*»: această formulă atribuită prin Hosius teologiei latine, a fost acceptată de S. Athanasie ca cea mai puternică afirmație că Cel care, prin identificarea sa cu noi, mintuiește, este Dumnezeu însuși, Dumnezeu în Hristos.

Având în vedere că între textul niceean și cel constantinopolitan sînt unele mici deosebiri, în articolul 2 s-a căutat accentuarea deosebirii dintre înțelesul soteriologic-hristologic al mărturisirii: «*homousios*» exprimată de Athanasie și între înțelesul hristologic-treimic al acestei expresii, dezvoltată de către părinții capadocieni. Concluzia a fost că textul constantinopolitan aparține mai mult teologiei elenizante (*mia ousia — treis hypostaseis*), iar originalul din Niceea este mai apropiat de soteriologia biblică.

Sîntem de părere că aceste explicații sînt forțate și fără temei. Dar constatăm totuși două deosebiri în privința aspectului soteriologic al articolului hristologic.

a) Hristologia din Simbolul Constantinopolitan se sfîrșește cu o nouă teză: «*Împărăția Lui nu va avea sfîrșit*» (ou tis Vasileias ouk estai telos). Mărturia despre împărăția lui Hristos lipsea din Niceanum, Simbolul Constantinopolitan o are împreună cu alte simbole din a doua jumătate a secolului IV. Am putea spune că această încheiere a hristologiei biblice și patristice prin Simbolul Constantinopolitan a devenit comoara comună a creștinătății. Știind că această împărăție este spirituală, și tocmai în caracterul ei spiritual este reală, înțelegem de ce se îndreaptă spre ea toate puterile creatoare și slujitoare ale creștinătății indeosebi în sec. XIX—XX. Realismul etic al credinței în Hristos a fost asigurat de la început prin mărturia despre revenirea Domnului la judecată, dar cu un oarecare caracter personalist, caracterul comunitar al acestei speranțe, dominant în creștinismul contemporan, se justifică prin Simbolul Constantinopolitan.

b) A doua particularitate a mărturisirii hristologice în simbolul din 381 este lipsa anatematismelor din textul niceean. Certitudinea credinței a necesitat altădată această distincție disciplinară. Dar cu mărturisirea despre împărăția lui Hristos această judecată se transcendează și locul ei îl ocupă toleranța. Locul lui îl ocupă invitația adresată tuturor pentru a se uni în doxologie, în slăvirea lui Dumnezeu. Împreună cu toți comentatorii Simbolului Niceo-Constantinopolitan relevăm și noi forma doxologică a acestei mărturisiri: în rostirea sau cîntarea textului ei ne găsim într-un mare serviciu divin ecumenic.

Prof. Dr. István JUHÁSZ

IN MEMORIAM : PREOTUL-PROFESOR Dr. MILAN ȘESAN

Duminică, 7 iunie 1981, s-a stins din viață la Sibiu, după o grea suferință, venerabilul profesor de teologie Dr. Milan Pavel Șesan. Prohodirea rămășițelor sale pămîntești a avut loc în catedrala mitropolitană din Sibiu în ziua de 9 iunie, fiind săvîrșită de un impunător sobor de preoți-profesori de teologie, sub protia Prea Sfințitului Episcop-vicar Lucian Făgărășanul, fiind de față I. P. S. Mitropolit Dr. Nicolae Mladin, P. S. Episcop Emilian Bîrdaș, membrii familiei, numeroși preoți — studenți de altădată — studenți teologi și credincioși.

Au rostit cuvîntări: Prea Sfințitul Episcop-vicar Lucian, din partea Conducerii superioare bisericești, P. C. Arhid. Rector Dr. Constantin Voicu, din partea Institutului Teologic din Sibiu, P. C. Asistent Dr. Viorel Ioniță din partea Institutului Teologic din București, D-l Prof. onorar Dr. Hermann Binder, din partea Institutului Teologic Universitar Protestant — ramura Sibiu, P. C. Preot-paroh Ioan Vlad și studentul teolog Ioan Sauca. Toți au subliniat vrednicile sale de eminent profesor de teologie, preot de vocație, patriot în suflete și ecumenist de mare prestigiu. Cîteva date bio-biografice sperăm să contureze cît mai corect chipul ilustrului dispărut.

*

Strămoșii profesorului Milan Șesan erau originari din părțile de nord ale Transilvaniei, se pare din Chirdaleș-jud. Bistrița-Năsăud. De aici, în 1778, un Dumitru Șesan, cu întreaga familie, a părăsit locurile natale din pricina asuprii habsburgice și a încercărilor de atragere la uniție, așezîndu-se — împreună cu alți băjenari transilvăneni — în satul Berchișești, lângă Suceava. Unul din fiii săi a ajuns preot chiar în acest sat. O serie de alți descendenți ai băjenarului Dumitru Șesan au îmbrățișat fie misiunea preoțească, fie alte profesii, slujindu-și cu credință Biserica și neamul¹. Unul din nepoții săi, tot Dimitrie, a fost preot — cu studii superioare — în Slobozia Rancei, mort de tînr. Acesta a avut trei copii: Anton, președinte de tribunal în Cernăuți, Valerian și Constantin, care au îmbrățișat misiunea preoțească. Valerian Șesan (1878—1940) era cunoscutul profesor universitar și canonic, doctor în teologie și drept, cu studii de specializare în mai multe centre universitare de peste hotare, titularul Catedrei de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, decan al acestei Facultăți și rector al Universității de acolo, în mai multe rînduri, consilier mitropolitan, autor a numeroase lucrări de Drept bisericesc. Soția sa, Bojena-Maria născută Nemec, era originară din Praga; absolventă a Conservatorului de acolo, secția Canto, solistă de operă și concertistă în Cernăuți, literată de talent († 1956 în Sibiu). Au avut doi copii: Milan-Pavel și Veronica (1908—1980), cunoscută sub numele de Vera Mora — absolventă a Conservatorului din Praga, profesoară de Canto la același Conservator, solistă de operă și concertistă.

Milan Șesan s-a născut la Cernăuți, la 23 martie/5 aprilie 1910. A făcut primele două clase primare la Praga, apoi a continuat la Cernăuți, iar studiile secundare le-a urmat la Liceul clasic Aron Pumnul (cinci clase), continuînd la Liceul clasic nr. 4 din Cernăuți, unde a susținut și examenul de bacalaureat în 1928. Premiant în fiecare an, a fost preocupat în chip special de istorie, pictură, muzică (pian și orgă), ca și de însușirea unor limbi străine.

În toamna anului 1928 s-a înscris la Facultatea de Teologie din Cernăuți, promovînd toate examenele celor patru ani de studii cu calificativul «distincție». Aici a avut o pleiadă de profesori iluștri, ca Vasile Tarnavski, Vasile Gheorghiu, Nicolae Cotos, Vasile Loichiță, Domițian Spănu, Simeon Reli, tatăl său Valerian. În iunie 1932 a obținut titlul de licențiat în Teologie, pe baza tezei *Apostolii slavilor Chiril și Metodie*, temă care îl va preocupa și mai tîrziu. Paralel cu studiile teologice, între anii 1928—1930 a urmat și a susținut toate examenele primilor doi ani de studii la Facultatea de Drept din Cernăuți, dar în octombrie 1930 s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie — secția istorică — a Universității cernăuțene. A promovat primii doi ani de studii cu calificativul «distincție». Din toamna anului 1932 și-a continuat studiile istorice la Facultatea de Filozofie a Universității Caroline din Praga,

1. Amănunte la Pr. prof. Milan Șesan, *Familia Șesan*, în rev. «Candela», Cernăuți, an. L—LII, 1940—1942.

aşa cum făcuse la vremea sa şi tatăl său. Şi-a susţinut toate examenele anilor III şi IV, precum şi cele «riguroase», cerute acolo pentru doctorat, mereu cu calificativul «distincţie». La 1 martie 1935 şi-a susţinut teza, cu titlul *Împărţirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul domniei Comnenilor şi Angelilor*, pe baza căreia a fost promovat «doctor în Istorie şi Filozofie»².

Reîntors în ţară, în urma susţinerii examenelor «riguroase» la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, la 15 februarie 1937 i s-a conferit doctoratul în Teologie, pe baza tezei: *Istoria Bisericii Ortodoxe din Serbia de la creştinarea sârbilor până la desfiinţarea Patriarhiei de Pec-Ipec de către turci*, în anul 1766. Notăm că în toată perioada studiilor liceale şi universitare, tânărul Milan Şesan şi-a însuşit mai multe limbi, care i-au fost de un mare folos în cercetările sale istorice de mai târziu. Pe lângă română şi cehă, vorbite în familie, a mai învăţat germana şi franceza, iar parţial limbile ruseană, rusă, polonă, sârbă, engleză şi italiană, precum şi limbile clasice : greaca şi latina.

Din anul 1935, îndată după reîntoarcerea de la Praga, şi-a început cariera didactică, în învăţământul superior, pe care-l va sluji cu rar devotament timp de 45 de ani, până la pensionarea sa pentru limită de vîrstă, la 1 octombrie 1980. Astfel, în iunie 1935 a fost numit lector onorific de limbă cehă pe lângă Catedra de Slavistică de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Cernăuţi. În această calitate a scris o serie de articole privind istoria şi viaţa de atunci a poporului ceh. Între altele, a tradus din limba cehă lucrarea marelui pedagog Jan Amos Comenius, *Informatorul şcolii materne* (publicată în colecţia «Pedagogi români şi străini», Bucureşti, 1936, 103 p.).

În noiembrie 1936 a fost numit asistent suplinitor onorific pe lângă Catedra de Istorie Bisericească Universală a Facultăţii de Teologie din Cernăuţi. La mai puțin de un an, şi anume la 1 octombrie 1937, în urma examenului de concurs susţinut, a fost numit *profesor agregat*. Potrivit practicii academice de la Cernăuţi, şi-a început activitatea cu prelegerea inaugurală: *Cruciadele şi Biserica Ortodoxă*³. În felul acesta, tânărul profesor devenea urmaşului marelui istoric Eusebiu Popovici, care ilustrase Catedra de Istorie Bisericească aproape o jumătate de veac (1862—1909), detinută apoi, pentru scurt timp, de profesorul Dr. Romulus Căndea (1919—1922). Notăm că tot atunci şi-au început activitatea la Facultatea de Teologie din Cernăuţi colegii săi mai în vîrstă: Petru Procopovici, Orest Bucevski şi Vladimir Prelipcean, în anul următor Ioan Zugrav, în 1940, profesorul Iustin Moisescu, actualul Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române şi alţii.

Profesorul Milan Şesan a slujit această Catedră pînă la 1 aprilie 1948, fiind titularizat la 1 ianuarie 1941 (notăm că în anii şcolari 1940—1941 şi 1945—1948 Facultatea a funcţionat la Suceava, iar în 1944—1945 la Rimnicu Vilcea). Şi-a continuat cu multă stăruinţă activitatea ştiinţifică, publicînd o serie de studii, articole, recenzii şi note în «Candela», revista Facultăţii de Teologie din Cernăuţi, în «Cordul Cosminului», «Junimea literară», «Credinţa», «Cuvîntul preotesc», toate la Cernăuţi, «Revista teologică» de la Sibiu, «Altarul Banatului» de la Caransebeş şi altele. În 1939, între altele, a publicat lucrarea: «*Originea şi timpul primelor traduceri româneşti ale Sfintei Scripturi*» (Cernăuţi, 1939, 153 p.), în care critică vechile teorii potrivit cărora limba română s-a reintrodus în cult, înlocuind slavona, datorită influenţei exercitate asupra credincioşilor români, fie de catolici, fie de husiti, fie de luterani. Profesorul M. Şesan a opus acestor păreri «teoria autohtonă», dovedind cu argumente de ordin logic şi istoric-teologic că limba română s-a introdus în slujba bisericească datorită dorinţei permanente a credincioşilor de-a avea şi de-a cunoaşte cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor. Chiar dacă unele aspecte sînt discutabile, cum ar fi data reintroducerii limbii române în biserică, pe care profesorul Şesan o fixează în timpul lui Alexandru cel Bun — totuşi «teoria autohtonă» şi-a dovedit temeinicia, fiind îmbrăţişată azi de cei mai mulţi cercetători ai acestei probleme.

În 1942 a publicat *Cursul de drept bisericesc universal*, al profesorului Valerian Şesan (Cernăuţi, 1942, 270 p.), ca un omagiu adus vrednicului său părinte, chemat prea devreme la Domnul, în vîrstă de numai 62 de ani.

2. Această teză de doctorat a tradus-o mai târziu în româneşte, fiind publicată în revista «Candela», an. L—LII, 1942, p. 571—698 şi extras : Cernăuţi, 1942, 128 p.

3. Publicată în «Candela», an. XLVIII, 1937 (şi în extras : Cernăuţi, 1938, 45 p.).

Consemnăm aici și faptul că după terminarea studiilor la Praga, în iunie 1935, s-a căsătorit cu Elena-Maria Iangl din Kolin-Cehoslovacia, absolventă a Academiei Comerciale din Praga, cu care a avut doi copii: Irina, azi profesoară de muzică în Cluj-Napoca și Dragoș, profesor de limba română, stabilit în București. La scurt timp a intrat în cler: la 25 martie 1936 a fost hirotonit diacon și la 10 ianuarie 1943 preot, slujind onorific în catedrala mitropolitană din Cernăuți. La 31 decembrie 1945 a fost ridicat la treapta de protopresbiter, iar la 22 februarie 1947 devine arhiepiscop-biter stavrofor. La 22 iunie 1957 a fost hirotesit «iconom stavrofor» la Sibiu, iar în 1958 distins cu crucea patriarhală.

La 1 aprilie 1948, odată cu contopirea Facultății de Teologie din Cernăuți-Suceava cu Facultatea de Teologie din București, profesorul Milan Šesan a fost încadrat ca titular al Catedrei de Istoria Bisericii Române la Facultatea din București, unde a figurat ca atare pînă la 1 decembrie 1948.

La 2 decembrie 1948 a fost numit profesor titular la Catedra de Teologie Fundamentală și Istoria Religiiilor la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, activînd la această Catedră timp de patru ani. La 1 septembrie 1952 a fost trecut la Catedra de Istorie Bisericească Universală, deci la specialitatea sa, activînd pînă la 1 octombrie 1980, cînd s-a pensionat. Înseamnă că profesorul Milan Šesan a slujit învățămîntul universitar timp de 45 de ani, din care 44 de ani în cel teologic și anume 12 ani la Cernăuți-Suceava și 32 de ani la Sibiu (40 de ani la Catedra de Istorie Bisericească Universală).

Activitatea profesorului Milan Šesan se prezintă sub mai multe aspecte: muncă la catedră; cercetare științifică, concretizată în mii de studii, articole, recenzii, etc., publicate în țară sau peste hotare; participarea la diferite întruniri teologice în afara hotarelor țării; prezidarea de conferințe preoțești din diferite protopopiate din Ardeal și Banat; susținerea de conferințe și comunicări cu caracter istoric sau ecumenist, fie în țară, fie peste hotare; slujirea la altar, cu rostirea de predici sau meditații și altele. Vom semna, în cele ce urmează, numai cîteva aspecte esențiale din multipla sa activitate.

Părintele Milan Šesan a fost, mai presus de toate, *profesor de vocație*, cu dragoste adîncă față de catedra sa, pe care a ilustrat-o, ca puțini alții, timp de 45 de ani. A format atîtea generații de preoți, la Cernăuți, Suceava și Sibiu, răspîndiți azi în toate colțurile țării, dar mai ales în Transilvania și Banat. Chiar dacă unii preoți nu l-au avut profesor, totuși cei mai mulți l-au auzit cuvîntul, fie la cursurile de îndrumare preotească, la Sibiu, Cluj, Curtea de Argeș sau București, fie la conferințele protopopești de orientare din Arhiepiscopiile Sibiului și Timișoarei sau Episcopia Oradei, la care era întotdeauna solicitat. Nu este lipsit de interes să arătăm că dintre cadrele didactice în activitate azi la Institutul Teologic din Sibiu (profesori, lectori, asistenți și duhovnici), cu o singură excepție, toți ceilalți l-au avut dascăl într-un fel sau altul. Cei mai în vîrstă l-au avut în comisiile de doctorat la Cernăuți, iar ceilalți profesor la Sibiu.

Ca slujitor al catedrei, părintele Milan Šesan impresiona pe studenții săi prin mulțimea cunoștințelor sale, prin entuziasmul cu care aborda diferitele probleme, mai ales cele legate de Ortodoxie, față de care a arătat întotdeauna o dragoste neîmurmurată. Era profesorul care nu se despărțea ușor de studenții săi, după ce termina ora de curs. Se interesa în amănunt de situația tuturor la învățătură, de starea lor materială și familială. Deși la început studenții se apropiau de el cu teamă, o teamă firească, impusă, înainte de toate, de marele prestigiu de care se bucura chiar și în fața colegilor săi, pînă la urmă începeau să-i dezvăluie sufletul, să-i înfățișeze multe probleme care-i frământau, iar dascălul luminat avea pentru fiecare un sfat bun, un îndemn, un cuvînt de încurajare sau de mîngiere.

În ce privește *activitatea publicistică* a profesorului Milan Šesan, aceasta este de-a dreptul impresionantă. O cercetare minucioasă, făcută chiar în preajma morții sale, a dus la constatarea că profesorul M. Šesan a publicat aproape 300 de studii și articole cu caracter istoric (din care 40 în reviste străine), aproape 700 de articole de popularizare istorică-teologică (din care circa 60 peste hotare), aproximativ 100 articole și note privind activitatea Conferinței creștine pentru pace cu sediul la Praga, peste 80 de articole omagiale, peste 880 recenzii și note bibliografice în reviste din țară și de peste hotare, peste 970 conferințe, cuvîntări și predici. În total, peste 3000 de titluri publicate sub semnătura sa⁴. Toate lucrările sale științifice se disting prin-

4. Amănunte la Vasile Pop, *Preotul profesor dr. Milan Šesan. Bibliografie*, Teză de licență în teologie, Sibiu, 1981, p. 10 (mss. în Biblioteca Inst. teol. Sibiu).

tr-o bună cunoaștere a izvoarelor, printr-o îmbinare armonioasă a datelor istorice cu învățătura Bisericii, printr-o dragoste adâncă față de Ortodoxie, față de om și de valorile spirituale și materiale pe care le-a creat acesta, printr-o încredere profundă în viitorul de pace al omenirii.

În cercetările sale istorice a abordat o gamă foarte variată de probleme. Între altele, se remarcă studiile privitoare la periodizarea istoriei bisericești, cronologia vieții Mîntuitorului, Ortodoxia și circulația cuvîntului ortodox, un «serial» privind Biserica Ortodoxă în decursul istoriei sale, unul privind «sinodalitatea ortodoxă», în secolele IX—XX, un altul despre Teologia ortodoxă de la încheierea epocii post-patristice pînă în secolul XIX, o serie de studii privitoare la istoria bisericească a popoarelor slave, în special a cehilor (activitatea Sf. frați Ciril și Metodie, huseitismul ș.a.), mai multe studii privind schisma din 1054, atitudinea papalității față de Ortodoxie, încercările de unire ale celor două Biserici, studii despre ecumenismul contemporan. În mai multe studii s-a ocupat de diverse aspecte privitoare la istoria Bisericii românești, între care se impun cele despre începuturile creștinismului la noi, introducerea limbii române în biserică și altele. Cu excepția unor păreri proprii care nu mai pot fi acceptate azi (de pildă, existența așa-numitei Mitropolii «a Ceiții» sau «oficializarea» alfabetului cirilic în timpul lui Alexandru cel Bun), lucrările profesorului Șesan pot să fie încă mult timp folosite ca material informativ de mare valoare. Este regretabil că «serialele» sale privind Biserica Ortodoxă, sinodalitatea și teologia ortodoxă n-au fost strinse într-un volum și nici n-au fost publicate consecutiv într-o singură revistă, pentru a ușura folosirea lor. A avut fericirea ca spre sfîrșitul vieții să vadă ieșit de sub tipar primul volum din Istoria bisericească universală, revăzut și completat după ediția din 1956, împreună cu colegii săi preoții profesori Ioan Rămureanu de la București și Teodor Bogodae de la Sibiu (profesorului Șesan îi aparțin 23 de prelegeri, iar 4 le-a redactat împreună cu profesorul I. Rămureanu). În volumul II îi vor fi incluse 20 de prelegeri pentru perioada 1453—1789.

Arătăm mai sus care au fost periodicele la care a colaborat în vremea activității sale la Cernăuți-Suceava. După 1948 a colaborat la toate periodicele Bisericii noastre: «Ortodoxia», «Studii Teologice», «Biserica Ortodoxă Română», «Glasul Bisericii», «Mitropolia Moldovei și Sucevei», «Mitropolia Ardealului», «Mitropolia Olteniei» și «Mitropolia Banatului». A publicat, de asemenea, numeroase articole de popularizare în «Telegraful Român» (peste 150), «Îndrumătorul Bisericesc», «Foaia Bunului Creștin» (1953—1956), toate la Sibiu.

În afară de acestea, a publicat o serie de studii și articole peste hotare, în «Byzantinoslavica», de la Praga (în limba franceză), «Hlas Pravoslavi» și «Pravoslavny Sbornik», ambele ale Mitropoliei ortodoxe din Praga (în limba cehă), apoi în «Golos Pravoslavia» de la Prešov, în «Nabozanka Revue» din Praga, în «Festschrift» și «Neue Zeit» din Berlin, «Ostkirchliche Studien» din Würzburg, «Kirche im Osten», din Göttingen, «Junge Kirchen» din Bremen, «Présence orthodoxe», «Christianisme au XX-e siècle» și «Istina», toate la Paris și altele. Prin toate studiile și articolele publicate peste hotare, profesorul Șesan a făcut cunoscută istoria poporului și a Bisericii românești, Teologia ortodoxă română și viața poporului nostru ca și dorința sa de pace și colaborare cu alte neamuri⁵.

O bună parte din activitatea profesorului Milan Șesan a constituit-o promovarea relațiilor intercreștine. Este bine să subliniem faptul că în această privință a săvîrșit o adevărată lucrare de pionierat, numărîndu-se printre cei dintîi delegați ai

5. Menționăm în chip deosebit lucrarea: *Die orthodoxe Kirche vom Jahre 1054 bis heute* (Biserica Ortodoxă din anul 1054 pînă azi) — în colecția *Le monde religieux*, 30, Lausanne, 1969, p. 73—129.

Dintre articolele privind istoria poporului nostru menționăm: *Die Anfänge des Christentums bei den Rumänen* (Începuturile creștinismului la români), în «*Evangelische Pfaffenblatt*», nr. 23, 1964, p. 262—264; *Über die Anfänge des Christentums bei den Rumänen* (Despre începuturile creștinismului la români), în «*Das Altertum*», Berlin, 1971, p. 31—34; *Über die Bemühungen um die Einführung der Volksprache in die rumänische Kirche* (Despre străduințele pentru introducerea limbii poporului în biserica românilor), în «*Festschrift*», Berlin, 1966, p. 82—89; *Aus der Geschichte der rumänischen Denkmäler* (Din istoricul gîndirii românești), în «*Festschrift*», 1976, p. 285—291; *Leibnitz und Kantemir*, în «*Studia Leibniziana*», II, 2, Wiesbaden, 1970, p. 135—139; *Comenius und Rumänen* (Comenius și românii), în «*Communio Viatorum*», Praga, 1972, p. 81—84.

Bisericii noastre la diferite întruniri bisericești din afara hotarelor țării. Astfel, încă din iulie 1950 a fost delegat la «Conferința clerului creștin pentru pace» de la Luhacovice, în Cehoslovacia, iar în decembrie anul următor a participat la festivitățile de proclamare a Mitropoliei Ortodoxe a Cehoslovaciei la Praga.

Din noiembrie 1958 până în martie 1968 a reprezentat Biserica noastră în Conferința creștină pentru pace cu sediul la Praga, la început ca observator (Debrețin, 1958), apoi ca membru în Comitetul de lucru (1959—1964) și ca membru în Comitetul plenar (1964—1968). În calitate de membru în comitetul de lucru a participat la întrunirile de la Praga (1959), Varșovia (1959) Praga (1960), Praga (1961), de două ori plus participarea la Adunarea generală din iunie (1961), Rostock-R.D.G. (1961), Budapesta (1962), Praga (1962), Moscova-Zagorsk (1962), Driebergen-Olanda (1962), Berlin-Tabarz în R.D.G. (1963), Dresda-Rostock în R.D.G. (1963), Agape-Torino în Italia (1963), la Adunarea comitetului consultativ (1963) și la Adunarea generală (1964), ambele la Praga, apoi la lucrările comitetului plenar de la Budapesta (1964 și 1965), Sofia (1966), la Adunarea generală de la Praga din (1968).

În același timp, a fost delegat la Conferința Bisericilor Europene (Nyborg) în Danemarca, în octombrie 1962 și octombrie 1964. A făcut parte din delegația Bisericii noastre care a luat parte la festivitățile prilejuate de împlinirea a 450 de ani de la reforma lui Luther (Berlin-Wittenberg, noiembrie 1967).

Cu ocazia acestor 26 de misiuni externe, profesorul Milan Šesan, a rostit, de fiecare dată, fie câte un cuvânt în legătură cu problemele în discuție, fie predici în diferite biserici, fie scurte conferințe privind Ortodoxia sau istoria poporului și a Bisericii noastre. În răstimpul unui deceniu de «activitate externă» (perioada 1958—1968), părintele profesor Milan Šesan a încheiat legături de prietenie cu sute de teologi ortodocși, protestanți și catolici, nu numai din țările Europei ci și de pe alte continente, cu care a păstrat apoi legături de prietenie până la sfârșitul vieții. Prin **aceștia** — ca și prin multele studii și articole publicate peste hotare — a făcut cunoscută teologia românească, istoria poporului român și a Bisericii sale, strădaniile noastre necontenite de a ne ridica mereu patria și de-a ne făuri un viitor luminos. Prin toată această neobosită activitate externă, preotul profesor Milan Šesan rămâne ca unul din marii ecumeniști români contemporani. El a fost unanim apreciat de teologii străini pe oare i-a cunoscut și cu care a colaborat, care și-au manifestat mereu regretul că starea sănătății nu-i mai îngăduia să ia parte la alte întruniri intercrestine.

Pentru bogata sa activitate la catedră, în publicistica bisericească și ca militant pentru pace și colaborare între Biserici și popoare, profesorului Šesan i s-au conferit **cîteva decorații și medalii jubiliare**, fie bisericești, fie de stat. De pildă, ordinul «Sf. Ciril și Metodie, cl. a IV-a» al Mitropoliei Ortodoxe a Cehoslovaciei, medalia «25 de ani de la proclamarea Republicii», medalia «30 de ani de la revoluția de eliberare națională și socială din 1944» și altele.

Dar în același timp, profesorul, istoricul, ecumenistul și militantul pe țărîm obțesc era și un *preot deosebit*. Al treilea dintr-o generație de slujitori ai Bisericii, preotul M. Šesan a prețuit, ca puțini alții, haina preotească, slujind la altarul Catedralei din Sibiu, aproape în fiecare duminică și sărbătoare, sau în alte biserici, îndeosebi ca însoțitor al ierarhilor de la Sibiu, la sfîntiri de biserici. Profesorul erudit de la catedră putea fi văzut slujind la sfîntul altar cu smerenia și evlavia preotului de vocație, pătruns de fiorul dragostei de Hristos și de Evanghelia Sa. Ori de cîte ori era nevoie, aducea și cîte un cuvînt de învățătură credincioșilor noștri, fie de pe amvonul catedralei mitropolitane, fie în alte biserici din țară.

Înzestrat cu alese însușiri sufletești și cu o inteligență vie, crescut în spiritul muncii și al cinstei, pătruns de o rîvnă neobosită pentru tot ceea ce era bun și frumos, cu o mare putere de muncă (a scris chiar și pe patul de suferință, pînă aproape de sfîrșitul său), gata oricînd pentru binele obțesc și pentru interesele Institutului, necrutător cu acela care nu-și îndeplineau în mod conștiincios obligațiile, profesorul Milan Šesan era o adevărată pildă de muncă, de corectitudine și de caracter integru, pentru studenții săi, arătîndu-le întotdeauna calea cea bună și luminoasă a slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor, inspirîndu-le încredere în misiunea preotească și imprimîndu-le simțul datoriei.

Dé aceea, prin trecerea la cele veșnice a preotului profesor Milan Šesan dispărea un om de înaltă ținută morală, un istoric bisericesc de seamă, un apreciat profesor universitar, un preot distins, un vrednic continuator al tradițiilor cernăuțene, care și-a închinat întreaga viață slujirii lui Dumnezeu și oamenilor. Familia profesorilor de la

Institutul teologic universitar din Sibiu a pierdut un coleg bun, un prieten sincer, un sfătuitor discret și prețios în orice împrejurare. Din toate aceste motive, numele său va rămâne mereu în amintirea celor care l-au cunoscut, iar ostenele sale cărturărești și la catedră îi vor supraviețui, atât prin ceea ce a lăsat în scris, cât și prin miile de studenți pe care i-a pregătit pentru misiunea preotească.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Probleme generale de istorie bisericească universală

- *Biserica Ortodoxă Rusă de după război*, Cernăuți, 1937, 148 p.
- *Cruciadele și Biserica Ortodoxă*, în «Candela», an. XLVIII, 1937, p. 143—184 (și extras, Cernăuți, 1938, 45 p.).
- *Periodizarea în istoria bisericească universală*, Cernăuți, 1939, 70 p.
- *Periodizarea istorică*, în «Altarul Banatului», Caransebeș, an. III, nr. 1—6, 1946, p. 1—11.
- *Necredința Apostolului Toma*, în «R.T.» * an. XXXVI, nr. 1—2, 1946, p. 26—41.
- *Rolul istoriei în viața omenirii*, în «R.T.», an. XXXVI, nr. 11—12, 1946.
- *Cronologia vieții Mântuitorului*, în «Altarul Banatului», an. IV, nr. 1—3, 1947, p. 4—15 (rezumativ în «Pravoslavny Sbornik», Praha, 1952, p. 116—122).
- *Die orthodoxe Kirche vom Jahre 1054 bis heute*, în colecția «Le monde religieux», 30, Lausanne, 1969, p. 73—129.

Ortodoxia

- *Duminica Ortodoxiei*, în vol. «Omăgiu lui Ioan Lupaș, la împlinirea vârstei de 60 de ani», București, 1943, p. 809—817 (și în extras, București, 1943, 12 p.).
- *Din istoricul noțiunii de «ortodoxie»*, în «M.A.», an. II, nr. 1—2, 1956.
- *Circulația cuvîntului «ortodox»*, în «M.A.», an. II, nr. 3—4, 1956, p. 240—263.
- *Ortodoxie sau ortodoxism?* în «M.M.S.», an. XXXII, nr. 10, 1956, p. 601—604.
- *Despre ortodoxie și români*, în «M.B.», an. VII, nr. 4—6, 1957, p. 55—65.
- *Ortodoxia. Istoricul noțiunii*, în «M.O.», an. XVIII, nr. 11—12, 1966, p. 956—959.
- *Orthodoxie. Histoire d'un mot et de sa signification*, în «Istina», Paris, 4, 1970.
- *De l'Orthodoxie*, în rev. «Theologhia», Atena, 1979 (și în extras, 10 p.).

Biserica și teologia ortodoxă

- *Biserica Ortodoxă pînă în secolul al XI-lea*, în «M.A.», an. VIII, nr. 1—3, 1963, p. 93—108.
- *Biserica Ortodoxă în veacurile XI—XV*, în «M.A.», an. VIII, nr. 4—6, 1963.
- *Biserica Ortodoxă în veacurile XV—XVII*, în «M.A.», an. VIII, nr. 11—12, 1963, p. 857—876.
- *Biserica Ortodoxă din veacul XVII pînă azi*, în «M.A.», an. IX, nr. 1—2, 1964.
- *Sinodalitatea ortodoxă în secolele XIX și XX*, în «M.A.», nr. 1—3, 1966.
- *Despre încheierea epocii patristice*, în «M.M.S.», an. XLIII, nr. 5—6, 1967.
- *Despre teologia postpatristică*, în «M.A.», an. XI, nr. 4—6, 1966, p. 279—299.
- *Teologia ortodoxă în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în «M.M.S.», an. XLVI, nr. 1—2, 1970, p. 6—20.

*) Abrevieri : R.T. — Revista Teologică de la Sibiu
 S.T. — Studii Teologice — București
 B.O.R. — Biserica Ortodoxă Română
 G.B. — Glasul Bisericii — București
 M.A. — Mitropolia Ardealului — Sibiu
 M.B. — Mitropolia Banatului — Timișoara
 M.M.S. — Mitropolia Moldovei și Sucevei
 M.O. — Mitropolia Olteniei — Craiova

Iconografia ortodoxă

- *Protoiconoclastism*, în vol. «Omăgiu I.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhiepiscopire», Sibiu, 1940, p. 723—730.
- *Cinstirea sfintelor icoane*, în «Candela», an. LIII—LIV, 1943, p. 72—112 (și extras, Cernăuți, 1943, 43 p.).
- *Din istoricul iconografiei ortodoxe pînă în secolul XIV*, în «M.M.S.», an. XLI, nr. 3—4, 1965, p. 163—172 și nr. 5—6, 1965, p. 271—286.

Problema cirilo-metodliană

- *Ortodoxia cehă în secolul XI*, în «M.A.», an. II, nr. 5—6, 1957, p. 440—453.
- *Despre cirilică și glagolitică*, în «M.A.», an. III, nr. 7—8, 1958, p. 543—548.
- *Slavii, creștinismul și Roma*, în «M.M.S.», an. XXXVII, nr. 9—12, 1961, p. 615—633.
- *Tradițiile cirilometodiene și Vaticanul*, în «M.A.», an. VI, nr. 1—3, 1961, p. 59—83.
- *Problema cirilometodiană*, în «M.B.», an. XIII, nr. 1—2, 1963, p. 83—90.

Husitismul ceh

- *Husiții și Ortodoxia*, în «M.M.S.», an. XXXIV, nr. 3—4, 1958, p. 218—225.
- *Ioan Hus — 550 de ani de la moartea sa*, în «M.M.S.», an. XLI, nr. 7—8, 1965.

Alte probleme privitoare la Bisericiile slave

- *Cultul sfinților naționali la sîrbi*, în «Candela», an. XLV, 1934, p. 266—278 (și în extras, Cernăuți, 1935, 15 p.).
- *Ortodoxia în trecutul Europei centrale*, în «S.T.», an. II, nr. 1—2, 1950.

Papalitatea, schisma, încercările de unire, «uniatismul»

- *Schismă între patriarhii Ignatie și Fotie ?*, Cernăuți, 1936, 36 p.
- *Note în legătură cu schisma din 1054*, în «R.T.», an. XXXIV, 1944, nr. 5—6.
- *De ce uniția ?*, în «Candela», an. LXII, 1946, p. 273—293 (și în extras, Iași, 1946, 23 p.).
- *Falsul în sprijinirea primatului papal*, în «B.O.R.», an. LXVI, nr. 9—10, 1948.
- *Papalitatea și Ortodoxia*, în «Ortodoxia», an. I, nr. 2—3, 1949, p. 73—96.
- *Considerațiuni asupra schismei din 1054*, în «M.A.», an. II, nr. 3—4, 1957.
- *În problema unirii de la Lyon din 1274*, în «M.M.S.», an. XXXIV, nr. 9—10, 1958, p. 824—826.
- *Despre concordatul papal*, în «M.M.S.», an. XXXV, nr. 7—8, 1959, p. 455—464.
- *Problema iliricului bisericesc*, în «M.A.», an. IV, nr. 11—12, 1957, p. 863—884.
- *Iliricul între Roma și Bizanț*, în «M.A.», an. V, nr. 3—4, 1960, p. 202—224.
- *Patriarhul Fotie și Roma*, în «M.A.», an. V, nr. 7—8, 1960, p. 535—559.
- *Despre Ortodoxie și catolicitate*, în «Ortodoxia», an. XIII, nr. 2, 1961.
- *Cruciadele, Biserica Ortodoxă și actualitatea*, în «M.A.», an. VI, nr. 4—6, 1961, p. 216—241.
- *Unirea florentină și papalitatea*, în «M.A.», an. VI, nr. 7—8, 1961, p. 403—423.
- *Ortodoxia în fața reformației și a uniției*, în «M.A.», an. VII, nr. 3—6, 1962, p. 262—283.
- *Nașterea ideii papale*, în «M.A.», an. VII, nr. 7—8, 1962, p. 469—481.

Bizantinologie

- *Împărțirea administrativă a imperiului bizantin, în timpul Comnenilor și Angelilor (1081—1204)*, în «Candela», an. L—LII, 1940, 1942, p. 571—698 (și în extras, Cernăuți, 1942, 128 p.).
- *Le V-e concile oecuménique*, în «Byzantinoslavica», XV, 2, 1954, p. 230—235.
- *Orthodoxie, Byzance et Rome*, în «Byzantinoslavica», XVIII, 2, 1957, p. 218.
- *Din relațiile bisericești româno-bizantine vechi*, în «M.B.», nr. 7—12/1960, p. 113.
- *Bizanțul și România*, în «M.A.», an. XVI, nr. 9—10, 1971, p. 680—686.

Ecumenismul contemporan

- *Ortodoxia și mișcarea ecumenică*, în «M.A.», an. VII, nr. 7—8, 1962, p. 416.
- *Ortodoxia și mișcarea ecumenică*, în «M.B.», an. XII, nr. 9—10, 1962, p. 469.

- *Conferința Bisericilor Europene*, în «M.M.S.», an. XL, nr. 11—12, 1964.
- *Pe drumul ecumenismului în secolul XX*, în «M.A.», an. XVII, nr. 9—10, 1972.
- *Din relațiile anglicano-ortodoxe*, în «M.M.S.», an. XLIX, nr. 5—6, 1973.
- *Continuarea dialogului anglicano-ortodox*, în «M.M.S.», 1973, nr. 11—12.
- *Contribuția Bisericii Ortodoxe transilvănene la promovarea relațiilor inter-confesionale*, în «M.A.», an. XX, nr. 11—12, 1975, p. 819—832.

Creștinismul «vechi» carpatic

- *Creștinismul și limba dacilor*, în «M.A.», an. III, nr. 5—6, 1958, p. 384—388.
- *Despre ortodoxie și români*, în «M.B.», an. VII, nr. 4—6, 1957, p. 55—65.
- *Organizația bisericească veche carpatică*, în «M.A.», an. IV, nr. 5—6, 1959, p. 361—382.
- *Despre creștinismul vechi carpatic*, în «M.A.», an. XIII, nr. 7—8, 1968.
- *Din istoricul Arhiepiscopiei Tomisului*, în «M.A.», an. XXI, nr. 1—3, 1976.
- *Jurisdicția bisericească în părțile românești, în secolele XI și XIII*, în «M.A.», an. XXVI, nr. 1—3, 1981, p. 35—42.

Introducerea limbii române în biserică

- *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Stintei Scripturi*, Cernăuți, 1939, 153 p.
- *Limba poporului în biserică*, în «M.M.S.», an. XXXI, nr. 7—8, 1955, p. 373—380.
- *Introducerea limbii românești în biserică*, în «S.T.», an. XI, nr. 1—2, 1959.
- *În problema inițierii cirilicii românești*, în «M.B.», an. XVI, nr. 4—6, 1964.
- *Inceputurile scrisului românesc și Biserica Banatului*, în «M.B.», an. XXII, nr. 1—3, 1972, p. 47—54.
- *Despre limba liturgică la români — expunere istorică*, în «M.A.», an. XX, nr. 1—2, 1975, p. 7—28.

Alte lucrări de Istoria Bisericii Ortodoxe Române

- *Drepturi juridice și privilegii materiale ale chiriarhiilor din țările române, în secolul XVIII*, Cernăuți, 1936, 16 p.
- *În amintirea Soborului de la Iași*, în «Candela», an. LIII—LIX, 1942—1943.
- *Filioque în Psaltirea Scheiană*, în «Candela», an. LX—LXI, 1944—1945.
- *Comenius și românii*, în «M.A.», an. IV, nr. 3—4, 1959, p. 195—201.
- *Din relațiile româno-cehoslovace*, în «M.B.», an. X, nr. 7—12, 1961, p. 48—53.
- *Îndreptarea și unificarea calendarului și poziția ortodoxă română*, în «M.M.S.», an. XLVI, nr. 3—6, 1970, p. 230—240.

Pr. Prof. Dr. MIRCEA PĂCURARIU

Vizita D-lui Theodore Tschuy, directorul Comisiei pentru drepturile omului din C. E. B., la Institutul Teologic Universitar din București

În ziua de marți, 23 iunie 1981, Dl. Theodor Tschuy, director al Comisiei pentru drepturile omului din cadrul Conferinței Bisericilor Europene, a făcut o vizită la Institutul teologic universitar din București, fiind însoțit de Dl. Vilcu Virgil, ca interpret pentru limba engleză.

Oaspetele a fost la Institut la ora 10.00 fiind primit în cancelaria profesorală de o parte din membrii corpului didactic activi, consultanți sau onorari. P.C. Pr. Prof. Constantin Galeriu, în numele conducerii Institutului, i-a urat bun-venit și l-a rugat să împărtășească câteva din gândurile domniei sale cu privire la vizită și scopul ei.

Dl. Th. Tschuy a spus mai întâi că se află pentru prima dată în țara noastră pentru a discuta asupra posibilității instruirii unui colocvii sau a unei consultații internaționale în România. Scopul urmărit de cercetările acestei comisii este formularea unei teorii de bază pentru lucrarea comună, fundamentată pe credința în Iisus Hristos.

P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu, în contextul preocupărilor pentru drepturile omului, a făcut o prezentare a modului în care este organizat învățământul nostru teologic. Mai întâi P. C. sa a subliniat că drepturile omului au un fundament în

tradiția noastră teologică, în Iisus Hristos. Creștinul este un slujitor al lui Dumnezeu și al semenului într-o permanentă slujire. Apoi, P. C. sa a arătat felul în care funcționează Institutele teologice și Seminariile teologice sub conducerea Bisericii. S-a subliniat în mod deosebit organizarea conferințelor teologice interconfesionale, cu participarea celor trei mari confesiuni, a cursurilor de îndrumare pastorală și misionară a clerului și participarea profesorilor la activitățile ecumeniste în care Biserica noastră este profund angajată.

În continuare a avut loc un schimb de păreri între oaspete și membrii corpului profesoral privind problema drepturilor omului, în care s-a expus punctul de vedere românesc. În ceea ce privește problemele religioase, s-a subliniat libertatea completă de care se bucură cultele în țara noastră și buna cooperare dintre Biserică și Stat, arătându-se că nici în trecut, și mai ales astăzi, nu au existat tensiuni și conflicte între ele, Biserica Ortodoxă Română urmînd întotdeauna calea slujirii semenilor și societății în care s-a dezvoltat.

În acest context, Dl. Prof. Iorgu Ivan a făcut o expunere concisă, arătînd că «Biserica poate contribui la îmbunătățirea vieții sociale și la ridicarea nivelului moral și cultural al oamenilor, făcînd acest lucru numai în spiritul învățăturii ei.

În privința activităților politice, ea se orientează după statul respectiv fiindcă nu tinde să se organizeze ca stat în stat. Așa se explică situația că la noi toate cultele fac parte din F.D.U.S. În acest fel ele vin în sprijinul vieții sociale, obștești, indiferent de naționalitate, convingere religioasă, sex sau alte deosebiri».

Dl. Prof. Nicolae Chițescu a arătat apoi legătura strînsă care există între elementul religios și cel național în tradiția românească.

În încheiere, P.C. Pr. Prof. Constantin Galeriu a mulțumit D-lui Theodor Tschuy pentru vizită, asigurîndu-l că, așa cum statul nostru este deschis spre toate statele, la fel și Biserica noastră este deschisă spre rezolvarea tuturor problemelor care preocupă creștinătatea actuală și deci și pe cea a drepturilor omului.

Pr. Lect. N. D. NECULA

Festivitatea deschiderii cursurilor de îndrumare misionară și pastorală a preoților, seria a 67-a (21 iulie — 22 august 1981)

Prin hotărîre superioară bisericească s-a stabilit ca, în anul acesta, îndătinătele Cursuri de îndrumare misionară și pastorală din Patriarhia Ortodoxă Română să se desfășoare pentru întreaga serie de preoți la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, în perioada 21 iulie — 22 august a.c.

Ca și în anii precedenți, și cea de a 67-a serie a constat dintr-un număr mare de cursanți: circa 260 preoți, veniți din toate eparhiile Bisericii Ortodoxe Române, cei mai numeroși fiind cei din Arhiepiscopia Clujului și Arhiepiscopia Ungrovlahiei.

După cum se știe, în cadrul acestor cursuri întreaga activitate de pregătire a cursanților este asigurată de cadre didactice de specialitate de la cele două Institute teologice universitare din București și Sibiu. Pregătirea lor se desfășoară pe două grupe și constă din prelegeri și seminarii pe teme luate din învățătura de credință a Bisericii noastre, din domeniul liturgic, pastoral, misionar și ecumenic la care se adaugă și cîteva teme cu caracter social-patriotic.

Serviciile divine de seară și dimineața, la care participă toți cursanții, precum și cele din duminică și sârbătorile din acest răstimp, au menirea ca, pe lîngă hrana duhovnicească, să ofere și prilejul unei mai evidente uniformizări a săvîrșirii Cultului divin.

Pentru seria din anul acesta festivitatea de deschidere oficială a cursurilor a avut loc în ziua de sîmbătă, 25 iulie, în aula Institutului, la orele 11,30, în prezența P. S. Lucian Făgărășanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, ca delegat al Prea Fericitului Părinte Iustin Moisescu, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, însoțit de P. C. Pr. Prof. Dumitru Abrudan, prorectorul Institutului teologic Universitar din Sibiu, de profesori de la cele două institute teologice și de consilieri arhiepiscopesci.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Pr. prorector D. Abrudan, care, după ce a salutat în numele Institutului pe cei prezenți, a spus, între altele: «Asistăm, în prezent, la o intensificare a preocupărilor tuturor confesiunilor creștine față de preo-»

ție sau *ministeriu*, cum i se mai spune în limbajul teologic contemporan. Protestanții în general, redescoperă, prin intermediul Ortodoxiei, cât este de însemnat rolul ierarhiei bisericești, al slujitorilor rânduți prin Taina Hirotoniei în viața Bisericii. Tot mai mult se încetănește convingerea că este de neconceput viața bisericească autentică fără prezența sacerdoțiului, a preoției harice și slujitoare instituite de Mîntuitorul». După ce arată câteva temeiuri neotestamentare referitoare la întemeierea și misiunea preoției creștine, P. C. Sa subliniază apoi strădania permanentă a Bisericii Ortodoxe Române, în decursul veacurilor, pentru pregătirea temeinică, sub raport pastoral-misionar a viitorilor preoți, și adaugă: «...în condițiile vieții moderne, cînd se produc de la o zi la alta restaurări și prefaceri de profunzime, nimeni nu mai poate rămîne la stadiul de pregătire pe care a avut-o la absolvirea școlii. Prezentul înnoit pe care îl străbatem, cere un plus de vrednicie și din partea preotului... De utilitatea acestor cursuri s-au convins pe deplin atît cei ce le-au inițiat, cît și cei care au avut ocazia să le frecventeze...».

În partea finală, P. C. sa exprimă nădejdea că «prin efortul conjugat al profesorilor de la cele două Institute teologice și al preoților cursanți vom săvîrși și de această dată o lucrare de real folos pentru Biserica noastră».

În încheiere, părintele prorector folosește prilejul de a aduce cele mai alese mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Iustin, conducerei Departamentului Cultelor, ierarhilor Bisericii noastre, înalt Prea Sfințitului Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei — locțiitor de Mitropolit al Ardealului — și Prea Sfințitului Vicar Lucian, pentru grija și contribuția specifică la buna desfășurare a acestei activități, rugînd pe Bunul Dumnezeu să binecuvînteze cu roade bogate «strădaniile noastre».

În continuare, corul preoților cursanți, sub conducerea dirijorului amintit, a intonat cîntările *Taina creștinătății* și *Sub milostivirea Ta*, după care preotul cursant Vasile Muntean din eparhia Timișoarei a rostit, în numele preoților cursanți, un scurt și cuprinzător cuvînt, în care a reliefat unitatea preoției române și dorința ei de a rămîne veșnic tînără prin strădania de a realiza «statura bărbatului desăvîrșit» care este Hristos Domnul». «Am venit la aceste cursuri fiind convinși de utilitatea lor. Avem prilejul de a ne îmbogăți atît intelectual cît și sufletește, de a schimba idei, de a aprofunda chestiunile actuale ale Bisericii, de a ne desăvîrși sufletește și pastoral. Vom dovedi receptivitate, sîrguință, disciplină, stimulîndu-ne în lucrările bune, pentru progresul duhovnicesc și material, cît și pentru unitatea spirituală a păstoriților și vom fi demni slujitori ai patriei străbune».

Corul preoților cursanți a executat cîntecul *Mama de I. Chirescu*, solist fiind preotul Olimp Lup (Sibiu), după care a luat cuvîntul Prea Sfințitul Lucian Făgărășanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, în calitate de delegat al Prea Fericitului Patriarh Iustin.

În instructivul cuvînt pe care l-a rostit, P.S. Sa a amintit preoților cursanți că ei se află într-o veche citadelă a culturii teologice și românești care a ținut, pe tot parcursul existenței sale, făclia mereu vie a credinței strămoșești, a iubirii neprecupețite pentru cultivarea sufletului românesc, a reîmprospătării și întăririi conștiinței naționale, precum și a îmbogățirii tezaurului spiritual al poporului român din Transilvania.

În încheiere, Prea Sfinția Sa a rugat pe Bunul Dumnezeu să binecuvînteze roadele ostanelilor lor, ca să se întoarcă la locul lor de misiune cu puteri sporite de muncă, spre a desfășura cu mai mult entuziasm activitatea lor creștinească și cetățenească.

În continuare, corul preoților cursanți și întreaga asistență au intonat imnul FDUS: *E scris pe Tricolor unire*. Festivitatea s-a încheiat cu un cuvînt de mulțumire, adresat de către părintele prorector tuturor celor care și-au adus contribuția la buna desfășurare a acestei festivități.

Pr. Lector Dr. SEBASTIAN ȘEBU

* * * *Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies. Minutes of the Third Meeting of the Working Group. Trinidad, May 1978, (Dialog cu credincioșii religiilor vii și ideologiile), World Council of Churches, Geneva, 1978, p. 133.*

Lucrarea de față cuprinde referatele, rapoartele și concluziile celei de a treia întruniri a Comitetului de lucru privind «Dialogul cu adepții credințelor vii și ai altor ideologii», din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii. Întrunirea a avut loc la Sf. Benedict în Trinidad, între 17—24 mai 1978, la invitația Consiliului Caraibian al Bisericii.

Prin religii vii se înțeleg marile religii ale lumii: hinduismul, budismul, confucianismul, zoroastrianismul, iudaismul, creștinismul și islamul. La aceste religii se adaugă celelalte mai mici cum ar fi sikhismul, bahaimul, jainismul etc., precum și religiile popoarelor primitive.

Subunitatea «Dialogul cu adepții credințelor vii și ai altor ideologii» din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii a fost înființată cu ocazia întrunirii de la Adis Abeba a Comitetului Central din 1971. De atunci și până în prezent această subunitate a organizat cinci întruniri, și anume: Atena, Grecia în 1973; New Delhi, India în 1974 (acestea au fost întruniri pregătitoare pentru cea de a 5-a Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericii ținută la Nairobi, Kenya, 1975); Chambesy, Elveția în 1976; Glion, Elveția în 1977 și la Trinidad, Jamaica în 1978. Cu ocazia acestor întruniri au fost examinate programele de lucru și rezultatele a diferite întruniri, schișându-se totodată noi linii directoare pentru activitatea de viitor în cadrul acestei subunități.

Director al acestei subunități este Dr. Stanley J. Samartha, fost profesor de filosofie și Istoria religiilor la United Theological College, Bangalore, Rector al Colegiului Serampore și autor al lucrării intitulate: «Introduction to Radhakrishnan», New York și New Delhi, 1964.

Totodată subunitatea a publicat o serie de materiale informative și documentare cu scopul de a aduce la cunoștința Bisericii membre în Consiliul Ecumenic al Bisericii rezultatele activității sale.

Lucrarea pe care o prezentăm cititorilor noștri relatează sumar câteva aspecte ale activității grupelor mixte pentru dialog și al relațiilor interreligioase încurajate de Consiliul Ecumenic al Bisericii. Mai sînt apoi evaluate rapoartele și rezultatele întrunirilor bilaterale în cadrul cărora s-a dezbătut tema: *Credință, știință și tehnologie*.

Această temă a fost prelucrată în trei etape distincte :

a. În cadrul dialogului iudeo-creștin a fost examinată concepția ideo-creștină privind natura, știința și tehnologia. Această întrunire, organizată sub auspiciile Consiliului Ecumenic al Bisericii, s-a ținut între 20—23 februarie 1977 la Zürich, Elveția și a ajuns la următoarele concluzii :

— Omul și lumea sînt rezultatul operei creatoare divine ;

— Dumnezeu a poruncit omului să fie slujitorul său pe pămînt și co-lucrător în opera de creare ;

— Natura, cu toate procesele ei prestabilite, este contextul dat de Dumnezeu în care se desfășoară viața umană ;

— Omul, al cărui scop a fost să trăiască într-o interacțiune responsabilă cu natura, poate totuși să abuzeze de ea și, astfel, periclitîndu-și viața sa și a naturii, violează în același timp ordinea și scopul divin al creației ;

— Știința și tehnologia au lărgit sfera mijloacelor folosite de om în scopul realizării bunăstării sale, de a păstra și de a face să crească frumusețea și rodnicia naturii ;

— Pe de altă parte, prin aceleași mijloace — și din nefericire acest lucru se întâmplă foarte des —, omul poluează, jefuiește, epuizează și distruge natura, distrugându-se în cele din urmă pe sine însuși.

— Prin urmare, știința și tehnologia trebuie folosite de om cu sentimentul responsabilității față de Dumnezeu și față de semenii săi din generația prezentă și din cele viitoare;

— De aici necesitatea vitală și urgentă de a stimula înțelegerea și responsabilitatea față de această problemă ce confruntă omenirea, prin cooperare în toate sectoarele societății.

b. Cea de a doua etapă a fost consultația dintre creștini și musulmani de la Beirut din 14—18 noiembrie 1977.

Participanții la această întrunire, reprezentând India, Pakistanul, Libanul, Canada, Olanda și Anglia, au dezvoltat tema propusă în contextul celor două tradiții, creștină și musulmană, din perspectivă istorică, teologică și social-politică, îndemnând la responsabilitate comună nu numai față de Dumnezeu, dimensiune tradițională în islam, ci și față de semenii, față de aproapele.

Trecind cu vederea greutățile ivite în timpul discuțiilor, mai ales a celor care au prezentat implicații teologice, rezultatele și concluziile generale au fost pozitive și încurajatoare.

c. Întrunirea de la Colombo, Sri Lanka, 22—25 februarie 1978 a fost cea de a treia etapă în care creștini și budiști au dezbătut problema dimensiunilor religioase ale relației omenirii cu natura.

Participanții la această întrunire au trebuit să depășească o serie de dificultăți izvorite din lipsa unei terminologii conceptuale comune. În ciuda acestui fapt, întrunirea a ajuns la concluzii acceptate de comun acord privind relația omului cu știința, privind valorile religioase și umane și mai ales privind responsabilitatea pe care toți oamenii trebuie să o aibă față de comunitatea umană mondială.

Viața nu trebuie privită fragmentar, ci în totalitatea ei. De aici și necesitatea învingerii barierelor care separă și fragmentează comunitatea umană. Atât creștinismul cât și budismul au resurse interne ce pot fi folosite în acest scop. În centrul atenției trebuie să domine pacea și dreptatea. Respectul față de viață, față de orice fel de viață, umană sau animală, trebuie să fie în atenția tuturor oamenilor. Suferința și orice lucru care poate cauza suferința trebuie înlăturat. Comunitățile creștină și budistă să lupte pentru libertate și drepturi egale, străduindu-se să realizeze acele condiții care favorizează crearea unei societăți cu adevărat umane.

Cartea mai cuprinde un material documentar bogat privind reacțiile față de întrunirea de la Chiang Mai din Thailanda, când s-a discutat problema dialogului în comunitate, material prezentat și comentat de Dr. Stanley J. Samartha. Totodată se întâlnesc o serie de propuneri pentru activitatea de viitor, lista de participanți la diferite întruniri și publicațiile cele mai importante legate de activitatea subunității Dialogului cu adepții credințelor vii și ai altor ideologii din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Lector Dr. REMUS RUS).

Lowell H. Zuck, *Spiritual Renewal in the Radical Reformation Tradition*, în «Living Christian Spirituality», edit. de Temple Kingston, Universitatea din Windsor, Ontario, Canada, 1978, p. 31—44.

Dr. Lowell Zuck, Profesor de Istoria Bisericii la Facultatea de Teologie Eden (Eden Seminary), din St. Luis, Missouri, S.U.A., se ocupă în conferința de față de reînnoirea spirituală din tradiția reformată. El consemnează că însuși cuvântul, termenul de «spiritualitate» este, în același timp, aprobat dar și contestat în teologia protestantă actuală. Pentru a dezvălui adevăratele surse ale nepotrivirilor de concepție protestante contemporane, Dr. L. H. Zuck își propune să examineze conceptul de «spiritualitate» de Thomas Müntzer, oponentul de odinioară al lui Luther.

Teologia lui Thomas Müntzer — arată autorul nostru — a trecut dincolo de limitele stabilite de Luther, anume că păcătosul primește mustrare și îndreptare prin lucrarea lui Dumnezeu, în virtutea jertfei lui Hristos. Pentru Müntzer, îndreptarea nu constituie un act premergător mântuirii, ci este o devenire, o transfor-

mare interioară prezentă și continuă. Credinciosul dobîndește îndreptarea prin amara experiență a păcatului confruntat cu Crucea lui Hristos și prin renunțarea la afirmarea de sine pe măsură ce păcătosul se modelează după chipul lui Hristos. Îndreptarea se produce abia cînd Hristos trăiește în noi. Astfel, Mûntzer anulează opoziția luterană dintre Lege și Evanghelie înlocuind-o cu lucrarea treptată a Duhului Sfînt. Dar harul lucrării dumnezeiești mintuitoare nu devine un «instrument în mîna omului» (p. 35). Mûntzer vorbește despre un *Seelengrund* (abis al sufletului), înțeles mai tîrziu ca «organ al simțirii de Dumnezeu». «Murdărit și mînjit de pofte dorințe deșarte și de cugetarea lumească îndepărtătoare de Dumnezeu, acest *Seelengrund* așteaptă ca lucrarea Duhului Sfînt să declanșeze mișcarea către mîntuire» (p. 38). În cele din urmă, are loc nașterea divină în om prin suferință și durere, dar și prin umplerea cu Duhul Sfînt. Suferința ca proces de mîntuire este justificată de Mûntzer prin elaborarea conceptului de *Anfechtung* (ispitire), apelînd la metafora furtunii și apei: ca marinar curajos, credinciosul trebuie să înfrunte valurile stîrnite de furtună. *Anfechtung* (ispitirea, punerea la încercare), deosebește credința adevărată de cea falsă (p. 39).

După Mûntzer, mîntuirea este un pelerinaj al prietenilor aleși ai lui Dumnezeu, dintr-o viață dominată de pofte egoiste, creaturale, către asemănarea cu Hristos. Reevaluarea operei teologice a lui Thomas Mûntzer pare a fi un nou punct de plecare în spiritualitatea protestantă de expresie germană în America. Cel puțin așa încearcă să o spună L. H. Zuck (*Pr. Asist. Alexandru I. STAN*).

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

Abrudan, Pr. Prof. D., <i>Dimensiunea socială a Împărăției lui Dumnezeu</i>	148
Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, «Vie Împărăția Ta». Note și comentarii pe marginea Conferinței mondiale de la Melbourne	130
Dură, Pr. Asist. Dr. Nicolae V., <i>Comemorarea a 120 de ani de la Unirea Principatelor Române</i> , la Institutul Teologic din București	285
Gănceanu Șt., <i>Un nou doctor în teologie: Dan Ilie Ciobotea</i>	78
Idem, <i>A 36-a Conferință teologică interconfesională</i>	92
Idem, <i>Noi doctori în Teologie: Diac. Asist. Em. Cornițescu, Pr. Asist. Nicolae V. Dură</i>	289
Idem, <i>Un nou doctor în Teologie: Samir Tanios Gholam</i>	599
Ionită, Alexandru M., <i>A 37-a Conferință teologică interconfesională</i>	601
Ionită, Pr. Asist. Viorel, <i>Festivitatea aniversării a 70 de ani de viață ai Pr. Prof. Dr. Ioan Râmureanu</i>	88
Idem, <i>Aniversarea a 160 de ani de la revoluția lui T. Vladimirescu</i>	465
Jivi, Lector Aurel, <i>1600 de ani de la al II-lea Sinod Ecumenic</i>	606
Juhász, Prof. Dr. István, <i>Simbolul Niceo-constantinopolitan, sinteză de doctrină</i>	614
Necula, Pr. Dr. Nicolae D., <i>Sărbătorirea Științelor Trei Ierarhi la Inst. Teol. din București</i>	286
Idem, <i>Vizita profesorului Johannes Straub din Bonn la Inst. Teol. din București</i>	466
Idem, <i>Vizita delegației Bisericii Ref. din Ungaria la Inst. Teol. din Buc.</i>	408
Idem, <i>Vizita Profesorului Dr. William Lazareth, de la CEB la Inst. Teol. din București</i>	470
Păcurariu, Pr. Prof. Mircea, <i>In memoriam. Preotul Prof. Milari Șesan</i>	620

NOTE BIBLIOGRAFICE

Branîște, Pr. Prof. Dr. Ene: Nicolae Cabasila, <i>Tîlcuirea Dumnezeuității Liturghiei și despre viața în Hristos</i>	296
Chilea, Pr. Prof. Dr. Sebastian, <i>Biserica de lemn, Monumente istorice bisericești din Eparhia Orădiei, Oradea, 1978</i>	157
Idem, George D. Hurmuziadis, <i>Cultura Greciei</i> , Editura Științifică	310
Chilea, Pr. Prof. Dr. Sebastian, <i>Sorierile Părinților Apostolici</i> , Editura Inst. Biblic și de Misiune al B.O.R., Buc. 1979	476
Chițescu, Pr. Prof. Dr. Nicolae, <i>Biserică și Teologie</i> , anuar bisericesc și teologic al Arhiepiscopiei Târlavelor și Marii Britanii, Londra, 1980	298
Jivi, Lect. Aurel: Leslie W. Barnard, <i>Two Notes on Athanasius</i> , în «Orientalia Christiana Periodica», vol. XLI, fasc. II, Roma, 1975	478
Mihoc, Pr. Asist. Vasile: Jêrom Murphy — O'Connor, O. P., <i>Becoming Human Together</i> (Devenind umani împreună), Wilmington, 1977	316
Rus, Asist. Dr. Remus, <i>Dialogue with People of Living Faiths and Ideologies</i> , Geneva, 1978	630
Stan, Pr. Asist. Dr. Alexandru I., <i>Spiritual Renewal in the Radical Reformation Tradition</i> , în «Living Christian Spirituality», Ontario	631
Vasilescu, Diac. Prof. Dr. Emilian: Mircea Eliade, <i>De la Zalmoxis la Genghis-Han</i> , Edit. Științifică și Encicl., București, 1980	306

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE AL B.O.R.

BUCUREȘTI

43.660